

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

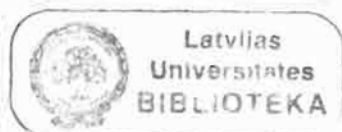
SILVIJA KRISTAPSONE

**NOZIEDZĪBA UN TO NOTEICOŠIE
SOCIĀLI EKONOMISKIE FAKTORI
LATVIJĀ 90. GADOS**

Promocijas darbs

Disertācija izstrādāta
ekonomikas doktora (Dr.oec) grāda iegūšanai ekonomikas zinātņu nozarē
Apakšnozare: statistika

Darba zinātniskā vadītāja: Dr oec., as.prof. Z.Goša

Rīga, 2003

S a t u r s

Ievads	7
1. Noziedzības teorētiskie aspekti un noziedzības globālās situācijas raksturojums 20. gadsimta beigās	14
1.1. Noziedzības jēdziens, noziegumu klasifikācijas, noziedzības statistiskās novērtēšanas un analīzes iespējas	14
1.2. Noziedzības situācijas raksturojums pasaulē, Centrāleiropā un Austrumeiropā 20. gadsimta beigās	19
2. Noziedzība Latvijā	31
2.1. Noziedzības attīstības tendences valstī, republikas pilsētās un rajonos ..	31
2.2. Atsevišķu noziedzības veidu izplatība un novērtējums	47
2.3. Noziegumus izdarījušo personu raksturojums	68
3. Noziedzību noteicošie sociāli ekonomiskie faktori.....	75
3.1. Noziedzības cēloņu skaidrojošās teorijas un to vēsturiskā attīstība.....	75
3.2. Noziedzības faktori un to pētīšanas teorētiskais skatījums.....	82
3.3. Noziedzības cēloņu pētījumi Centrāleiropas, Austrumeiropas valstīs un Latvijā 90. gados.....	93
3.4. Iespējamo noziedzību noteicošo sociāli ekonomisko faktoru izvēles pamatojums	106
3.5. Faktoru noteikšanas statistiskās metodes, to rezultāti un interpretācija	113
Secinājumi un priekšlikumi	152
Izmantotās literatūras un avotu saraksts	162
Pielikumi.....	169

Tabulu rādītājs

1.1. tabula.	Noziedzības līmenis uz 10 000 iedzīvotājiem Austrumeiropas, Baltijas un NVS valstīs	23
1.2. tabula.	Reģistrētās noziedzības līmenis Baltijas valstīs	27
2.1. tabula.	Reģistrēto noziegumu skaits Latvijā 1990.-2000. gadā	31
2.2. tabula.	Reģistrēto noziedzīgu nodarījumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem republikas pilsētās un rajonos Latvijā 1995. – 2000. gadā	35
2.3. tabula.	Reģistrēto noziegumu skaits pa noziegumu veidiem Latvijā	43
2.4. tabula.	Noziegumu pret personu augšanas tempi % pret iepriekšējo gadu Latvijā	48
2.5. tabula.	Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu pret īpašumu skaits un īpatsvars Latvijā	53
2.6. tabula.	Īpašuma zādzību skaits un īpatsvars Latvijā	54
2.7. tabula.	Laupīšanu skaits un īpatsvars Latvijā	55
2.8. tabula.	Ar narkotisko vielu nelikumīgu izgatavošanu, glabāšanu un realizēšanu saistīto noziegumu skaita dinamika Latvijā	57
2.9. tabula.	Ceļu satiksmes negadījumos ievainoto skaits Latvijā	59
2.10. tabula.	Ceļu satiksmes negadījumos bojā gājušo skaits Latvijā	60
2.11. tabula.	Alkohola reibumā izraisītie ceļu satiksmes negadījumi Latvijā	60
2.12. tabula.	Smago noziegumu īpatsvars Latvijā	63
2.13. tabula.	Nepilngadīgo izdarīto noziegumu skaits Latvijā	70
2.14. tabula.	Noziegumus izdarījušo nepilngadīgo skaits Latvijā	70
2.15. tabula.	Nepilngadīgo noziedznieku personības raksturojums Latvijā (procentos)	72
2.16. tabula.	Noziegumus izdarījušo personu noziedzīgas grupas sastāvā skaits Latvijā	73
2.17. tabula.	Noziegumus izdarījušo personu alkohola reibumā skaits Latvijā	73
3.1. tabula.	Reģistrēto smago noziegumu intensitātes līmeņa un sociāli ekonomisko un demogrāfisko pazīmju Spīrmena pāru korelāciju koeficienti	116
3.2. tabula.	Rezultatīvās pazīmes (smago noziegumu intensitātes līmeņa) un faktoriālo pazīmju sakarību veidi	120
3.3. tabula.	Reģistrēto smago noziegumu līmeņa un sociāli ekonomisko un demogrāfisko pazīmju Pīrsona pāru korelāciju koeficienti	122
3.4. tabula.	Daudzfaktoru soļu regresijas analīzes rezultāti	126

3.5. tabula.	Smago noziegumu intensitātes līmeņa un smago noziegumu līmeni noteicošo faktoru dinamika Latvijā 1995. – 2000. gadā	131
3.6. tabula.	ARIMA metodes rezultātā iegūtie modeļi	135
3.7. tabula.	Smago noziegumu skaita uz 10 000 iedzīvotājiem un to ietekmējošo faktoru dinamikas korelācijas	135
3.8. tabula.	Pazīmju kopējo variāciju izskaidrojošo faktoru īpatsvars (procentos)	140
3.9. tabula.	Kopējo pazīmju variāciju izskaidrojošie faktori (procentos)	140
3.10. tabula.	Smago noziegumu intensitātes un faktoru savstarpējās korelācijas	141
3.11. tabula.	Smago noziegumu variāciju izskaidrojošo faktoru dinamika pēc griešanas ar Varimax metodi (procentos)	141
3.12. tabula.	Faktoru analīzes rezultātā iegūtie faktoru svari 1996. –2000. gadā Latvijā ..	142
3.13. tabula.	2000. gadā kopējo pazīmju variāciju ietekmējošo faktoru struktūra (procentos)	148
3.14. tabula.	Smago noziegumu līmeni ietekmējoši faktoru matrica 2000. gadā	148

Attēlu rādītājs

1.1. attēls.	Noziedzības līmeņa uz 10 000 iedzīvotājiem dinamika pasaulē	28
2.1. attēls.	Noziedzības līmeņa dinamika Latvijā 1990.– 2000. gadā (uz 10 000 iedzīvotājiem)	33
2.2. attēls.	Republikas pilsētu un rajonu vidējais noziedzības līmenis uz 10 000 iedzīvotājiem Latvijā no 1995. līdz 2000. gadam	37
2.3. attēls.	Republikas pilsētu un rajonu noziedzības līmeņa vidējais rangs no 1995. līdz 2000. gadam	38
2.4. attēls.	Atklāto noziegumu īpatsvars reģistrēto noziegumu skaitā Latvijā (procentos)	40
2.5. attēls.	Atklāto noziegumu īpatsvars pa noziegumu veidiem Latvijā	40
2.6. attēls.	Republikas pilsētu un rajonu atklāto noziegumu īpatsvara vidējais rangs no 1995. gada līdz 2000. gadam	42
2.7. attēls.	Atsevišķu noziegumu veidu vidējais īpatsvars kopējā noziegumu skaitā laika posmā no 1990. gada līdz 2000. gadam Latvijā (procentos)	45
2.8. attēls.	Slepkavības un smagi miesas bojājumi Latvijā	50
2.9. attēls.	Izvarošanu skaits Latvijā	51
2.10. attēls.	Reģistrētie huligānisma gadījumi Latvijā	52
2.11. attēls.	Narkotiku reibumā izdarītie noziegumi	58
2.12. attēls.	Alkohola reibumā izraisītos ceļu satiksmes negadījumos bojā gājušo un ievainoto īpatsvars kopējā bojā gājušo un kopējā ievainoto skaitā (procentos)	61
2.13. attēls.	Smago noziegumu skaits Latvijā	62
2.14. attēls.	Ekonomiskās noziedzības struktūras izmaiņas Latvijā	65
2.15. attēls.	Noziedzīgus nodarījumus izdarījušo personu skaita dinamika Latvijā	68
2.16. attēls.	Noziegumus izdarījušo sieviešu skaita dinamika Latvijā	69
2.17. attēls.	Nepilngadīgo pastrādāto noziegumu īpatsvars (%) kopējā atklāto noziegumu skaitā Latvijā	71
3.1. attēls.	Noziedzības skaidrojošās pieejas	75
3.2. attēls.	Daudzfaktoru pieejas shēma	85
3.3. attēls.	Interakcionālās pieejas shēma	87
3.4. attēls.	Noziedzību noteicošie primārie un sekundārie faktori	91

3.5. attēls.	Pētnieciskā darba shēma	113
3.6. attēls.	Smago noziegumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem Latvijā	131
3.7. attēls.	Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem Latvijā	132
3.8. attēls.	Saražotās rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju Latvijā, latos	133
3.9. attēls.	Strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa mēnesī Latvijā, latos	134
3.10. attēls.	Faktoru analīzes shēma	138

Ievads

Aktualitāte

Noziegums ir morālās apziņas jēdziens, kas raksturo pārkāpumu saistībā ar mēru, kādā šajā pārkāpumā ignorētas tikumiskās prasības. Pie noziegumiem parasti pieskaita tos pārkāpumus, kuri bīstami cilvēkiem, kuri grauj vispārpieņemtos priekšstatus par humānismu un taisnīgumu, kurus nekādā gadījumā nevar attaisnot apstākļi un kuri tiek veikti aiz amorāliem motīviem. *Noziedzība* nav tikai vienkārša noziegumu summa, bet gan *specifisks sociāls process*, un *noziedzības līmenis* kādā noteiktā vietā ir sabiedrības attīstību raksturojošs rādītājs – *likumsakarīgs sabiedrības attīstības konkrētā etapa rezultāts*. Noziedzība attīstās sociālā kontekstā, un to veido atsevišķa persona un ārējie faktori: cilvēku garīgā pasaule un cilvēku aptverošā realitāte visā tās daudzpusībā. Cilvēka noziedzīgā rīcība izriet no sociāli determinētām vajadzībām, sociālās situācijas īpatnībām, kuras nosaka valsts ekonomiskais stāvoklis un politiskās attīstības līmenis, cilvēka sociālais statuss kultūras, sadzīves, patēriņa sfērā, ražošanā un politikā. Viss tas rada individuālo vēlmju sociālo saturu, kuras realizējas vai nu likumu ievērojošā vai likumu pārkāpjošā uzvedībā.

20 gadsimta beigās pasaulē raksturojas ar noziedzības un tās bīstamības pieaugumu, kas galvenokārt izpaužas kā pieaugoša narkotizācija, noziedzības globalizācija. Noziedzības un tās bīstamības pieaugumu pierāda arī tas, ka pasaulē nopietni cīņai pret šo negatīvi sociālo parādību sākuši pievērsties tieši pēdējos divdesmit gados. Šajā laikā noziedzība kļuvusi par mērķtiecīgu pētījumu objektu.

Mainoties politiskajai un ekonomiskajai sistēmai, noziedzība ir metusi izaicinājumu arī mūsdienu Latvijas sabiedrībai, jo sabiedrības attīstības īpaši negatīvās tendences izpaužas tieši ar noziedzības kvalitatīvajām un kvantitatīvajām iezīmēm. Deviņdesmito gadu sākumā strauji pieaudzis reģistrēto noziegumu skaits, mainījies noziegumu struktūra, mainījies noziedzības sabiedriskā bīstamība: pieaug smago noziegumu skaits, parādījušās jaunas noziedzības formas, pieaug pusaudžu noziedzība, aizvien izplatītāks kļūst alkoholisms, narkomānija, kas ir noziegumus veicinoši faktori. Noziedzību kā apdraudējumu sabiedrībai apliecina tie fakti, kas vērsti cīņai pret noziedzību. Tā 90. gadu otrajā pusē radītas vairākas valsts organizācijas, piemēram, Noziedzības novēršanas padome, Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs un citas. 1993.–1994. gadā izstrādāja Noziedzības novēršanas koncepciju, vēlāk, 1998. gadā, apstiprināja Noziedzības novēršanas valsts programmu, un 1999. gadā

izstrādāja Noziedzības novēršanas likumu. Šobrīd tiek apsvērtas iespējas jaunas valsts programmas izstrādei, kuras būtība ir virzīta uz to, lai tiktu novērsti noziedzību noteicošie apstākļi un radīta drošība. Amerikāņu psihologs A.Maslovs (Maslow Abraham) cilvēku vajadzību hierarhijā vajadzības pēc drošības ierindoja tūlīt pēc fizioloģiskajām vajadzībām, un tās ir cilvēka funkcionēšanas pamatā. Savukārt, drošību visnegatīvāk ietekmē noziedzība.

Sabiedriskās drošības nodrošināšana galvenokārt balstās uz noziedzības apzināšanu un tās novēršanu, tādējādi joprojām *viens no galvenajiem uzdevumiem valstī ir nozīmīgāko noziedzības cēloņu noteikšana.*

Darba mērķis

Disertācijas mērķis ir *analizēt noziedzības dinamiku Latvijā pēc neatkarības atgūšanas un noteikt noziedzību noteicošos sociāli ekonomiskos faktoros valstī makro līmenī.*

Izvirzītā mērķa sasniegšanai bija nepieciešams veikt šādus **uzdevumus**:

- 1) izpētīt noziedzības statistiskās analīzes īpatnības un iespējas;
- 2) raksturot noziedzības situāciju, īpatnības un tendences pasaulē kopumā, Centrāleiropas, Austrumeiropas un Baltijas valstīs 20. gadsimta beigās, nosakot noziedzību ietekmējošos faktoros;
- 3) raksturot noziedzības situāciju un tendences Latvijā 90. gados, loģiskās analīzes ceļā noteikt noziedzību noteicošos sociāli ekonomiskos faktoros;
- 4) izpētīt noziedzības cēloņu skaidrojošās teorijas to vēsturiskā attīstībā pasaulē un Latvijā, un konstatēt tos sociāli ekonomiskos faktoros, kas ietekmē noziedzību;
- 5) noskaidrot noziedzības faktora jēdzienu, izpētīt noziedzības faktoru saistības un šo saistību analīzes principus;
- 6) izpētīt veiktos noziedzības faktoru pētījumus Austrumeiropas, Centrāleiropas valstīs un Latvijā 20. gadsimta 90. gados, un apkopot šo pētījumu secinājumus par sociāli ekonomiskajiem faktoriem;
- 7) noteikt noziedzību noteicošos sociāli ekonomiskos faktoros makro līmenī Latvijā, izmantojot korelācijas, daudzfaktoru regresijas, dinamikas rindu korelācijas un faktoru analīzes metodes.

Metodes

Pētījumā tiek izmantotas sekojošas statistiskās un ekonomiski matemātiskās metodes:

- korelāciju un daudzfaktoru regresiju analīze,
- dinamikas rindu analīze,
- faktoru analīze.

Datu apstrāde veikta, izmantojot datu statistiskās apstrādes paketes SPSS 10. versiju. Papildus aprēķini un attēli veidoti, izmantojot elektroniskās tabulas Microsoft Excel.

Pētījuma bāze

Darbā izmantoti pieejamie un salīdzināmie **statistikas materiāli** par pētāmo periodu Latvijā **administratīvi teritoriālā griezumā**, kas raksturo valsts makroekonomisko attīstību, sociālo un demogrāfisko situāciju: „Latvijas Statistikas gadagrāmata”, „Latvijas reģioni skaitļos”, „Latvijas rajoni un lielākās pilsētas”, „Latvijas Demogrāfijas gadagrāmata”, „Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti”, atsevišķi „Latvijas statistikas ikmēneša biļeteni”, „Būvniecība Latvijā”, „Likumpārkāpumi un sabiedrībai nevēlamas parādības”, kā arī LR CSP npublicētie materiāli, kas sniegti, atbildot uz autora īpašu pieprasījumu. Noziedzības situācijas analīze pasaulē kopumā un atsevišķās tās daļās 1990.–1997. gadā balstās uz ANO statistikas datiem.

Zinātniskā darba izstrādē izmantots LR Kriminālkodekss un LR Krimināllikums, atsevišķi Latvijas Republikas likumi, MK noteikumi, speciālā literatūra, aktuāli materiāli presē un internetā.

Darba struktūra

Darbs sastāv no trim nodaļām:

Pirmajā nodaļā raksturots noziedzības jēdziens, noziedzības iespējamās klasifikācijas, un raksturoti tie specifiskie apstākļi, kas var ietekmēt noziedzības analīzes objektivitāti, t.i., kuri jānovērtē pirms jebkuru noziedzības situāciju raksturojošu secinājumu izdarīšanas. Nodaļā dots noziedzības situācijas raksturojums pasaulē kopumā, īpaši uzsverot noziedzības situāciju un tendences Centrāleiropā un Austrumeiropā 20. gadsimta pēdējā desmitgadē, lai tās salīdzinātu ar Latvijas noziedzības situāciju un tendencēm turpmākajās nodaļās. Situācijas raksturojums balstīts uz ANO Sestā pārskata sniegto informāciju par laika periodu no 1990. līdz 1997. gadam un ANO statistikas datiem.

Otrajā nodaļā autors atspoguļo noziedzības situāciju un attīstības tendences Latvijā, republikas pilsētās un rajonos periodā no 1990. gada līdz 2000. gadam. Viena no apakšnodaļām veltīta to atsevišķo noziegumu veidu izplatībai un novērtējumam, kas uzrādījuši sabiedrībai nevēlamu un bīstamu attīstības gaitu. Nodaļā sniegts arī noziegumus izdarījušo personu raksturojums, tādējādi akcentējot noziegumus izdarījušo personu būtiskākās pazīmes. Nodaļā loģiskās analīzes ceļā noteikti noziedzību noteicošie faktori, izdarīti secinājumi par noziedzības situācijas un tendenču līdzību Centrāleiropas, Austrumeiropas valstīs un Latvijā.

Trešajā nodaļā autors skaidro noziedzības cēloņu teorijas to vēsturiskā attīstībā, konstatējot tos faktorus, kuri nosaka noziedzību. Nodaļā izskaidrotas noziedzības kategorijas, faktoru savstarpējās saistības un šo saistību analīzes principi, raksturojot noziedzības faktoru apzināšanā izstrādātās cēlonības izziņas pieejas. Nodaļā sniegti noziedzības faktoru izzināšanas iespējamie līmeņi un to īss raksturojums, akcentējot makro līmeņa atšķirības no citiem līmeņiem. Minētas iespējamās, teorētiskās noziedzības faktoru grupas, īpaši izceļot tos sociāli ekonomiskos faktorus, kas var ietekmēt indivīda uzvedību.

Viena no apakšnodaļām veltīta noziedzības pētījumu galvenajiem uzdevumiem, virzieniem, organizācijai pasaulē, īpaši aplūkojot noziedzības cēloņu pētījumus Centrāleiropā un Austrumeiropas valstīs 90. gadu pirmajā pusē, kad šajā pasaules reģionā, tai skaitā, arī Latvijā, tika novērots straujš noziedzības līmeņa kāpums. Apakšnodaļā izstrādāts iespējamo noziedzību noteicošo faktoru makro līmenī izvēles pamatojums un raksturotas faktoru noteikšanas statistiskās metodes, tādējādi pamatojot korelāciju un regresiju analīzes, dinamikas rindu korelācijas un faktoru analīzes kā pētījuma metožu izvēli. Ar dažādām metodēm iegūtie rezultāti ir viens otram secīgi un viens otru papildinoši, dodot iespēju noteikt noziedzību noteicošos sociāli ekonomiskos makro faktorus Latvijā 20. gadsimta 90. gadu otrajā pusē.

Darbam ir 37 pielikumi.

Novitāte

1. Izmantojot daudzfaktoru regresijas metodi, pirmo reizi Latvijā *noteikti sociāli ekonomiskie* makro faktori, kas būtiski ietekmē noziedzību Latvijā 90. gadu otrajā pusē.
2. Izmantojot faktoru analīzes metodi pirmo reizi Latvijā noteikti *vispārināti sociāli ekonomiskie makro faktori*, kas nosaka noziedzību Latvijā 90. gadu otrajā pusē.

3. Iegūts apstiprinājums Latvijas *noziedzības attīstības atbilstībai ekspansijas – depresijas teorijai*.
4. Noteikts *ekonomiskās aktivitātes faktora darbības raksturs* dinamikā Latvijā 90. gadu otrajā pusē.
5. Teorētiski *izzināti un apkopoti noziedzības cēloņi* sociālā sabrukuma apstākļos atsevišķās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs 20. gadsimta 90. gados.

Aizstāvēšanai izvirzītās tēzes:

1. 1990.–1991. gada politiskās pārmaiņas līdz ar no tām izrietošajām sekām, līdz kurām nonāca 80. gadu beigu un 90. gadu sākuma politisko procesu attīstība, bija cēlonis noziedzības pieaugumam Latvijā 1990. –1993. gadā.

2. Latvijā 90. gados vērojami divi noziedzības līmeņa pieauguma periodi: 1992. – 1993. gadā novērotais reģistrētās noziedzības un noziedzības līmeņa pieaugums, un 1999. – 2000. gadā novērotais reģistrētās noziedzības līmeņa pieaugums.

3. Noziedzības situācijai stabilizējoties, noziedzības situācijas izmaiņas uzrāda sabiedrības attīstībai nevēlamas tendences: saglabājas salīdzinoši augsta vardarbīgo noziegumu intensitāte, pieaug laupīšanu skaits, pieaug ar narkotikām saistīto noziegumu skaits, pieaug ceļu satiksmes negadījumu un tajos cietušo skaits, stabili vietu noziedzībā ieņem ekonomiskie noziegumi, bīstamāka kļūst nepilngadīgo noziedzība.

4. Latvijas noziedzības situācija un attīstības tendences 90. gados ir līdzīgas citu Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu noziedzības situācijai un tendencēm.

5. Latvijā noziedzību noteicošais faktors 90. gadu otrajā pusē, kas noteikts, pamatojoties uz pieejamiem statistikas datiem un ekonomiski matemātiskajām metodēm, ir ekonomiskā aktivitāte. Kā blakus faktori noteikti ekonomiskās attīstības faktors un demogrāfiskais faktors.

6. Ekonomiskās aktivitātes faktors dinamikā pakāpeniski zaudē savu ietekmes spēku.

7. Noziedzības attīstība Latvijā notiek atbilstoši ekspansijas – depresijas teorijai.

8. Noziedzība Latvijā attīstās atbilstoši noteiktām sabiedrības attīstības likumsakarībām, kas nozīmē noziedzības pieaugumu nākotnē.

Darbā lietotā terminoloģija

Autors, ņemot vērā ar Krimināllikumu noteiktās terminoloģijas izmaiņas, analizējot noziedzības situāciju Latvijā līdz 1998. gadam, lieto agrāko terminoloģiju, ar noziegumu saprotot visas darbības vai bezdarbību, kas izdarītas tīši vai aiz neuzmanības un par kuru izdarīšanu draud kriminālsods. Analizējot noziedzību 1999. un 2000. gadā, tiek lietoti jaunieviestie termini.

Aprobācija

1. Par zinātniskā darba rezultātiem ziņots:

- Starptautiskajā konferencē „Tradicionālais un novatoriskais sabiedrības ilgtspējīgā attīstībā” 2002. gada 1. martā Rēzeknes Augstskolā;
- LU 60. konferencē Rīgā 2002. gada februārī;
- LU 59. konferencē Rīgā, 2001. gada februārī;
- 4. starptautiskajā Baltijas valstu psihologu konferencē 6.–9. oktobrī 2000. gadā Rīgā;
- Starptautiskajā konferencē „Sociālā pedagogija un personības psiholoģiskā adaptācija mainīgajā sociālajā vidē” 1999. gada 10. martā Rīgā.

2. Publikācijas zinātniskajos rakstos:

- S.Kristapsone. Noziedzību noteicošie sociāli ekonomiskie faktori Latvijā.// Latvijas Universitātes zinātniskie raksti. 647. Ekonomikas un vadības zinību attīstības problēmas, IV. – Rīga: LU, 2002 – 397–408 lpp.
- S.Kristapsone. Correlations of Latvian criminality and socioeconomic phenomena in nineties.//Tradicionālais un novatoriskais sabiedrības ilgtspējīgā attīstībā. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. – Rēzekne, 2002 – 69–78 lpp.
- S.Kristapsone. Nepilngadīgo deviantās uzvedības statistiskais raksturojums 90. gadu Latvijā.//LU Ekonomikas un vadības fakultātes 59. zinātniskās konferences referāti. – Rīga : LU, 2001 – 30– 41 lpp.
- S.Kristapsone. Statistic Characterization of Deviant Behaviour of Minors in Latvia in 1990-ies//IV International Baltic Psychology Conference New

Developments in the Baltics: Theory and Practice. Proceedings. – Riga: University of Latvia, 2001 – 197 – 211 p.

- S.Kristapsone. Mortality Caused by external reasons of Death in Latvia in the 1990s.// Humanities and social Sciences Latvia 3(24)/99 – Riga: University of Latvia – 97 – 113 p.
- S.Kristapsone. Narkomānijas saistība ar sabiedrībai nevēlamām parādībām.// Sociālā pedagogija un personības psiholoģiskā adaptācija mainīgajā sociālajā vidē. – Rīga.: Vārti, 1999 – 236–243 lpp.

3. Citas nozīmīgas ar disertācijas tematu saistītas publikācijas:

- S.Kristapsone. Nepilngadīgo noziedzība statistikas spogulī. //Skolotājs 3(15)1999, 46– 54 lpp.
- S.Kristapsone. Narkomānija – šodienas Latvijas draudīgā realitāte. //Skolotājs. 2(20)2000, 93–98 lpp.
- S.Kristapsone. Demogrāfiskie procesi sabiedrībā. Iedzīvotāju skaits un sastāvs.//Skolotājs 5(29)2001. 20–28 lpp.
- S.Kristapsone. Demogrāfiskie procesi sabiedrībā. Migrācija. //Skolotājs 3(32)2002. 40– 48 lpp.
- S.Kristapsone. The incidence of HIV infection and AIDS in Latvia and the world.// Humanities and social Sciences Latvia 2(35)/2002. University of Latvia. 2002. 139–153 p.

4. Iesniegts publicēšanai

- S.Kristapsone. Noziedzību noteicošie sociāli ekonomiskie faktori Latvijā 1996. – 2000. gadā. Iesniegts publicēšanai Latvijas Universitātes rakstu Ekonomikas sērijas 2003. gada krājumā.

1. Noziedzības teorētiskie aspekti un noziedzības globālās situācijas raksturojums 20. gadsimta beigās

1.1. Noziedzības jēdziens, noziegumu klasifikācijas, noziedzības statistiskās novērtēšanas un analīzes iespējas

Noziedzība – vēsturiski mainīga, sociāli krimināltiesiska rakstura parādība, ko veido noziegumu kopums, kuri izdarīti noteiktā laika periodā, un raksturojas kvantitatīviem un kvalitatīviem radītājiem. Noziedzību kā organisku kopumu raksturo tās stāvoklis, struktūra, noziegumu iedalījums pēc to bīstamības pakāpes, vainas rakstura, nozieguma recidīva, nepilngadīgo noziedzības īpatsvars, dinamika. *Noziedzību izraisa cilvēku sabiedrības daļas nevēlēšanās vai nespēja dzīvot saskaņā ar sabiedrībā vispārpieņemtiem noteikumiem (likumiem).* [25.]

Noziedzīgus nodarījumus var klasificēt pēc dažādiem kritērijiem.

Pirmkārt, viens no iespējamiem variantiem ir pieturēties pie *Latvijas Krimināllikuma* (tālāk tekstā KL) *klasifikācijas*, t.i.:

- noziegumi pret cilvēci, mieru, kara noziegumi, genocīds,
- noziegumi pret valsti,
- noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi,
- noziegumi pret personu:
 - nonāvēšana ,
 - noziedzīgi nodarījumi pret personas veselību,
 - noziedzīgi nodarījumi pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām.
 - noziedzīgi nodarījumi pret personas brīvību, godu un cieņu,
 - noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību,
 - noziedzīgi nodarījumi pret ģimeni un nepilngadīgajiem,
- noziedzīgi nodarījumi pret īpašumu.
- noziedzīgi nodarījumi tautsaimniecībā.
- noziedzīgi nodarījumi pret vispārējo drošību un sabiedrisko kārtību.

- noziedzīgi nodarījumi pret satiksmes drošību,
- noziedzīgi nodarījumi pret pārvaldes kārtību,
- noziedzīgi nodarījumi pret jurisdikciju,
- noziedzīgi nodarījumi valsts institūciju dienestā,
- noziedzīgi nodarījumi militārajā dienestā. [30.]

Otrkārt, noziedzīgu nodarījumu iedalījums saistāms ar *statistikā pieņemto klasifikāciju*. Ņemot vērā dažu noziedzīgu nodarījumu veidu mazo izplatību, kurus statistikā uzskaitīt un izdalīt atsevišķi nav lietderīgi, tos apzīmē kā – “pārējie”, bet īpaši izdalīti tiek

- noziedzīgi nodarījumi pret personu – slepkavības, smagi miesas bojājumi, izvarošanas, huligānisms;
- noziedzīgi nodarījumi pret īpašumu – laupīšanas, zādzības, krāpšanas, izspiešanas, mantas piesavināšanās vai bojāšanu u.c. Savukārt, no zādzībām īpaši tiek izdalītas zādzības no dzīvokļiem, no tirdzniecības objektiem, no automašīnām, automašīnu zādzības;
- noziedzīgi nodarījumi, saistīti ar transportlīdzekļu kustības drošības pārkāpumiem (ar smagām sekām);
- noziedzīgi nodarījumi, saistīti ar narkotisko vielu nelikumīgu izgatavošanu, glabāšanu un realizēšanu.

Treškārt, noziedzīgus nodarījumus var klasificēt *pēc seku smaguma vai nodarītā materiālā zaudējuma*, un tādējādi statistikā no reģistrēto noziedzīgu nodarījumu (līdz 1999. gadam – noziegumu) skaita izdala

- smagos noziegumus un
- ekonomiskos noziedzīgos nodarījumus.

Smagie noziegumi ietver sevī dažādu grupu noziegumus: noziegumus pret cilvēci, pret valsti, pret personu, pret īpašumu utt., un mainoties likumdošanai, īpaši attiecībā uz mantiskajiem noziegumiem, šīs grupas “svars” var visai ievērojami mainīties. Statistikā smago noziegumu vidū īpaši statistikā izdala: slepkavības, smagi miesas bojājumi, izvarošanas un laupīšanas. Noziegumu pret īpašumu skaitā laupīšanas statistikā neietver, jo tās statistika kā smago noziegumu izdala atsevišķi.

No augstāk minētā, reģistrēto noziedzīgu nodarījumu struktūra varētu būt visdažādākā, vienu vai otru noziegumu grupu apskatot dažādu klasifikāciju ietvaros, *tomēr*

autors savā darbā pieturas pie noziedzīgo nodarījumu klasifikācijas, kāda izmantota Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes (LR CSP) gadagrāmatās un biļetenos.

Jebkuras zinātniskas metodes nozīme izpaužas tajā faktā, ka tā orientē meklēt vienas vai otras parādības cēloņus un to raksturojošos rādītājus – analizēt.

Statistiskā materiāla izpētes pamats ir pētāmās pazīmes kvalitatīva analīze ar mērķi konstatēt parādību un procesu likumsakarības un attīstības tendences konkrētos vēsturiskos apstākļos un laikā. **Noziedzība ir krasī negatīva likumsakarīga un strukturēta sociāla parādība laikā un telpā, kas piemīt visām sabiedriskām sistēmām un saistīta ar citām sociālām parādībām.** No šī viedokļa noziedzība ir ideāls statistiskās analīzes objekts. Pie tam, noziedzībai piemīt arī šādas īpašības: tā ir masveida parādība, tā ir neatkarīga un noturīga parādība – noziegumi notiek neatkarīgi viens no otra, regulāri, tie atkārtojas.

Likumpārkāpumu statistika ir pamats sekojošām šīs informācijas izmantošanas iespējām:

- 1) noziedzības situācijas izpētei.
- 2) noziegumu cēloņu un apstākļu izpētei,
- 3) noziegumus izdarījušo personu raksturošanai,
- 4) individuālas noziedzīgas uzvedības un noziedzības kopumā prognozēšanai,
- 5) cīņas pret noziedzību plānošanai un organizēšanai,
- 6) cīņas pret noziedzību efektivitātes novērtēšanai.

Ar noziedzīgu nodarījumu sākotnējo uzskaiti Latvijā nodarbojas tiesībsargājošās iestādes, kam ir tiesības ierosināt un izmeklēt krimināllietas. Noziedzīgo nodarījumu uzskaitē ir vienota, t.i., noziedzīgo nodarījumu reģistrācija notiek speciālās noziedzīgu nodarījumu uzskaites kartēs.

Objektīvs noziedzības novērtējums ir jebkuras valsts problēma. Faktiskā noziedzība vienmēr ir lielāka nekā reģistrētā. Statistiskās atskaites tikai daļēji ataino faktisko (reālo) noziedzību. Latentā noziedzība nozīmē starpību starp faktisko un reģistrēto noziedzību. **Latentā noziedzība veidojas kā neziņotās, neregistrētās noziedzības un noziegumu, kuriem nav nozieguma sastāva, summa.** [124., 355] Latentās noziedzības iemesli visbiežāk ir vēsturiska, ideoloģiska, organizatoriska, materiāla, sociāli psiholoģiska, tehniska rakstura un tiesībsargājošo organizāciju kadru jautājums. Statistikas dati, kas raksturo noziedzību, ir visai

specifiski, jo noziedzība atspoguļojas ne tikai statistikā, bet par to liecina arī kriminoloģiskie pētījumi.

Iepriekš minētais ļauj secināt, ka **noziedzības situācija jāvērtē ne tikai balstoties uz statistikas materiāliem, bet papildus jāapzina arī veiktie socioloģiskie un citi pētījumi**, kuri ļauj šo sociālo parādību raksturot kompleksi. Tāpēc likumpārkāpumu statistiskās analīzes galvenais uzdevums ir noteikt pēc iespējas precīzāku reālās noziedzības stāvokli, izmantojot statistiskas un socioloģijas metodes.

Noziedzības objektīvāku noteikšanu valstiskā līmenī sekmē statistisko datu falsifikācijas samazināšana, barjeru starp institūcijām likvidēšana, vienota noziedzības uzskaites sistēma visām organizācijām, noziedznieku, cietušo bāzes veidošana, ar iespējām veikt vairākkārtīgu grupēšanu, socioloģisko metožu izmantošana, speciālu aptauju organizēšana. Tātad, **novērtējot šo noziedzību objektīvas atspoguļošanas apgrūtinājumu līmeni valstī, netieši iespējams spriest par noziedzības situācijas objektivitāti konkrētā valstī.**

Novērtējot noziedzību, **jāņem vērā noziedzības uzskaites īpatnības**, kādas ir spēkā katrā valstī.

✓ Jānoskaidro, ko katrā valstī nozīmē „**viens noziegums**”, jo kā viens noziegums var tikt uzskatīts:

- viens noziegums, bet to izdarījusi grupa jeb vairāki noziedznieki;
- viens noziegums, kas ietver vairākas noziedzīgas darbības;
- viens noziegums, bet ir vairāki cietušie;
- viens noziegums, kas faktiski ietver divus vienu otram sekojošus noziegumus, bet uzskaita smagāko.

Latvijā noziedzības uzskaitē kā viens noziegums tiek fiksēts, ja noziegumu veic vairākas personas vai organizēta grupa; ja noziegums sastāv no vienas darbības, bet ir vairāki cietušie; ja ar vienu darbību veikti divi noziegumi (piemēram, izvarošana un inficēšana ar veneriskajām slimībām). ASV, piemēram, uzskaitē tiek veikta pēc upuru skaita – ja ugunsgrēkā (aizdedzināšanā) iet bojā trīs cilvēki, tad reģistrē vienu aizdedzināšanu un trīs slepkavības. Krievijā nozieguma reģistrācija notiek pēc noziegumu, nevis upuru skaita (piemēram, slepkavība ar diviem upuriem nozīmē vienu noziegumu).

✓ Salīdzinošos pētījumos jāņem vērā arī katras valsts **noziedzības uzskaitē**

pakļautos noziegumu veidus. Piemēram, ASV valsts līmenī noziedzība tiek reģistrēta par tā saucamiem indeksētiem 8 noziegumu veidiem: slepkavība, izvarošana, laupīšana, bandītisks uzbrukums, zādzība ar ielaušanos, zādzība, transportlīdzekļa zādzība un ļaunprātīga dedzināšana. Šajā kategorijā ietverti nopietni likumpārkāpumi, kas rada raizes valsts mērogā. Pārējie noziegumi tiek reģistrēti štatu līmenī, par tiem netiek sniegta statistika valsts līmenī. **Vācijā** noziegumu statistika tiek veikta par 24 noziegumiem, bet netiek ņemti vērā ceļu satiksmes negadījumi ar smagām sekām; **Anglijā un Velsā** – statistikai pakļauti visi reģistrējamie noziegumi. [121., 226] **Latvijā noziedzības uzskaitē pakļauti** tie noziegumi (pēc 1999. gada – noziedzīgi nodarījumi), kurus paredz Krimināllikums.

✓ Noziedzības statistikā plaši tiek lietots **noziedzības koeficients**, kura aprēķināšanas metodoloģijas dažādās valstīs var atšķirties. To visbiežāk aprēķina, attiecinot reģistrēto noziegumu skaitu pret vidējo pastāvīgo iedzīvotāju skaitu valstī, administratīvajā teritorijā. Tomēr noziedzības aprēķinos nereti izmanto to vidējo iedzīvotāju skaitu, kas vecāki par 14 gadiem, tādējādi izslēdzot no iedzīvotāju kopas to iedzīvotāju daļu, uz kuru neattiecas krimināllikumdošana.

Noziedzības analīzē jāņem vērā, ka **noziedzības izpausmes**, saistībā ar citām parādībām un procesiem, novērojamas ar 2 – 3 gadu laika nobīdi, jo **noziedzība ir politisku, ekonomisku, sociālu, demogrāfisku, tiesisku izmaiņu rezultāts**.

Sociāli ekonomiskās parādības ir vairāku vienlaicīgu cēloņu rezultāts, un analizējot šīs parādības, cenšas noskaidrot būtiskākos, nozīmīgākos cēloņus, abstrahējoties no mazāk svarīgajiem, sekundārajiem. **Sabiedrības sociālajā dzīvē un ekonomikā pastāvošās pretrunas apgrūtina noziedzību noteicošo (izraisošo, ietekmējošo) faktoru noteikšanu loģiskās analīzes ceļā, līdz ar to nepieciešams izvēlēties papildus metodes**, kas dotu šīs iespējas. Cēloņsakarības palīdz atklāt un noskaidrot **korelāciju un regresiju analīze**. Statistisko sakarību noteikšana balstās uz parādības kvalitatīvo analīzi, kas saistīta ar šīs parādības izpēti gan ar ekonomikas teorijas, socioloģijas, konkrētās ekonomikas izpētes metodēm; tai seko sakarību modeļa noteikšana un iegūto rezultātu interpretācija. Balstoties uz korelācijas rezultātiem, procesa būtības noskaidrošanai, t.i., to **slēpto pazīmju noteikšanai, kas atrodas procesa pamatā, var kalpot faktoru analīze**. Tā ļauj ne tikai atrast faktorus, kas atrodas vairāku mainīgo lielumu saistības pamatā, bet arī dod iespēju novērtēt šīs saistības ciešumu, atbildēt uz jautājumu, cik liels ir faktora īpatsvars katrā pazīmē.

Noziedzības teorijā noziedzības cēloņi, konkrēti noziegumi un noziedznieka personība tiek aplūkoti kā relatīvi patstāvīgas vienības, tomēr jāatceras, ka noziedzīgas uzvedības motivācija vistiešāk saistīta ar personības problēmām. Noziedzības objektīvie cēloņi praksē realizējas kā prettiesiskās darbības, kuras izriet no subjekta personības un motivācijas. **Noziedzīgas uzvedības cēloņi ir visu pagātnes, tagadnes un arī iespējamo nākotnes sociālo iedarbību kopums mijiedarbībā ar noziedzīgu nodarījumu izdarījušas personības īpatnībām.** Nereti nozieguma izdarīšanas brīdī daudzi no cēloņiem ir pārstājuši objektīvi eksistēt, tomēr atstājuši savas pēdas, tādējādi esot personas uzskatu, paradumu, vērtību utt. pamatā. Tādējādi cēloņus un apstākļus, kas darbojas nozieguma izdarīšanas brīdī, subjekts apzināti vai neapzināti atlasa kā personīgi svarīgu informāciju, kas tiek „lauzta caur psihes prizmu” un realizējas caur konkrētiem motīviem, mērķiem un vēlmēm. [121.] Tas nozīmē, ka noziedzības statistika atšķiras ar to, ka šajā gadījumā kā **primārais uzskaites objekts ir personības tīkumiski psiholoģiskās īpašības**, kam vairāk nekā citiem sociāliem aspektiem (izglītība, dzīves līmenis, nodarbinātība u.c.) ir subjektīvs raksturs. Noziedzības informācijas subjektivitāte zināmā mērā arī nosaka informatīvās bāzes ierobežotību, datu ticamības problēmas, kas, savukārt, nozīmē plašāku sabiedriskās domas un speciālu izlases pētījumu izmantošanu, atsaukšanos uz psiholoģiju un socioloģiju.

1.2. Noziedzības situācijas raksturojums pasaulē kopumā, Centrāleiropā un Austrumeiropā 20. gadsimta beigās

Lai varētu runāt par noziedzības situāciju pasaulē, nepieciešams šo situāciju analizēt no vienādām, salīdzināmām pozīcijām.

Jautājumu par atsevišķu valstu noziedzības statistikas salīdzināšanu izvirzīja jau Ā.Ketlē 1853. gadā Pirmajā starptautiskajā statistikas kongresā. 1911. gadā tika pieņemta vienota rādītāju sistēma, lai šāda salīdzināšana būtu iespējama. Līdz Otrajam pasaules karam gan tika attīstīta noziedzības statistikas metodoloģija, tomēr plaši globāli salīdzinājumi tā arī netika veidoti. Sabiedrībai kriminalizējoties, pēc Otrā pasaules kara noziedzība kļuva par starptautisku problēmu. Šajā laikā Apvienoto Nāciju Organizācija (ANO) pievērsās noziedzības analīzes koordinēšanai, 1949. gadā izdodot Statistikas gadagrāmatu, kurā apkopota informācija par vairāk nekā 20 pasaules valstu noziedzības situāciju un tendencēm

pirms un pēc Otrā pasaules kara. 1950. gadā ANO Ģenerālā asambleja pieņēma lēmumu par regulāru kongresu sasaukšanu ik pa pieciem gadiem, un pirmais kongress veltīts noziedzības jautājumiem, notika 1955. gadā Ženēvā. Kopš 50. gadiem daudzos pasaules reģionos noziedzības situācija kļuva bīstama, apdraudot valsts ekonomisko, sociālo un kultūras attīstību. Šim procesam pastiprinoties, tas kļuva par ANO 1972. gada 18. decembra rezolūcijas pamatu, izvirzot visām ANO dalībvalstīm prasību iesniegt ikgadēju noziedzības statistiku un analīzi par 1970.–1975. gadu. 1977. gada 28. oktobra ANO 32. Ģenerālās asamblejas sesijā tika prezentēta iegūtā informācija no 64 pasaules valstīm, kas ieguva pirmā apskata nosaukumu. Nākošais apskats sekoja par periodu no 1975.–1980. gadu, un tika prezentēts 1985. gadā Milānā. Šajā apskatā jau bija apkopota informācija par 70 valstīm; par 1980.–1985. gadu trešā apskatā ziņas jau sniedza 95 valstis, ceturtajā apskatā par 1985.–1990. gadu – 100 valstis. [120., 18–19] Par 1991.–1997. gadu datus sniegušas jau vairāk nekā 100 valstis.[106.]

Pēdējo 30 gadu laikā noziedzība pasaulē pieaugusi vidēji 4 reizes, tai skaitā bijušās sociālistiskajās valstīs un ASV (8 noziegumu veidi) – 8 reizes. Lielbritānijā un Zviedrijā – 7 reizes. Francijā – 6 reizes, Vācijā (24 veidi) – 4 reizes, Japānā – 1,5 reizes.[120., 21] K.Markss savā laikā konstatēja sekojošu likumsakarību – noziedzība aug straujāk nekā iedzīvotāju skaits. Mūsdienu statistikas dati to vēlreiz pierāda: noziedzības ikgadējais pieaugums vidēji pasaulē līdzinās 5%, bet ikgadējais iedzīvotāju pieaugums līdzinās 1 – 2%. [124., 20]

Pasaulē vidēji gadā reģistrē 600 – 800 noziegumus uz 10 000 iedzīvotājiem. Eiropas un Ziemeļamerikas valstīs novērotais noziedzības līmenis ir augstākais pasaulē, piemēram, 1994. gadā Zviedrijā – 1267,0; Dānijā – 1187,8; Somijā – 765,0; Kanādā – 997,9; Vācijā 1995. gadā 816,8 noziegumi uz 10 000 iedzīvotājiem.[106.] Pie tam šajās valstīs novēro arī vislielāko ikgadējo pieaugumu: ASV – 7%, Francijā, Lielbritānijā, Vācijā, Zviedrijā – 4 – 6%. Protams, visos periodos šis pieaugums nav vienāds, piemēram, Zviedrijā 50. gados tas līdzinājās 3,9%, 60. gados – 8,2%, 70. gados – 3,95%, 80. gados – 2%. Analogas tendences vērojamas arī pārējās attīstītās valstīs, un ir pamats domāt, ka eksistē tā saucamais noziedzības „piesātinājuma sliekšnis”, kad augsts noziedzības līmenis izraisa sabiedrības vispārēju mobilizāciju un pretpasākumu kompleksu, kas uz kādu laiku noziedzību atkal samazina. „Piesātinājuma sliekšnis” katrai valstij, atbilstoši tās attīstības pakāpei, ir atšķirīgs.

[120., 20–21, 25] Attīstītajās Eiropas valstīs un Kanādā augstais noziedzības līmenis skaidrojams ar to, ka reģistrētā noziedzība mazākā mērā atšķiras no reālās noziedzības nekā citās valstīs.

Objektīvs noziedzības novērtējums ir jebkuras valsts problēma, un to atspoguļo reālā noziedzība (reģistrētās un slēptās noziedzības summa). Pasaules prakse rāda, ka „pozitīvāki” noziedzības rādītāji un augsts atklāto noziegumu īpatsvars nozīmē pieaugošu latentu noziedzību. Latentās noziedzības pieaugums nozīmē kriminālās situācijas pasliktināšanos, kuru uztver ar socioloģiskām un statistiskām metodēm. Ir konstatētas šādas statistiskās likumsakarības – jo mazāks kopējā noziedzības struktūrā ir smago noziegumu īpatsvars, un lielāks vidējas vai vieglas pakāpes noziegumu īpatsvars, jo zemāks latentās noziedzības līmenis; jo bīstamāka nozieguma kategorija, jo zemāks ir tās latentuma koeficients. [124.]

Krievijas zinātnieki aprēķinājuši, ka starp reģistrēto un neregistrēto noziedzību pa dažādiem noziegumu veidiem pastāv šāda veida attiecības: slepkavības – 1:2; izvarošanas – 1:6; smagi miesas bojājumi – 1:4,9; huligānisms – 1:27,9; bandītisks uzbrukums – 1:33,8; zādzības – 1 : 57,7; personiskās mantas zādzības – 1:151,7; valsts īpašuma zādzības – 1:73,2; krāpšana – 1:65,6; pircēju apkrāpšana 1:1625; amatpersonu valsts īpašuma izlaupīšana – 1: 925,8; kukuļdošana – 1 : 2935; izspiešana – 1 : 17500. [124., 339]

Dažādās valstīs faktiskās noziedzības līmenis tiek vērtēts atšķirīgi, piemēram, uzskata, ka Krievijā faktiskā noziedzība ir 4 reizes, ASV – 3 reizes, Zviedrijā – 2 reizes lielāka nekā reģistrētā noziedzība. [121., 10,109]

ANO 10. kongresā, kas notika 2000. gada aprīlī tika uzsvērts, ka mūsdienās globalizācija nes ne tikai pozitīvas pārmaiņas, bet arī negatīvas ietekmes, kuras izpaužas kā transnacionālā noziedzība. Eksperti uzskata, ka *noziedzību XX gadsimta beigās raksturo stabils pieaugums, noziedzīgo nodarījumu veidi ir kļuvuši bīstamāki un apdraud sabiedrības drošību, un tie ir narkomānija, prostitūcija, cilvēku tirdzniecība, datornoziedzība, korupcija, naudas atmazgāšana, preču zīmju viltošanas, krāpšanas* u.c. [93.]

ANO eksperti minējuši vairākas faktoru grupas, kuras *ietekmē* transnacionālās noziedzības attīstību un izpausmes formas:

- 1) *krasās atšķirības ekonomiskajā attīstībā, ražošanas, preču un pakalpojumu tirgus jomā, cilvēku ekspluatācijas līmenī, dzīves kvalitātes līmenī;*

2) *politisko interešu dažādība un nodrošināšanas formas* (pieaugoša vardarbība, konflikti).

Lielākā daļa cilvēku pasaulē ir sociāli un ekonomiski neaizsargāti, savu lomu zaudē morāles un ētikas principi, tādējādi izmainot vērtību sistēmas. Šajā dinamiskajā laikā valstu sociālās programmas nespēj tikpat mobili reaģēt uz izmaiņām, tādējādi tikai daļēji garantējot cilvēku drošību.

Balstoties uz ANO 10. kongresa Noziedzības novēršanas dokumentiem, 2000. gadā Starptautiskās noziedzības novēršanas centrs, kas darbojas pie Narkotiku kontroles un noziedzības novēršanas pārvaldes, sagatavoja jau **Sesto ANO apskatu, kas aptver periodu par 1990.–1997. gadu**. Analizējot šos datus, jāņem vērā, ka dati par noziedzīgajām tendencēm ir aptuveni; ne visas valstis ir iesniegušas datus par noziedzību; dati bieži vien nav salīdzināmi (dažādas aprēķināšanas metodoloģijas, kodifikācijas, uzskaites un reģistrācijas specifika, kļūdas, izmantotās analītiskās grupēšanas metodes).

Eiropas valstīs noziedzība 1990.–1997. gadā ir nedaudz samazinājusies vai arī palikusi stabilā stāvoklī. (1. pielikums), tomēr eksperti atzīst, ka Eiropas Savienības valstīs (tālāk tekstā ES) relatīvā stabilitāte nav viennozīmīga. ES pieaug noziegumi, kas saistīti ar narkotisku vielu realizāciju, naudas atmazgāšanu, automašīnu zādzībām, datornoziegumiem. [99.]

Attīstītajās pasaules valstīs noziedzība visumā ir stabila (2. pielikums).

Šajās valstīs izstrādājušies divi dominējošie noziedzīgās darbības modeļi – tā saucamā „gangsteru” noziedzība, kas saistīta ar noziedznieku zemu vai vidējo materiālo stāvokli, zemu vai vidēju intelekta attīstības līmeni, vardarbīgām darbības formām, un „balto” apkaklīšu noziedzība, kas balstās uz iespējām izmantot dienesta stāvokli ļaunprātīgi.[96.]

Laikā no 1990. gada līdz 1997. gadam pieaudzis noziedzības līmenis Āzijas un Klusā okeāna reģiona valstīs, piemēram, Malaizijā, Izraēlā, Fidži un Korejā (3. pielikums). Atšķirības dažādās valstīs noziedzības līmeņos ir visai ievērojamas – pat līdz 30 reizēm, piemēram, Indija un Izraēla. Atšķirības šīs pasaules daļas noziedzības līmeņos skaidrojamas ar sociālās kontroles atšķirībām, tikumiem, paražām, reliģisko pārliecību (jūdaisms, islams, hinduisms, budisms). Līdzīga situācija vērojama arī dažās Āfrikas valstīs (4. pielikums).

90. gados noziedzība pieaugusi arī Austrumeiropas, Baltijas un Neatkarīgo valstu savienības (NVS) valstīs (1.1. tabula).

1.1. tabula.

**Noziedzības līmenis uz 10 000 iedzīvotājiem Austrumeiropas,
Baltijas un NVS valstīs**

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1997.pret 1990. (%)
Latvija	129,9	157,5	235,1	204,3	160,8	155,6	153,4	149,6	115,2
Azerbaidžāna	21,5	21,6	30,6	24,5	24,9	26,6	23,2	21,6	100,5
Rumānija	27,6	60,1	63,5	96,5	104,3	131,0	142,3	160,1	580,0
Armēnija	34,2	36,3	44,1	35,1	26,5	27,0	33,1	32,6	95,3
Ukraina	71,6	78,0	92,1	103,4	110,2	124,6	120,8	116,2	162,3
Baltkrievija	73,8	79,2	93,7	99,8	116,1	127,6	112,4	125,1	169,5
Bulgārija	77,2	187,7	238,7	232,8	236,3	246,5	234,8	290,9	376,8
Maķedonija	78,4	84,8	130,7	125,8	120,4
Moldāvija	98,6	102,1	90,1	85,3	85,8	88,5	80,5	92,6	93,9
Lietuva	99,6	120,2	151,3	161,9	157,6	163,7	183,5	204,6	205,4
Krievija	124,0	145,9	185,7	188,5	177,5	186,0	177,7	162,7	131,2
Slovākija	131,9	157,6	197,8	274,5	258,2	214,9	186,0	171,6	130,1
Horvātija	139,7	134,4	191,8	161,7	134,1	131,8	122,3	115,5	82,7
Igaunija	151,5	202,7	267,2	245,1	238,4	266,5	241,4	280,9	185,4
Slovēnija	191,9	211,1	270,9	225,1	219,4	191,8	183,8	187,2	97,6
Polija	231,7	226,5	229,7	221,7	235,1	252,7	232,5	256,8	110,8
Ungārija	329,1	425,6	433,2	389,5	379,5	490,7	457,2	506,6	153,9
Čehija	363,6	382,2	391,7	...

[93.: 106.; 120., 92-110]

Viskrasākais noziedzības pieaugums šajās valstīs tika novērots 1990.–1992. gadā. Šim procesam ir objektīvs pamats – valsts politiskās iekārtas maiņa, ekonomiskās sistēmas maiņa, īpašuma formu daudzveidība, tiesiskās sistēmas reformas u.c. Situācija Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs ir visai līdzīga. Sākot ar 1986. gadā notikušajām politiskajām pārmaiņām („perestroiku”) Padomju Savienībā, sākās sociālistiskās jeb totalitārās sistēmas krīze visā šajā reģionā. Pastāvošās atšķirības noziedzības līmeņos dažādām valstīm skaidrojamas ar nacionāli psiholoģiskajām attiecību īpatnībām pret likumu, kompromisu pieļāvumu, likumdevēju varu un noziegumu reģistrāciju.

1991. gada 16.–18. decembrī Freidenštatē (Vācija) notikušajā konferencē tika uzsvērts, ka pārejas procesā no totalitārā režīma uz demokrātisku sabiedrību izdalāmi 3 attīstības periodi:

1) no 1987. līdz 1989. gadam, kam raksturīgs tautas garīguma un psiholoģiskais pacēlums, cerības par labāku dzīvi;

2) no 1989. gada līdz vismaz 1992. gadam, kam raksturīga visu sociālās dzīves aspektu pasliktināšanās, noziegumu skaita pieaugums. Jebkurā gadījumā šis posms vēl kādu laiku turpinās savu attīstību, un

3) trešo periodu ievadīs krīzes pārvarēšanas pazīmes. Otrā posma ilgums atkarīgs no reformu veiksmīgas vai mazāk veiksmīgas realizācijas. Totalitārās sistēmas krīzes otrais periods saistāms ar strauji pieaugošu inflāciju, dzīves līmeņa pazemināšanos, visu ekonomisko un sociālo nozaru krīzēm (celtniecības, transporta, veselības aizsardzības, kultūras, izglītības, zinātnes un tml.). [16.]

Skatoties no šodienas pozīcijām, atsevišķās valstīs jau var precizēt šo otro un trešo periodu. Tā, piemēram, Ungārijas premjerministrs 2001. gada sākumā paziņoja, ka Ungārijas pāreja uz kapitālistisko demokrātiju ir pabeigta: 1999. gads ir bijis pagrieziena punkts – gan ekonomiski, gan sabiedrības attīstības ziņā, gan arī psiholoģiski. [65.] Arī Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības bankas (ERAB) vērtējums par ekonomiskās attīstības procesiem Austrumeiropā un Centrāleiropā ir visai līdzīgs – lielākā ekonomiskā izaugsme 1999. gadā bija vērojama Polijā, Ungārijā un Slovēnijā, savukārt Čehijā, Igaunijā un Latvijā šajā periodā beidzās recesija, un sākās ekonomikas atveseļošanās. [5.]

Pasaules Bankas speciālisti uzsver, ka Austrumeiropas valstīm izšķirošie bijuši pirmie gadi – 1990.–1994. gads, kad daudzām reģiona valstīm nepietiekama kontrole ir ļāvusi šaurai elitei iegūt varu pār nozīmīgu, agrāk valstij piederošo kapitālu un paralizēt tālākās reformas. Daļējās reformas – liberalizācija un privatizācija bez atbilstošas disciplīnas, ir galvenais faktors, kas veicina faktiskās valsts varas nonākšanu šauras ekonomiskās elites rokās, tātad veicina „valsts nozagšanu”. Kopumā Centrāleiropas un Baltijas valstis pabeigušas vienu reformu posmu, lai pārietu pie nākošā posma – nodarbinātības un finanšu tirgus, sociālā budžeta reformas. [81.]

Protams, šie procesi Austrumeiropas un Centrāleiropas reģiona valstīs notikuši atšķirīgi. **Polijā** salīdzinājumā ar citām Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm, politiskā, sabiedrības un ekonomiskā krīze aizsākās jau 1980. gadā, tā arī līdz 80. gadu beigām nenostabilizējoties. 1989. gads Polijas vēsturē atnāca ar parlamentāru demokrātiju un tirgus ekonomiku, iedzīvotāju grimšanu nabadzībā, bezdarba pieaugumu, valdošo šķiru un policijas strukturālām pārmaiņām. Šie faktori visai strauji atspoguļojās arī noziedzības statistikā: ja 1989. gadā noziedzības līmenis bija 144,2 noziegumi uz 10 000 iedzīvotājiem, 1990. gadā –

231,7, tad 1997. gadā jau 256,8 noziegumi uz 10 000 iedzīvotājiem. [4.; 106.] Noziegumu skaits šajos pārejas gados pieaudzis 1,1 reizi, kas norāda, ka Polijā šis pārmaiņu process norisinājies ievērojami agrāk.

Ungārijā valsts līdzšinējās sistēmas sabrukums aizsākās 1989. gadā. Totalitārā režīma laika noziedzības līmenis tika novērots visai zems, bet 80. gados noziedzība diezgan strauji sāka pieaugt, 1989. gadā sasniedzot 180%, salīdzinot ar 1979. gadu. Vidējais 80. gadu noziedzības līmenis, salīdzinot ar iepriekšējās desmitgades vidējo līmeni, sasniedza 134,6%. [26.] Visstraujākais noziedzības pieaugums tika novērots 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā. sasniedzot 1992. gadā 433,2 reģistrētu noziegumu uz 10 000 iedzīvotājiem. 90. gados Ungārijā vērojama noziedzības pieauguma tendence – 1997. gadā reģistrētās noziedzības līmenis ir 506,6 noziegumi uz 10 000 iedzīvotājiem. Salīdzinot ar citām Rietumeiropas valstīm, Ungārijā novērotais noziedzības līmenis ir visai zems, jo 1992. gadā Austrijā tas līdzinās 635, Francijā – 668, Bavārijas (Vācijā) – un Baden-Vitembergas pavalstīs – attiecīgi 570 un 610, Šveicē – 543, Zviedrijā – 1379, Dānijā – 1191 noziegumi uz 10 000 iedzīvotājiem. [89., 106]

Padomju Savienībā 1961. gadā stājās spēkā līdz pat PSRS sabrukumam esošais Kriminālkodekss. Vidējais noziegumu skaita ikgadējais pieaugums 60. gados līdzinājās 1,3%, 70. gados – 3,6%, 80. gados – 5,4%. 1989. gads Padomju Savienībā pielika punktu “mierīgam, stabilam periodam”, un šajā gadā noziedzība pieauga, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, par 32%. Kopš 80. gadu sākuma noziedzības pieaugums bija vērtējams vidēji 7% gadā. Iesākoties “perestroikai” (1985.–1987.) paaugstinājās arī noziedzības līmenis, tomēr straujāks noziedzības kāpums tika novērots 1988. – 1992. gadā – vidēji 22% gadā. [17.]

Ukrainā 1986.–1995. gadā kopējais noziegumu skaits pieauga 2,6 reizes, slepkavības – 4,7 reizes, smagi miesas bojājumi – 2,9 reizes, laupīšanas – 6 reizes, zādzības – 5,7 reizes. **Baltkrievijā** šajā pat laika periodā reģistrēto noziegumu skaits pieauga 2,4 reizes, slepkavības – 3,3 reizes, smagi miesas bojājumi – 2,7 reizes, laupīšanas – 5,7 reizes, zādzības – 5,2 reizes. [120., 92 – 110]

Laika periodā no 1986. līdz 1996. gadam kopējais noziegumu skaits **Krievijā** pieauga 2 reizes, tai skaitā slepkavības ar nodomu (1986.–1995.) – 3,4 reizes, smagi miesas bojājumi (1986.–1994.) – 2,9 reizes, laupīšanas (1986.–1992.) – 5,3 reizes, zādzības – 4,3 reizes. [120., 92-110] 1998. gadā, salīdzinot ar 1990. gadu, reģistrēto noziegumu skaits bija pieaudzis par

40%, tais skaitā smagie noziegumi – slepkavības un tīši miesas bojājumi – par 90%. [126., 445] Vardarbīgas nāves biežums vienmēr Krievijā ir bijis augstāks nekā Rietumeiropā, tomēr šajos gados tas pārsniedza pat ASV un Latīņamerikas valstīs novēroto slepkavību līmeni. Noziegumu skaits Krievijā 90. gadu otrā pusē katru gadu sasniedz 10–12 miljonus, reģistrē aptuveni 2,5 miljonus. [121., 107] Laika periodā no 1990. līdz 1997. gadam Krievijā noziedzīgo grupu skaits pieaudzis no 785 līdz vairāk kā 9000, kuras apvieno 100 tūkstošus locekļu. [93.] Galvenās organizētās noziedzības jomas Maskavā un Sanktpēterburgā ir banku spekulācijas, mašīnu zagšana un pārdošana, nelegālā alkohola ražošana un tirdzniecība, ieroču tirdzniecība, azartspēļu kontrole, seksuālo pakalpojumu aģentūras, narkotiku tirdzniecība, naudas atmazgāšana. Krievijā organizētā noziedzība faktiski ir visur, tā ļoti cieši savijusies ar legālo biznesu.

Baltijas valstis ģeogrāfiski atrodas blakus, saistītas savā starpā ar līdzīgu vēsturi, ekonomiku, kultūru, izveidojušamies jauktajām ģimenēm, blakus visām atrodas Krievija, ar pārējo pasauli saista jūras transports un tml. Tas zināmā mērā arī nosaka noziedzības situācijas un tendenču līdzību.

Latvijā reģistrēto noziegumu skaits 2000. gadā starp Baltijas valstīm ir viszemākais – 50,2 tūkst., tai seko Igaunija ar 57,8 tūkst. noziegumiem un Lietuva ar 82,4 tūkst. reģistrētu noziegumu. Ja salīdzina 2000. gadā reģistrēto noziegumu skaitu ar 1991. gadu, tad šajā desmitgadē Latvijā reģistrētais noziegumu skaits pieaudzis 1,2 reizes, Lietuvā un Igaunijā – 1,8 reizes (5. pielikums).

Visaugstākais noziedzības līmenis pēdējā desmitgadē Baltijas valstīs novērots Igaunijā, kur noziedzības līmenis kopš 1991. gada jau ir lielāks par 200 noziegumiem uz 10 000 iedzīvotājiem, un 2000. gadā tas sasniedza jau 402 noziegumus uz 10 000 iedzīvotājiem, salīdzinot ar 1990. gadu, pieaugot 2,7 reizes (1.2. tabula).

Reģistrētās noziedzības līmenis Baltijas valstīs

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Reģistrēto noziegumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem											
Latvija	130	158	236	206	163	158	156	152	152	184	212
Lietuva	99	120	151	161	158	164	183	205	211	208	223
Igaunija	150	206	264	244	237	267	241	282	315	357	402
Reģistrēto noziegumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem % pret iepriekšējo gadu											
Latvija	100,0	120,8	149,0	87,2	78,9	96,9	98,1	97,4	100,0	121,1	115,2
Lietuva	100,0	121,2	125,8	106,6	98,1	103,8	111,9	112,0	102,9	98,6	107,2
Igaunija	100,0	137,3	128,2	92,4	97,2	112,7	90,3	116,2	111,7	113,3	112,6

[71., 17]

Igaunijā reģistrētās noziedzības līmenis ir 1,9 reizes augstāks nekā Latvijā un 1,8 reizes augstāks nekā Lietuvā.

Latvijā noziegumu skaits 1986. – 1996. gadā pieaudzis 2,8 reizes, t.sk., smagi miesas bojājumi – 3,8 reizes, laupīšanas – 2,6 reizes, zādzības – 5,2 reizes.

Lietuvā noziegumu skaits 1986.–1996. gadā pieaudzis 2,9 reizes, slepkavības – 3,7 reizes, smagi miesas bojājumi – 2 reizes, laupīšanas 4,8 reizes un zādzības 7,5 reizes. [120., 92–110] Pēdējos piecos gados (1996.–2000.) noziedzības līmenis pieaudzis 1,2 reizes. Šobrīd kriminogēno situāciju Lietuvā spēcīgi ietekmē nepabeigtais pārejas periods. Organizētajai noziedzībai Lietuvā raksturīgi šādi noziegumu veidi – kontrabanda, cilvēku tirdzniecība, nelegālā imigrācija, rekets, vardarbība pret iedzīvotājiem, korupcija, naudas atmazgāšana, krāpšanas, vispārējs noziedzīgās mobilitātes pieaugums.

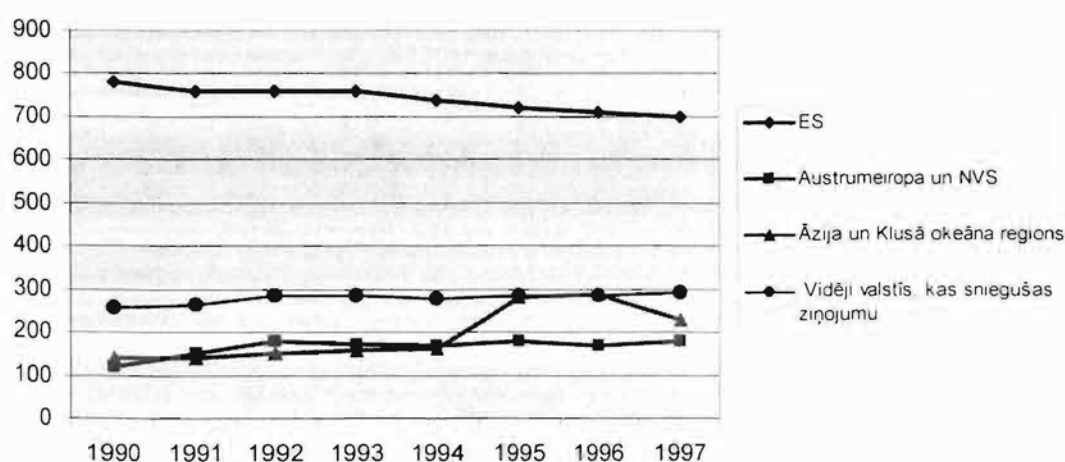
Salīdzinot 1996. gadu ar 1986. gadu, **Igaunijā** noziegumu skaits pieaudzis 3,3 reizes, tai skaitā, slepkavības – 4,9 reizes, smagi miesas bojājumi – 4,1 reizi, laupīšanas 7,7 reizes, zādzības – 5 reizes. [120., 92–110] Igaunijā noziedzības līmenis ir ievērojami augstāks nekā Latvijā un Lietuvā, un pēc neatkarības atjaunošanas pēdējo piecu gadu laikā (1996.–2000.) vidējais ikgadējais noziedzības pieaugums ir 13% jeb aptuveni 5,6 tūkst. noziegumi. Igaunijā ir novērots krietni augstāks gan slepkavību, gan zādzību koeficients. Piemēram, Igaunijā – 2000. gadā 276,9 zādzības uz 10 000 iedzīvotājiem, Lietuvā – 143,8. Latvijā – 121,0. Viena no vislielākajām Igaunijas problēmām, ir narkotikas, to tirdzniecība un narkomānijas izplatība. Pieaudzis ar narkotikām saistīto noziegumu skaits: 1993. gadā tādu bija 27, 1999. gadā – 297, 2000. gadā – 1581. Organizētajai noziedzībai Igaunijā raksturīgi tādi noziegumu veidi kā korupcija, kontrabanda, narkotiku tranzīts, naudas atmazgāšana.

iefiltrēšanās varas struktūrās. Igaunijā vēl nav noteikts korupcijas jēdziens, tomēr noziegumu uzskaitījums ir līdzīgs noziegumiem, kas tiek uzskaitīti par korupciju Latvijā. [34.]

Pēc Igaunijas speciālistu vērtējuma, Igaunijā salīdzinoši augstāku noziedzības līmeni nosaka godprātīgāka noziegumu reģistrācija. [95.]

Salīdzinot Āzijas un Klusā okeāna reģiona valstīs reģistrēto noziedzības līmeni ar ES, Austrumeiropu un NVS valstīm, var secināt, ka *visaugstākais noziedzības līmenis vērojams ES valstīs, tām seko Āzijas un Klusā okeāna reģions, Austrumeiropa un NVS.* Āzijas un Klusā okeāna valstīs visaugstākais noziedzības līmenis tika novērots 1994.–1997. gadā, līdzīgas tendences tika novērotas arī Austrumeiropā un NVS, turpretim ES valstīs šajā periodā noziedzība bija viszemākā.

Lai arī dažādos reģionos novērotās tendences ir visai pretrunīgas, kopumā 1990.–1997. gadā vērojams noziedzības pieaugums (1.1. attēls.) Pēc ANO datiem vidējais noziedzības līmenis valstīs, kuras sniegušas informāciju, šajā periodā pieaudzis no 256,0 līdz 291,0 noziegumiem uz 10 000 iedzīvotājiem.[99.]

1.1. attēls. Noziedzības līmeņa uz 10 000 iedzīvotājiem dinamika pasaulē. [106.]

Ņemot vērā iepriekš minēto, jāsecina, ka *noziedzības dinamiku pasaulē šobrīd nosaka tieši jaunattīstības un postsociālisma valstu noziedzība.* Šo valstu tālākā sabiedrības attīstība (tirgus ekonomikas tālākā attīstība, tirgus ekonomikas nepilnību objektīvā pastāvēšana, globalizācijas problēmas utt.) nozīmē visticamāk to, ka šajās valstīs pieaugs noziedzība, prostitūcija, narkomānija, jaunatnes kriminalizācija.

Lai arī valstīs noziedzības līmeņi ir visai atšķirīgi, *noziedzības struktūrā dominē zādzības* (vairāk par 50 – 60%), un to ikgadējais pieaugums apsteidz pārējo noziegumu pieaugumu kopumā (īpaši attīstītās valstīs) 2 – 3 reizes. [120., 30] Zādzību intensitāte, piemēram, 1997. gadā Dānijā ir 859,3 uz 10 000 iedzīvotājiem, Zviedrijā – 735,0, ASV – 465,8, Austrijā – 281,8, Lietuvā – 111,9, Krievijā – 88,8 uz 10 000 iedzīvotājiem. [121., 233]

Slepkavības izmaiņas laika gaitā lēni, to īpatsvars attīstītās valstīs nepārsniedz 1%. ANO pēdējie pārskati apliecina, ka *slepkavību līmenis ir augstāks nabadzīgās un attīstības valstīs, no kā izriet, ka cīņa par izdzīvošanu pazemina cilvēka dzīvības cenu*. [121., 368]

Ir aprēķināts, ka ASV, piemēram, katrās 2 sekundēs tiek izdarīts noziegums pret īpašumu, tai skaitā, zādzība ar uzlaušanu – katrās 12 sekundēs, zādzība – katrās 4 sekundēs, auto zādzības – katrā 21 sekundē; vardarbīgie noziegumi pret personu notiek katru 18 sekundi, slepkavība notiek ik 24 minūtēs, izvarošanas – katrās 5 minūtēs, laupīšana – ik 54 sekundēs, uzbrukums – ik 29 sekundēs. [121., 199]

Sociālās kontroles efektivitāti raksturo atklāto noziegumu īpatsvars. Tas dažādās pasaules valstīs ir visai atšķirīgs: pēdējo 30 gadu laikā atklāto noziegumu īpatsvars ASV – 21–22% (tīšas slepkavības – 60%), Anglija – 35%, Vācija – 45–50%, Japāna – 60%. Krievija 73%. Vidēji pasaulē atklāto noziegumu īpatsvars svārstās ap 50%. Atklāto vardarbīgo un mantisko noziegumu attiecība vidēji ir 4 – 3 : 1. [120., 34– 35] Tomēr jāņem vērā, ka atklāto noziegumu skaits dažādās valstīs nenozīmē vienu un to pašu, un tas ir atkarīgs no attiecīgās valsts likumdošanas, kā arī statistikā lietotās metodoloģijas. Ko nozīmē „atklāts noziegums”? Piemēram, Dānijā ir viens no zemākajiem atklāto noziegumu īpatsvaram Eiropā – 1999. gadā – 19,5%, un tas izskaidrojams ar to, ka Dānijā par atklātām tiek uzskatītas lietas, kurās ir tiesas lēmums. [64.] Vācijā noziegums tiek uzskatīts par atklātu, ja izmeklēšanas rezultātā ir noskaidrota konkrēto noziegumu izdarījusī persona. [116.] Pie tam, atklāto noziegumu īpatsvaru var aprēķināt, attiecinot atklātos noziegumus pret tiesvedībā atrodošajiem izmeklējamajiem noziegumiem, un attiecinot atklātos noziegumus pret reģistrētajiem noziegumiem kalendārajā gadā. Latvijā atklāto noziegumu skaits tiek rēķināts, attiecinot kalendārajā periodā atklāto noziegumu skaitu pret reģistrētajiem noziegumiem. Atsevišķi tiek uzskaitīti atklātie noziegumi, kas izdarīti iepriekšējos gados.

Noziedzība šobrīd ir globāla, transnacionāla parādība, kas būtiski apdraud daudzu valstu ekonomisko, sociālo un politisko attīstību. Šāds apgalvojums izskanēja 1998. gada

Romas konferences „Noziedzības pētījumi – globālā perspektīva” laikā. Noziedzīgie elementi šobrīd daudzās pasaules valstīs iespaido legālās varas struktūras, ļoti augsts ir ēnu ekonomikas īpatsvars, ekonomikas attīstība ir nevienmērīga, psiholoģiski cilvēki nejūtas droši, sevi diskreditējusi ir tiesu sistēma, tādējādi faktiski mazinot sociālo kontroli. [96.]

Noziedzībai pasaulē kopumā raksturīga pietiekami noturīga un stabila dinamika. Lai arī ir atšķirības starp valstīm un reģioniem, pirmā un nozīmīgākā noziedzības tendence ir *noziedzības absolūtais un relatīvais pieaugums*. Noziedzības krasais pieaugums pasaulē saistīts ar globālajām civilizācijas attīstības tendencēm. Mūsdienās *noziedzību ietekmē vairākas globālās attīstības tendences, no kurām svarīgākās ir liberālās demokrātijas attīstība, tirgus ekonomikas vadošā loma, starptautiskā ekonomiskā integrācija, radikālās pārmaiņas ražošanā un darbaspēka tirgū postsociālisma valstīs, ražošanas un informatīvo tehnoloģiju izmaiņas, saziņas līdzekļu globalizācija, reklāma.*

Šajā nodaļā atklātais noziedzības līmenis un noziedzības attīstības tendencijas pasaulē ir cieši saistītas ar noziedzības tendencēm mūsu valstī, jo Latvija 20. gadsimta pēdējā desmitgadē ir demokrātiska valsts ar atvērtu ekonomiku, relatīvi atvērtām robežām. un tai nav svešas globālās sabiedrības attīstības tendences.

2. Noziedzība Latvijā

2.1. Noziedzības attīstības tendences valstī, republikas pilsētās un rajonos

Statistika, raksturojot noziedzības stāvokli valstī kopumā un administratīvajās teritorijās, sniedz virkni rādītāju, no kuriem kā svarīgākais minams reģistrēto noziegumu skaits.

Reģistrēts noziegums – noskaidrota un oficiāli uzskaitē ņemta sabiedriski bīstama darbība (bezdarbība), paredzēta krimināllikumdošanā. [45.] Ar jaunā Krimināllikuma stāšanos spēkā 1999. gada 1. aprīlī izmainīti arī vairāki juridiskie termini, tai skaitā, noziegums. Šobrīd visus reģistrētos *noziegumus** dēvē par *noziedzīgiem nodarījumiem**. (Juridiskie termini, atzīmēti ar *, skaidroti juridisko terminu vārdnīcā 6. pielikumā).

Deviņdesmito gadu sākumā Latvijā vērojams reģistrēto noziegumu straujš pieaugums, kas savu maksimumu sasniedz 1992. gadā, uzrādot augstāko līmeni visā sabiedrības attīstības vēsturē Latvijā – 61,7 tūkst. (2.1. tabula).

2.1. tabula.

Reģistrēto noziegumu skaits Latvijā 1990. – 2000. gadā

Gads	Reģistrētie noziegumi				
	skaits	% pret iepriekš. gadu	% pret 1985. gadu	vidēji piecgadē	pieaug. temps salīdz. ar iepriekšējo piecgadi, %
1990	34686	116,9	137,1
1991	41929	127,4	165,7	47312	+ 80,4
1992	61671	147,1	243,7		
1993	52835	85,7	208,8		
1994	40983	77,6	162,0		
1995	39141	95,6	154,7		
1996	38205	97,6	151,0	41170	-13,0
1997	36865	96,5	145,7		
1998	36674	99,5	144,9		
1999	43969	119,9	173,8		
2000	50199	114,2	198,4		

[71., 17]

1991.–1995. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo periodu, piecgadu vidējais reģistrēto noziegumu skaits pieaudzis par 80,4%. Pēc 1992. gada seko reģistrēto noziegumu skaita

samazināšanās līdz pat 1998. gadam, kad reģistrēto noziegumu skaits sastāda vairs 59.3% no 1992. gada līmeņa.

Savukārt, 1999. gadā reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, pieauga par 19,9%, 2000. gadā – par 14,2%.

Kādi iemesli bija 1990.–1992. gada reģistrēto noziegumu skaita straujajam pieaugumam? Bija gan komunistiskās ideoloģijas un plānveida ekonomikas noriets, gan tirgus ekonomikas ieviešanās periods. Sākotnējā posmā tirgus ekonomikas nostiprināšanās radīja arī jaunus noziegumu veidus, kas līdz tam laikam faktiski padomju sabiedrībā bija retums. Cilvēks iedzīvojās, izmantojot likuma nepilnības, radās jauni nelikumīgi ienākumi, to iegūšanas mehānismi. Viens no šādu noziegumu veidiem bija *rekets**, kas ir jauna un pati izplatītākā forma, kas deva impulsu *organizētās noziedzības** izveidei.

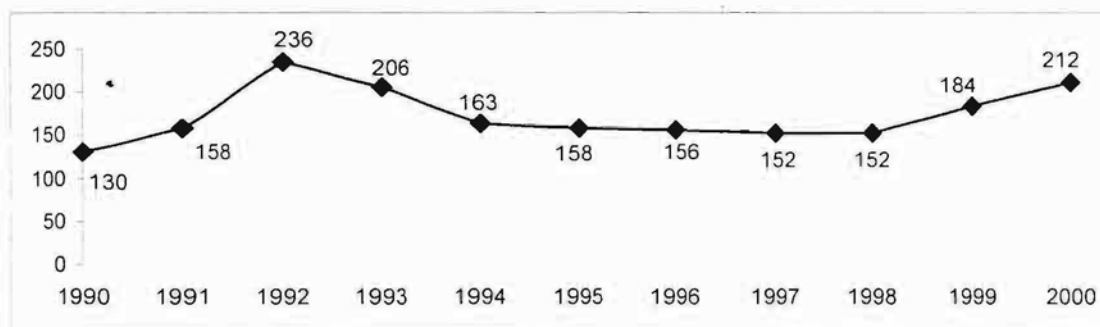
Analizējot reģistrēto noziegumu skaitu administratīvi teritoriālajā griezumā, no visiem reģistrētajiem noziegumiem 1990.–2000. gadā vidēji Rīgā tika reģistrēti 43,2%, pārējās republikas pilsētās 16,9%, lauku rajonos – 39,9%, t.sk., vidēji 6% Rīgas rajonā. Te vietā atcerēties, ka Rīgā dzīvo trešdaļa valsts iedzīvotāju, un noziedzības līmenis Rīgā visā pētāmajā periodā arī ir viens no augstākajiem.

Reģistrēto noziegumu skaits absolūtos skaitļos maz ko izsaka, īpaši, ja rodas nepieciešamība salīdzināt dažādas teritorijas, tāpēc **noziedzības statistikā nozīmīgākais rādītājs ir noziedzības koeficients**, kas rāda reģistrēto noziegumu skaitu uz 10 000 vai 100 000 iedzīvotājiem. Noziedzības koeficients ir noziedzības intensitātes rādītājs un raksturo noziedzības līmeni.

Analizējot noziedzības līmeņa datus ilgākā laika periodā uz 10 000 iedzīvotājiem, redzams, ka 1990. gadā noziedzības koeficients bija 130 noziegumi.

1992.–1993. gadā noziedzības līmenis ievērojami pieauga, sasniedzot 236 noziegumus 1992. gadā. Tālākajā periodā ar katru nākamo gadu reģistrētās noziedzības intensitātes līmenis samazinās: 1993. gadā tas jau ir samazinājies par 12,7%, 1994. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, – par 20,9%. Arī 1995.–1998. gadā noziedzības līmenis, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, ir samazinājies, sasniedzot 1998. gadā 152 reģistrētus noziegumus uz 10 000 iedzīvotājiem. 1999.–2000. gadā novēro reģistrētā noziedzīgo

nodarījumu līmeņa paaugstināšanos, sasniedzot 2000. gadā 212 reģistrētus noziedzīgus nodarījumus uz 10 000 iedzīvotājiem (2.1. attēls).

2.1. attēls. Noziedzības līmeņa dinamika Latvijā 1990. – 2000. gadā (uz 10 000 iedzīvotājiem).

Viskrasākais ikgadējais noziedzības intensitātes līmeņa pieaugums novērots 1992. gadā salīdzinot ar 1991. gadu, kad noziedzības līmenis pieauga par 49,0%.

1997.–1998. gadā speciālisti uzskata, ka noziedzība ir stabilizējusies, lai arī tā ir visai augstā līmenī. ***Straujais reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaita pieaugums 1999. gadā un arī 2000. gadā daļēji skaidrojams ar jaunā Krimināllikuma normu darbību***, kas stājās spēkā 1999. gada 1. aprīlī, un reģistrētu noziedzīgu nodarījumu pieaugums tika prognozēts jau pirms Krimināllikuma stāšanās spēkā. Būtiskākais noziedzīgo nodarījumu pieaugums 2000. gadā tika novērots *mazāk smagiem noziegumiem** un *kriminālpārkāpumiem**. Pēc Valsts policijas vērtējuma, reālais noziedzīgu nodarījumu pieaugums ir 6–8%, pārējais pieaugums tiek saistīts ar Krimināllikuma 58. *panta** prasību ievērošanu, t.i., Krimināllikums neparedz iespēju atteikt krimināllietas ierosināšanu nodarījuma *mazsvarīguma** dēļ, kuru paredzēja līdzšinējā Latvijas Kriminālkodeksa 7. panta 2. daļa. Tiek uzskatīts, ka pateicoties jaunajam Krimināllikumam, objektīvāk tiek atspoguļots faktiskais noziedzības stāvoklis valstī. [72.]

Salīdzinot mūsu valsts noziedzības līmeni ar industriālo pasaules valstu noziedzības līmeni 1992. gadā, redzams, ka *noziegumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem Latvijā ir 2,5–3 reizes zemāks nekā ASV, Francijā, Vācijā, Lielbritānijā*. Arī pēc zināmās politiskās un ekonomiskās situācijas daļējas stabilizēšanās (1997) noziedzības intensitātes līmenis Latvijā joprojām ir ievērojami zemāks nekā daudzās Rietumeiropas valstīs, piemēram, Latvijā – 150 noziegumi uz 10 000 iedzīvotājiem, bet Vācijā – 803, Šveicē – 477, Itālijā – 400. [106.] Autors uzskata, ka iemesls augstajam noziedzības koeficientam attīstītajās Eiropas valstīs un

ASV meklējams tieši reģistrācijā – tiek ziņoti un reģistrēti nodarījumi, kurus Latvijas iedzīvotāji dažādu iemeslu dēļ neziņo to mazsvarīguma dēļ. Arī uzticība policijas struktūrām mūsu sabiedrībā ir tālu no vēlamā.

Noziedzības attīstības procesi Latvijā 90. gadu sākumā norisinājās līdzīgi kā citās postsociālisma valstīs. Krasais reģistrētās noziedzības pieaugums 1992. – 1993. gadā bija raksturīgs lielākajai daļai Centrāleiropas, Austrumeiropas, Baltijas valstu, un vēlāk noziedzība nostabilizējās vai pat samazinājās. Visās šajās valstīs jaunie politiskie un ekonomiskie apstākļi radīja priekšnoteikumus organizētās noziedzības veidošanās un nostiprināšanās procesam, kas kļūst transnacionāls. Tam seko tādu sabiedrībai nevēlamu parādību kā narkomānijas pieaugums, prostitūcijas pieaugums. Pieaug ar narkotikām saistīto noziegumu skaits, arvien biežāki kļūst cilvēku tirdzniecības gadījumi. Pieejamāki sabiedrības locekļiem kļūst gan legāli, gan nelegāli ieroči. Tas palielina vardarbīgo noziegumu, kas izdarīti, izmantojot šaujamieročus, skaitu. Kopumā vērojams noziedzības bīstamības pieaugums. Arī ***90. gadu otrajā pusē, kad pārvarēts sociālā sabrukuma pirmais šoks, pastāvošās noziedzības tendences Latvijā ir līdzīgas noziedzības līmenim un tā dinamikai valstīs, kurās noris tirgus attiecību veidošanās.***

Visai atšķirīgs ir reģistrētās **noziedzības līmenis republikas pilsētās un rajonos** (2.2 tabula).

Laikā no 1995. līdz 2000. gadam ***viszemāko vidējo noziedzības koeficientu uzrāda*** Liepājas rajons (94 noziegumi uz 10 000 iedzīvotājiem). Tam seko Ogres (104), Gulbenes (106), Dobeles (111), Saldus, Kuldīgas, Krāslavas (112) rajoni. Savukārt, visaugstāko vidējo noziedzība koeficientu uzrāda Rīga (229), tai seko Jelgava (206), Rīgas rajons (170), Ventspils rajons (168), Ventspils (160), Aizkraukles rajons (160), Limbažu rajons (160), Rēzekne (157).

2.2. tabula.

**Reģistrēto noziedzīgu nodarījumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem
republikas pilsētās un rajonos Latvijā 1995. – 2000. gadā**

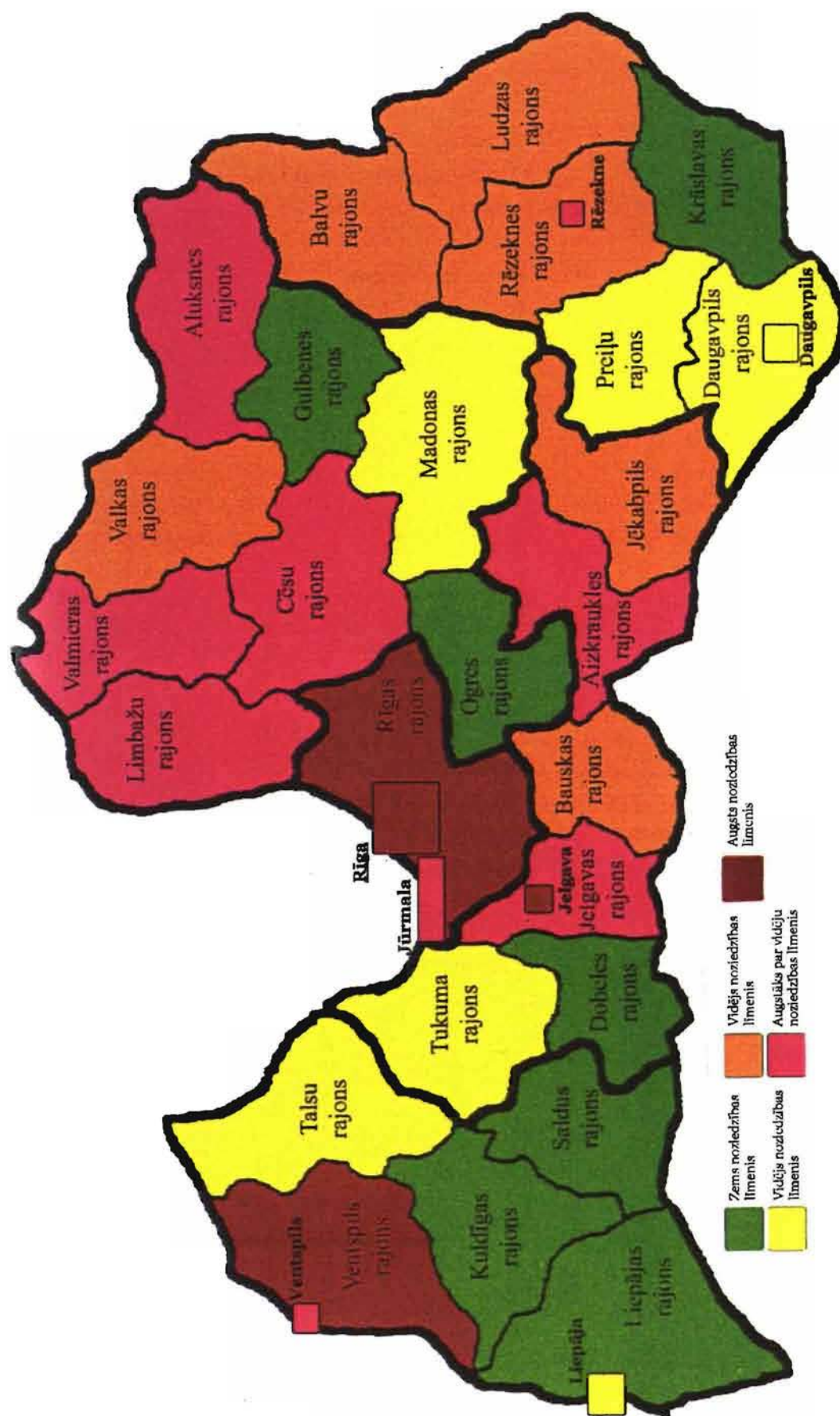
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Vidēji
<i>Republikas pilsētas</i>							
Rīga	223	220	209	205	240	277	229
Daugavpils	67	77	101	124	145	194	118
Jelgava	207	195	183	152	242	255	206
Jūrmala	145	146	149	121	139	137	140
Liepāja	126	90	85	88	151	157	116
Rēzekne	149	119	113	123	185	254	157
Ventspils	149	139	138	161	215	158	160
<i>Rajoni</i>							
Aizkraukles	140	149	140	163	172	196	160
Alūksnes	143	126	135	146	118	147	136
Balvu	116	99	129	113	142	205	134
Bauskas	116	122	116	93	147	198	132
Cēsu	116	126	133	131	167	200	146
Daugavpils	110	107	111	100	110	171	118
Dobeles	105	105	113	106	111	123	111
Gulbenes	97	91	122	95	98	131	106
Jelgavas	169	155	137	136	160	168	154
Jēkabpils	99	111	103	129	112	158	119
Krāslavas	111	104	97	99	129	133	112
Kuldīgas	106	81	82	118	143	139	112
Liepājas	71	86	85	92	101	127	94
Limbažu	138	158	141	146	169	207	160
Ludzas	98	108	122	131	152	180	132
Madonas	106	117	115	108	112	140	116
Ogres	94	87	92	103	109	140	104
Preiļu	82	127	104	116	123	146	116
Rēzeknes	94	93	112	93	164	221	130
Rīgas	169	153	136	140	204	218	170
Saldus	90	108	112	107	116	138	112
Talsu	103	103	110	100	133	134	114
Tukuma	97	101	109	114	120	146	115
Valkas	112	134	113	115	116	137	121
Valmieras	108	123	110	143	197	167	141
Ventspils	132	133	128	197	181	237	168

[52., 68., 23; 71., 21]

Aprēķinot 1995.–2000. gada vidējā noziedzības līmeņa biežumu sadalījuma rādītājus (7. pielikums), iegūst, ka variāciju rindas aritmētiskais vidējais līdzinās 135,1, mediāna –

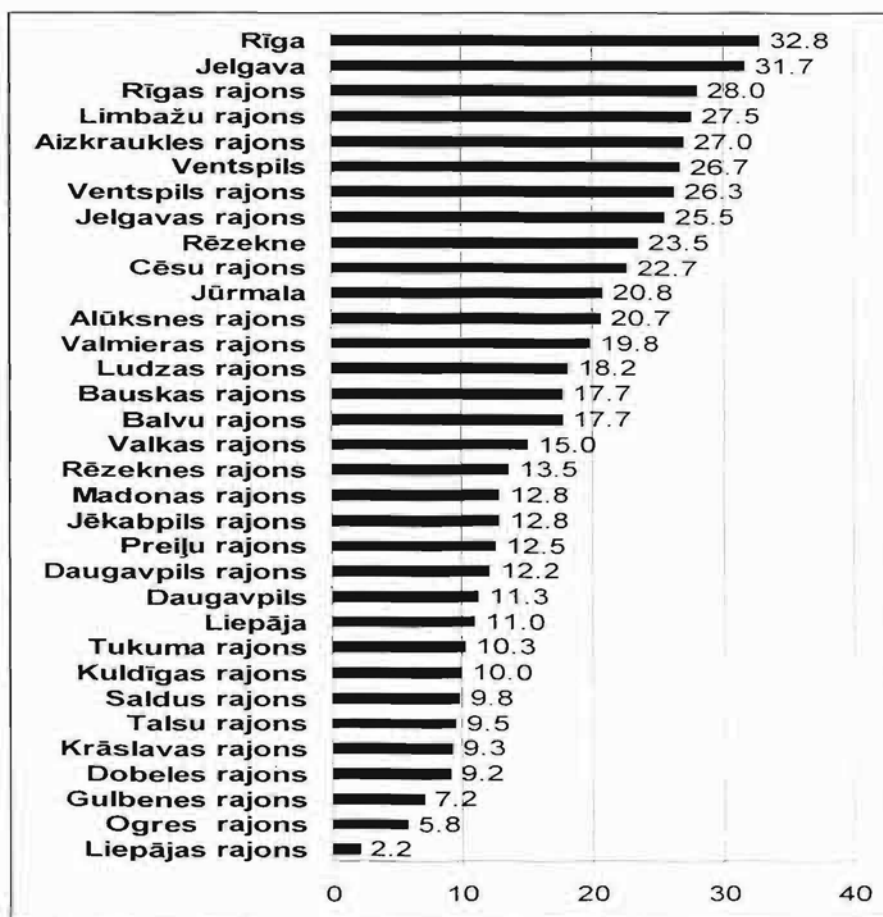
130,0, moda – 112,0 un 160,0. Sadalījums ir labēji asimetrisks. Sadalot sadalījumu kvintilēs, iegūst sekojošas kvintiļu robežas; pirmā kvintile – 94,0–112,0; otrā kvintile – 112,1–118,0; trešā kvintile – 118,1–134,8; ceturta kvintile – 134,9–160,0; piektā kvintile – 160,1–229,0. Nosacīti pieņemot, ka pirmā kvintile nozīmē zemu noziedzības līmeni, otrā – zemāku par vidējo, trešā – vidēju noziedzības līmeni, ceturta – augstāku par vidējo, piektā – augstu noziedzības līmeni, var izveidot grupējumu, kas raksturo noziedzības intensitāti republikas pilsētās un rajonos, tādējādi rodot iespēju šo informāciju vispārināt (2.2. attēls).

Iegūtais grupējums rāda, ka viennozīmīgi nevar nosaukt Latvijas teritorijas (reģionus), kuros būtu augsts, vidējs vai zems noziedzības līmenis. Noziedzības līmeņa variācija ir plaša, un katrā republikas pilsētā un rajonā noziedzības līmenis tomēr vairāk jāsaista ar specifiskām rajonam vai pilsētai raksturīgām īpatnībām. Tomēr kopumā var apgalvot, ka visumā *zemāks noziedzības līmenis raksturīgs Kurzemes pilsētām un rajoniem (izņemot Ventspili un Ventspils rajonu), zems un vidējs noziedzības līmenis raksturīgs Latgales reģionam (izņemot Rēzekni), daļai Zemgales reģiona teritoriju, augstāks par vidēju galvenokārt – Vidzemes reģionā un Rīgas reģionā.* Saistot makro līmenī noziedzības līmeni ar piemēram, bezdarba līmeni, no iepriekš teiktā autors secina, ka augsts bezdarba līmenis un augsts darba meklētāju īpatsvars (Latgales reģionā attiecīgi tas, piemēram, 2000. gadā bija 16,8% un 21,5%) nebūt nenozīmē augstu noziedzības līmeni, savukārt, zems bezdarba līmenis un darba meklētāju īpatsvars (Rīgas reģionā 2000. gadā tas līdzinājās 4,7% un 9,2%) saistīts ar augstu noziedzības līmeni. Te vietā minēt, ka Latvijas apstākļos, acīmredzot, blakus bezdarbam, visai nozīmīga ir citu faktoru ietekme, piemēram, subjekta vērtību sistēma, reliģiskā pārliecība, morāle un citi visai subjektīvi faktori. Pie tam, jānovērtē arī bezdarba situācijas objektivitātes īpatnības Rīgā un Rīgas rajonā: visai plaši izplatīti gadījumdarbi, kad darba attiecības netiek fiksētas dokumentāli, rajonos, savukārt, izplatīta naturālā saimniecība, kas pazemina iespējamā bezdarba īpatsvaru.

2.2. attēls. Republikas pilsētu un rajonu vidējais noziedzības līmenis uz 10 000 iedzīvotājiem Latvijā no 1995. līdz 2000. gadam.

Veicot republikas pilsētu un rajonu ranžēšanu dilstošā kārtībā (8. pielikums) pēc noziedzības līmeņiem par laika periodu no 1995. līdz 2000. gadam (rangu skalas mērījums parāda katras administratīvās teritorijas vietu pēc mērāmās pazīmes izteiktības pakāpes), redzams, ka salīdzinoši viens no viszemākajiem un stabilākajiem noziedzības līmeņiem attiecas uz Liepājas rajonu, tā vidējais rangs sešu gadu periodā – 2,2 (2.3. attēls un 9. pielikums).

2.3. attēls. Republikas pilsētu un rajonu noziedzības līmeņa vidējais rangs no 1995. līdz 2000. gadam..

Stabili *visaugstākais noziedzības līmenis 1995.–2000. gadā novērots Rīgā un Jelgavā*, un faktiski šīs divas pilsētas ieņēmušas sarakstā vietas ar visaugstākā noziedzības līmeni – vidējais rangs attiecīgi 32,8 un 31,7.

Analizējot iepriekš minēto, *90. gados Latvijā var izdalīt divus noziedzības līmeņu pieauguma periodus: pirmkārt, 1992.-1993. gadā novērotais reģistrētās noziedzības un*

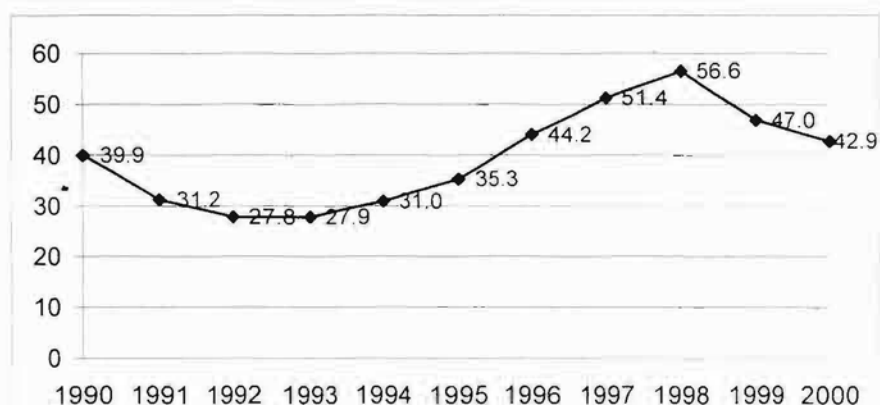
noziedzības līmeņa pieaugums, kam par galveno ietekmējošo faktoru tiek uzskatītas pārejas perioda nepilnības; otrkārt, 1999.–2000. gadā novērotais reģistrētās noziedzības un noziedzības līmeņa pieaugums, kas galvenokārt skaidrojams ar Krimināllikuma stāšanos spēkā. 1999.–2000. gadā reģistrētais noziedzības līmenis salīdzinoši atpaliek no 1992. gadā reģistrētā, tas ir 90 % no 1992. gada noziedzības līmeņa. Pie tam, līdzīgu situāciju novēro arī pārējās postsociālisma valstīs. Tas ļauj izteikt secinājumu, ka *tieši 1991. gada politiskās pārmaiņas līdz ar no tām izrietošajām ekonomiskajām un sociālajām sekām, līdz kurām nonāca 80. gadu beigu un 90. gadu sākuma politisko procesu attīstība, bija cēlonis noziedzības lavīnveidīgam pieaugumam Latvijā.*

Ņemot vērā noziedzības objektīvo pastāvēšanu jebkurā sabiedriskajā formācijā, noziedzības situācijas analīzē īpaša uzmanība tiek veltīta **atklāto noziegumu skaitam un struktūrai**, tādējādi sniedzot priekšstatu par tiesībsargājošo institūciju darba efektivitāti un viena vai otra nozieguma veida izplatību un sabiedrības apdraudējumu.

Latvijā noziegums tiek uzskatīts par atklātu, ja policija savākusi pietiekami daudz pierādījumu un aizdomās turētajam vai turētajiem prokuratūra ir uzrādījusi apsūdzību.

Reģistrētās un atklātās noziedzības attiecības ir svarīgs noziedzības situācijas raksturojums, kas saistīts ar valsts politiku, prioritātēm, darbinieku štatiem, piešķirto līdzekļu daudzumu utt. Atklāto noziegumu skaits, īpatsvars un tā izmaiņas ir speciālistu diskusiju objekts, kas kalpo gan kā noziedzības, gan kā cīņas ar to novērtējums. Noziegumu atklāšanas īpatsvara objektīva palielināšana ir visu valstu problēma, kas vistiešāk ir saistīta ar policijas darbu. Ārzemju speciālisti savās valstīs atklāto noziegumu skaitu un to struktūru vērtē sekojoši – „policija uzskata reģistrēto noziegumu atklāšanas līmeni kā svarīgu policijas represīvās darbības efektivitātes rādītāju” [116., 339-340]. Arī Latvija šajā sakarībā nav izņēmums – visbiežāk tieši atklātie noziegumi un to īpatsvars kalpo kā primārais policijas darba novērtējums. Atklāto noziegumu īpatsvara dinamiku raksturo 2.4. attēls.

Mainoties politiskajai situācijai un paaugstinoties noziedzības līmenim (1992.–1993.), likumsakarīgs ir visai zems atklāto noziegumu īpatsvars – 27,0% un 27,9%. Pēdējā desmitgadē visvairāk noziegumu tika atklāts 1997.–1998. gadā, pārsniedzot 50% no reģistrētajiem, bet pēdējos divos gados tas atkal ir samazinājies.

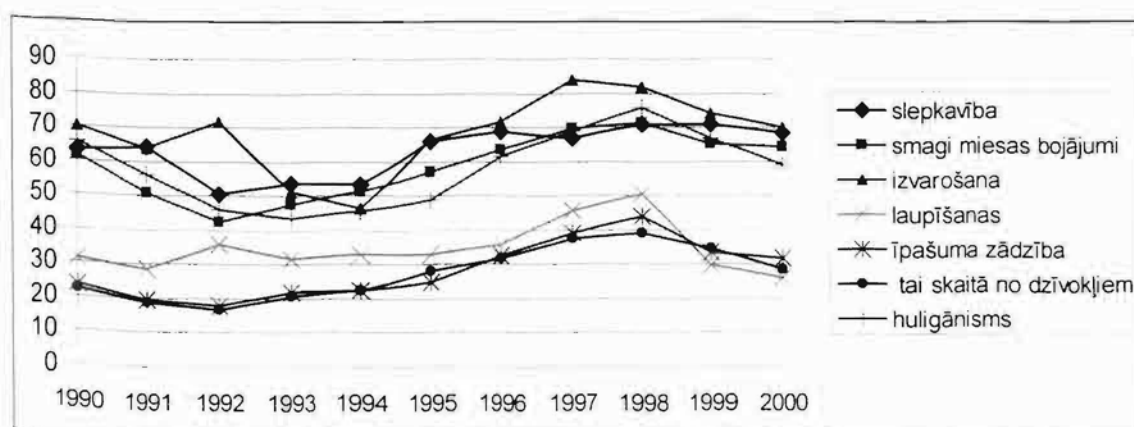

2.4. attēls. Atklāto noziegumu īpatsvars reģistrēto noziegumu skaitā Latvijā (procentos).

[56., 119]

Tas skaidrojams, pirmkārt, ar to, ka jaunā Krimināllikuma stāšanās spēkā papildus pieaugošai noziedzībai objektīvi palielināja reģistrēto noziegumu skaitu. Otrkārt, policijas spēki un aprīkojums nemainās līdz atbilstoši noziegumu skaita izmaiņām.

Visaugstāko atklāšanas īpatsvaru uzrāda tie noziegumu veidi, kas saistīti ar noziegumiem pret personu – izvarošanas, smagi miesas bojājumi, slepkavības un huligānisms. Deviņdesmitajos gados atklāto noziegumu īpatsvars izvarošanu skaitā ir svārstījies no 46,5% līdz pat 84,0%, slepkavību skaitā – no 50,5% līdz 71,0%, smagu miesas bojājumu skaitā – no 42,2% līdz 71,4%, huligānisma gadījumu skaitā – no 43,5% līdz 75,8% (10. pielikums). *Noziegumi pret īpašumu tiek atklāti salīdzinoši retāk:* īpašuma zādzības atklāj 17,9% līdz 44,1% gadījumu, tai skaitā no dzīvokļiem – 16,7% līdz 39,1%; laupīšanas – 26,2% līdz 50,7% gadījumu. Šo likumsakarību visai uzskatāmi atspoguļo 2.5. attēls.

2.5. attēls. Atklāto noziegumu īpatsvars pa noziegumu veidiem Latvijā. [54.,56.,68.,71]

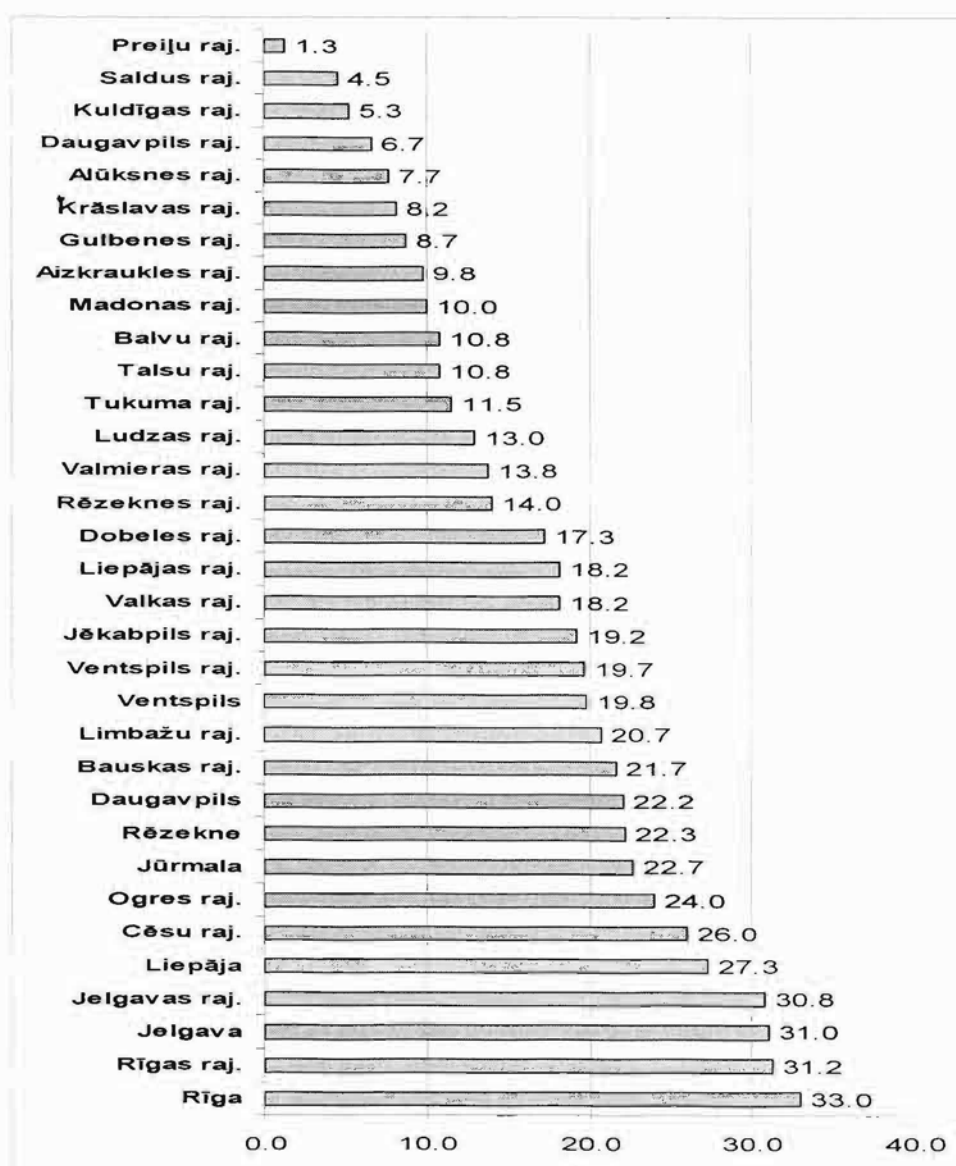
Analizējot atklāto noziegumu īpatsvaru teritoriālā griezumā no 1995. gada līdz 2000. gadam, jāsecina, ka rezultāti ir visai svārstīgi, tomēr vērojamas arī zināmas tendences: **labāk ar noziegumu atklāšanu veicas rajonos**, izņemot Rīgas un Jelgavas rajonu. Piemēram, Preiļu rajonā 1995.–2000. gadā vidēji atklāti 85,3% no visiem reģistrētajiem noziegumiem, Saldus un Kuldīgas rajonā – 79,9%, Rīgas rajonā – 35,9%, Jelgavas rajonā – 38,5%. Republikas pilsētās vislabāk ar noziegumu atklāšanu veicas Jūrmalā – 59,0%, Daugavpilī – 58,9%. Rēzeknē – 58,6%. **vissliktāk – Rīgā un Jelgavā**, attiecīgi – 30,4% un 39,8% (11. pielikums).

Lielākajā daļā republikas pilsētu un rajonu atklāto noziegumu īpatsvara pieaugums vērojams 1997.–1998. gadā, pēc tam tas atkal samazinās. Te vietā atcerēties, ka šajos divos gados tika novērots reģistrēto noziegumu skaita viszemākais līmenis, kas objektīvi paaugstināja atklāto noziegumu skaita īpatsvaru.

Analizējot atklāto noziegumu īpatsvaru pa teritoriālām vienībām, veikta republikas pilsētu un rajonu ranžēšana dilstošā kārtībā no vislielākā atklāto noziegumu īpatsvara uz mazāko un vidējā ranga par periodu no 1995. līdz 2000. gadam aprēķināšana (12., 13. pielikums). Pirmajā vietā ar vidējo rangu 1.3 atrodas Preiļu rajons (2.6. attēls).

Tas nozīmē, ka neatkarīgi no vidējā atklāto noziegumu īpatsvara republikā šajā sešu gadu periodā Preiļu rajons rangū tabulā ir bijis četras reizes 1. vietā un divas reizes 2. vietā. Tam seko Saldus rajons (rangs – 4,5), Kuldīgas rajons (rangs – 5,3), Daugavpils rajons (rangs – 6,7), Alūksnes rajons (rangs – 7,7). Savukārt, stabili viszemākais atklāto noziegumu īpatsvars gadu no gada novērots Rīgā – visus sešus gadus pēdējā – 33. vieta.

Gan reģistrēto, gan atklāto noziegumu skaita pieaugums nereti jāsaista arī ar pieaugošām policijas aktivitātēm, jo tikai pateicoties tām, daudzi no kriminālnodarījumiem, pirmkārt, tiek reģistrēti un, otrkārt, arī vēlāk atklāti. piemēram, huligānisms, ekonomiskie noziegumi, narkotisko vielu izgatavošanas, glabāšanas un realizācijas gadījumi, transporta līdzekļu vadīšana dzērumā un tml.

2.6. attēls. Republikas pilsētu un rajonu atklāto noziegumu īpatsvara vidējais rangs no 1995. gada līdz 2000. gadam.

Tieši rīkojot reidus pilsētas ielās, uzraugot sabiedrisko kārtību dažādos pasākumos, tirgos, stacijās, šie gadījumi vispār kļūst zināmi. Protams, tas palielina arī darāmā darba apjomu, lai šos reģistrētos noziegumus atklātu.

Reģistrēto noziegumu skaits un noziedzības līmeņa koeficients tikai daļēji (kvantitatīvi) atspoguļo noziedzības situāciju un attīstības tendences valstī un tās administratīvajās teritorijās, tāpēc noziedzības situācijas analīze nav iedomājama bez ieskata

noziedzības struktūrā, kas atspoguļo noziedzības kvalitatīvo pusi, dodot iespējas novērtēt noziedzības sabiedrisko bīstamību un izmaiņas šajā kvalitātē.

Deviņdesmito gadu sākumā vērojams straujš reģistrēto slepkavību ar iepriekšēju nodomu skaita un smagu miesas bojājumu* skaita pieaugums* (2.3. tabula).

2.3. tabula.

Reģistrēto noziegumu skaits pa noziegumu veidiem Latvijā

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Pavisam reģistrēti noziegumi	34686	41929	61871	52835	40983	39141	38205	36865	36664	43969	50199
Tai skaitā:											
Slepkavības ar iepriekšēju nodomu	165	213	293	429	375	281	256	259	238	214	219
Smagi miesas bojājumi	373	403	571	725	714	597	467	500	427	429	424
Izvarošanas	134	160	124	130	129	158	130	119	83	101	134
Laupīšanas	1649	1892	1837	1177	1142	905	1031	829	609	2619	3160
Īpašuma zādzības	22089	29607	48190	39356	27211	24628	23368	21892	21524	24773	28737
tai skaitā no dzīvokļiem	4142	6315	9845	9075	6257	5083	5068	4418	4467	4706	5614
Huligānisms	1208	1241	1282	1193	1319	1406	1311	1285	1233	1179	1300
Narkotisko vielu nelikumīga izgatavošana, glabāšana vai realizēšana	69	91	83	219	278	271	361	428	389	511	655
Transportlīdzekļu kustības drošības noteikumu pārkāpumi ar smagām sekām	1665	1682	1408	1175	1125	1242	1273	1280	1442	1499	1491
Pārējie noziegumu veidi	7334	6640	8083	8431	8690	9653	10008	10273	10719	12644	14079

[56., 68., 71., 77.]

Šajā laikā *pieauga arī reģistrēto noziegumu pret īpašumu skaits* (zādzības*, laupīšanas*, krāpšanas*, piesavināšanās, izspiešana, mantas iznīcināšana un bojāšana aiz neuzmanības).

Analizējot atsevišķus noziegumu veidus, redzams, ka lielākā daļa noziegumu visstraujāko pieaugumu uzrāda 1991.–1993. gadā. Tas ļauj izteikt secinājumu, ka **1991.–1993. gads noziedzības situācijās vērtējumā uzskatāms par noziedzības kritiskajiem gadiem, kad sabiedrība savas samilzušās problēmas risināja ar pieaugošu nekaunību, nerēķināšanos ar citiem, ar morāles normu un likumu neievērošanu, ar varmācību, pie tam, noziedzība kļuva bīstamāka.** 1995. gadā tika reģistrēts par 34,5% mazāk slepkavību, par 17,7% mazāk

smagu miesas bojājumu nekā 1993. gadā, par 48,9% mazāk īpašuma zādzību, tai skaitā, no dzīvokļiem – par 48,6% mazāk nekā 1992. gadā.

Tomēr ir arī *noziedzumu veidi, kur vērojams reģistrēto noziedzumu skaita kāpums*. Tas sakāms, par *narkotisko vielu nelikumīgu izgatavošanu, glabāšanu un realizēšanu*. Ja 1990.–1992. gadā šo noziedzumu reģistrētais skaits nepārsniedza 91 gadījumu, tad pakāpeniski šis skaits pieaudzis līdz 655 reģistrētiem noziedzīgiem nodarījumiem 2000. gadā. No 1994. gada *pieaug arī ceļu satiksmes negadījumu ar smagām sekām skaits*.

Līdzīgi *pieaudzis reģistrēto laupīšanu skaits*, īpaši krasu laupīšanu pieaugumu novērojot 1999. gadā. Tas saistīts ar izmaiņām likumdošanā, jo Krimināllikums paplašināja laupīšanas jēdzienu. Analizējot laupīšanas, šo faktu nedrīkst ignorēt, atceroties, ka reģistrēto laupīšanu skaita korekta salīdzināšana var notikt tikai par periodu no 1994. gada 1. janvāra, līdz 1999. gada 1. aprīlim (kamēr spēkā bija Kriminālkodekss).

Reģistrēto noziedzumu skaita pieaugumu pētāmajā periodā novēro arī ekonomisko noziedzumu grupā*, pārsniedzot kopš 1998. gada divus tūkstošus reģistrētu noziedzumu gadā.

Kopš 1992. gada *pieaug arī pārējo noziedzumu skaits*. Šajā noziedzumu grupā ietilpst visi noziedzumi, kuri netiek statistikā izdalīti atsevišķās grupās, piemēram, cietsirdība, vardarbība pret bērnu; dokumentu, zīmogu un spiedogu viltošana; mehānisko transporta līdzekļu aizbraukšana; kapu apgānīšana; ieroču, munīcijas, sprāgstvielu neatļauta izgatavošana, iegādāšanās, glabāšana un realizēšana utt., vai kā atsevišķa grupa tiek izdalīta no kopējā noziedzumu skaita otrreizējā grupējuma ietvaros (ekonomiskie noziedzumi un daļa smago noziedzumu).

Kopš 1995. gada vairāku noziedzumu veidu reģistrētā skaita samazināšanās norāda uz to, ka 90. gadu sākumā iestājies pārejas perioda šoks jau 90. gadu otrajā pusē ir pārvarēts. Tomēr, stabilizējoties un pat samazinoties noziedzībai (1993.–1998.), tās struktūrā vērojamas vairākas negatīvas tendences.

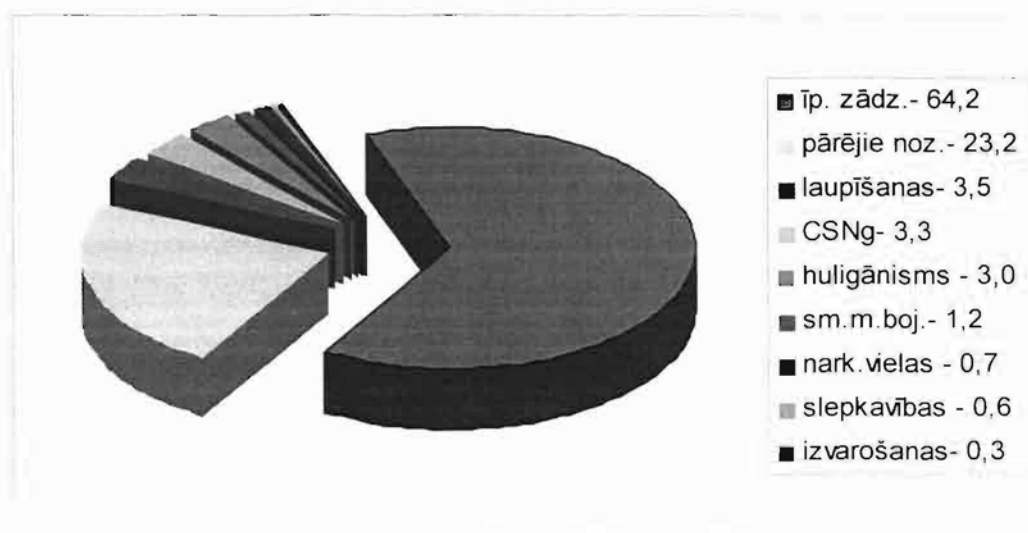
Aktuāla un bīstama kļuvusi narkomānija un ar to saistītie noziedzumi – to īpatsvars noziedzības struktūrā pieaudzis 1990.–2000. gadā no 0,2% līdz 1,3%. (2.4. tabula, 14. pielikums). *Pieaudzis laupīšanu īpatsvars* – tās noziedzības struktūrā 2000. gadā veido 6,3% pretstatā 1993. gadā fiksētajiem 2,2%.

Īpaši analīzes mērķiem no visiem reģistrētajiem noziedzumiem atsevišķi tiek izdalīti *smagie noziedzumi**. Smago noziedzumu grupā noziedzības struktūrā krasu pieaugumu

novērojām 1992. gadā, kad noziegumu skaits, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, pieauga 1,4 reizes, bet smago noziegumu skaits 4,1. Visaugstākais smago noziegumu īpatsvars – 60,2% – tika novērots 1993. gadā. Tas skaidrojams gan ar noziedzības situācijas izmaiņām, kas šajā laikā kļuva vardarbīgāka, bīstamāka, gan ar Latvijas Kriminālkodeksa satura izmaiņām, kas noziegumus, kas līdz 1993. gada 1. jūlijam netika uzskatīti par smagiem, ierindoja smago noziegumu sastāvā. No 1994. gada līdz 2000. gadam vērojama šīs grupas īpatsvara samazināšanās. Neskatoties uz to, ka 1999. gadā Krimināllikuma stāšanās spēkā arī nozīmē objektīvu smago noziegumu skaita pieaugumu, 2000. gadā **kopējā noziedzības struktūrā smagie noziegumi veido 40,2%.**

Smago noziegumu īpatsvara samazināšanās nozīmē to, ka 90. gadu otrajā pusē Latvijā zināmā mērā samazinās noziedzības bīstamība, tādējādi norādot uz noziedzības situācijas stabilizāciju.

Laika posmā no 1990. gada līdz 2000. gadam noziegumu veidu vidējo īpatsvaru kopējā noziedzības struktūrā atspoguļo 2.7. attēls.

2.7. attēls. Atsevišķu noziegumu veidu vidējais īpatsvars kopējā noziegumu skaitā laika posmā no 1990. gada līdz 2000. gadam Latvijā (procentos).

Kopš 1992. gada reģistrēto noziegumu struktūrā pieaug **pārējo noziegumu skaits**, pārsniedzot ceturto daļu no visiem reģistrētajiem noziegumiem. Salīdzinot, piemēram, 1993. un 2000. gadu, pārējo noziegumu īpatsvars pieaudzis no 16,0 % līdz 28,0 %, samazinoties galvenokārt vienlaicīgi reģistrēto īpašuma zādzību īpatsvaram. Faktiskā noziedzība īpašuma

zādzību jomā, pēc autora domām, gan nemazinās, tomēr šo noziegumu reģistrācija ir samazinājusies „pateicoties” policijas nespējai efektīvi šos noziegumus atklāt un atgūt iedzīvotājiem nozagtās mantas. Līdz ar to, ja zādzības rezultātā nav pazuduši dokumenti, kuru atjaunošanai nepieciešama policijas izziņa par zādzības faktu, vai kādas citas vērtīgas mantas, visbiežāk iedzīvotāji policijā negriežas, jo neredz tam jēgu. Pēc sabiedriskās domas aptaujas datiem 2001. gadā 47,9 % iedzīvotāji, kuri vecāki par 18 gadiem, ziņojuši par personīgo mantu zādzību no mājas vai mašīnas, bet par zādzību uz ielas vai uzbrukumam ar nolūku aplaupīt – 22,1%, savukārt, visvairāk ziņots par mašīnas zādzību – 59,5%. Par vardarbību, kas ķermenim neizraisīja redzamus sasitumus un ievainojumus, ziņojuši tikai 29,4%, nedaudz vairāk ziņots par vardarbību, kas novedusi pie tīšiem fiziskiem pāri darījumiem, redzamiem ķermeņa sasitumiem vai ievainojumiem.[71., 51] Tātad, ***jo mazāks materiālais un fiziskais nodarījums, jo sarūk pieredzēto likumpārkāpumu policijai ziņojumu skaits, tādējādi veidojot latentu noziedzību.***

Tātad, ***reģistrēto noziegumu pret personu izmaiņas vistiešāk raksturo reālās noziedzības situācijas izmaiņas***, jo slepkavības, smagi miesas bojājumi, izvarošanas, transporta kustības drošības pārkāpumi ar smagām sekām pakļaujas reģistrācijai tieši sava smaguma dēļ – cietušo apzināšana un traumu novērtēšana un palīdzības sniegšana saistīta ar policijas un medicīnas darbinieku iesaistīšanos, un katrs šāds notikums tiek reģistrēts. Kā rāda citu valstu noziedzības uzskaites pieredze, reģistrētā noziedzība šajos noziegumos faktiski ir tuva reālajai izplatībai. To gan nevar sacīt par zādzībām, huligānismu, narkotisko vielu nelikumīgu izgatavošanu, glabāšanu un realizēšanu, ekonomiskajiem un citiem noziegumiem. Ir konstatēta zināma korelatīva sakarība – ***jo noziegums ir mazāk saistīts ar veselības vai dzīvības apdraudējumu, jo tā latentā daļa ir lielāka***, un reģistrēto noziegumu skaits atspoguļo faktiski tikai noziedzības līmeni daļēji, tāpēc ka liela daļa šo noziegumu faktiski netiek ziņoti. [121., 109]

Balstoties uz 1999. gadā veiktā NORBALT dzīves apstākļu pētījuma rezultātiem, aprēķināts, ka reģistrētās un neregistrētās noziedzības attiecība Latvijā varētu būt 1 : 10. [101.. 326]

Uz noziedzības situācijas izmaiņām netieši norāda arī pēdējo desmit gadu laikā Latvijas noziedzības raksturojumā parādījušies jaunie termini, piemēram, „pasūtījuma slepkavība”, „organizētā noziedzība”, „naudas atmazgāšana”, „korupcija” u.c.

Ir aprēķināts, ka Latvijā 2000 gadā vidēji katrās 11 minūtēs tika izdarīts viens noziegums, katrā 21 minūtē – viens smags noziegums, katrās divās stundās – zādzība no dzīvokļiem un automašīnām, katrās trīs stundās – automašīnas zādzība un laupīšanas gadījums, katrās četrās stundās – zādzība no tirdzniecības objektiem, katrās vienpadsmit stundās – smags miesas noziegums pret personu. [79.]

Kopumā, novērtējot noziedzības situāciju, 90. gadu otrajā pusē **noziedzības struktūrā vērojamas vairākas negatīvas tendences:**

- ✓ noziegumu *pret personu augstā bīstamība,*
- ✓ noziegumu *pret īpašumu bīstamības izmaiņas,*
- ✓ *smago noziegumu skaita pieaugums,*
- ✓ *ar narkotikām saistīto noziedzīgo nodarījumu straujš pieaugums,*
- ✓ *ceļu satiksmes negadījumu ar smagām sekām pieaugums.*

Novērtējot noziedzību raksturojošo informatīvo bāzi un aprēķināmos rādītājus, ir iespējams gūt noziedzības situācijas kvantitatīvo un kvalitatīvo raksturojumu, tomēr analīzi apgrūtina tas, ka nav vienota integrētā noziedzību raksturojoša rādītāja, kas analīzes procesu padarītu krietni īsāku un ļautu noteikt, cik bīstama ir noziedzība sabiedrībai un valstij.

Ņemot vērā noziedzības situācijas Latvijā raksturojumu un attīstības tendences 90. gados, īpaša uzmanība jāpievērš arī atsevišķu noziegumu veidu analīzei, tādējādi mēģinot rast skaidrojumu viena vai otra nozieguma veida izplatībai, bīstamībai, to veicinošiem apstākļiem un faktoriem.

2.2. Atsevišķu noziedzības veidu izplatība un novērtējums

Iepriekšējā nodaļā secinātās noziedzības tendences nosaka arī papildus sīkāk analizējamos noziedzības veidus.

Statistikā īpaši tiek izdalīti tie **noziedzīgie nodarījumi, kas vistiešāk apdraud personas veselību un dzīvību:**

- slepkavības, ieskaitot to izdarīšanas mēģinājumus,
- smagi miesas bojājumi,
- izvarošanas,
- huligānisms.

Slepkavības vai slepkavību mēģinājumi (tālāk tekstā – slepkavības), smagi miesas bojājumi un izvarošanas pieder pie smagiem noziegumiem. un to skaits Latvijā būtiski svārstās.

Kopējā noziedzības struktūrā minēto smago noziegumu pret personu īpatsvara variācija 1990.–2000. gadā ir 1,5 procentpunkti. Vislielākais īpatsvars tika novērots 1994. gadā – 3,0%, kas pakāpeniski vēlākos gados samazinājās, un 2000. gadā slepkavības, smagi miesas bojājumi un izvarošanas kopā reģistrētās noziedzības struktūrā veido 1,5%.

Analizējot šo reģistrēto noziegumu pret personu skaitu dinamikā, redzams, ka ***slepkavību un smagu miesas bojājumu skaits īpaši pieauga 1993. gadā***, kad, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, slepkavību skaits palielinājās par 46,4%, bet smago miesas bojājumu skaits – par 27,0%. Savukārt, izvarošanu un huligānisma gadījumu skaits maksimumu sasniedza 1995. gadā, kurā, salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, izvarošanu skaits pieauga par 22,5%, bet huligānisma – par 6,6% (2.4. tabula).

2.4. tabula.

Noziegumu pret personu augšanas tempi % pret iepriekšējo gadu Latvijā

Nodarījuma veids	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
slepkavības	100,0	129,1	137,6	146,4	87,4	74,9	91,1	101,2	91,9	89,9	102,3
smagi miesas bojājumi	100,0	108,0	141,7	127,0	98,5	83,6	78,2	107,1	85,4	100,5	98,8
izvarošanas	100,0	119,4	77,5	104,8	99,2	122,5	82,3	91,5	69,7	121,7	132,7
huligānisms	100,0	102,7	103,3	93,1	110,6	106,6	93,2	98,0	96,0	95,6	110,3

[68., 14; 71., 14]

Kopš 1994. gada slepkavību skaits gadu no gada pakāpeniski samazinājies, izņemot dažus gadus, kad to skaits bijis lielāks nekā iepriekšējā gadā (1997 – par 3, 2000. gadā – par 5). Smagiem miesas bojājumiem nelielu pieaugumu, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, novēro 1997. gadā. 2000. gadā šo ***noziedzīgo nodarījumu pret personu skaits ir atgriezies 90. gadu sākuma līmenī, bet ne intensitātes līmenī.*** Ja 1990. gadā Latvijā uz 100 000 iedzīvotājiem tika izdarītas 6,2 slepkavības, tad 2000. gadā – 9,2 slepkavības. Igaunijā šis rādītājs ir 13,0, bet Lietuvā 10,8, Krievijā 1999. gadā (ieskaitot noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas mēģinājumus) – 21,3. Līdz ar to jāsecina, ka slepkavību intensitāte Baltijas valstu vidū ir zemākā līmenī nekā mūsu kaimiņiem. Ziemeļvalstīs vislielākais novērotais slepkavību skaits uz 100 000 iedzīvotājiem reģistrēts Somijā – 1998. gadā 8,1 (rēķinot uz iedzīvotājiem 15–67 gadu vecumā), Dānijā – 1998. gadā 3,9, Zviedrijā – 1999. gadā 2,0, Norvēģijā – 1999. gadā 3,3 (rēķinot uz iedzīvotājiem vecumā no 14–67

gadiem). [71.,17] Ņemot vērā aprēķināšanas metodiku atšķirības, Baltijas valstu un Ziemeļvalstu intensitātes rādītāju salīdzināšanas iespējas ir visai aptuvenas. Izmantojot 2000. un 2001. gada datus par iedzīvotāju skaitu un veicot aprēķinus, izslēdzot no iedzīvotāju kopas iedzīvotājus vecumā līdz 14 gadiem un vecumā pēc 67 gadiem, pēc autora aprēķiniem *Latvijā 2000. gadā reģistrētā slepkavību intensitāte ir 13 slepkavības uz 100 000 iedzīvotājiem, tādējādi tā vērtējama 1,6 reizes lielāka nekā Somijā, 3,3 reizes lielāka nekā Dānijā, 6,5 reizes lielāka nekā Zviedrijā, gandrīz 4 reizes lielāka nekā Norvēģijā.* Secinātais vēlreiz zināmā mērā apstiprina jau iepriekš teikto, ka Ziemeļvalstu augstā reģistrēto noziegumu intensitāte nebūt nav tik bīstama, jo šajā, vissmagākajā noziegumā pret personu, intensitāte ir viena no zemākajām Eiropā.

Pēc K.Sessara (Vācija, Baden–Vitemberga) pētījuma rezultātiem 43% slepkavību notiek ģimenes un sadzīves apstākļos (no tām 46% – viena no dzīvesbiedriem nāve, 40% – bērna nāve), 44% slepkavu ir bijuši pazīstami un draudzīgās attiecībās ar nogalināto, un tikai 13% gadījumu slepkavām iepriekš kontakti ar bojā gājušo nav bijuši. [116., 239] Arī Latvijā, pēc autora domām, šī situācija ir visai līdzīga.

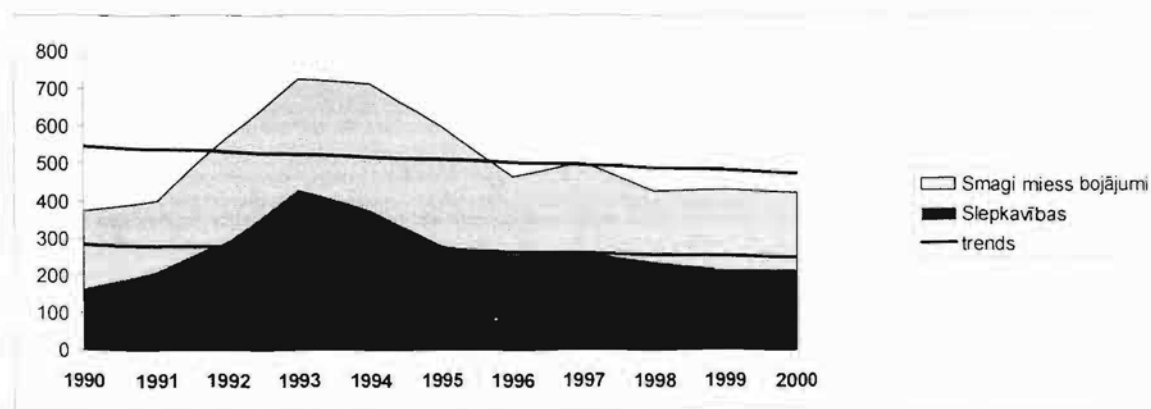
Deviņdesmitie gadi sabiedrību „iepazīstināja” ar jēdzieniem „*bandītisms**” un „*pasūtījuma slepkavība**”. Latvijā bandītisms tomēr nav visai izplatīta parādība, jo laikā no 1995. gada līdz 1999. gadam izmeklēšanā bijušas 10 krimināllietas par bandītismu. [35.]

Latvijā pasūtījuma slepkavības ienākušas caur kriminālo aprindu savstarpējo rēķinu kārtošānu, vēlāk „pārsviežoties” uz biznesa darījumu kārtošānu. Pēc speciālistu vērtējuma Latvijā pēdējos gados vidēji katru gadu reģistrē 15 pasūtījuma slepkavības. [80.] Bandītisma un pasūtījuma slepkavību gadījumi vienmēr nozīmē arī šaujāmieroču vai tam līdzīgu izmantošanu. Tomēr ne tikai šajos gadījumos cilvēka dzīvība tiek atņemta, izmantojot ieroci. 1999. gadā, piemēram, *20% no slepkavībām veiktas izmantojot šaujāmieročus.* [64.] *Bīstama situācija sāka veidoties pēc 1993. gada,* kad tika pieņemts likums „Par šaujāmieročiem un speciālajiem līdzekļiem paš aizsardzībai”, kā rezultātā pieauga ieroču īpašnieku skaits, kuru rīcībā 1998. gadā bija 54.5 tūkstoši individuāli glabātu ieroču. Tam paralēli pieauga arī izdarīto noziegumu skaits ar šaujāmieroču pielietošanu, biežāk notika nelaimes gadījumi, kam par iemeslu bija nevērīga vai neprasmīga rīcība ar ieroci. [19.; 73.] 90. gadu otrajā pusē *ierocu izmantošana noziegumu izdarīšanā gadu no gada samazinās.* Ja 1996. gadā ieroci noziedzīgos nodarījumos tika izmantoti 508 gadījumos, tad 2000. gadā – jau

tikai 218 gadījumos, 2001. gadā – 156 gadījumos, t.i., par 62 mazāk nekā iepriekšējā gadā, un tas vērtējams pozitīvi. [38., 92.]

Lielākais **slepkavību gadījumu skaits** gadu no gada novērots Rīgā, piemēram, 1995. gadā – 113, 1998. gadā – 93, 2000. gadā – 90, kas kopējā slepkavību skaitā veido apmēram 40%. Otrā vietā atrodas Rīgas rajons (attiecīgi – 28, 21, 27 gadījumi) – 13% no visām slepkavībām. Tiem seko Daugavpils (attiecīgi – 22, 16, 15) un Liepāja (attiecīgi – 13, 10, 9). Pārējās administratīvajās teritorijās šo gadījumu skaits gadu no gada ir zems – visbiežāk 1–5 slepkavības gadā. 2000. gadā Rīgas reģionā izdarītas 56,3% slepkavību, Latgales reģionā – 15,6%, Kurzemes reģionā – 12,1%, Vidzemes reģionā – 8,7%, Zemgales reģionā – 7,3%. 2000. gadā gandrīz puse no visām Latgales reģionā reģistrētajām slepkavībām fiksētas Daugavpilī, apmēram 40% no Zemgales reģionā izdarītajām slepkavībām veiktas Jelgavā, trešdaļa no Kurzemes reģionā izdarītajām slepkavībām – Liepājā. Vidzemes reģionā – nedaudz vairāk par trešdaļu – Ogres rajonā. [46.; 49.; 51., 134]

Smagu miesas bojājumu skaits katru gadu ir divas reizes lielāks nekā slepkavību skaits. 1995.–2000. gadā to reģistrētais skaits gadā variē no 597 līdz 424 ar tendenci nostabilizēties, jo 1998.–2000. gadā tas ir visai līdzīgs – 427, 429 un 424 smagi miesas bojājumi gadā (2.8. attēls).

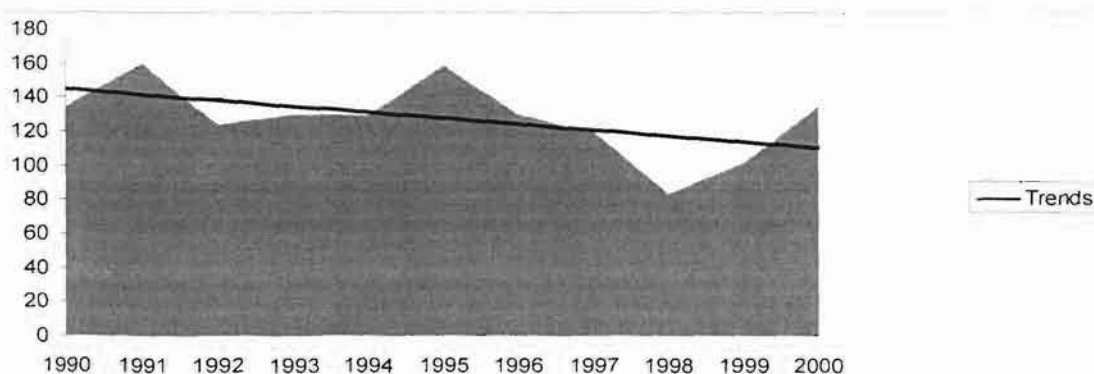

2.8. attēls. Slepkavības un smagi miesas bojājumi Latvijā. [68.,14; 71.,14]

Smago miesas bojājumu trends arī norāda uz šo noziegumu samazināšanos, un tas nozīmē, ka vardarbīgie noziegumi pret personu kļūst mazāk bīstami dzīvībai.

Visvairāk smagie miesas bojājumi, tāpat kā slepkavības, reģistrēti Rīgā attiecīgi 1995., 1998. un 2000. gadā – 302, 171 un 179 gadījumi, Rīgas rajonā – 23, 20 un 27 gadījumi. Tiem seko Daugavpils (35, 17, 21), Liepāja (18, 14, 19), Jelgava (25, 7, 13),

Jūrmala (13, 13, 11), Daugavpils (14, 11, 8) un Jēkabpils (13,15, 12) rajoni. 2000. gadā 51,3% no visiem smagiem miesas bojājumiem tika nodarīti Rīgas reģionā, 16,9% – Latgales reģionā, tai skaitā trešā daļa no reģionā izdarītajiem smagiem miesas bojājumiem – Daugavpilī; 12,7% – Zemgales reģionā, t. sk. ceturtā daļa no visiem reģiona smagajiem miesas bojājumiem – Jelgavā. Kurzemes reģionā reģistrēti 10% no visiem Latvijā nodarītajiem smagajiem miesas bojājumiem, t.sk., 45,3% reģistrēti Liepājā. 9.1% no smagiem miesas bojājumiem reģistrēti Vidzemes reģionā, t.sk., gandrīz 20% smago miesas bojājumu tiek izdarīti Cēsu rajonā. [46.; 49.; 51., 134] Reģistrēto **izvarošanas** gadījumu skaita trends pētāmajā periodā norāda uz izvarošanas gadījumu skaita samazināšanos (2.9. attēls).

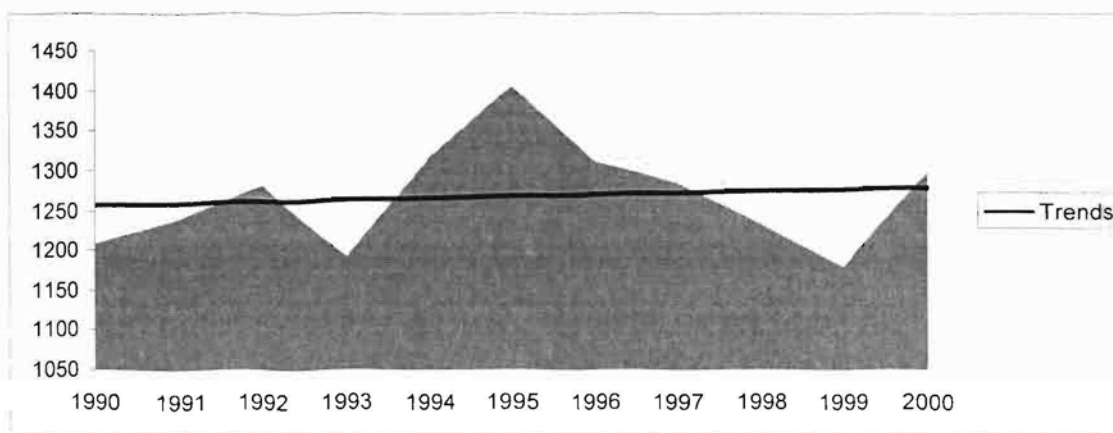
2.9. attēls. Izvarošanu skaits Latvijā. [68., 14;71.,14]

Izvarošanu intensitāte Latvijā 2000. gadā bija 5,6 gadījumi uz 100 000 iedzīvotājiem, kas ir salīdzinoši zema, tomēr pēc autora domām, Latvijā šis ir viens no tiem noziegumu veidiem, kura reģistrācija ne tuvu neatbilst reālajai. Lietuvā pēc speciālistu vērtējuma reālais izvarošanu skaits pārsniedz reģistrēto 6 – 8 reizes. [82.] Ņemot vērā Latvijas un Lietuvas visai līdzīgo vēsturisko pieredzi, mentalitāti, jādomā, ka mūsu valstī reģistrēto un faktiski izdarīto izvarošanu attiecības varētu būt līdzīgas.

2000. gadā 31% no visiem izvarošanas gadījumiem reģistrēti Rīgas reģionā, 20% – Latgales reģionā, 17,2% Vidzemes un Kurzemes reģionos. Vidzemes reģionā 21,7% izvarošanu reģistrēti Cēsu un Gulbenes rajonos, Kurzemes reģionā – 52,2% – Kuldīgas rajonā, Zemgales reģionā – 26,3% Aizkraukles rajonā, Latgales reģionā – 29,6% Daugavpilī. [51., 134]

Huligānisma gadījumu skaits visai konsekventi pieaudzis līdz pat 1995. gadam, izņemot 1993. gadu, kad, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, reģistrēto huligānisma gadījumu skaits samazinājies par 7% (2.10. attēls). Iespējams, ka pie vispārējā straujā noziedzības kāpuma šo gadījumu reģistrācija tika atbīdīta otrā plānā.

Pēc tam seko reģistrēto huligānisma gadījumu skaita pieaugums, kas maksimumu sasniedza 1995. gadā. 90. gadu otrā pusē arvien aktīvāk policijas darbinieki sāk patruļēt pilsētu ielās, nodrošinot drošību gan ikdienā, gan svētku pasākumos, kas zināmā mērā piebremzē huligānisma izpausmju rašanos, kopumā samazinot arī slepkavību un smagu miesas bojājumu skaitu, un, protams, samazinot pašu huligānisma gadījumu skaitu.

2.10. attēls. Reģistrētie huligānisma gadījumi Latvijā. [68.,14; 71.,14]

2000. gadā huligānisma gadījumu skaits atkal palielinājies, kas, jādoma, saistīts ar jaunā Krimināllikuma stāšanās spēkā, konkrēti – 58. panta prasību ievērošanu. Pētāmajā periodā kopumā reģistrēto huligānisma gadījumu trends norāda uz nelielu huligānisma pieaugumu. Visvairāk huligānisma gadījumu reģistrē Rīgā un Rīgas rajonā. Tā 2000. gadā Rīgas reģionā reģistrēti 44,8 % no visiem reģistrētajiem huligānisma gadījumiem, Latgales reģionā – 14,4%, t. sk. trešā daļa no huligānisma gadījumiem Latgales reģionā reģistrēti Rēzeknē. Vidzemes reģionā – 12,4%.

Attiecībā uz pārējiem noziegumiem pret personu, detalizēta statistika netiek dota, tomēr zināmu priekšstatu par vardarbību ģimenē, kas vērsta pret bērniem, sievietēm, var gūt no citu valsts un nevalstisko organizāciju (piemēram, Valsts bērnu tiesību aizsardzības centra, slimnīcu, „Glābiet bērnus”, utt.) rīcībā esošās informācijas. Noziegumi pret personu, kas saistīti ar smagām sekām, ekspluatējot transporta līdzekļus, tiek apskatīti atsevišķā nodaļā.

Noziedzīgi nodarījumi pret īpašumu ietver zādzības, laupīšanas, krāpšanas, izspiešanas, mantas piesavināšanos, mantas iznīcināšanu vai bojāšanu (tīšu vai aiz neuzmanības) u.c. Statistikā **noziedzīgos nodarījumos pret īpašumu** atsevišķi izdala arī **īpašuma zādzības un laupīšanas**. *Zādzības** var būt gan mazāk smagi noziedzīgi nodarījumi, gan arī smagi un sevišķi smagi noziegumi. Zādzības objekts ir īpašums, bet 175. panta 4. daļā minētās darbības – gan īpašums, gan vispārējā drošība. **Laupīšanas** ir smags vai sevišķi smags noziegums, tās objekts ir īpašums un veselība, tāpēc laupīšanas tiek uzskaitītas atsevišķi, un tiek analizētas gan noziegumu pret īpašumu, gan arī smago noziegumu kontekstā.

No *visiem reģistrētajiem noziegumiem noziegumu pret īpašumu grupa ir vislielākā*. Maksimumu tā sasniedza 1992. gadā, kad noziegumu pret īpašumu skaits sasniedza 51,6 tūkst., kas kopējā noziedzības struktūrā veidoja 83,5% (2.5. tabula).

2.5. tabula.

Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu pret īpašumu skaits un īpatsvars Latvijā

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Reģistrētie noziegumi pret īpašumu	24893	32576	51639	41211	28813	26281	25515	23682	22993	31653	36936
Noziegumu pret īpašumu īpatsvars reģistrēto noziegumu skaitā (%)	71,0	77,7	83,5	78,0	70,3	67,2	66,8	64,2	62,7	72,0	73,6

[68., 11; 70., 9; 71., 8]

Pēc 1992. gada noziegumu pret īpašumu skaits samazinājās, 1996. gadā sasniedzot 22,5 tūkst. reģistrētus noziegumus, kas noziedzības struktūrā veido 66,8%. Līdz pat 1998. gadam noziegumu pret īpašumu īpatsvars kopējā reģistrēto noziegumu skaitā samazinājās līdz pat 62,7%, bet turpmākajos divos gados atkal novēro īpatsvara pieaugumu – 2000. gadā tas līdzinās 73,6%.

Salīdzinot ar 1990. gadu, noziegumu pret īpašumu skaits 1992. gadā pieauga 2.1 reizi (15. pielikums.) Turpmākajos gados vērojama reģistrēto noziegumu pret īpašumu samazināšanās, un 1998. gadā reģistrē tikai 92,4% no 1990. gadā reģistrēto noziegumu pret īpašumu skaita. 2000. gadā reģistrēto noziedzīgo nodarījumu pret īpašumu skaits ir par 48,4% lielāks nekā 1990. gadā reģistrētais. Salīdzinot reģistrēto noziegumu pret īpašumu ar

iepriekšējo gadu augšanas tempus, vislielākais pieaugums vērojams 1992. gadā, salīdzinot ar 1991. gadu – par 58,5%, un 1999. gadā, salīdzinot ar 1998. gadu – par 37,7%.

Noziegumu pret īpašumu grupā vislielākā ir īpašuma zādzību grupa. Maksimumu tās īpatsvars sasniedza 1992. gadā, veidojot 77,9% no visiem reģistrētajiem noziegumiem jeb 95,6% no noziegumiem pret īpašumu, sasniedzot 48,2 tūkst. reģistrētu noziegumu. Turpmākajos gados īpašuma zādzību īpatsvars samazinājies, 1997. gadā sasniedzot 55,4 % no visiem reģistrētajiem noziegumiem jeb 92,4% no noziegumiem pret īpašumu, kas līdzinās 21,9 tūkst. noziegumu (2.6. tabula).

2.6. tabula.

Īpašuma zādzību skaits un īpatsvars noziegumu pret īpašumu skaitā Latvijā

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Reģistrētas īpašuma zādzības	22089	29607	48190	39356	27211	24628	23368	21892	21524	24773	28737
Īpašuma zādzību īpatsvars noziegumu pret īpašumu skaitā, %	88,7	90,9	93,3	95,5	94,4	93,7	91,6	90,9	93,6	78,3	77,8

[68., 11;70., 9;71., 8]

Lai arī 1999.–2000. gadā reģistrēto īpašuma zādzību skaits pieaug, noziedzīgo nodarījumu pret īpašumu skaitā to īpatsvars ir samazinājies līdz 77,8% 2000. gadā. Tas nozīmē, ka mainījusies noziedzīgo nodarījumu pret īpašumu struktūra, un, pirmkārt, pieaudzis reģistrēto laupīšanu skaits. To īpatsvars reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaitā 2000. gadā, salīdzinot ar 1998. gadu, pieaudzis no 1,7 % līdz 6,3%, bet noziedzīgo nodarījumu pret īpašumu skaitā pieaudzis no 2,6% līdz 8,6%.

Otrkārt, lai arī nav statistikas datu par pārējiem noziedzīgiem nodarījumiem pret īpašumu (izņemot krāpšanas, kuru 2000. gadā reģistrētais skaits ir samazinājies), pēc autora domām pieaudzis šādu reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits: piesavināšanās, izspiešana (izspiešana organizētā grupā), elektrotīklu, siltumtīklu un maģistrālo gāzes, naftas un naftas produktu vadu tīša iznīcināšana un bojāšana.

2000. gadā 53% no īpašuma zādzībām izdarītas Rīgas reģionā, 13% – Zemgales reģionā, t. sk. 29% Jelgavā; 13 % – Latgales reģionā, t. sk. 31% Daugavpilī. Kurzemes (10%) un Vidzemes (11%) reģionā īpašuma zādzību reģistrē mazāk nekā pārējos Latvijas reģionos. tomēr Vidzemes reģionā visvairāk īpašuma zādzību izdarīts Cēsu (21 %) un Ogres (19%) un

Limbažu (18%) rajonā, Kurzemes reģionā visvairāk īpašuma zādzību reģistrēts Liepājā (33%). [51., 135]

90. gadu beigās (1998.–2000.) vērojams reģistrēto īpašuma zādzību skaita pieaugums, **taī** skaitā, no dzīvokļiem, tirdzniecības objektiem, no automašīnām un automašīnu zādzību. Tas nozīmē, ka, *līdzīgi kā reģistrētai noziedzībai Latvijā kopumā, pēc noziedzības stabilizācijas perioda (1997.–1998.), vērojams noziedzīgo nodarījumu pret īpašumu skaita pieaugums.*

Īpašu vietu noziedzības veidu analīzē ieņem **laupīšanas**, kuras ir *viens no bīstamākajiem sabiedrības apdraudējumiem, kas rada ne tikai materiālus zaudējumus, bet saistītas arī ar vardarbību pret personu, apdraudot pat dzīvību.* Piemēram, 1997. un 1998. gadā, izmantojot šaujamo ieroci, izdarītas 25% laupīšanu, vairāk nekā 40% no atklātajām laupīšanām izdarījušas personas narkotisko vielu iedarbībā. [91.]

Laupīšanām, līdzīgi kā citiem noziegumiem, *vislielāko reģistrēto skaitu novēro 1992. gadā*, pēc tam seko laupīšanu skaita samazinājums līdz pat 1998. gadam (2.7. tabula).

2.7. tabula.

Laupīšanu skaits un īpatsvars Latvijā

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Laupīšanas	1649	1892	1837	1177	1142	905	1031	829	609	2619	3160
Laupīšanu īpatsvars noziegumu pret īpašumu skaitā, %	6,6	5,8	3,4	2,9	4,0	3,4	4,0	3,5	2,6	8,3	8,6

[68.,11; 70.,9; 71., 8]

Šajā periodā reģistrēto laupīšanu skaits samazinājās 3 reizes, sasniedzot 609 reģistrētus noziegumus. **2000. gadā reģistrēts 5 reizes vairāk laupīšanu nekā 1998. gadā.** Tas ir ļoti krass pieaugums, kura objektīvs cēlonis, pirmkārt, ir likumdošanas izmaiņas, par kurām runāts iepriekš, un, otrkārt, laupīšanu novērotais pieaugums, jo 2000. gadā reģistrēto laupīšanu skaits palielinājies par 21% salīdzinājumā ar 1999. gadu. [71., 8]. 74% no visām laupīšanām 2000. gadā reģistrētas Rīgas reģionā; 5% – Vidzemes reģionā, t.sk. 33% laupīšanas izdarītas Ogres rajonā; 6 % – Kurzemes reģionā, t.sk. 59% Liepājā, 7% – Zemgales reģionā, t.sk., 43% Jelgavā; 8 % Latgales reģionā, t.sk. – 40% Daugavpilī [51., 135]

Iepriekš teiktais ļauj izdarīt secinājumu, ka Latvijā gan vardarbīgie noziegumi pret personu, gan arī noziedzīgie nodarījumi pret personu vairāk izplatīti Rīgas reģionā (Rīga,

Rīgas rajons), Vidzemes reģionā – Cēsu un Ogres rajonā, Kurzemes reģionā – Liepājā, Zemgales reģionā – Jelgavā un Latgales reģionā – Daugavpilī, t.i., noziedzība vairāk izteikta pilsētās (galvaspilsētā un reģionu centros), kā arī rajonos (Rīgas, Cēsu, Ogres) ar vislielāko iedzīvotāju skaitu (iedzīvotāju skaits pārsniedz 60 tūkstošus). Viennozīmīgu kopsaucēju noziedzības bīstamībai šiem rajoniem atrast neiespējami, neveicot papildus pētījumus. Tomēr kā iespējamie noziedzību veicinošie apstākļi varētu būt teritorijas kopējā robeža ar valsts robežu (izņemot Ogres un Cēsu rajonu), teritorijai cauri ejošie autoceļi un dzelzceļa līnijas (Ogres, Jelgavas, Cēsu rajons), ieslodzījumu vietu atrašanās šajās teritorijās (Daugavpils, Rīga, Jelgava, Liepāja, Cēsis), t.i., noziedzību noteicošie meta faktori.

Gadu no gada **atklāto īpašuma zādzību īpatsvars** ir palielinājies, un 1998. gadā tika atklātas 44,1% īpašuma zādzības, tomēr pētāmā perioda divos pēdējos gados tas atkal ir samazinājies – attiecīgi 33,3% 1999. gadā un 31,6% 2000. gadā. Pēc Rīgas Kriminālpolicijas aprēķiniem, **aptuveni 2/3 no aizturētajiem dzīvokļu zagļiem ir narkomāni, turklāt aizvien vairāk dzīvokļus apzog nepilngadīgi jaunieši.** [13.]

Sociālistiskās sistēmas sabrukums, izraisot ievērojamās politiskās un sociālās izmaiņas Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs, nozīmēja arī izolācijas no pārējās pasaules beigšanos, kas radīja labvēlīgu situāciju **narkotisko vielu* izplatībai** Latvijā. un ik gadus stāvoklis kļūst aizvien nopietnāks.

Narkomānijas* un noziedzības savstarpējā saistība mūsdienās izpaužas trejādi.

Pirmkārt, ***tās ir darbības, kas saistīts ar narkotiku izgatavošanu, izplatīšanu, realizēšanu*** un tml. Pēc speciālistu vērtējuma gandrīz visas Latvijā nelegāli lietotās narkotikas gatavā veidā vai kā izejvielas tiek importētas, un tikai 5% narkotiku tiek ražots uz vietas. Pēc Krievijas Interpola bijušā vadītāja V.Ovčinska vērtējuma Baltijas valstīs tuvāko gadu laikā narkotiku tranzīts var palielināties 6 līdz 10 reizes, jo pašreiz mazāk tiek kontrolēts narkotiku plūdums no Afganistānas un citām Vidusāzijas valstīm. [6.] Otrkārt, ***tie ir mantiskie noziegumi, kurus narkomāni izdara ar mērķi iegūt narkotiskās vielas, t.i., narkomānija kļūst par tiešu nozieguma cēloni.*** Pēc policijas darbinieku vērtējuma vismaz 70% visu bruņoto laupīšanu pastrādā tieši narkomāni.

Treškārt, ne mazums ir ***noziegumu, ko narkomāni izdara narkotisku vielu izraisītā apreibuma stāvoklī – slepkavības, smagi miesas bojājumi, zādzības, huligānisms*** utt.

Kā liecina dažādi pētījumi, narkotikas vien nav problēmu cēlonis. Noziegumus – laupīšanas un uzbrukumus ar mērķi iegūt naudu reibinoši vielu iegādei – veicina arī sociālā vide, nabadzība un bezdarbs, jo valstīs, pilsētās, reģionos ar zemu ienākumu līmeni un citām strukturālām problēmām ar narkotikām saistīto noziegumu skaits ir lielāks. ***Acīmredzot, noteicošais ir cilvēka narkotiku lietošanas motīvs, kuru izprovocē indivīda ekonomiskās, sociālās, personības un citas dzīves problēmas.***

Noziegumu skaits, kas saistīti ar narkotisko vielu nelikumīgu izgatavošanu, glabāšanu un realizēšanu, pieaudzis visai strauji. Desmit gadu laikā šo noziegumu skaits palielinājies 6,2 reizes (2.8. tabula).

2.8. tabula.

Ar narkotisko vielu nelikumīgu izgatavošanu, glabāšanu un realizēšanu saistīto noziegumu skaita dinamika Latvijā

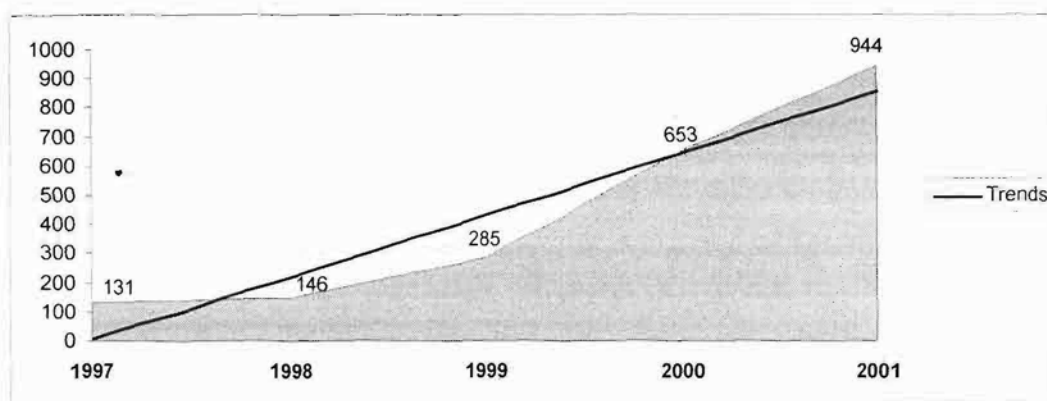
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Noziegumu skaits	105	118	117	219	278	271	361	428	389	511	655
% pret iepriekšējo gadu	100,0	112,4	99,2	187,2	127,0	97,5	133,2	118,6	90,9	131,4	128,2

[68., 42:71.,39]

Visstraujākais noziegumu, kas saistīti ar narkotisko vielu nelikumīgu izgatavošanu, glabāšanu un realizāciju, pieaugums novērots 1993. gadā, kad, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, tas palielinājās 1,9 reizes. Turpmākajos gados šo reģistrēto noziegumu skaits pieaug līdz 1997. gadam, pēc tam 1998. gadā samazinoties par 27,7%. Pēc 1998. gada novēro visai strauji šo noziegumu kāpumu, un zināms, ka 2001. gadā reģistrēti jau 830 ar narkotikām saistīti noziedzīgi nodarījumi, t.i., atkal pieaugums par 26,7%. [92.] Ar narkotikām saistīto noziegumu reģistrācija vistiešāk ir atkarīga no policijas darbības – jo vairāk policija dara, jo vairāk noziegumu tiek reģistrēts. Pie tam lielākā daļa no šiem noziegumiem tiek izdarīta Rīgā, piemēram, 2001. gadā – 63,9%.

Visai strauji pieauguši narkotiku reibumā izdarītie noziegumi: no 131 noziedzīgam nodarījumam 1997. gadā līdz 944 noziegumiem 2001. gadā (2.11. attēls).

Strauji pieaudzis ne tikai narkotiku reibumā izdarīto noziegumu skaits, bet arī to īpatsvars kopējā reģistrēto noziedzīgu nodarījumu skaitā. 2001. gadā narkotiku reibumā pastrādātie noziegumi veido 1,9% no visiem reģistrētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem salīdzinājumā ar 0,4% 1997 gadā.

2.11. attēls. Narkotiku reibumā izdarītie noziegumi. [104.]

Tam par iemeslu ir narkotiku lietotāju skaita pieaugums: Narkoloģiskā dispansera uzskaitē pirmo reizi reģistrēto skaits 1995. – 2000. gadā pieaudzis 6,3 reizes, medicīnas iestāžu uzskaitē esošo slimnieku skaits ar diagnozi: psihotropo vielu atkarība pieaudzis šajā periodā 2,8 reizes. [71., 39]

Narkotiku lietošana un tirdzniecība Latvijā turpina augt, un īpašu uztraukumu rada heroīns, un, piemēram, 1999. gadā noziegumu, saistītu ar heroīnu īpatsvars jau bija 46%. [36.] Heroīns ir viena no bīstamākajām aizliegtajām vielām, un pēc Ministru kabineta noteikumiem „Par nelegālā aprītē esošo narkotisko un psihotropo vielu un zāļu iedalījumu” kas stājās spēkā no 2000. gada 1. janvāra, kriminālatbildība heroīna gadījumā sākas pie 0,0001 grama heroīna, bet par lieliem apmēriem tiek uzskatīti 0,005 grami heroīna. Viena nosacītā deva tā saucamais čeks ir 0,1 grams. [53.]

Viens no narkomānijas straujās izplatības veicinošiem faktoriem ir narkotiku pieejamība, kuru samazināt var, pirmkārt, muitas dienestu uz robežām darbība, un, otrkārt, policijas aktīva darbība šo narkotisko vielu izņemšanā.

Narkotiku apkarošana nav no vienkāršākajām, un Latvijā šo cīņu ierobežo gan Kriminālprocess, gan prokuratūra un tiesa, arī sabiedrības attieksme un atbildība nav visai augstā līmenī, un, pat vairākkārtīgi pieķerti, narkotiku izplatītāji turpina savu noziedzīgo darbību.

Gadu no gada pieaug **reģistrēto ceļu satiksmes negadījumu** skaits. Piemēram, 1996. gadā to skaits – 13,7 tūkst., 1997. gadā – 17,3 tūkst., 2000. gadā to skaits sasniedza jau 30,4 tūkst. [107.] Visai straujš kāpums piecu gadu laikā, kam ir vairāki objektīvi iemesli. Pirmkārt, turpina palielināties transportlīdzekļu skaits, kas palielina transporta kustības intensitāti uz

Latvijas ceļiem un ielām. Otrkārt, 1997. gadā Latvijā tika ieviesta sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātā apdrošināšana, un jau pirms apdrošināšanas ieviešanas, ņemot vērā citu valstu pieredzi, tika prognozēts, ka negadījumu skaits varētu palielināties par aptuveni 30%.

Rēķinot uz 100 000 iedzīvotājiem, ja 1995. gadā ceļu satiksmes negadījumu intensitāte līdzinājās 161, tad 2000. gadā tā jau ir 189 gadījumi. Salīdzinoši ar citām Eiropas valstīm, Latvijā *ceļu satiksmes negadījumu skaits uz 100 000 iedzīvotājiem ir salīdzinoši zems* (piemēram, Austrijā – 523 gadījumi uz 100 000 iedzīvotājiem 1999. gadā, Beļģijā – 505, Vācijā – 482, Lielbritānijā – 408). To var skaidrot ar automobilizācijas līmeņu atšķirībām. [56., 234] Tomēr *vērojama nelabvēlīga tendence – 90. gadu otrā pusē kopumā pieaug ceļu satiksmes negadījumu ar ievainotiem skaits*. (2.9. tabula). Ceļu satiksmes negadījumi ar smagām sekām ik gadu ir nāves cēlonis gandrīz sešiem simtiem cilvēku (vidēji 1995.–2000. gadā 584 bojā gājušie) un dažāda smaguma miesas bojājumu cēlonis gandrīz 5 tūkst. cilvēku (vidēji 1995.–2000. gadā – 4642 ievainotie) gadā.

2.9. tabula.

Ceļu satiksmes negadījumos ievainoto skaits Latvijā

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Ceļu satiksmes negadījumi ar cietušajiem	4271	3474	3389	3814	4056	3711	3925	4540	4442	4482
Ceļu satiksmes negadījumos ievainoto cilvēku skaits	4543	3766	3721	4380	4903	4324	4674	5414	5244	5449
Ceļu satiksmes negadījumos ievainoto cilvēku skaits uz 100 000 iedzīvotājiem	171	143	144	172	197	177	193	226	220	230

[67., 42; 71., 41]

Ja 1992.–1993. gados ceļu satiksmes negadījumos ievainoto skaits salīdzinājumā ar 90. gadu sākumu bija samazinājies gandrīz par tūkstoti cilvēku katru gadu, tad no 1994. gada *pieaug ievainoto skaits, pieaug arī ievainoto skaits uz 100 000 iedzīvotājiem – šis rādītājs 2000. gadā sasniedzis 230 ievainotos* salīdzinājumā 1993. gadā ar reģistrētajiem 144 ievainotajiem, t.i., pieaugums par 60%.

Salīdzinot ceļu satiksmes negadījumos bojā gājušo skaitu dinamikā, var teikt, ka *90. gadu otrā pusē samazinājies bojā gājušo skaits*, un, ja 1991.–1995. gadā tas vidēji ir 730

cilvēki gadā, tad 1996.–2000. gadā to skaits vidēji līdzinās 579 gadījumiem gadā (2.10. tabula).

2.10. tabula.
Ceļu satiksmes negadījumos bojā gājušo skaits Latvijā

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Ceļu satiksmes negadījumos bojā gājušo skaits	923	729	670	717	611	550	525	627	604	588
Uz 100 000 iedzīvotājiem	35	28	26	28	25	23	22	26	25	25

[67., 42; 71., 41]

Šādu tendenci parāda arī ceļu satiksmes negadījumos bojā gājušo skaits uz 100 000 iedzīvotājiem, kas 1990. gadā līdzinājās 35 bojā gājušajiem, vēlākos gados samazinoties pat līdz 22 bojā gājušajiem 1997. gadā. Diemžēl 1998.–2000. gadā bojā gājušo skaits uz 100 000 iedzīvotājiem ir palielinājies.

Kaut arī ceļu satiksmes negadījumu pieaugumam ir objektīvi iemesli, tomēr **satiksmes drošības jomā Latvija joprojām ir vienā no pēdējām vietām Eiropā**. Lai Latvija varētu tuvojies Eiropas vidējam līmenim, bojā gājušo skaits nedrīkstētu pārsniegt 250 cilvēkus gadā, ievainoto cilvēku skaits – 3200, bet negadījumu skaits ar ievainotiem cilvēkiem – 3000. [107.]

Ceļu satiksmes negadījumus var izraisīt transporta līdzekļa tehniskais stāvoklis, ceļa segums, laika apstākļi, tomēr galvenais negadījumu cēlonis ir satiksmes dalībnieku rīcība. Tā vainojama 60–70% negadījumu. Ceļu satiksmes drošības departamenta speciālisti ir aprēķinājuši, ka 1998. gadā 31,3% ceļu satiksmes negadījumos ar ievainotiem cēlonis ir alkohola lietošana. [24.] Tātad, *viens no cēloņiem, kas vainojams noziedzīgu nodarījumu nodarīšanā pret personu (arī mantu) ir braukšana alkohola reibumā* (2.11. tabula).

2.11. tabula.
Alkohola reibumā izraisītie ceļu satiksmes negadījumi Latvijā

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Negadījumu skaits	1006	972	971	916	1375	1250	1284	1420	1403	1272
tajos: bojā gājuši	232	203	189	192	232	175	196	209	233	198
ievainoti	1115	1086	1131	1092	1708	1537	1576	1724	1687	1623

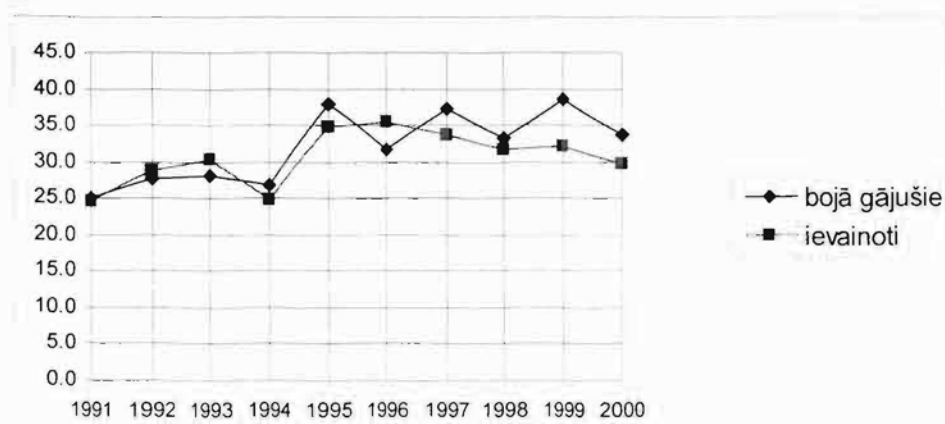
[67., 42; 71., 41]

Alkohola reibumā izraisīto ceļu satiksmes negadījumu skaits 90. gados pieaug, tas vēlreiz akcentē alkoholisma izplatību un nostiprināšanos sabiedrības dzīvē.

Ja 1998. gadā Latvijā 31,3% no visiem ceļu satiksmes negadījumiem, kuros ir ievainotie, tika izraisīti alkohola reibumā, tad Slovēnijā šādu negadījumu bija 29,4%, Igaunijā – 6,8%, Luksemburgā – 19,8%, Horvātijā – 18,7%, Lietuvā – 12,8%, Čehijā – 12,3%, Baltkrievijā – 11,4%, Moldāvijā – 11,1%, Slovēnijā – 10,6%, Dānijā – 10,1%. 2000. gadā šis īpatsvars Latvijā gan samazinājies līdz 28,4%. [33.]

Alkohola reibumā izraisītajos ceļu satiksmes negadījumos *bojā gājušo skaits* pētāmajā periodā ir variējis no 175 līdz 233 bojā gājušajiem, tendencei uzrādot *nemainīgu trendu*, bet alkohola reibumā izraisītos ceļu satiksmes negadījumos *ievainoto skaits dinamiskā uzrāda pieauguma tendenci*.

Alkohola reibumā izraisītos ceļu satiksmes negadījumos bojā gājušo un ievainoto īpatsvaru kopējā bojā gājušo un kopējā ievainoto skaitā atspoguļo 2.12. attēls.

2.12. attēls. Alkohola reibumā izraisītos ceļu satiksmes negadījumos bojā gājušo un ievainoto īpatsvars kopējā bojā gājušo un kopējā ievainoto skaitā (procentos). [71.. 41]

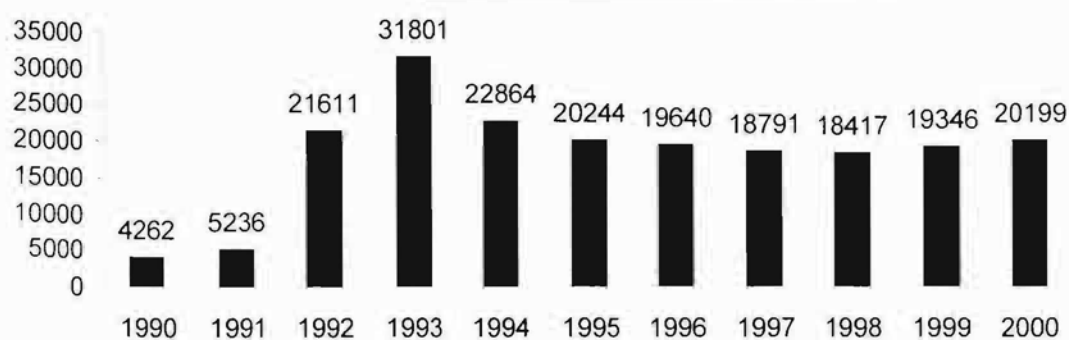
Tas liek secināt, ka *alkohola lietošana kā iespējamais cēlonis cilvēku bojāejai un miesas bojājumiem ceļu satiksmes negadījumos ir šī nozieguma veida veicinošs apstāklis*, tādējādi sabiedrībai ir jādomā par visiem iespējamiem veidiem, kā mainīt cilvēku attieksmi pret alkohola lietošanu. Vēlā ņemamus rezultātus pēdējos divos gados šajā jomā panākusi Igaunija. Kopš Igaunijā (no 2001. gada) ieviesti paaugstināti sodi par ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumiem, samazinājies ceļu satiksmes negadījumos bojā gājušo skaits. [78.]

Paralēli alkohola lietošanai un braukšanai šādā psihofizioloģiskā stāvoklī, gadu no gada *pieaug arī autovadītāju skaits, kas aizturēti narkotisko vielu reibumā*. Piecu gadu laikā

aizturēto vadītāju skaits palielinājies gandrīz 14 reizes (no 11 vadītājiem 1996. gadā līdz 152 vadītājiem 2000. gadā), un te vietā atcerēties, ka tie ir tikai reģistrētie gadījumi. [75.]

Statistikā smago noziegumu grupā ieskaita kā smagos*, tā arī sevišķi smagos* noziegumus. Smagie noziegumi ir tīši noziedzīgi nodarījumi ar paaugstinātu bīstamību. Smagie noziegumi ietver gan noziegumus pret personu, gan noziegumus pret īpašumu. Īpaši statistikā smago noziegumu grupā izdala slepkavības, tai skaitā arī slepkavības mēģinājumus, smagu miesas bojājumu nodarīšanu, izvarošanas un laupīšanas. Šie noziegumu veidi jau analizēti iepriekš.

Smago noziegumu skaits 1992. gadā, salīdzinot ar 1990. gadu, palielinājās 5 reizes, tam sekoja ievērojams kāpums arī 1993. gadā, sasniedzot 31,8 tūkst. noziegumu (2.13. attēls, 16. pielikums), kas izskaidrojams ar tādu noziegumu pieaugumu kā bandītisms, cietsirdība un vardarbība pret nepilngadīgiem, zādzības pastipriņošos apstākļos, izspiešanas organizētās grupās, šaujamo ierociņu, sprāgstvielu vai munīcijas izlaupišanas un tml. noziegumi.

2.13. attēls. Smago noziegumu skaits Latvijā. [67., 14; 71., 15]

Latvijas Republikas Augstākā Padome 1991. gada 29. augustā pieņēma lēmumu, ka Latvijas Republikas teritorijā līdz jauna Latvijas Republikas Kriminālkodeksa pieņemšanai tiek piemērots Latvijas PSR Kriminālkodekss ar dažādiem grozījumiem. Attiecībā uz zādzībām (no kurām daļa „pārgāja” smago noziegumu kategorijā) grozījumi stājās spēkā jau 1993. gadā, kas paplašināja smago noziegumu jēdzienu, tādējādi objektīvi radot šīs noziegumu grupas pieaugumu (pārējie grozījumi stājās spēkā no 1994. gada 1. jūlija un tie bija spēkā līdz 1999. gada 1. aprīlim).

Tomēr pēc 1993. gada vērojams smago noziegumu skaita samazinājums, un 1998. gadā valstī tika reģistrēti 18,4 tūkst. smago noziegumu. 1999. gadā, stājoties spēkā jaunajam

Krimināllikumam, novēro objektīvu smago noziegumu pieaugumu, tādējādi 2000. gadā sasniedzot 20,1 tūkst. reģistrētus smagos noziegumus.

Ja 1990. un 1992. gadā smago noziegumu īpatsvars kopējā noziegumu skaitā veidoja 12%, tad 1993. gadā tas sasniedza 60,2%. **Kopš 1993. gada novēro smago noziegumu īpatsvara samazināšanos** (2.12. tabula).

2.12. tabula.

Smago noziegumu īpatsvars Latvijā

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Smago noziegumu īpatsvars noziedzīgo nodarījumu skaitā, %	12,3	12,5	34,9	60,2	5,8	51,9	51,4	51,0	50,2	44,0	40,2

[67., 14; 71., 15]

Smago noziegumu skaitā statistikā īpaši izdalītie noziegumi, kas raksturojas ar augstu bīstamību – *slepkavības, smagi miesas bojājumi, izvarošanas un laupīšanas* – 1995.–1998. gadā *nepārsniedza 10%*, un, piemēram, 1998. gadā veidoja tikai 7,4%, bet **2000. gadā** šo četru noziegumu veidu īpatsvars smago noziegumu skaitā veido **24,5%, tai skaitā, 15,6% sastāda laupīšanas** (17. pielikums). [71., 15]

Gandrīz pusi no smagiem noziegumiem izdara Rīgā un Rīgas rajonā – vidēji 1995.–2000. gadā – 42,5% un 5,7%. Savukārt, Rīgā 90. gadu otrā pusē novēro smago noziegumu īpatsvara kopējā valsts smago noziegumu skaitā samazināšanos (1995. gadā – 46,8%, 2000. gadā – 42,0%), bet pieaug Rīgas rajona īpatsvars (no 5,7% līdz 7,3%). Daugavpilī reģistrē vidēji 3,8% no Latvijā reģistrētajiem smagiem noziegumiem, Jelgavā – 3,2%, Liepājā – 2,6%. Cēsu rajonā vidēji – 2,1%. Pārējos rajonos un pilsētās reģistrē mazāk par 2,0 % no Latvijā reģistrētajiem smagiem noziegumiem. Tātad, **sabiedrībai bīstamāka noziedzības situācija vērojama Rīgā, Daugavpilī Jelgavā, Liepājā, Rīgas un Cēsu rajonā.**

Salīdzinot smago noziegumu īpatsvaru kopējā noziegumu skaitā administratīvās teritorijās 1995.–2000. gadā, virs vidējā smago noziegumu īpatsvara pētāmajā periodā (48,1%) reģistrētais smago noziegumu īpatsvars novērots Rīgā, Liepājā, Rēzeknē, Jelgavā, Daugavpilī un Ventspilī, un Cēsu, Limbažu, Ludzas, Dobeles, Jēkabpils un Ogres rajonā. **Smagie noziegumi vairāk izplatīti ir visās republikas pilsētās, izņemot Jūrmalu** (18., 19. pielikums). Salīdzinot ar 90. gadu vidu, 1999.–2000. gadā vērojama smago noziegumu īpatsvara samazināšanās. To var izskaidrot ar reģistrēto nozieguma skaita pieaugumu 1999.–

2000. gadā, jo smago noziegumu skaits 2000. gadā, salīdzinot ar 1999. gadu, pieaudzis par 6,1%. bet reģistrēto noziegumu skaits pieaudzis tajā pašā laikā par 14,2%. Tas nozīmē, ka *noziedzības pieaugums pētāmajā periodā galvenokārt saistāms ar mazāk smagu noziegumu reģistrāciju un norāda uz noziedzības situācijas stabilizāciju 90. gadu beigās.*

Ekonomiskie noziegumi* šķietami ir mazāk sabiedrībai bīstami salīdzinājumā ar smagiem noziegumiem, bet tikai šķietami, jo

- 1) ekonomiskie noziegumi neļauj iegūt valstij plānotos ienākumus (nenomaksāti nodokļi);
- 2) tiek grauts valsts vadības un pārvaldes mehānisms (korupcija);
- 3) vietējās ekonomiskās noziedzīgās struktūras iesaistās starptautiskās ekonomiskās aktivitātēs;
- 4) notiek kriminālo grupējumu saplūšana ar likumīgajām saimnieciskajām struktūrām;
- 5) ekonomiskai noziedzībai ir transnacionāls raksturs, tā savas darbības veic arī ārpus savas valsts robežām;
- 6) ekonomiskā noziedzība aptvērusi ievērojamus cilvēku, naudas, materiālos, nekustamā īpašuma resursus;
- 7) ekonomiskā noziedzība un tās seku kopums samazina gan valsts ekonomisko un sociālo drošību;
- 8) ekonomiskā noziedzība, visbeidzot, deformē cilvēku morāli, ētiskās vērtības, degradē centienus godīgi nodrošināt nepieciešamās dzīves kvalitāti. [100.]

Pieaugot noziedzībai 1992.–1993. gadā, reģistrētā ekonomiskā noziedzība no 1990. līdz 1994. gadam ievērojami samazinājās, reģistrējot 1994. gadā tikai 860 ekonomiskos noziegumus. Jādomā, ka tam par iemeslu bija ekonomiskās noziedzības šķietami zemā bīstamība, jo daudz vairāk sabiedrību satrauca pret personu un mantu vērstie noziedzīgie nodarījumi, šajā laikā notika arī tiesību aizsardzības sistēmas reforma, kas nozīmēja ekonomisko noziegumu apkarošanas struktūrvienību likvidāciju IeM sistēmā. 1993.–1994. gadā tiek likti pamati Ekonomiskai un finansu policijai, un, kopējai noziedzībai samazinoties, tās darbības rezultātā pieaug reģistrēto ekonomisko noziegumu skaits. Tā 1995. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo, tā pieauga par 32,2%, nākamajā – 1996. gadā – par 31,%, 1997. gadā – par 17,4%, 1998. gadā – par 33,7%, sasniedzot 2338 reģistrētus ekonomiskos noziegumus. Pēdējos divos pētāmā perioda gados vērojams reģistrētās ekonomiskās

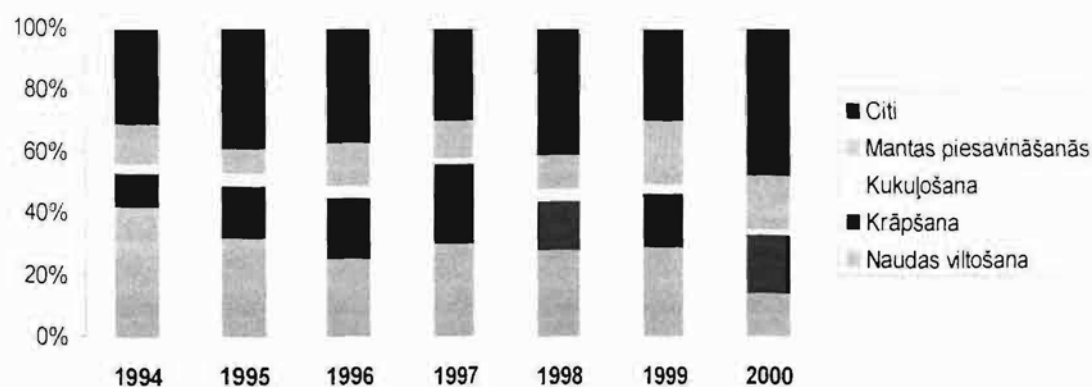
noziedzības samazinājums reģistrējot 2000. gadā 2200 ekonomiskos noziedzīgos nodarījumus (20. pielikums).

1997.–1998. gadā ekonomisko noziegumu skaits galvenokārt palielinājies uz naudas viltošanas gadījumu un mantas piesavināšanās gadījumu skaita palielināšanos.

90. gados *palielinājies arī ekonomisko noziegumu īpatsvars* – attiecīgi no 3,5% 1991. gadā līdz 4,4% 2000. gadā. Tomēr 1999. un 2000. gadā reģistrēto noziegumu skaits un arī to īpatsvars ir samazinājies. Tas skaidrojams ar to, ka šie noziegumi kļuvuši sarežģītāki un izsmalcinātāki, ne vienmēr iespējams konstatēt *noziedzīgā nodarījuma sastāvu**.

Ekonomiskie noziegumi kopējā noziegumu skaitā 1990.–2000. gadā vidēji veido 3,7%, kas ir visai līdzīgi laupīšanu, transportlīdzekļu kustības drošības pārkāpumu ar smagām sekām, huligānisma īpatsvaram. Pēc autora domām, šādam ekonomisko noziegumu īpatsvaram atbilstošo noziegumu skaits ir tikai pavisam neliela daļa no faktiskajiem, jo sadzīvē šādas situācijas, kas atbilst ekonomisko noziegumu kategorijai, sastopamas vai ik dienas. Ekonomiskie noziegumi pieder tai noziedzības daļai, kuras reģistrāciju vistiešāk ietekmē policijas, valsts ieņēmumu dienesta, muitas u.c. struktūru aktivitātes, kā arī pašu iedzīvotāju morālā nostāja un aktivitāte šādu noziegumu ziņošanā.

Atsevišķu ekonomisko noziegumu veidu īpatsvaru kopējā ekonomiskās noziedzības struktūrā raksturo 2.14. attēls.

2.14. attēls. Ekonomiskās noziedzības struktūras izmaiņas Latvijā. [71., 16]

Visai *stabilu vietu ekonomisko noziedzīgo nodarījumu grupā kopš 1994. gada Latvijā ieņem naudas viltošanas*, kas zaudē savas pozīcijas tikai 2000. gadā, samazinoties, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, uz pusi – no 28% līdz 14%. Tas, iespējams, saistīts ar arvien aizsargātāku pret viltošanu naudas zīmju un monētu ieviešanu apgrozībā, 19% 2000. gada

ekonomisko noziegumu struktūrā veido *krāpšanas*, 17% – *mantas piesavināšanās*. *Šie trīs noziegumi veido pusi no visiem reģistrētajiem ekonomiskajiem noziegumiem.*

Pārējo ekonomisko noziegumu īpatsvars ir ievērojami mazāks, piemēram, 1999. – 2000. gadā kukuļošana – 3–4%, kontrabanda 2–5%.

Lai arī kukuļošana un *kontrabanda** Latvijas ekonomikai nodara ievērojamus zaudējumus, lielākā daļa no šiem noziegumiem ir latenti. Statistikā atspoguļotais reģistrēto gadījumu skaits ir visai niecīgs un informācija arī ir visai pretrunīga: LR CSP kontrabandas apjomu norāda 16% no iekšzemes kopprodukta, bet pēc Latvijas Bankas speciālistu vērtējuma ēnu ekonomikas līmenis valstī varētu būt 25% apmērā no iekšzemes kopprodukta. Tas nozīmē, ka uzņēmējdarbības apjoms, par kuru netiek maksāti nodokļi un kas saistīts ar nelegālu nodarbinātību, kontrabandu* ir aptuveni 1,2 – 1,4 miljardi latu gadā. [84.]

Kontrabandas atklāšanas līmenis valstī ir zemāks par visu pārējo noziegumu atklāšanas līmeni. Zināmā mērā tas skaidrojams ar kontrabandas apkarozošo institūciju nekoordinēto darbību. Kā zināms, šajā procesā iesaistīta Ģenerālprokuratūra, Finanšu policija, muita, Kontrabandas apkarošanas centrs, kas darbojas kopš 1999. gada novembra. Kontrabandas gadījumu skaita konstatēšanu varētu palielināt muitas noteikumu pilnveidošana, muitas punktu materiāli tehniskās nodrošinājuma paaugstināšana, robežu tehniskā aprīkošana un, protams, kadru jautājums. Vispirms uz robežām ir jānovērš kontrabandas preču ievešana Latvijā un tikai tad nozīme būs arī preču konfiskācijai tirdzniecības vietās. Jāpiebilst, ka pēc nevalstiskās organizācijas par atklātību Delna pētījuma, iedzīvotāji vienu par visnegodīgākajām iestādēm uzskata muitu (73.3% no aptaujātajiem), un, jādūmā, ne bez pamata. [36.]

Reģistrēto *izspiešanas** gadījumu skaits kopš 90. gadu vidus samazinājies, un tikai 2000. gadā reģistrēti par 28,3% gadījumu vairāk nekā 1999. gadā. To var skaidrot ar to, ka mainījies tradicionālais rekets, kam raksturīga fiziskā un psiholoģiskā iespaidošana. Maksa par drošību tiek legalizēta, iekļaujot to dažādos maksājumos, pie kam reketieri pievēršas ienesīgākām nozarēm – kontrabandai, narkotikām, cilvēku un ieroču tirdzniecībai.

Ekonomisko noziedzīgo nodarījumu struktūrā katrs otrais noziedzīgais nodarījums pieskaitāms smago vai sevišķi noziegumu grupai. [100.]

Trešdaļa ekonomisko noziegumu tiek izdarīti Rīgā, pie kam atsevišķu noziegumu veidu īpatsvars ir vēl lielāks (kontrabanda – 65%, krāpšanas – 45%).

Materiālie zaudējumi, kas radušies ekonomisko noziegumu rezultātā, sešu gadu laikā pieauguši 10 reizes – no 0,5 miljona līdz 5 miljoniem latu. Tomēr **nodarītie materiālie zaudējumi ne tuvu neatspoguļo reālos nodarītos zaudējumus**, kas radušies konkrētas darbības rezultātā, jo ne visu iespējams pierādīt un atklāt. **No vainīgajiem atsavinātā nauda un tās īpatsvars no nodarītā zaudējuma kopsummas 90. gadu otrajā pusē ir visai niecīgs – mazāks par 1%** (21. pielikums). **No visiem reģistrētajiem ekonomiskajiem noziegumiem atklāj ap 60%**, tomēr kopš 1999. gada vērojama atklāto ekonomisko noziedzīgo nodarījumu īpatsvara samazināšanās (22. pielikums).

Viens no iemesliem ir likumdošanas nepilnības, kas rada atšķirīgus policijas un prokuratūras viedokļus ekonomisko noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanā, piemēram, ar pievienotās vērtības nodokļa (PVN) izkrāpšanu. [15.]

Ekonomiskie noziegumi ir ekonomikas vājo vietu likumsakarīga izpausme. Mūsdienās ekonomiskā noziedzība kļūst arvien sabiedrībai bīstamāka un ar negatīvākām sekām, jo pēdējos gados parādās tādi jauni noziegumu veidi kā kibernoziegumi, kredītkaršu viltojumi. Nenoliedzami, **ekonomiskā noziedzība un tās noteicošie faktori ir visas noziedzības pamatā.**

Ekonomiskās noziedzības apkarošana mūsdienās ir viena no noziedzības apkarošanas programmas prioritātēm jebkurā valstī un arī Latvijā, īpaši pievēršot uzmanību cīņai ar kontrabandu, korupciju, nodokļu nemaksāšanu, finanšu krāpšanām, naudas atmazgāšanu.

Pret ekonomisko noziedzību nevar cīnīties policija viena pati, liela loma šīs noziegumu grupas attīstībai vai kritumam ir valsts politiskajam, ekonomiskajam, sociālajam stāvoklim, arī sabiedrības locekļu izglītības līmenim un morāles kritērijiem.

Kopumā jāsecina, ka **90. gadu otrajā pusē noziedzībai Latvijā raksturīgas šādas negatīvas tendences:**

- ✓ lai arī noziegumu pret personu skaits 90. gadu otrajā pusē samazinājies, vardarbīgo noziegumu pret personu apdraudējums ir bīstams un intensīvs,
- ✓ noziegumu pret īpašumu grupā pieaug reģistrēto laupīšanu skaits, kas paaugstina noziedzības bīstamību,
- ✓ pieaug ekonomisko noziegumu skaits un īpatsvars noziedzības struktūrā, apdraudot valsts ekonomisko attīstību,
- ✓ paaugstinātu bīstamību sabiedrībai rada ar narkotikām saistītie noziegumi, kā

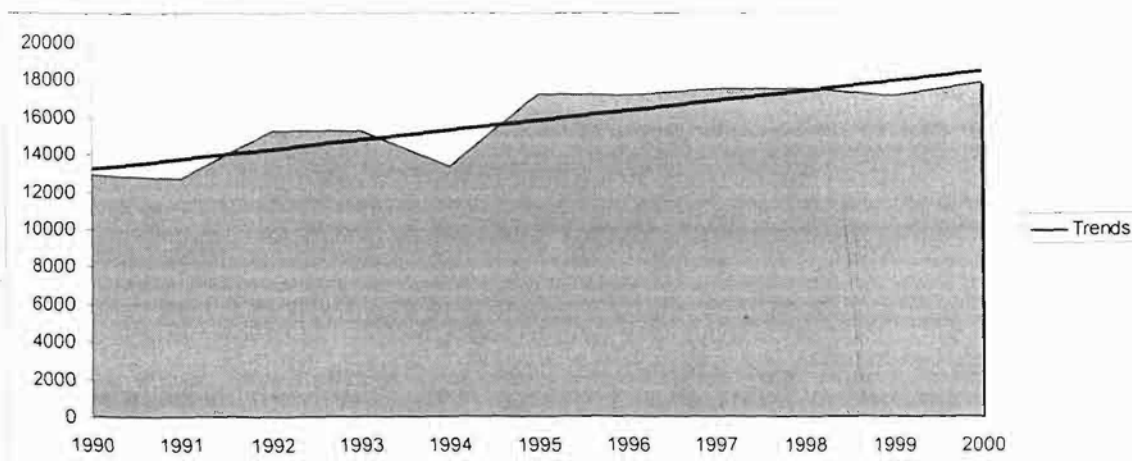
arī alkohola reibumā pastrādātie noziegumi.

Bīstamākā noziedzības situācija galvenokārt vērojama **Latvijas republikas pilsētās un Rīgas, Ogres un Cēsu rajonā**. Šīm teritoriālajām vienībām raksturīgs lielākais iedzīvotāju skaits valstī, tāpēc viens no faktoriem, kas ietekmē šo situāciju, varētu būt **demogrāfiskais faktors** (iedzīvotāju skaits). Republikas pilsētās un minētajos rajonos vērojama arī visai **aktīva ekonomiskā dzīve**, kas arī varētu būt viens no noziedzību veicinošiem faktoriem. Pie tam līdztekus makro faktoriem, nepieciešams aplūkot mikro faktorus, t.i., noziegumus izdarījušo personu sociāli ekonomisko un demogrāfisko raksturojumu, kurus autors aplūko nākošajā nodaļā.

2.3. Noziegumus izdarījušo personu raksturojums

Noziedzības situācijas Latvijā novērtējums nav pilnīgs bez noziegumus izdarījušo personu (noziedznieku*) raksturojuma pēc dažādām sociāli demogrāfiskām un psihofizioloģiskām pazīmēm.

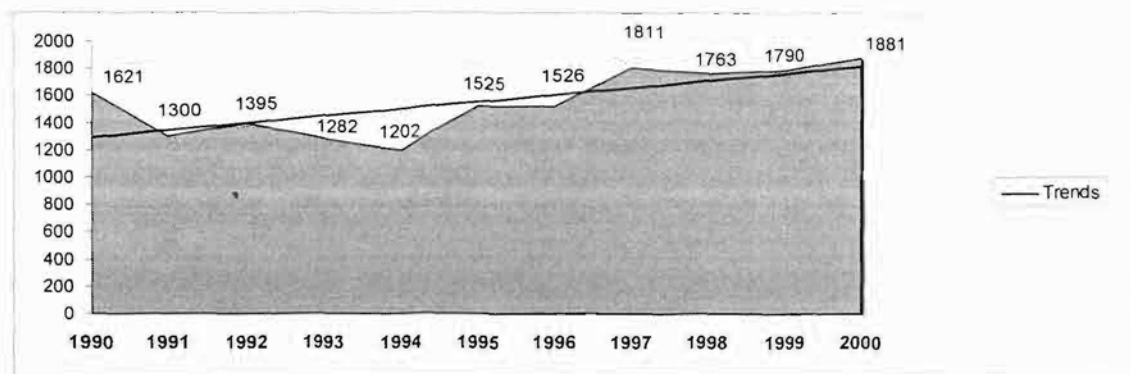
Deviņdesmitajos gados pie *kriminālatbildības** saukto personu skaits pieaudzis, un kopš 90. gadu vidus tas variē 17 – 17,5 tūkst. robežās, pieaugot 2000. gadā, salīdzinot ar 1999. gadu, par 4,2% (2.15. attēls).

2.15. attēls. Noziedzīgus nodarījumus izdarījušo personu skaita dinamika Latvijā. [68., 29; 71., 27]

8,4% līdz 12,6% no visām noziegumus izdarījušajām personām ir **sievietes**.

90. gadu vidū tika novērota sieviešu īpatsvara samazināšanās, bet kopš 1997. gada sieviešu īpatsvars pārsniedz 10,0%, 2000. gadā sasniedzot 10,6%. Šis rādītājs ir augstākais novērotais pētāmajā periodā (2.16. attēls).

2.16. attēls. Noziegumus izdarījušo sieviešu skaita dinamika Latvijā. [68., 29; 71., 27]

Līdzšinējie kriminoloģijas pētījumi sieviešu un vīriešu noziedzības kvalitatīvajos parametros nav konstatējuši lielas atšķirības, tomēr salīdzinot vīriešu un sieviešu noziegumu struktūru, var saskatīt zināmas tendences, kas, acīmredzot, saistītas ar dzimuma īpatnībām. Sievietes pārsvarā izdara mantiskos noziegumus, piesavināšanos, krāpšanas un tml. Šie noziegumi sastāda līdz 70% no visiem sieviešu pastrādātajiem noziegumiem. Sieviešu vardarbīgo noziegumu īpatsvars kopējā noziegumu skaitā nav liels – 8–10% no visiem vardarbīgiem noziegumiem, un tas jāsaista ar sieviešu fiziskā spēka īpatnībām. Tajā pašā laikā sieviešu izdarītie smagie noziegumi ir nežēlīgāki, jo sievietes ir daudz emocionālākas, noziegumi tiek izdarīti visbiežāk afekta vai pusafekta stāvoklī.

Noziegumus izdarījušo sieviešu vecuma sastāvu zināmā mērā var raksturot cietumos atrodošos notiesāto sieviešu vecuma struktūra. Tā 2000. gada 1. janvārī 7,0% no notiesātajām sievietēm bija vecumā līdz 21 gadam, 33,5% – vecumā no 22 līdz 35 gadi, 51,5% – vecumā no 36 līdz 55 gadi, 8% – 56 gadi un vecākas. [71., 35]

Novērtējot noziedzības situāciju, īpaša uzmanība jāpievērš nepilngadīgo izdarītajiem noziegumiem, jo **nepilngadīgo noziedzība*** precīzi atspoguļo pastāvošās sociālās problēmas, nevēlamās un negatīvās tendences ekonomikā, kultūrā, izglītībā, masu informācijas līdzekļu darbībā un citās sfērās. *Nepilngadīgo noziedzība nozīmē to atklāto noziegumu skaitu, ko izdarījuši nepilngadīgie.* Pēc 1992. gada, kad tika reģistrēti 3300 nepilngadīgo izdarītie atklātie noziegumi, sekoja šo noziegumu samazināšanās, tā 1994. gadā reģistrējot 2171 nepilngadīgo izdarītus atklātus noziegumus, t.i., 65% no 1992. gada skaita. Laikā no 1995.–1998. gadam katru gadu nepilngadīgo izdarīto atklāto noziegumu skaits pieaudzis vidēji par 16%. Tikai 1999. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, bija vērojams neliels nepilngadīgo noziedzības samazinājums – par 6,6% (2.13. tabula).

2.13. tabula.

Nepilngadīgo izdarīto noziegumu skaits Latvijā

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Nepilngadīgo izdarīto atklāto noziegumu skaits•	3300	2542	2171	2591	3025	3634	4023	3757	3923
% no visiem atklātajiem noziegumiem	20,9	17,3	17,1	18,8	17,9	19,2	19,4	18,2	13,4

[70., 27; 105.]

Nepilngadīgo izdarītie noziegumi 1992.–2000. gadā vidēji veido 18,0% no visiem atklātajiem noziegumiem.

Noziegumus izdarījušo nepilngadīgo skaits kopējā noziegumus izdarījušo personu skaitā no 1992. līdz 2000. gadam vidēji ir 15,3% (2.14. tabula).

2.14. tabula.

Noziegumus izdarījušo nepilngadīgo skaits Latvijā

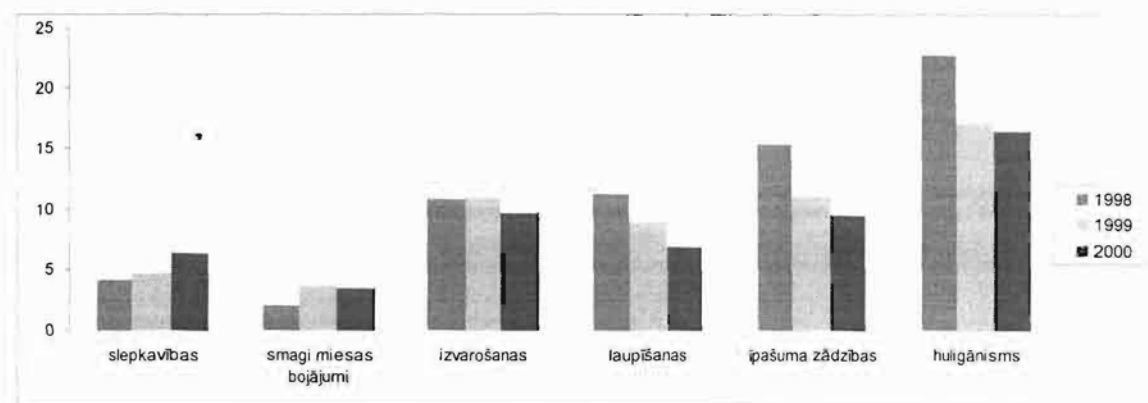
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Noziegumus izdarījušo nepilngadīgo skaits	2378	2094	1679	2626	2713	2800	3030	2712	3134
% no visām noziegumus izdarījušām personām	15,6	13,7	12,6	15,2	15,8	16,0	17,3	15,9	17,6

[71.,27: 90.; 105]

Objektīvi nepilngadīgo noziedzības pieaugums vai samazinājums saistīts ar atklāto noziegumu skaita kāpumu vai samazinājumu. Tas statistiski ietekmē nepilngadīgo noziedzības rādītājus, tāpēc izteikt kategoriskus spriedumus, neveicot paralēli atklāto noziegumu analīzi, nav korekti, un tas ir cita pētījuma jautājums.

Dominējošie nepilngadīgo noziedzībā ir mantiskie noziegumi – 2000. gadā tie kopējā nepilngadīgo izdarīto noziegumu skaitā veidoja 69,5%, laupīšanas – 5,6%, huligānisms – 5,5%, slepkavības – 0,35%, izvarošanas – 0,33%, smagi miesas bojājumi – 0,38%. pārējie noziegumu veidi – 18,3%. [71., 33] 1998.–2000. gadā nepilngadīgo pastrādāto noziedzīgo nodarījumu dinamiku dažādās noziegumu grupās atspoguļo 2.17. attēls.

Kā redzams, pēdējos gados pieaudzis nepilngadīgo izdarīto atklāto slepkavību īpatsvars kopējā noziegumu skaitā, pārējās izdalītajās noziegumu grupās – nedaudz samazinājies, tomēr 2000. gadā nepilngadīgie pastrādāja 6,4% slepkavību, 3,5% smagus miesas bojājumus, 9,7% izvarošanu, 6,9% laupīšanu, 9,5% īpašuma zādzību un 16,5% huligānisma gadījumu. No visiem nepilngadīgo pastrādātajiem noziegumiem gandrīz 80% ir smagie noziegumi, un tas ir vērā ņemams drauds sabiedrībai.

2.17. attēls. Nepilngadīgo pastrādāto noziegumu īpatsvars (%) kopējā atklāto noziegumu skaitā Latvijā. [71..11]

Nepilngadīgo noziedzības struktūru nosaka nepilngadīgo rīcības motīvi, kuri raksturo pusaudžu vērtību skalu un reakciju konkrētā situācijā. Tie var būt primārie un sekundārie motīvi, un šie primārie motīvi nosaka pusaudža dzīves stilu. Bieži noziegums saistāms ar drosmes izrādīšanu, daudzīšanu, alkoholisko dzērienu un saldumu iegūšanu lietošanai, modes lietu iegādi, tehnikai nepieciešamo detaļu un materiālu iegādi un tml. Nepilngadīgie maz domā par atbildību. Lielākā daļa noziegušos pusaudžu pat neapzinās savas rīcības prettiesiskumu, jo nav attiecīgu zināšanu. Ļoti būtisks ir "draugu iespaids", bez tam arī pašizteikšanās nepieciešamība.

Nepilngadīgo noziedzības dinamika uzrāda nepilngadīgo pieaugošu noziedzības sabiedrisko bīstamību. Nepilngadīgie kļūst aizvien nežēlīgāki: pieaug slepkavību un izvarošanas gadījumu skaits, kuros apsūdzēti vēl 18 gadus nespējuši pusaudži. Tāpat kā pieaugušo vidū arī nepilngadīgie pastrādā noziegumus narkotiku reibumā (piemēram, 1999. gadā tika reģistrēti 22 šādi gadījumi). Vispopulārākais likumpārkāpuma veids nepilngadīgo vidū ir zādzības, aizvien vairāk dzīvokļus apzog nepilngadīgi jaunieši, kuri lieto narkotikas. Zagļu narkomānu vidējais vecums ir 16–23 gadi, un galvenokārt viņi lieto heroīnu. [104.] Arī zādzības no automašīnām galvenokārt ir nepilngadīgo darba lauks. Šo zādzību veidu visbiežāk izdara 14–17 gadus veci jaunieši. Bez tam nereti nepilngadīgo zādzības pavada vandālisms un īpašuma tīša bojāšana.

1999. gadā 77.0% noziegumu izdarīja nepilngadīgie, kuri nekur nestrādāja un nemācījās (2.15. tabula). Lielākā daļa klaiņojošo vai potenciālo analfabētu ir tieši Rīgā un citās republikas pilsētās. Laukos šādu bērnu ir mazāk, jo pagastos inspektori un citas ģimenes viena

otru labāk pazīst, tāpēc iespējama palīdzība konkrētām ģimenēm. Nepilngadīgo atkārtoti izdarītie noziegumi veido ap 30% no visiem nepilngadīgo noziegumiem, un kā likums – bieži vien nākamie noziegumi ir smagāki, un tie tiek paveikti apzināti. Tas saistīts ar faktu, ka tiesās laikus nav iespējams izskatīt materiālus par nepilngadīgo nodarījumiem – tā nepilngadīgie jūtas nesodīti, un gaidot tiesu, izdara jaunus noziegumus.

Raksturīgi, ka nepilngadīgie savu pretlikumīgo darbību izdara grupā – kopš 90. gadu vidus grupā izdarīto noziegumu skaits svārstās robežās no 54% līdz 78%.

2.15. tabula.

Nepilngadīgo noziedznieku personības raksturojums Latvijā (procentos)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Noziedznieki nemācās un nestrādā	85,5	50,6	52,5	70,4	70,9	65,7	60,2	81,0	77,0
Noziedznieki darbojušies grupā	42,5	53,6	64,4	58,3	55,8	63,0	78,0	77,5	54,0
Noziedznieki darbojušies alkohola reibumā	26,2	27,1	23,3	28,7	26,9	25,0	24,2	23,3	18,7

[71., 27; 105]

Līdzīgi kā pieaugušo populācijā, šobrīd par aizvien lielāku problēmu kļūst nepilngadīgo narkomānija un alkoholisms. Ievērojams ir šo vielu lietošanas rezultātā izdarīto noziegumu skaits, kas visbiežāk ir smagie noziegumi. Deviņdesmitajos gados vidēji 24,8% nepilngadīgo izdarītie noziegumi veikti alkohola reibumā.

Nepilngadīgo kriminālnodarījumu statistiskie dati un dažādi pētījumi norāda uz nepilngadīgo noziedzības pieaugumu, pie tam, nepilngadīgo noziedzībai mainoties arī kvalitatīvi. Pēdējos gados akcentējas nepilngadīgo likumpārkāpēju vecuma samazināšanās, attīstās un nostiprinās profesionālisms. 93%–95% noziegumu izdara zēni. Tādējādi tas sociālais fenomens, ko apzīmē ar jēdzienu "noziedzība", būtībā ir vīriešu noziedzība.

Par izdarītajiem noziegumiem vairāk nekā trešdaļa **no aizturētajām personām noziegumus izdarījuši atkārtoti**, t.i. novēro recidīvu*. 1997.–1998. gadā noziegumus izdarījušo atkārtoti īpatsvars pārsniedza pat 40%, tomēr pēdējos pētāmā perioda gados vērojama šī īpatsvara samazināšanās līdz 37,8% (23. pielikums).

Saprotama ir no apcietinājuma atbrīvojušos personu rīcība: iznākušajam no cietuma iesaistīties sabiedrības dzīvē ir visai neiespējami, jo nereti šiem cilvēkiem nav kārtībā

dokumenti, to noformēšanai viņiem pietrūkst gan naudas, gan gribasspēka, nav dzīvokļa, nav darba, ģimenes no viņiem atteikušās, un viss sākas no gala.

90. gadiem raksturīga **noziegumu pastrādāšana grupās**. Salīdzinot ar 90. gadu sākumu, noziegumi grupās nedaudz samazinājušies. Salīdzinot 2000. gadu ar 1994. gadu, izmaiņas notikušas par gandrīz 10 procentpunktiem, bet tomēr 2000. gadā šādu noziegumu skaits līdzinās 36,7% (2.16. tabula).

2.16. tabula.

Noziegumus izdarījušo personu noziedzīgas grupas sastāvā skaits Latvijā

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Personas noziedzīgas grupas sastāvā	4709	5253	7551	7975	6167	7724	7502	7176	6723	5992	6531
% no kopskaita	36,6	41,3	49,6	52,3	46,0	44,7	43,7	41,0	38,5	35,1	36,7

[67., 31; 71., 27]

Līdzīgu tendenci novēro, runājot par noziegumiem, kuri **izdarīti alkohola reibumā** (2.17. tabula). Ja 1994. gadā vairāk nekā puse (52,8%) no izdarītajiem noziegumiem tika izdarīti alkohola reibumā, tad 2000. gadā šis īpatsvars līdzinās 39,7%.

2.17. tabula.

Noziegumus izdarījušo personu alkohola reibumā skaits Latvijā

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Personas alkohola reibuma stāvoklī	5045	5325	6922	7675	7046	8209	8115	8116	8089	7622	7061
% no kopskaita	39,2	41,9	45,4	50,3	52,8	47,6	47,2	46,4	46,3	44,6	39,7

[67., 31; 71., 27]

Pret šiem skaitļiem ir jāizturas kritiski, šie fakti attiecas tikai uz atklātajiem noziegumiem, un atklāto noziegumu īpatsvars ir samazinājies. Atklājot vairāk noziegumu, šīs attiecības varētu būt arī pavisam citas, jo visumā alkohola lietošana pieaug.

Viss iepriekš minētais ļauj izveidot **noziedznieka portretu: nestrādājoša, neizglītota personība, kura pastrādā smagus noziegumus alkohola vai narkotiku ietekmē**. Tas vēlreiz pasvītro to, cik svarīgas ir cilvēka personības īpašības, kuras attīstītas veiksmīgā socializācijā ģimenē un skolā. Tikai ģimenē un izglītībā apgūtās zināšanas, kas ietver kultūras, reliģijas, ētiskās, estētiskās, morālās un citas vērtības nodrošina cilvēka personības attīstību, tādējādi faktiski izslēdzot risku kļūt par noziedznieku. Savukārt, ja cilvēka attīstība ir bijusi traucēta un viņā ir degradācijas pazīmes, sociālā palīdzība un valsts ekonomiskā attīstība nespēj

mainīt šīs personas pretsabiedrisko uzvedību, jo tā ir viņa būtība. Šie cilvēki atgriežas pie ierastā, no jauna izdarot noziegumus un nonākot atkal apcietinājumā.

Novērtējot noziedzības situāciju Latvijā 90. gados, jāsecina:

✓ *deviņdesmitajos gados Latvijā var izdalīt divus noziedzības līmeņu pieauguma periodus:* pirmkārt, 1992.–1993. gadā novērotais reģistrētās noziedzības un noziedzības līmeņa pieaugums, kam par galveno ietekmējošo faktoru jāuzskata pārejas perioda nepilnības;

otrkārt, 1999.–2000. gadā novērotais reģistrētās noziedzības un noziedzības līmeņa pieaugums, kuru daļēji var skaidrot ar Krimināllikuma stāšanos spēkā, tomēr atklāts paliek jautājums par citiem noziedzību noteicošajiem faktoriem;

✓ kopš 1995. gada vairāku noziegumu veidu reģistrētā skaita samazināšanās norāda uz to, ka 90. gadu sākumā iestājies *pārejas perioda šoks jau 90. gadu otrajā pusē ir pārvarēts*. tomēr, stabilizējoties un pat samazinoties noziedzībai (1993.–1998.), vērojamas vairākas negatīvas tendences: *salīdzinoši augsta vardarbīgo noziegumu intensitāte, pieaudzis laupīšanu skaits, aktuāla un bīstama kļuvusi narkomānija un ar to saistītie noziegumi, augsts alkohola reibumā veikto noziegumu īpatsvars, pieaudzis ekonomisko noziegumu skaits un bīstamība*. raksturojot nekārtības likumdošanā, ekonomiskajā un netieši arī sociālajā sfērā, t.i., valsts funkciju traucējumus;

✓ pastāvošās *noziedzības tendences Latvijā ir līdzīgas noziedzības līmenim un dinamikai valstīs, kurās 90. gadu sākumā norisinājās tirgus attiecību veidošanās*, kam savukārt sekoja sociālo problēmu saasināšanās, izsaucot noziedzības pieaugumu.

Cilvēka rīcību jebkurā situācijā nosaka motivācija, kas vistiešāk saistīta ar personības problēmām, un šīs problēmas mūsdienu sabiedrībā lielākoties nosaka personību aptverošā realitāte, kuru veido valsts politiskā, ekonomiskā, sociālā sistēma.

Jautājumus, kā un kādas teorijas skaidro noziedzības cēloņus, kas ir noziedzības faktori un kādi ir to teorētiskie pētīšanas aspekti, kādi noziedzību noteicošie faktori noteikti Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs un Latvijā veiktajos noziedzības pētījumos 90. gados, un kuri no šiem sociāli ekonomiskajiem makro faktoriem ir noteicošie Latvijas noziedzības situācijā un tās attīstībā, autors pēta trešajā nodaļā.

3. Noziedzību noteicošie sociāli ekonomiskie faktori

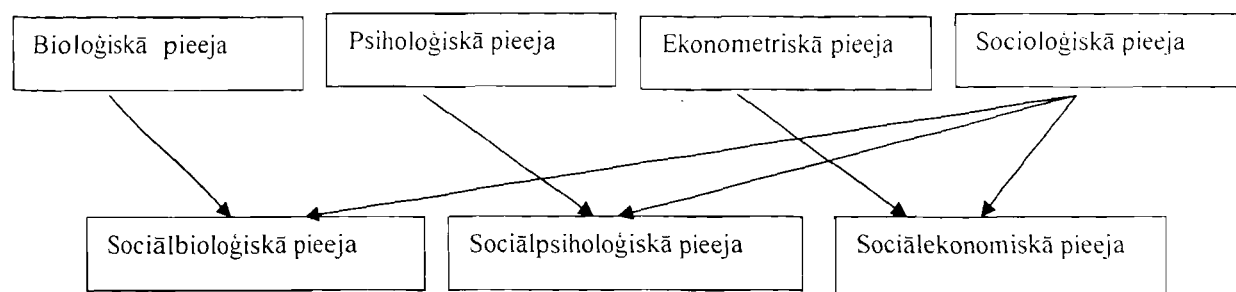
3.1. Noziedzības cēloņus skaidrojošās teorijas un to vēsturiskā attīstība

Noziedzības cēloņus un sekas skaidro dažādas noziedzības teorijas un skolas.

Noziedzības teorijas ar cēloņsakarību palīdzību izskaidro faktus, t.i., izskaidro noziedzības situāciju, tās ļauj prognozēt arī jaunus, vēl nenovērotus faktus. Noziedzības teoriju apzināšana palīdz empīriskā pētījuma mērķa izvirzīšanā, tādējādi dodot tam teorētisko pamatu.

Sistemātiski noziedzības pētījumi aizsākušies 18. gadsimta otrajā pusē, un nosacīti šos pētījumus var iedalīt trīs periodos: klasiskajā (18. gadsimta otrā puse – 19. gadsimta 2. trešdaļa), pozitīvisma (19. gadsimta pēdējā trešdaļa – 20. gadsimta 20. gadi) un mūsdienu periodā (20. gadsimta 30. gadi – mūsdienas).

Atkarībā no tā, kuras zinātņu disciplīnas ietvaros notiek noziedzības analīze, nosacīti var izdalīt vairākas disciplīnu un starpdisciplīnu pieejas (3.1. attēls):

3.1. attēls. Noziedzību skaidrojošās pieejas.

Ir iespējama arī trīslīmeņu pieeja (sociālās struktūras, institucionālā līmeņa, individuālā līmeņa), jo katrs līmenis cilvēka rīcību ietekmē atšķirīgi, tomēr lielākā daļa teoriju noziedzību analīzē, izejot no viena vai diviem līmeņiem. Līdz šai dienai **nav vienotas noziedzības teorijas**, bet **ir** radītas **dažādas teorijas un virzieni**, kas pēta vienu un to pašu sociālo parādību – noziedzību. Mūsdienās galvenie teorētiskie virzieni, kas izskaidro noziedzību, ir socioloģiskā un sociālpsholoģiskā pieeja.

Klasiskajā periodā priekšstatus par noziedzību jau visai sistematizētā veidā sniedz Č.Bekarija (Beccaria C., 1738–1794) savā darbā “Par noziegumiem un sodiem” (1765), kur tiek pausti uzskati par cilvēka noziedzīgās uzvedības dabu. Č.Bekarija radīja savam laikam principiāli jaunu teoriju: cilvēka tikumiskās un politiskās uzvedības pamatā ir trīs avoti: dieva atklāsme, dabiskie likumi un labprātīgas sabiedriskās attiecības. Noziedzības avotu Č.Bekarija saskata cilvēciskajās dziņās. Č.Bekarija visai pesimistiski un mūsdienu skatījumā reālistiski prognozējis noziedzības attīstību, teikdams, ka nav iespējams novērst visu ļauno un ka noziedzība pieaugs atbilstoši iedzīvotāju skaita pieaugumam un no tā izrietošām personisko interešu sadursmēm. Viņaprāt, paplašinoties valsts robežām, pieaug tās nestabilitāte, tādā pašā mērā vājinās nacionālās piederības jūtas, nozieguma izdarīšanas dzinulis pastiprinās atbilstoši tiem labumiem, ko var iegūt šādas novājinātas sabiedrības gadījumā. [116., 122]

Nākamo divsimt gadu laikā uzskati par noziedzīgu uzvedību un cīņu pret to ir attīstījušies visai strauji vairākos virzienos: **bioloģiskais, psiholoģiskais un socioloģiskais**. To uzskatāmi atspoguļo 24. pielikums.

Pozitīvisma perioda teorētiķi blakus indivīda “brīvai gribai” attīsta arī jautājumu par noziedzības cēloņiem. Pozitīvisma perioda pētījumi pamatā attīstās divos virzienos – bioloģiskajā un socioloģiskajā. **Bioloģiskā virziens** viens no atzariem ir antropoloģiskā jeb Turīnas skola, kuras viens no ievērojamākiem pārstāvjiem ir Č.Lombrozo (Lombroso C., 1835–1909) ar savu darbu “Noziedzīgais cilvēks” (1876). Č.Lombrozo savā darbā vērsa uzmanību uz to, ka *eksistē noziedznieka iedzimts anatomisks tips*. Šobrīd zināms, ka šāds pieņēmums ir kļūdainš, tomēr Č.Lombrozo mēģināja noteikt saistību starp noziedzīgu uzvedību un noziedznieka personību. Vēlākos darbos, īpaši “Noziegumā”, Č.Lombrozo saista noziedzību ar meteoroloģiskajiem, klimatiskajiem apstākļiem, etniskajām, kultūras, demogrāfiskajām, ekonomiskajām, audzināšanas, iedzimtības, ģimenes un profesijas ietekmēm.

Laika gaitā šī skola papildinājās ar dažādām teorijām, no kurām pazīstamākās – konstitucionālā, endokrīnā, ģenētiskā, tomēr šodien bioloģiskais virziens savu nozīmību ir zaudējis, jo mūsdienās tiek uzskatīts, ka *cilvēka bioloģiski pārmantotās īpatnības*.

saistībā ar apkārtējo vidi, sabiedrību, apstākļu sakritību, *atsevišķos gadījumos var būt kā nosacījumi noziedzīgai darbībai.* [116., 123.]

Socioloģiskajam virzienam kā pamats bija O.Konta (1798 –1857) idejas. Vēlāk šo virzienu papildināja Vācijā F.Lists, Itālijā E.Ferri (1856–1934) un R.Garofalo (1852–1934), Krievijā M.V.Duhovskojs, I.J.Foiņickis, S.V.Pozdniševs. Visu šo zinātnieku pamatideja ir sekojoša – *noziedzīga rīcība ir sociāli determinēta, tajā pašā laikā nenoliedzot arī bioloģiskos faktoros.* Socioloģiskā virziena pārstāvji noziedzību uzskata kā sociāli nosacītu, un, laika gaitā kvalitatīvi attīstoties pētījumiem, tika noteikti arvien vairāk faktori, kas mazāk vai vairāk veicina noziedzību. Vēlāk *socioloģiskais virziens nosacīti attīstās kā socioloģiskās un sociāli psiholoģiskās teorijas.* Agrīni *socioloģiskais virziens* attīstījās kā *sociālās dezorganizācijas un diferenciālās saistības* teorijas, kas balstās uz E.Dirkheima (Durkheim Emile, 1858–1917) **anomijas teoriju**, sniedzot noziedzības socioloģisku skaidrojumu, *noziedznieka psiholoģiju padarot atkarīgu no sabiedrībā funkcionējošiem procesiem.* E.Dirkheims uzskatīja, ka periodiski, sabiedrībai funkcionējot, tiek izjaukts līdzsvars: to var izraisīt gan ekonomiskās dzīves panākums, gan arī straujš uzplaukums, kas noved pie sabiedrības dezorganizācijas, un šī dezorganizācija savukārt izpaužas ierasto tiesisko un tikumisko normu nefunkcionēšanā un šī situācija kļūst par noziedzības galveno cēloni. Anomijas teorija (anomija [< gr. anomia < anomos ‘nelikumīgs’] – ierasto, tiesisko vai tikumisko normu nefunkcionēšana) atbild uz jautājumu, kāpēc labklājība nenozīmē noziedzības samazināšanos, bet tieši pretēji – paaugstināšanos. Motivējošā loma ir nevis nabadzības līmenim, bet gan nelabvēlīgajām proporcijām starp augošajām vajadzībām un reālajiem līdzekļiem šo vajadzību apmierināšanai. R.Mertons (Merton Robert, 1910) anomijas teoriju papildināja ar sekojošo – *anomijas cēlonis var būt pretrunas starp sabiedrības mērķiem un mērķu sasniegšanai izvēlētajiem līdzekļiem.* [131.] Pieaugot iedzīvotāju materiālās labklājības līmenim, mainās noziedzības formas. R.Mertons šo paradoksu skaidro tādējādi, ka *anomija nav dezorganizētas sabiedrības stāvoklis, bet gan personības ar izkropļotu morāli stāvoklis.* [119.]

20. gadsimta pirmajā pusē attīstījās tā saucamā **diferenciālo saistību teorija**, kuru formulējis amerikāņu zinātnieks E.Sazerlends (Sutherland Edwin, 1883–1950) savā darbā “Kriminoloģijas principi”. Noziedzība šajā teorijā tiek uztverta kā indivīda uzvedības forma, kuru *nosaka noziedzīgie priekšstati un pieņēmumi*, kas radušies kontaktos ar tādiem uzskatiem par uzvedību, kas veicina noziedzību. Sociālā dezorganizācija izriet no sociālo procesu mobilitātes, konkurences un konfliktiem. Tā rada arī kultūru konfliktu. Diferenciālās saistības teorija ignorē personības individuālās īpatnības un cilvēka piemītoši brīvo gribu izvēlēties. [118.]

Sociālās dezorganizācijas teorija sniedz nozieguma sociālo skaidrojumu, saistot *noziedznieka psiholoģijas darbību saistībā ar sociāliem procesiem sabiedrībā*. Sociālās dezorganizācijas teorijas ietvaros vairāk pazīstama tā saucamā Čikāgas skola (E.Berdžests, R.Makenzijs), kas starp abiem Pasaules kariem analizējusi pilsētvidi kā specifisku vidi, tai skaitā arī noziedzības un pilsētvides attiecības, kas veidojas kā sociālās dezorganizācijas sekas.

Apmācības teorija savas saknes smēlusies G.Tarda (Tarde Gabriel, 1843–1904) koncepcijās. Attiecībās ar apkārtējo vidi cilvēki izmanto galvenokārt trīs reaģēšanas sistēmas – refleksus, instinktus un aizgūtu (iemācītu) reakciju. Par noziedznieku nepiedzimst, *par noziedznieku kļūst, iemācās*. [116., 314] Analizēdams noziedzības statistiku 50 gadus ilgā periodā, G.Tards konstatēja, ka bagātnieku rajonos pieauga slepkavību skaits, nabadzīgajos rajonos noziedzības līmenis tika novērots ievērojami zemāks.

Kontroles teorijās (A.Reiss, A.Noems, M.Golds) noziedzības skaidrojums saistāms ar faktu, ka *dažādām sociālām grupām ir atšķirīgas vērtību sistēmas*, tai skaitā arī vecākiem un bērniem. Pārkāpumi rodas gadījumos, ja socializācijas process piedzīvo neveiksmi, t.i., bērns dažādu iemeslu dēļ nepieņem vecāku vērtību sistēmu. [119.]

Stigmatizācijas teorijas pārstāvji H.Bekers, F.Tannenbaums un T.Sellins atbalsta domu, ka personas ar sabiedrībai nepieņemamu uzvedību un likumpārkāpēji tiek “iezīmēti”, un tas *neļauj viņiem mainīt savu uzvedību*. [32.] Sabiedrībā ir ietekmīgas sociālās grupas

(tiesneši, likumdevēji, ārsti u.c.), kas norāda sabiedrībai tās uzvedības standartus, tādējādi zināmā mērā pat provocējot sabiedrībai nepieņemamu uzvedību.

Interakcijas teorija (Dž. Mīds, G.Zimmels un H.Bekers) izskaidro interakcijas (savstarpējā mijiedarbības), procesus starp likumu radītājiem un nodrošinātājiem un likumpārkāpējiem, jo *cilvēka uzvedība ir mijiedarbības rezultāts*. [32.]

Subkultūru teorija (A.Koens, V.Millers, T.Moriss, K.Šovs, H.Makkejs) uzsver, ka *subkultūra kā sabiedrības uzvedības un vērtību sistēma pastāv atsevišķi no valdošās sistēmas*, lai arī tajā iekļaujas. Zemāko slāņu subkultūrām viens no izpausmes veidiem ir noziedzība. [125.]

Konfliktu teorijā (T.Sellins, Š.Sohams, Dž.Bolds, K.Šūmans, O.Terks) konflikts ir sociālās mijiedarbības process. Starppersonu konflikti ir normāla parādība. *No nepārvarētiem sociāliem un psihiskiem konfliktiem rodas noziedzība, pārkāpumi un uzvedības novirzes*. [119.]

Diskusija par to, kāda loma ekonomiskajiem procesiem ir noziedzības attīstībā, aizsākās 19. gadsimta vidū. **Saistība starp noziedzību un ekonomisko situāciju** tika akcentēta jau 1833. gadā franču sociologa un kriminologa A.M.Herija (Guerry A.M. 1802–1867) atzinumos, minot, ka *nabadzībai ir īpaša nozīme noziedzības rašanās procesā*. Savos pētījumos viņš nonāca pie pārsteidzoša secinājumu: Francijas nabadzīgākajos departamentos noziedzības līmenis bija pats zemākais. Beļģu zinātnieks Ā.Ketle (Quetelet Adolphe, 1796–1874) uzskatīja, ka *strauja pāreja no pārticības uz nabadzību obligāti novedīs pie noziedzības*. Tā paša laika citi zinātnieki (Anglijā Dž. Flečers 1849. gadā un R.H. Volšs 1857. gadā) uzskatīja, ka *noziedzība pieaug ekonomisko grūtību gados, samazinās – labvēlīgos gados*. Dž. Klejs 1855. gadā apgalvoja, ka *noziedzības līmenis strauji pieaug augstas ekonomiskās konjunktūras periodos*, jo līdz ar iedzīvotāju ienākumiem palielinās arī alkohola patēriņš. V.D.Morisons 1908.gadā atklāja, ka 19. gadsimta beigās Anglijas labklājības stāvoklis bija sešas reizes augstāks, un reģistrēto zādzību skaits daudzkārt lielāks nekā Itālijā. Vācijā G. fon Mairs izvirzīja tēzi, ka cenu pieaugums labībai saistāms ar zādzību skaita pieaugumu. Amerikāņu sociologs un kriminologs M.Parmili galveno *noziedzības cēloni saskatīja nevis nabadzībā pašā, bet gan nabadzības un trūkuma apziņā*. K.Šovs un H.Makkejs pēc lielās depresijas datiem izteica domu, ka sarežģīti ekonomiskie

apstākļi paši par sevi nerada sociālas problēmas. 1945. gadā tika izvirzīta doma, ka tieši *labi ekonomiskie apstākļi ir saistīti ar augstu noziedzības līmeni*. [134.]

Amerikāņu neoklasiskās skolas piekritēju (H.S.Bekers, I.Erlis, A.Bartele, G.Talloks, F.Kuns) noziedzības izcelšanās tīri ekonomisko iemeslu galvenās tēzes ir: *noziedzums tiek izdarīts tieši tāpat kā tirgus operācijas*, kur sagaidāmā peļņa pārsniedz izdevumus; *likumpārkāpējs* nebūt nav savas vides “gūsteknis”, bet *spēj veidot savu nākotni, izmanto esošās iespējas* un meklē papildiespējas; *noziedzību rada ienākumu nevienlīdzīga sadale un bezdarbs*; likumu patstāvība un stabilitāte veicina sabiedrības vērtību sistēmas nostiprināšanos un tml. [134., 240]

Mūsdienu kriminoloģijā noziedzības cēloņi visbiežāk tiek saistīti ar sabiedrības organizācijas nepilnībām, ekonomiskām, sociālām, kultūras problēmām. Tā saucamā **kritiskā kriminoloģija** saista noziedzību ar valsts ekonomisko stāvokli, nabadzību, bezdarbu, iedzīvotāju dzīves līmeni, demogrāfisko un ģimenes stāvokli. [118.]

Ekonomiskā situācija ietekmē noziedzības veidus un līmeni, bet jāatceras, ka ekonomiskā attīstība ir atkarīga no sabiedrības attīstības. Noziedzības ekonomiskos iemeslus skaidro šādas **ekonomiskās teorijas**:

- ✓ **depresijas teorija** uzskata, ka *noziedzība ekonomiskās augšupejas apstākļos samazinās, bet ekonomiskās depresijas periodos pieaug*. Ekonomiskā krīze tieši ietekmē noziedzības attīstību, tomēr šī teorija neizskaidro to, kāpēc augstas ekonomiskās konjunktūras laikā noziedzība pieaug;
- ✓ **ekspansijas teorija** atzīst, ka *noziedzība pieaug līdz ar ekonomikas attīstību, bet tai piebremzējoties, tā samazinās*. Ekonomiskajai situācijai uzlabojoties, materiālie labumi kļūst pieejamāki, un iedzīvotājiem ir pamats cerībām par dzīves līmeņa celšanos. Lietā tiek likti gan legālie, gan nelegālie materiālo labumu iegūšanas paņēmieni. Līdz ar dzīves līmeņa uzlabošanos, palielinās alkohola patēriņš, pastiprinās nevērība pret darbu, rīcības neapdomība, neuzmanība, augstprātība attiecībās ar apkārtējiem. Materiālo labumu vietā nāk psiholoģiskie un morālie mērķi (statuss, prestižs), kas veicina ekonomiskos noziegumus. Šī teorija neizskaidro, kāpēc pieaug noziedzība ekonomiskā krituma periodos;
- ✓ **kombinētā depresijas – ekspansijas teorija** apgalvo, ka *noziedzība pieaug gan ekonomikas uzplaukuma, gan krituma periodos*. Ekonomiskās situācijas izmaiņas

paaugstina noziedznieku pašpārliecinātību, ekonomiskā stabilitāte iedarbojas uz noziedzību kā samazinošs faktors. [134., 252–253]

Pēc speciālistu vērtējuma mūsdienās vispieņemamākā ir kombinētā depresijas–ekspansijas teorija, jo, apmierinot materiālās vajadzības, cilvēkiem rodas arvien jaunas vēlmes. *Sarežģītos ekonomiskos apstākļos noziegumus izdara materiālo labumu trūkuma dēļ, ekonomiskās augšupejas apstākļos, lai apmierinātu pieaugošās vajadzības un vēlmes.*

Paralēli nabadzībai vai pārticībai kā viens no noziedzības iemesliem tiek minēts arī *bezdarbs*, kas ir sarežģīta ekonomiska, sociāla un psiholoģiska parādība. Aktuāls ir jautājums, kādā sabiedrībā cilvēks biežāk var nonākt bezdarbnieka statusā – vai tur, kur valda ekonomiskais uzplaukums, vai tur, kur jāsastopas ar ekonomiskām grūtībām. Svarīgas bezdarba situācijā ir *sociālās garantijas*, kuras mazina nepieciešamību izdarīt noziegumus. un tajā pat laikā liek nesamierināties ar bezdarba stāvokli un meklēt jaunas iespējas strādāt. D.Gleizers un K.Raiss atklāja, ka pusaudžu noziedzība samazinās, ja viņu vecāki ir bezdarbnieki, jo tad vairāk laika tiek veltīts bērnu audzināšanai un uzraudzībai. [134.]

Kā noziedzības cēlonis ekonomiskajās teorijās tiek uzsvērts arī *sociālais slānis*, pie kura pieder cilvēks. Sociālais slānis tiek noteikts pēc profesijas, kuras iegūšanai patērēts ilgs laiks, kurš nodrošina pieklājīgus ienākumus, kurai ir prestižs sabiedrībā. Vēsture pierāda, ka *lielāko daļu reģistrēto noziegumu veic zemāko sociālo slāņu pārstāvji*. Šajā sakarībā izvirzītas daudzas teorijas, izskaidrojot šo “zemāko slāņu fenomenu”. Piemēram, zemākiem slāņiem dzīves vērtības mērs ir vidējā slāņa turības līmenis, bet trūkst iespēju to sasniegt (dažādu dzīves iespēju teorija); deviantā subkultūra pusaudžim ļauj izvirzīties augstākā slānī ar nelikumību palīdzību; zemākajos slāņos eksistē sava īpaša vērtību sistēma un iegūt citu pieredzi iespējams, iesaistoties vienaudžu grupās; zemākā slāņa ieguvumam nelikumīgas darbības rezultātā ir cita “vērtība”. “svars”: zemākiem slāņiem nākas pārciest lielas sociāli ekonomiskās grūtības, kas noved pie nepietiekamas socializācijas.[134.]

Tā saucamās Čikāgas skolas turpinātāji (H.Bekers un E.Kurijs) uzskata, ka *mūsdienās urbanizācijas, industrializācijas, migrācijas un citu procesu dinamika un attīstības tempi slēpj zināmas noziedzības tendences*. Primārais, kas virza šos procesus ir *ekonomika*, tai seko *politika*. Viens no svarīgākajiem ekonomiskās dzīves aspektiem

mūsdienu modernajā sabiedrībā ir algots darbs, ar kura palīdzību sabiedrība ražo un pārdala sev nepieciešamos labumus. Galvenais virzītājspēks ir nauda nevis morāle. [20.]

Socioloģiskās, socioloģiski psiholoģiskās un sociāli ekonomiskās teorijas norāda uz *cilvēka rīcības atkarību no ekonomiskiem un sociāliem faktoriem*. Kā galvenie *noziedzību noteicošie faktori* minami:

- ✓ *ekonomiskās dzīves panīkums,*
- ✓ *ekonomiskas uzplaukums,*
- ✓ *nabadzība,*
- ✓ *bezdarbs,*
- ✓ *sociālais stāvoklis.*

Lai pētījumam korekti izvēlētos noziedzību noteicošos faktorus, nepieciešams aplūkot faktoru teorētiskos aspektus, kam veltīta nākošā apakšnodaļa.

3.2. Noziedzības faktori un to pētīšanas teorētiskais skatījums

Noziedzības analīzē vissvarīgākā kategorija ir **cēlonis** – parādība, kas nepieciešami rada, nosaka citu parādību. [37., 149] Noziedzība ir daudzu cēloņu un apstākļu darbības rezultāts. Cēlonis visbiežāk izraisa, apstāklis veicina, bet šis dalījums ir relatīvs. **Apstāklis** – parādība, kas pastāv līdzās citai parādībai vai faktam un kam ir noteikts sakars ar to. [37., 66] **Faktors** ir apstāklis, kas cēloniski iedarbojas uz procesu – to izraisa (cēlonis), nosaka (determinants), veicina vai pastiprina; tas ir apstāklis, no kura spēcīguma atkarīga kādas parādības izpausme. [88., 212] *Noziedzības analīzē noteikt primāro cēloni ir visai sarežģīti, tāpēc runājot par noziedzības cēloņiem vai veicinošiem apstākļiem, korekti ir dēvēt tos par faktoriem*. Terminus – cēloņi un apstākļi biežāk lieto, ja runā par konkrētiem noziegumu veidiem, un kad ir iespējams noteikt šo noziegumu specifiskos cēloņus.

Noziedzības analīzē jāņem vērā cēloņu kopums, no kuriem izdala pamatfaktoros un otršķirīgos, objektīvos un subjektīvos faktoros, pastāvīgos, laika un tml. faktoros atkarībā no tā, kādā līmenī tiek veikta analīze. Pie tam, *cēloņu grupā, izmainoties kādam no apstākļiem, izmainās arī rezultāts* (sekas). Līdz ar to *cēlonis rezultātu nosaka neviennozīmīgi, bet varbūtēji. Šis cēloņsakarības ir korelatīvas*. Mūsdienu kriminoloģijā

termins „faktors” nozīmē cēloņu grupu, kurus apvieno kāda būtiska pazīme, kurai raksturīga attīstība, kas izmaina pētāmo procesu. Tas nozīmē iepriekš minēto jēdzienu – apstākļi, cēlonis, faktors aizstāšanu ar vienu – faktors. Tātad, *faktors ir sociāliem procesiem un parādībām piemītošas īpašības to savstarpēji noteiktās attiecībās būt virzošajam spēkam, mainīgajam kriminālā stāvokļa formēšanās un izmaiņu procesā.* [118., 129]

Noziedzību noteicošo faktoru apzināšana pamatojas uz tādām filozofiskām kategorijām kā determinācija un cēlonība.

“Determinisms” [fr. determinisme < lat.] – filozofiska mācība, ka dabas un *sabiedrības parādības ir likumsakarīgi saistītas un cēloniski cita citu nosaka.* Runājot par noziedzību, lieto jēdzienu “determinants” [lat. determinans (determinantis) „norobežojošs, nosakošs”] – faktors, kas kaut ko rada vai cēloniski nosaka, faktors, no kā kaut kas ir atkarīgs. [88.] Jēdziens “apstākļi” nozīmē elementus, kuri ietekmē pozitīvi un negatīvi noziedzību.

Faktoru starpā var veidoties dažādi iespējami **saistību jeb sakarību veidi**, un objektīvi eksistē vairāk nekā 30 sakarību veidu, no kurām svarīgākās noziedzības analīzē ir

- ✓ **stāvokļu sakarības**, t.i., noteiktas parādības stāvoklis konkrētos apstākļos un noteiktā laika periodā nosaka atbilstošu citas parādības stāvokli;
- ✓ **statistiskās sakarības**, t.i., viena faktora izmaiņas ir atkarīgas no otra faktora izmaiņām. Divu faktoru sakarības lielumu skaitliski parāda korelācijas koeficients, *palīdzot noteikt tās sfēras un faktoros, kur vērojamas cēloņsakarības.* Cēloņsakarība pamatojas uz filozofijas postulātu [lat. postulatam „prasība” – princips. atzinums, sākuma pieņēmums, kādā deduktīvā teorijā, kurš šīs teorijas ietvaros nav pierādāms], ka nekas nevar rasties no nekā un nekas nevar kļūt par neko. [88.]

Cēloņsakarības var realizēties kā:

1) lineārās cēloņsakarības ķēdes, kur saistībā atrodas tikai divi elementi:

$$A \longrightarrow B \text{ (Cēlonis } A \text{ izraisa sekas } B \text{.)}$$

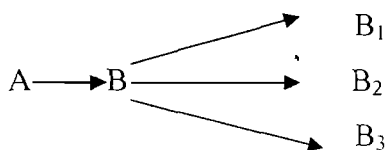
2) vienlīnijas cēloņsakarību ķēdes, kur saistībā atrodas vairāki elementi:

$$1. A \longrightarrow B \longrightarrow C$$

$$2. A_2 \longrightarrow A_1 \longrightarrow A \longrightarrow B \longrightarrow B_1 \longrightarrow B_2 \dots \text{ (Cēlonis } A \text{ nosaka seku } B$$

veidošanos. Cēlonim A ir savi veidošanās cēloņi A_1 , kuru veido savi specifiski cēloņi A_2 .

3) cēloņsakarību loks

Sekām B veidojas nākamās sekas B_1 , B_2 utt.

Jebkuru bināro cēloņsakarību ķēdi var izvērst, meklējot cēloņsakarības un tādējādi iegūstot cēloņsakarību loku. [32.]

Noziedzības cēloņi var realizēties tikai noteiktos apstākļos. Ir noskaidrots, ka noziedzību var ietekmēt vairāk nekā 450 dažādu apstākļu. [121.]

Šie apstākļi, kuri sekmē cēloņu realizēšanos, savukārt, var būt

- a) pavadošie apstākļi (parasti tie ir laika un telpas raksturojums), kas būtiski neietekmē noziedzību, bet to raksturo;
- b) nepieciešamie apstākļi, un cēlonis vai faktors bez tiem nevar realizēties;
- c) pietiekošie apstākļi; tie veidojas no visiem nepieciešamajiem apstākļiem. tādējādi nosakot reālas cēloņa (faktora) realizācijas iespējas.

Kad ir atbilstoši noziedzības cēloņi (faktori) un pietiekošie apstākļi, kriminālnodarījumi kā sekas kļūst par nepieciešamību. Nepieciešamo un pietiekamo apstākļu kopums kopā ar cēloni nosaka pilnās cēloņsakarības esamību un atbilstošas noziedzības tendences.

Mūsdienās, analizējot noziedzības cēloņus, lieto **sistēmpieeju**, t.i., pētāmo objektu **analizē kā vienotu veselumu, kurš sastāv no daudziem savstarpēji saistītiem elementiem.**

Sistemātiskumam noziedzības faktoru analīzē ir vairāki būtiski principi.

1) **Noziedzību nepieciešams uztvert kā atsevišķu elementu kopību**, t.i., noziedzību nosaka faktoru kopums. Noziedzības faktori ir kvalitatīvi, pastāvīgi integrēti veidojumi, kas nosaka noziedzības pastāvīgu funkcionēšanu, bet šie faktori nav mehānisks kopums.

2) **Noziedzības cēloņus nepieciešams uztvert kā hierarhisku sistēmu**, kas sastāv no dažādiem līmeņiem. Kopējās noziedzības noteicošo faktoru veido arī atsevišķu noziedzumu

veidu veicinošie apstākļi vai virzošie spēki, kā arī faktori, kas cēloniski nosaka noziedzību atsevišķos reģionos, rajonos, pilsētās.

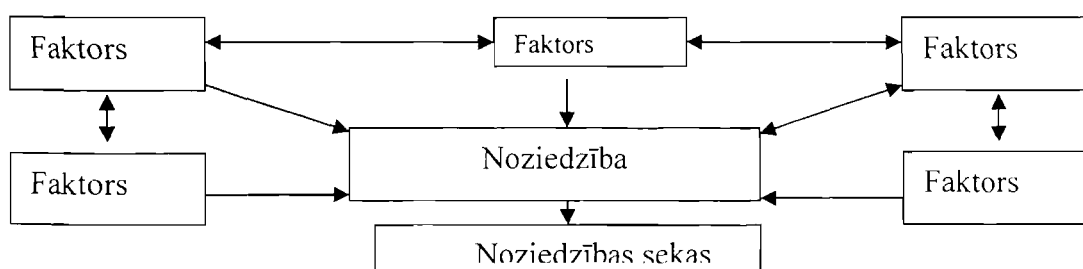
3) *Noziedzības cēloņus nepieciešams apzināt no strukturālām pozīcijām.* Noziedzību noteicošie faktori no strukturālām pozīcijām nosaka to, ka tie veicina kriminālnodarījumu elementu sadarbību, izpilda zināmas funkcijas, ietekmē noziedzības veidu un formu attīstību, faktori ir saskaņoti, savienoti un noteikti vienotā kopējā kārtībā. Faktori nosaka savu pašatrhošanos, līdz ar to nosakot šo apstākļu pastāvīgo dzīvotspēju.

[32.]

Noziedzības faktoru apzināšanā ir izstrādātas vairākas **cēlonības izziņas pieejas**:

1) *Kondicionālā pieeja* apzīmē nepieciešamo un pietiekamo apstākļu kopumu, kas nosaka atbilstošu seku iestāšanos.

Vēsturiski noziedzības pētīšanā *viena no plašāk pielietotajām metodēm ir daudzfaktoru pieeja*, t.i., tiek izšķirti objektīvie un subjektīvie cēloņi, sociālie, ekonomiskie utt. (3.2. attēls.)

3.2. attēls. Daudzfaktoru pieejas shēma. [32., 199]

Atkarībā no tā, kādiem cēloņiem, apstākļiem vai faktoriem atvēl dominējošo lomu, izšķir socioloģisko, psiholoģisko, antropoloģisko vai citas pieejas.

Faktoru kopums nosaka noziedzības stāvokli, tendences un struktūru, kas savukārt nosaka ar noziedzību saistītās nelabvēlīgās sekas (upurus, materiālos zaudējumus, resursu nepieciešamību cīņai pret noziedzību).

2) *Tradicionālā pieeja* nosaka to, ka **noziedzība** kā sociāli nelabvēlīga parādība *ir ārējā spēka kā cēloņa iedarbības sekas*. Šādai iedarbībai var būt psihisks, sociāls un fizisks raksturs. Par ārējo spēku tiek uzskatīts cēlonis, kurš nosaka seku (noziedzības) eksistēšanu. Uz konkrēta cēloņa pamata veidojas nozieguma motīvs, un tiek pieņemts lēmums izdarīt noziegumu.

Shematiski tradicionālo pieeju var atainot sekojoši:

Ārējā faktora – cēloņa ietekme \longrightarrow noziedzība.

Tradicionālā pieeja noziedzības cēloņu izziņā tīrā veidā ne vienmēr tiek lietota, jo ne vienmēr iespējams konstatēt tikai vienīgo ārējo faktoru – cēloni, tāpat nav vienkārši apzināt arī cēloņa ietekmes potenciālu un spēku.

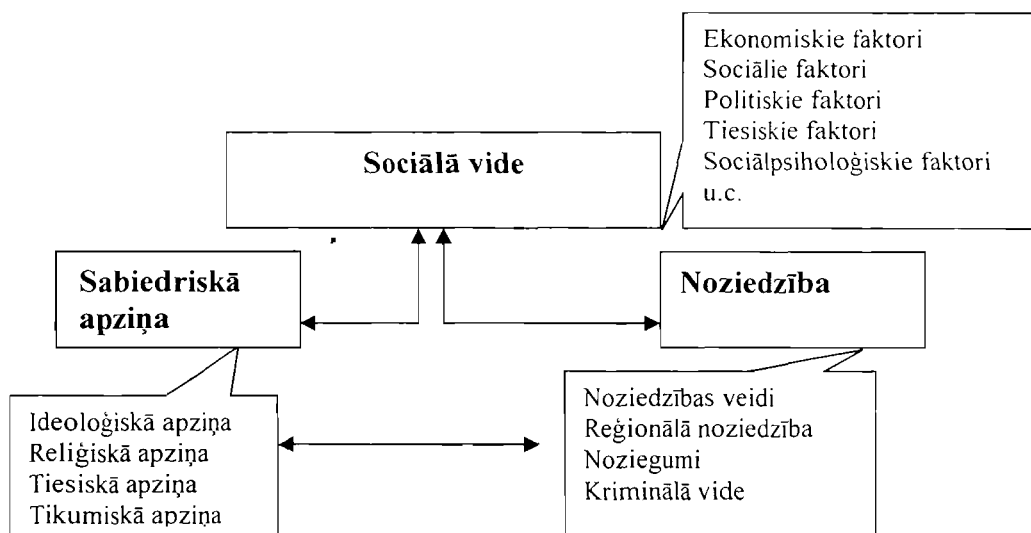
3) **Tradicionāli dialektiskās pieejas** gadījumā *cēloni veido visi apstākļi, kas rada sekas*. Par tādiem tiek atzīti sociāli psiholoģiskie faktori, tiešie vai tuvākie noziegumu cēloņi, objektīvie un subjektīvie apstākļi. Tradicionāli dialektisko pieeju shematiski var attēlot šādi: sabiedriskā apziņa \longrightarrow noziedzība.

Praktiski tas nozīmē detalizēt sociālās vides elementus, apzīmējot sfēras, faktoru kopumus, dažādus vides tipus. Sabiedriskās apziņas elementus var diferencēt ideoloģiskajā, reliģiskajā, tiesiskajā, nacionāli etniskajā u.c. apziņas formās.

4) **Interakcionālā pieeja raksturo sadarbību un saistību, to pamatā attiecinot uz vides un indivīda mijiedarbību**. Interakcionālā pieeja ir īpaši nozīmīga pašlaik, kad noziedzība jāuztver kā pašregulējoša sistēma, kas spēj pati sevi atražot un pat pilnveidot. Saistību raksturo vismaz divu elementu mijiedarbība, t.i., :

- ārējo un iekšējo faktoru mijiedarbība (vides un indivīda);
- ārējo faktoru iekšējā mijiedarbība (ekonomisko, sociālo, politisko, tiesisko u.c.),
- iekšējo faktoru mijiedarbība (indivīda vajadzību, interešu, vērtību orientāciju, ideālu, normu utt. mijiedarbība).

Interakcionālajā pieejā risinās vairāku sistēmu mijiedarbība (3.3. attēls):

3.3. attēls. Interakcionālās pieejas shēma. [32., 201]

Mijiedarbības process risinās konkrētos ekonomiskos, sociālos un teritoriālos apstākļos. *Interakcionālajā pieejā integrējas atsevišķu noziegumu cēloņi, apstākļi, kas veicina atsevišķus noziegumu veidus, un faktori, kuri nosaka noziedzību kopumā.* [32.]

Visas augstāk minētās pieejas ir savstarpēji saistītas un tās viena otru papildina.

Noziedzības teorijas izdala šādas galvenās noziedzības rašanās faktoru grupas:

- ✓ *bioloģiskie faktori,*
- ✓ *psiholoģiskie faktori,*
- ✓ *sociāli ekonomiskie faktori*
- ✓ *politiskie, kultūrvēsturiskie un reliģiskie faktori.*

Tas nozīmē, ka noziedzības faktori ir valstī, sabiedrībā cilvēku ekonomiskajās, sociālajās, tiesiskajās attiecībās pastāvošās pretrunas, nepilnības un trūkumi, kuru rezultātā veidojas pretsabiedriska un krimināla motivācija, kas realizējas noziedzīgā rīcībā. [76.]

Noziedzības faktoros, ņemot vērā sabiedrisko attiecību līmeni, iespējams izziņāt meta vidē, makro vidē, mezo vidē un mikro vidē.

Meta vide raksturo visas civilizācijas sabiedrisko attiecību kopumu noteiktā attīstības posmā, t.i., sociāli vēsturiskos apstākļus uz zemes kopumā un konkrētā ģeopolitiskā vidē. 20. gadsimta otrai pusē raksturīga koloniālo valstu nacionālās neatkarības iegūšana un nostiprināšanās, ar to saistītās politiskās un sociālās dzīves straujās pārmaiņas, politiskie

konflikti; urbanizācija; straujais iedzīvotāju skaita pieaugums, migrācijas pieaugums: kultūras, ražošanas, kapitāla, arī noziedzības straujā globalizācija. Pēc neatkarības atgūšanas Latvija zaudē savu līdzšinējo izolētību, un šie pasaulē notiekošie procesi attīstās un nostiprinās arī Latvijā, ietekmējot līdzīgi kā citur pasaulē un Eiropā noziedzību. 90. gados Latvijā ir pieaugusi reģistrētā noziedzība, pastiprinājusies noziedzības sabiedriskā bīstamība, parādījušies jauni noziegumu veidi. Šobrīd Latvijā nav sveši noziegumi, kas saistīti ar kontrabandu, narkotiku tirdzniecību, glabāšanu, lietošanu, ieročiem, cilvēku tirdzniecību, prostitūciju un tml.

Makro vides apstākļi ir raksturīgi noteiktas valsts sabiedrisko attiecību kopumam. Latvija pašreiz atrodas pārejas posmā uz demokrātisku politisku režīmu un brīvām ekonomiskām attiecībām, kam raksturīga brīva konkurence, īpašuma formu daudzveidība, valsts kontroles samazināšanās gan uzņēmējdarbībā, gan sabiedriskajos procesos, resursu ierobežojums sociālajām programmām, iedzīvotāju noslāņošanās, Rietumu kultūras pārņemšana.

Makro vidē kā noziedzības un arī citu sociāli nelabvēlīgu parādību faktori ir politisko, ekonomisko, sociālo, sociālpsiholoģisko, kultūrvēsturisko un bioloģisko faktoru komplekss. Šiem faktoriem ir gan pozitīva, gan negatīva ietekme. Materiālā nenodrošinātība, bezdarbs, sociālās aizsardzības trūkums paaugstina sociālo spriedzi un veicina negatīvismu, sociālo depresiju un tiešā veidā sekmē nelabvēlīgās tendences sabiedrībā, iedzīvotāju daļas nodošanos alkoholismam, narkotiku lietošanai, prostitūcijai, noziedzībai. Šo faktoru negatīvo iedarbību var daļēji neitralizēt augsts cilvēku morālais un garīgais līmenis. Mēģinot skaidrot pieaugošās noziedzības faktorus, amerikāņu kriminologs F.Adlers 70. gados, balstoties uz ANO Pirmā apskata datiem, analizēja 10 valstis ar relatīvi zemu noziedzību (Šveice, Īrija, Bulgārija, VDR, Kostarika, Peru, Alžīrija, Sauda Arābija, Japāna, Nepāla), konstatējot, ka šīm valstīm kopīgais ir augstā sociālā kontrole. [121., 235] Sociālā kontrole ir to līdzekļu sistēma, ar kuriem sabiedrība un sociālās grupas iedarbojas uz indivīdu vai nelielu grupu, lai to uzvedību un rīcību regulētu atbilstoši sociālajām normām. [87.]

Makro vidē noziedzības analīzē kā *pamatafaktori tiek izdalīti ekonomiskie faktori*, jo tie nosaka cilvēka sociālo raksturojumu (loma ražošanā, sociālais stāvoklis, sociālā izcelšanās, demogrāfiskais raksturojums (dzimums, vecums, blīvums, migrācija)), kā *otrā*

līmeņa faktori tiek uzskatīti *pārējie sociālo izmaiņu un kultūras – sadzīves faktori* (izglītība, ienākumi, ģimenes stāvoklis un tml.). Noziedzība no vienas puses aplūkojama kā ekonomisko un sociālo parādību norišu sekas, un, no otras puses, noziedzība kā parādība, kas būtiski var ietekmēt sabiedrības ekonomisko un sociālo dzīvi.

Mezo vide raksturo sociālos apstākļus atsevišķos reģionos, pilsētās, rajonos un pagastos. Mezo vides faktori nosaka reģionālo un atsevišķu noziegumu veidu īpatnības. Kā mezo vides faktoros var minēt: administratīvajā teritorijā atrodošos un funkcionējošo uzņēmumu skaitu un pārstāvošo nozari, infrastruktūras attīstības līmeni, teritorijas attālumu no valsts robežas un tml.

Mikro vide raksturo sociālos apstākļus, kas veidojas konkrēta indivīda vidē (ienākumi, ģimenes stāvoklis, alkoholisms, narkomānija un tml.).

Atkarībā no līmeņa (vides), kurā analizē noziedzību, var runāt par meta, makro, mezo un mikro sociāli ekonomiskajiem faktoriem, tomēr šis dalījums ir visai nosacīts, jo mikro vides, mezo vides faktori ir visai cieši saistīti ar makro vides faktoriem, un analizējami kompleksi.

Līdz šai dienai nav vienotas noziedzības izcelšanās teorijas. Katrs no noziedzības cēloņiem (zems ražotāj spēku attīstības līmenis, kultūras, izglītības trūkums utt.) ir saistīts ar noziedzības izcelšanos ne individuāli, bet saistībā ar citiem sabiedrībā notiekošajiem procesiem. *Mūsdienās kā nozīmīgākie noziedzības cēloņi tiek minēti: sabiedrības noslāņošanās, inflācija, patēriņa preču trūkums, sociālās, kultūras sfēras finansējuma samazināšanās, bezdarbs, dzīves līmeņa kritums, savukārt, kā noziedzību veicinošie apstākļi – alkoholisms, narkotikas un apreibinošās vielas, migrācija, iedzīvotāju blīvums, rūpniecības uzņēmumu un iestāžu atrašanās teritorijā, subkultūru esamība, sociālās un infrastruktūras objektu koncentrācija, administratīvo un dzīvojamo ēku izvietojums, prostitūcijas izplatība, dzīves un apziņas militarizācija, likumdošanas nepilnības, masu informācijas līdzekļu ietekme, mode u.c.[118.]*

Noziedzības nepieciešamais priekšnoteikums – brīvas, autonomas personības veidošanās. Cilvēka izolācijas pakāpe sabiedrībā ietekmē viņa attieksmi pret valdošajām sabiedriskajām attiecībām, kuras nostiprinātas ar sociālajām normām, ieskaitot tiesiskās normas. Ja socializācija noritējusi veiksmīgi, tad visbiežāk cilvēka darbības un intereses

sakrīt ar masveida darbībām un interesēm. Autonomas personības eksistēšana rada priekšnoteikumus, lai sociālās (tiesiskās) normas tiktu pārkāptas. Vai cilvēks pārkāps noteiktās sociālās normas, tas atkarīgs no viņa sociālajām īpašībām un sabiedriskajiem faktoriem, kuru ietekmes sfērā viņš atrodas. Līdz ar to noziedzības pētījuma priekšmets faktiski ir cilvēku aptverošā realitāte visā tās daudzpusībā, cilvēka garīgā pasaule, tā kā jebkura parādība, ar ko saskaras cilvēks, un jebkura reakcija uz šo parādību, saistīta vai nu ar likumdošanas ievērošanu vai likumus pārkāpjošu uzvedību.

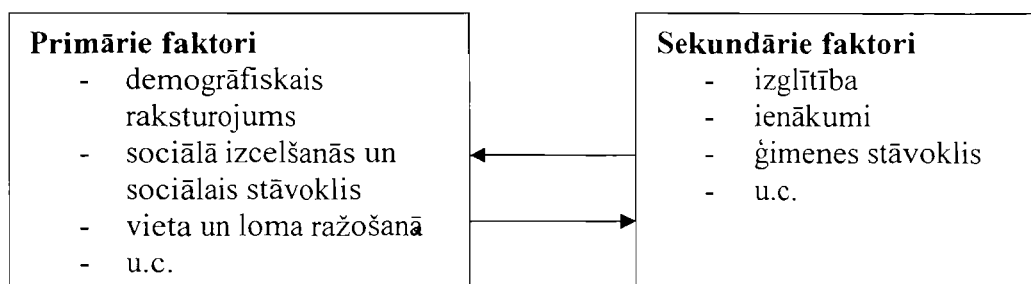
Noziedzības pētījumos kā *faktoru grupas*, kas saistītas ar šo sociālo parādību – noziedzību – visbiežāk tiek izdalīti:

- *ekonomiskie faktori*,
- *politiskie faktori*,
- *kultūras un sadzīves faktori* (izglītība, ienākumi),
- *demogrāfiskie faktori* (dzimums, vecums, ģimenes stāvoklis, iedzīvotāju blīvums, migrācija u.c.)

Sociālo faktoru klasifikāciju, kas ietekmē iedzīvotāju attieksmi pret likumību, sniedz socioloģija. Tās skatījumā šo faktoru grupu *pakārtotība ir sekojoša*:

- 1) *ekonomiskie faktori*. Ražošanas spēku attīstība, tās tehnoloģiskais nodrošinājums, sabiedriskā darba sociāli ekonomiskā struktūra (sabiedrisko grupu skaits, lielums, īpatsvars) rada pamatu visām pārējām sociālajām izmaiņām, tai skaitā, arī to, no kurām izriet noziedzība kā sociāla parādība;
- 2) *kultūras sadzīves faktori* (galvenokārt, izglītība un ienākumi);
- 3) pārējie faktori: *politiskie, demogrāfiskie, reliģiskie* un tml.

Paralēli šai faktoru klasifikācijai *faktorus iedala arī primārajos un sekundārajos faktoros* (3.4. attēls).

3.4. attēls. Noziedzību noteicošie primārie un sekundārie faktori.

Demogrāfiskie faktori nav sociāli, bet demogrāfiskās pazīmes vistiešāk saistītas ar sociālajām (piemēram, vecuma cenzs kriminālatbildībai). Tāpēc **noziedzības pētījumos demogrāfiskie rādītāji ir vienā līmenī ar primārajiem faktoriem.**

Nosacīts šo sociālo faktoru iedalījums dod iespēju **noziedzību analizēt kā sistēmu**, un tas nozīmē, ka **sociālie faktori visi atrodas savstarpējā mijiedarbībā**. Vispirms šīs mijiedarbības mehānisms izpaužas jau kā individuālo vajadzību un šo vajadzību apmierināšanas pretrunas. Individīda vietu sabiedrībā norāda viņa statuss ražošanā, politikā, kultūrā, sadzīvē, patēriņā. Statusu atšķirības pieprasa arī atbilstošu patēriņu. Cilvēka sociālais stāvoklis ne vienmēr atbilst viņa statusam ražošanas sfērā, kultūras un izglītības līmenis ne visos gadījumos nodrošina cilvēkam uzticēto funkciju izpildi, kuru nosaka sabiedriskā darba dalīšana. Tirgus ekonomikas pašregulēšanās notur šo cilvēku vajadzību un vajadzību apmierināšanas iespēju neatbilstību noteiktā līmenī, bet šīs ekonomiskās sistēmas spēkos nav likvidēt šo vajadzību un vajadzību apmierināšanas pretrunu. **Noziedzība ir sabiedrības sociālās attīstības neizbēgamās sekas, kas saistītas ar ekonomiskās attīstības cikliem, tādējādi radot indivīdu sociālā statusa izmaiņas.** Ražošanas spēku attīstības līmenis nosaka tās kultūras, sadzīves pazīmes, kurām jāpiemīt indivīdam, lai tas ieņemtu vienu vai otru sociālo pozīciju (darba vietu). Augstāko slāņu sociālo apmierināmās vajadzības nosaka iespējamo jeb vajadzību apmierināšanas ideālo līmeni. Dzīves sfēras ir attīstītas nevienmērīgi, līdz ar to sociālie statusi dažādās dzīves sfērās strādājošiem ir atšķirīgi. Ražošanas spēku attīstība nosaka tā sabiedriskā produkta daļu, ko saņem viena vai otra sociālā grupa. Ražošanas spēku, kultūras un sadzīves institūtu un sabiedriskās dzīves sociālo pozīciju izmaiņas nenotiek vienlaikus, un tas rada pretrunas starp vajadzībām un iespējām tās

apmierināt. Visai svarīgi novērtēt arī atšķirības iedzīvotāju ienākumu līmeņos, t.i., novērtēt 10% visnabagāko un 10% visbagātāko iedzīvotāju ienākumu attiecību. Jau Platons norādīja, ka tai nevajadzētu pārsniegt 1:4. Mūsdienās tiek uzskatīts, ka sociāli bīstama un visai kriminogēna ir attiecība 1:10. [118., 137] Pēc Pasaules Bankas veiktā pētījuma datiem šobrīd pasaulē 10% visnabagāko un 10% visbagātāko pasaules iedzīvotāju attiecība ir 1:114. Pie kam pasaules mērogā izzūd vidusšķira, jo lielākā daļa iedzīvotāju koncentrējas vai nu pašā ieņēmumu skalas lejasdaļā vai augšdaļā. 84% pasaules iedzīvotāju ieņem tikai 16% no kopējiem ieņēmumiem. [66.] Pats par sevi zems sociālais statuss noziedzību nepalielina, ja sociālajam stāvoklim ir atbilstoši ienākumi, patēriņš, izglītība, darba organizācija un tml. Tas izskaidro, kāpēc, piemēram, teritorijās, kur attīstās ražošana, celtniecība, palielinās noziedzība. Nevienmērīgi izmainoties sociālajiem statusiem (ražošana, celtniecība rada jaunas darba vietas, kas rada darba vietu struktūras izmaiņas), bet nemainoties cilvēku izglītības, kultūras līmenim, rodas sociālo pozīciju izmaiņu pretrunas. Situāciju var kontrolēt, ja līdz šīm darba vietām nāk arī speciāla sociālā nodrošinājuma sistēma. Iepriekš minētais izskaidro arī to, kāpēc noziegumus izdara arī augstāko sabiedrības slāņu pārstāvji.

Ekonomisko, politisko, kultūras un citu statusu pretrunas nosaka nepārtrauktu sabiedrības attīstību, un šī sabiedrības attīstība ir pastāvīgs noziedzības cēlonis.

Tādējādi, analizējot noziedzību makro līmenī, kā ***iespējamie noziedzību noteicošie faktori*** izdalāmi:

- ✓ ***ekonomiskie faktori*** (sabiedrības noslāņošanās, inflācija, patēriņa preču trūkums, sociālās, kultūras sfēras finansējuma samazināšanās, bezdarbs, dzīves līmeņa kritums u.c.);
- ✓ ***sociālie faktori*** (izglītība, ienākumi, ģimenes stāvoklis u.c.);
- ✓ ***demogrāfiskie faktori*** (iedzīvotāju blīvums, migrācija u.c.).

Noziedzības teorijas ir mainīgas laikā un telpā, tāpēc ne viss iepriekš teorijās minētais nosaka noziedzību vienā vai otrā pasaules daļā vai valstī un kādā noteiktā laika periodā. Šis fakts nosaka nepieciešamību iepazīties ar noziedzības cēloņu pētījumiem Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs, kā arī Latvijas zinātnieku pētījumiem.

3. 3. Noziedzības cēloņu pētījumi Centrāleiropas, Austrumeiropas valstīs un Latvijā 90. gados

Pirms analizēt noziedzības cēloņu pētījumus, kas veikti Centrāleiropas, Austrumeiropas valstīs un Latvijā, nepieciešams nedaudz iepazīties ar noziedzības pētījumu organizāciju, to uzdevumiem un virzieniem.

Dažādu valstu zinātnieku sadarbība, pētot noziedzības jautājumus, aizsākās jau 19. gadsimta beigās, kad 1888. gadā tika izveidota Starptautiskā juristu kriminālistu asociācija, kuru vadīja Francs fon Lists (Vācija), Ādolfs Princs (Beļģija) un van Gamels (Nīderlande). Līdz Pirmajam pasaules karam asociācija noorganizēja 12 starptautiskus kongresus, kuri bija veltīti noziedzības izpētei, tās tendenču noteikšanai.

20. gadsimta sākumā kriminoloģiskie pētījumi visai plaši attīstījās Eiropā. Viens no pirmajiem kriminoloģiskiem institūtiem tika izveidots Grācā 1912. gadā, vēlāk 1927. gadā Vīnē tika nodibināta Kriminālās bioloģijas biedrība, kas apvienoja Šveices, Austrijas un Vācijas kriminologus. 1934. gadā Itālijā tika izveidota Starptautisko kriminologu biedrību, kas savu pirmo kongresu noorganizēja 1938. gadā Romā. Nākošais šīs biedrības kongress notika tikai pēc Otrā pasaules kara 1950. gadā Parīzē. Kopš tā laika starptautiskie kriminoloģijas kongresi notiek ik pēc pieciem gadiem.

1951. gadā pie Apvienoto Nāciju Organizācijas (tālāk tekstā ANO) ģenerālsekretāra galvenās kancelejas pārvaldes tika izveidota komiteja, kura nodarbojas ar noziedzības brīdināšanas un krimināltiesiskajiem jautājumiem. Kopš 1982. gada šī komiteja pastāvīgi darbojas Vīnē. Tā sniedz izziņas un gatavo materiālus par noziedzības mērogu, tendencēm, struktūru un dinamiku dažādos pasaules reģionos. ANO regulāri izdod arī informatīvo biļetenu un žurnālu "International Review of Criminal Policy". Pirmais ANO kongress, veltīts noziedzības apkarošanas problēmām, notika 1955. gadā Ženēvā, tam sekojoši nākamie. un 8. kongress jau notika 1990. gadā Havanā, 9. kongress 1995. gadā Kairā, un 10. kongress 2000. gadā Vīnē. ANO dalībvalstis katrā uz šādiem kongresiem nosūta oficiālu delegāciju. Lielākā daļa ANO dalībvalstis regulāri iesniedz komitejai savus ziņojumus par noziedzības stāvokli un tās apkarošanu.

Institūcijas, kas nodarbojas ar kriminoloģiskiem pētījumiem veido vairākus līmeņus pēc to darbības mēroga, veida un veidošanas principiem. Tās ir starptautiska līmeņa (Parīzes Kriminālo zinātņu starptautiskais centrs, Eiropas komiteja noziedzības problēmu risināšanā), starptautiski reģionāla līmeņa (HEUNI organizāciju (The European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nation)). Latvijā ar tās palīdzību veica noziegumu upuru aptauju 1996. gadā. Ar pētījumiem nodarbojas arī Interpols (International Criminal police organisation). ANO starpreģionālais noziedzības un krimināltiesisko pētījumu institūts (UNICRI – United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute) ir viens no pazīstamākajiem Latvijas sadarbības partneriem. Savukārt, katrā valstī ar kriminoloģiskiem pētījumiem nacionālā līmenī nodarbojas attiecīga iestāde vai pat vairākas, piemēram, Vācijā kriminoloģiskos pētījumus veic Hamburgas, Vestfālenes, Heidebergas, Tībingenes, Berlīnes, Mainas, Freiburgas, Tūres, Hesenes, Ķelnes, Bonnas universitātēs, kā arī Lejassaksijas Kriminoloģisko pētījumu institūtā un Maksa Planka institūtā; Lietuvā – Tiesību institūta Kriminoloģisko pētījumu daļa. Igaunija – Tartu universitātes Juridiskajā fakultātē un Igaunijas Sabiedriskās drošības akadēmija. Latvijā – LU Juridiskajā fakultātē un ZA Filozofijas un tiesību institūtā, Kriminoloģisko pētījumu centrā. [32.]

Noziedzības pētījumiem ārvalstīs *galvenie uzdevumi* ir: pirmkārt, vācot un analizējot informāciju, *pārbaudīt teorijas par noziedzības cēloņiem*; otrkārt, papildināt *zināšanas par dažādiem noziegumiem, sniegt to raksturojumu*; treškārt, *sniegt iegūto informāciju tiesībsargājošām iestādēm*.

Mūsdienās *noziedzības pētījumi* galvenokārt *notiek šādos virzienos*: pirmkārt, tie vērsti uz noziegumu pētīšanu, t.sk., latentā noziedzība, recidīvā noziedzība, noziedzības prognozes; otrkārt, uz noziedznieku personības, motīvu izpēti, un, treškārt, uz noziegumu upuru pētīšanu. [116.]

Noziedzības pētījumi ir atkarīgi no objekta. *Galvenie noziedzības pētījumi saistās ar noziedzības tendencēm, dinamiku, struktūru, noziedzības veidu izplatību vai noziedzības izplatību kopumā, noziegumu smagumu, atsevišķu noziegumu dinamiku, tendencēm, kā arī ar citām problēmām, kas saistās tieši ar noziegumu kā faktoru*. Noziedznieka personības pētījumi cenšas pierādīt tās vai citas teorijas pareizību, kas galvenokārt saistās ar

noziedznieka personības ietekmi uz nozieguma izdarīšanu. Noziegumu upuru aptaujas sniedz vērtīgu papildinājumu statistikai. Noziegumu upuru aptaujas aizsākās ASV. kopš 1972. gada šīs aptaujass sniedz sistemātisku, reālu noziedzības novērtējumu nacionālā līmenī un ļauj izmantot datu bāzi arī cita veida analīzēm. Noziegumu upuru aptaujas ir samērā jauna parādība un pārsvarā tiek realizētas attīstītajās valstīs, bet tagad tās notiek arī Centrālajā Eiropā un Austrumeiropā. Upuru aptaujas ir veiktas arī Polijā, Čehijā, Gruzijā, Igaunijā, Krievijā, Slovākijā un 1996. gadā – arī Latvijā [32.]

Pētījumi notiek ar aptauju, novērojumu vai ar statistikas analīžu palīdzību. Aptaujas ir visai nozīmīgs papildinājums reģistrētajai noziedzībai, jaunu teorētisko koncepciju empīriskā pārbaude, kā arī klasisko noziedzības teoriju mūsdienu izpaušme.

Noziedzības situācijas analīzi informatīvā līmenī sniedz katras valsts statistikas orgāni, izdodot statistikas biļetenus, piemēram, Francijā „Crimes et delits constatés en France”, Vācijā – „Polizeiliche Kriminalstatistik”, Lielbritānijā šādu informāciju sniedz vairāki izdevumi – „Notifiable Offences Recorded by the Police in England and Wales”, „Information on the Criminal Justice System in England and Wales”, ASV – „Uniform Crime Reports. Crime in the United States”, „Sourcebook of Criminal Justice Statistics”, Latvijā – „Likumpārkāpumi un sabiedrībai nevēlamas parādības”.

Deviņdesmitajos gados **bijušo sociālistisko valstu** pētnieki īpaši pievērsušies *saistību pētījumiem starp sociālajām pārmaiņām* (tās nereti dēvē arī par sociālo sabrukumu) *un noziedzību*.

Sociālistiskajā un komunistiskajā sabiedrībā noziedzība teorētiski netika paredzēta. Marksisms ļeņinisms balstījās uz pieņēmumu par brīvas sabiedrības bez šķiru pretrunām eksistenci, kas, kā pirms simts gadiem secināja franču sociologs E. Dirkeims, “nevar būt iespējams un nevar tikt panākts.” [86.,208]

Eksistējošā noziedzība sociālismā tika izskaidrota ar pastāvošo privātīpašuma īpatsvaru, ar valodas ideoloģisko ietekmi (VDR īpaši no Rietumvācijas), ar kļūdainu rietumu ietekmes efektu, tāpat ar kontaktiem starp divu sistēmu iedzīvotājiem un ar informācijas ietekmi. Šī shēma nepārtraukti tika papildināta, jo, attīstoties sociālismam, noziedzība nevis samazinājās, bet pieauga. Vienmēr nepārvaramā noziedzība tika skaidrota ar atšķirībām ražošanas un patēriņa proporcijās jeb kā sabiedrisko un individuālo interešu antagonisms. Bez

tam cilvēces sociālistiskā personība neveidojas tikai balstoties uz ražošanas proporcijām, bet arī caur citām attiecībām, uz kurām pēc pagātnes stereotipu un tradīciju darbības ilgstoši vēl iedarbojas individuālisms, egoisms un brutalitāte, izglītības un kultūras trūkums, un personības “izlūkšana no rāmjiem” ir pamatota novirze. Noziedzība tika definēta kā spontāna anarhistiska, sociāldestruktīva, cilvēku sadzīves pamatus ievainojoša, amorāla un prettiesiska sociāla uzvedība. [86.]

Divdesmitā gadsimta beigās arvien lielāku nozīmi iegūst t.s. „modernizācijas teorija”, kura analizē, kā modernizācijas procesi ietekmē sabiedrību, kādus riska faktoros sev līdzī nes šie procesi un ko sabiedrībai maksā dzīves līmeņa attīstība. Tas nozīmē sekojošo: ekonomiskās sistēmas attīstība nenoliedzami saistīta ar likumības un morāles kategorijām. Vācijas zinātnieku veiktie pētījumi apliecina, ka *politiskās un sociālās pārmaiņas nozīmē mazāku sociālo kontroli, kas veicina noziedzības pieaugumu.*[7.] Mūsdienu apstākļos, transformējoties valsts ekonomikai, sociālajai sistēmai un politikai, vērojamas izmaiņas arī noziedzības raksturā. *Saimnieciskais sabrukums saistīts ar īpašuma zūdību un saimniecisko noziegumu īpatsvara pieaugumu. Tirgus saimniecības attīstība devusi impulsu arī modernās noziedzības attīstībai.* Attīstoties tirgus attiecībām, pieaug patēriņš, attīstās finansu sistēma, un bijušajās sociālistiskajās valstīs ienāk konvertējamā valūta, notiek līdzšinējo valsts uzņēmumu pārņemšanu. [86.]

Ar sociālo sabrukumu saistīts vardarbīgo noziegumu, laupīšanu, ar narkotikām saistīto noziegumu pieaugums. Nāvi nesošu noziegumu skaits atsevišķās Austrumeiropas valstīs strauji pieaudzis un ir augstāks nekā Rietumeiropā, lai gan no gadsimta sākuma līdz 60. gadiem arī Rietumeiropas valstīs vardarbīgo noziegumu skaits bija zemāks nekā 70. un 80. gados.

Rēķinoties ar sociālajam sabrukumam līdzās pastāvošā bezdarba iespējamo pieaugumu, to iedzīvotāju skaita pieaugumu, kam nepieciešamā sociālā palīdzība, nepilno ģimeņu skaitu un bērnu skaitu šajās ģimenēs, kā arī ar Austrumeiropas valstu dažādo struktūru vājumu, ir saprotami pieņēmumi par *nabadzību kā noziedzības cēloni.* Vācijas sociologu veiktie empīriskie pētījumi 90. gadu sākumā uzrādīja *vājas savstarpējas sakarības starp piederību zemākiem slāņiem un noziedzību, bezdarbu un noziedzību.* [8.]

Astoņdesmito gadu beigās **Čehijas Republikā**, līdzīgi kā citās bijušajās sociālisma valstīs, bija vērojams straujš reģistrētās noziedzības kāpums. Situācijas analīzēs izpētē (H.Valkova, O.Osmančiks, M.Tomins, J.Vonkova) tika izdalītas piecas *cēloņu grupas*:

- 1) noziedzības pieaugums kā vērtību sistēmas sabrukums. *kraso sociālo pārmaiņu sekas*;
- 2) likumdošanas un sodu politikas un *noziedzības kontroles nepilnības jaunajos ekonomiskajos apstākļos*;
- 3) *amnestēto skaita straujais pieaugums*,
- 4) tautas *labklājības līmeņa pasliktināšanās*;
- 5) *specifiski faktori* (etniskie konflikti).

Kā viens no nozīmīgākajiem noziedzības pieauguma faktoriem tika minētas krasās sociālās pārmaiņas, kuras noved pie “vērtību atslābuma”, “iepriekšējās sistēmas sabrukuma un jaunas sociālās kārtības neeksistēšanas, pilsoniskās disciplīnas sagraušanas, sociālās nedrošības, nemieriem un haosa.” [94.,18] Šis pamatojums ir visai līdzīgs E.Dirkeima anomijas teorijas tēzēm. Šajā situācijā tiek saskatītas arī draudošs jaunatnes noziedzības pieaugums (Vecerka K., Štehoa M, 1990). Pētnieki diskutē par atsevišķu *sociālo slāņu dzīves apstākļu pasliktināšanās saistību ar noziedzību*, līdzīgi arī saistot *bezdarba pieaugumu un noziedzības pieaugumu*. [94.,19]

Noziedzības pieaugums (Tomins M.) neapšaubāmi *saistāms* arī *ar policijas darbības, likumdošanas neelasīgu rīcību* attiecībā uz atbilstošajiem procesiem sabiedrībā. Nerudova L. (1991) ar faktoru analīzes palīdzību izdalīja divus nozīmīgus faktoros:

- 1) policijas radītais negatīvais imidžs;
- 2) nevēlēšanās savās nepatikšanās iejaukt citus, kas pamatojās uz bailēm no noziedznieka iespējamās atriebības. [94.]

Veicot 90. gadu sākumā attiecīgos pētījumus, Čehijas zinātnieki (Vecerka K. un Štehoa M., 1990) secina, ka *noziedzībai nav tikai viens cēlonis jeb faktors, bet ir vesels faktoru komplekss*. Svarīgākais no tiem – *visas sabiedrības dziļā morālā krīze, kas izpaužas visās sociālajās nozarēs: ekonomikā, izglītībā, mākslā, ekoloģijā un citur*.

Deformēta ir arī cilvēku tiesiskā apziņa un atbildība. Neeksistē arī dabiskā informatīvā sociālā kontrole. Mantiskie noziegumi kļūst par ikdienu un tie tiek uzskatīti par normālu

parādību. Pārējie faktori – bezdarbs, sociālā nedrošība, justīcijas un policijas autoritātes zudums – šajā faktoru kompleksā attiecīgi uzskaitāmi tikai pēc tam. [94.]

Padomju Savienībā 1989. gads pielika punktu mierīgam, stabilam periodam. attiecīgajā gadā noziedzība pieauga, salīdzinot ar iepriekšējo gadu par 32%. Ienākumu polarizācija, sadalot iedzīvotājus divās pretējās nometnēs – nelielā bagāto grupā un skaitliski lielā nabadzīgo grupā, darīja nestabilu politisko un ekonomisko situāciju. Viens no svarīgākajiem faktoriem, ar kuru cenšas izskaidrot 1990.–1991. gada noziedzības situāciju, tiek uzskatīta *konfliktsituācija starp likumdošanu un jauno ekonomisko attiecību attīstību*. [21.]

Krieviju, līdzīgi kā visas bijušās sociālistiskās valstis, 90. gados aptvēra plaša, smaga vispārēja krīze, kas izpaužas noziedzības pieaugumā un arī citu sabiedrībai nevēlamu parādību – narkomānijas, alkoholisma, pašnāvību – pieaugumā. Cēloņiem ir vēsturiskas saknes – demokrātisko tradīciju trūkums, Austrumu nošķiršana no Rietumiem, krievu ortodoksālās ētikas un despotisma gandrīz 80 gadus ilgās tradīcijas, kam visam par pamatu bija 1917. gada oktobrī aizsāktais sociālās utopijas valsts modelis, kura attīstības meklējumos balstījās uz iznīcināšanu, pakļaušanu un aizliegumu. Tas viss noveda *sociālistisko valsts sistēmu un sabiedrību* pie nenovēršamas *katastrofas*, kuras *galvenās pazīmes ir sekojošas: ražošanas un saimniecības sabrukums, vidusšķiras trūkums, nepieciešamās strādājošo profesionalitātes un kvalifikācijas trūkums, veselības aizsardzības sistēmas, izglītības, transporta krīze, etniskie konflikti, politiskā krīze, morāles un garīguma krīze, reģistrētās noziedzības pieaugums, organizētās noziedzības attīstība*. Epizodiski pētījumi, ko veikusi ZA Socioloģijas institūta Sanktpēterburgas nodaļa un Pleskavas nodaļa, pierādīja, ka patiesie noziedzības dati varētu būt 10–15 reizes augstāki nekā statistikas dati. Katrā ziņā noziedzība Krievijā ir liels negatīvais spēks, un, arī analizējot sociāli ekonomisko, politisko un garīgās kultūras situāciju šajā valstī, nav pamata optimistiskām noziedzības prognozēm. [17.]

Ungārijā, līdzīgi kā citās Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstīs, valsts līdzšinējās sistēmas sabrukums aizsākās ar politiskajām pārmaiņām. No 1956. gada līdz 1989. gada janvārim valstī valdīja kontrrevolūcija, pēc tam sekoja tautas pašapziņas celšanās fāze, kas noteica nepieciešamību pēc politiskām reformām.

Noziedzības draudu salīdzinoši pētījumi Viduseiropā tika veikti jau 80. gadu sākumā, salīdzinot Vāciju un Ungāriju. 1982. gadā šāda tipa pētījums tika realizēts Teksasā (ASV), Baden-Vitembergā (Vācijā) un Barania (Ungārijā). 1992.gadā Ungārijā tika veikts atkārtots pētījums, salīdzinot 1982. un 1992. gadu. Pēdējā pētījuma rezultāti kā noziedzības **noteicošo faktoru atzina sociālās problēmas (inflāciju, tautsaimniecības sabrukumu, bezdarbu)**, tajā pašā laikā **noziedzības raksturojumā kā svarīgāko uzsverot pieaugošo agresivitāti, vardarbību, organizēto noziedzību**. [27.]

Noziedzības pieaugums iezīmēja sabiedrības krīzi 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā Austrumvācijas pavalstīs (**Vācijā**). Šajā laikā veiktās iedzīvotāju aptaujas apliecināja, ka pats svarīgākais cilvēkiem ir personiskā drošība, ko valsts faktiski vairs nevarēja nodrošināt. Notiekot abu Vāciju apvienošanai, sabiedrībā vērojams orientācijas, rezultātu un uzvedības nodrošinājuma deficīts. Integrējot abas pretrunīgās sistēmas, agrākajā sociālistiskajā Vācijā norisinājās interešu organizācijas un realizācijas blokāde, kas daļā iedzīvotājos atmodina ilgas pēc iepriekšējiem laikiem. **Atvērtās robežas noveda pie tā saucamās krīžu kumulācijas: vadības krīze, saimnieciskā krīze, politiskā, morālā un drošības krīze**. [18.]

1991. gadā jaunās Vācijas pavalstīs veiktais pētījums apliecināja sekojošo:

1) **noziedzība kā apdraudējums raksturīgs lielajām pilsētām**, t.i., ar iedzīvotāju skaitu lielāku par 500 tūkstošiem, piemēram, Berlīnes austrumdaļa, Drēzdene, Leipciga. Noziedzības līmenis šajā laikā bija augstāks pat par 70. gadu sākumā novēroto ASV lielākajās pilsētās un citās pasaules lielākajās pilsētās novēroto. [8.] Sociāli ekonomiskās problēmas aptaujāto skatījumā nebija pat pašas svarīgākās, bet kopumā, sajaucoties ar politiskajām un ekoloģiskajām, radīja neapmierinātību lielā iedzīvotāju daļā:

2) kā noziedzību veicinošie faktori jāuzskata **sociāli ekonomiskās problēmas, politiskās un ekoloģiskās problēmas**;

3) meklējot sakarības starp iedzīvotāju neapmierinātību dažādos sociāli ekonomiskajos, politiskajos un ekoloģiskajos jautājumos un noziedzību, korelāciju analīzē tika konstatēts, ka **sociālā nestabilitāte korelē statistiski nozīmīgi ar sociāli demogrāfiskiem rādītājiem – dzimumu, vecumu, sociālo slāni un izglītības līmeni** (Tau_b 0.20 ($p < 0.01$)). [8.]

1992. gadā, diskutējot par sabiedrības modernizācijas izmaiņām, Hanfs T. secina, ka “modernizācijas rezultātā **noziedzības struktūrā dominē vardarbība un mantiskie noziegumi**”. [18., 129] Šīs struktūras pārmaiņas nav raksturīgas visām modernajām sabiedrībām, piemēram, Japānai, tomēr augstāk minētās struktūras izmaiņas raksturīgas visām Rietumeiropas valstīm.

Morāles un noziedzības rādītāji ir viens no indikatoriem, kas vēsta par valsts tiesiskās sistēmas sabrukumu. [86.; 121] Amerikāņu kriminologs E. Kurijs (Currie E.) ir secinājis – jo augstāks noziedzības līmenis, jo mazāka normu (standartu) nozīme, jo mazāk iespējams vadīt sabiedrību no morāles viedokļa, kura pastāv un attīstās, pateicoties tās regulāram noliegumam. [85.]

Kopumā novērtējot noziedzības situāciju, tendences un noziedzību noteicošos faktorus Vācijas zinātnieki secinājuši, ka **politiskās un ekonomiskās pārmaiņas ne tikai paaugstina noziedzības līmeni, bet šo procesu noteicošās iezīmes tieši slēpjas noziedzībā, tās ir iespējamās tieši ar noziedzības palīdzību**. [85.]

Neskatoties uz katras valsts noziedzības cēloņu pētījumu pieredzes ilgumu, tajos iesaistīto organizāciju līmeņa un skaitu, 20. gadsimta beigās iegūta visai bagātīga faktu bāze, kas izceļ galvenos noziedzību noteicošos faktorus. Mūsdienu apstākļos **noziedzību nosaka faktoru komplekss, no kuriem kā galvenais noteicošais noziedzības faktors tiek izcelta ekonomika, tai seko politika**.

90. gadu otrajā pusē, kad politiskās pārmaiņas nostabilizējušās un neatkarību un jaunu ekonomisko sistēmu realizējošās valstis ieiet jaunā attīstības posmā, pasaules mērogā nozīmīgākā **problēma ir kļuvusi organizētā noziedzība**. To apliecina arī organizētās konferences un zinātnieku veiktie pētījumi. Piemēram, 1997. gada oktobrī Stokholmā notiek Eiropas Padomes rīkotā konference par noziedzības jautājumiem, 1998. gada novembrī Romā starptautiska konference „Noziedzības pētījumi – globālā perspektīva”. Zinātnieku pētījumi liecina, ka **organizētā noziedzība izpaužas jaunā kvalitātē, plašāk izplatās terorisms, kriminālās struktūras kļūst transnacionālas**. [96.] ANO noziedzības novēršanas 10. kongress, apliecina, ka kopējās globālās noziedzības problēmas izriet no dažādajiem sabiedrības drošības līmeņiem pasaules valstīs un reģionos, morāles un ētikas atšķirībām, jaunajām noziedzības formām, atšķirīgām sodu sistēmām, nevienmērīgām iespējām ietekmēt

un kontrolēt noziedzību. Globālā *noziedzība saistīta ar sociāli ekonomiskajiem un politiskajiem procesiem, tehnoloģisko novatorismu, kas maina ne tikai sabiedrības dzīvesveidu un vidi, bet kardināli ietekmē noziedzību.* [98.]

Protams, Baltijas reģions nav izņēmums, arī Latvijā noziedzība iegūst aizvien transnacionālāku raksturu un tai raksturīgas globalizācijas pazīmes. Organizētās noziedzības jautājumi tika apspriesti arī konferencēs, kuras notika 2001. gada februārī – „Stiprinot Eiropu kā labklājības, sociālās stabilitātes un tiesiskuma telpu” – un maijā- jūnijā „Sociālās izmaiņas un noziedzība Skandināvijā un Baltijas reģionā” Rīgā. [3.]Apliecinot savu labo gribu cīņā pret noziedzību, 2000. gada decembrī Latvija parakstījusi ANO konvenciju par cīņu pret transnacionālo organizēto noziedzību, kas nosaka *nepieciešamību pēc dažādu ar organizēto noziedzību saistītu jautājumu plašākas skaidrošanas.*

Noziedzības cēloņu pētījumu pirmsākumi Latvijā attiecināmi uz Latvijas kā neatkarīgas valsts nostiprināšanas periodu. 20. gadsimta **20.–40. gados** galvenā uzmanība tika pievērsta tieslietu sistēmas saskaņošanai ar valsts politiskajām, sociālajām, saimnieciskajām īpatnībām, pasaules modernākajām pieejām noziedzības apkarošanā. Tomēr Latvijas juristi veica arī fundamentālus un zinātniski nozīmīgus pētījumus, kas iespaidoja kriminoloģijas atziņu veidošanos. Ievērojamākie no tiem bija:

Anatolijs Ugrjumovs, kurš nodarbojās ar kriminālpolitikas problēmām, noziedznieka personības un soda izpildes jautājumu izziņāšanu;

Paulis Mincs – veica pētījumus nepilngadīgo noziedzības jomā;

Pēteris Jakobi – strādāja pie sodu izpildes sistēmas pilnveidošanas;

Jānis Griķis – analizēja noziedzības sociālos cēloņus;

Aleksandrs Krugļevskis – darbojās kriminālpolicijas izveidē, kuras pamats bija kriminoloģija kā mācība par noziegumu cēloņiem un veidiem.

Latvijā *noziedzības un ar to saistīto problēmu izpētes tradīcijas balstās uz vispāratzītām kriminoloģiskajām teorijām un skolām.* Latvijas zinātnieku uzskati Pirmās Latvijas brīvvalsts laikā par noziedzības cēloņiem un tās apkarošanas veidiem sakrita ar tā laika progresīvajām idejām.

A.Ugrjumovs (1922) un J.Griķis (1924) kā svarīgākos sociālos cēloņus minēja: *bezdarbs, saimnieciskās grūtības, "pilsētas dzīves iespaids", zems kultūras līmenis, alkoholisms, kara sekas.*

Plašāko noziedzības sociālo cēloņu izpēti veica J.Griķis, izmantojot 1920.–1922. gada statistikas ziņas, kas gan bija diezgan nepilnīgas. Piemēram, tika konstatēts, ka visvairāk zādzību izdarīts ziemā un agrā pavasarī, kad reģistrēts arī vislielākais bezdarbnieku skaits, tādējādi secinot, ka *trūkums, kas ir tiešās bezdarba sekas, var būt cēlonis mantisku noziegumu pārsvaram.* Saimniecisko grūtību ietekme uz noziedzību tika ilustrēta, salīdzinot dzīves dārdzības celšanos un streiku pieaugumu ar zādzību skaita izmaiņām. J.Griķis konstatēja, ka *ražošanas koncentrācija lielpilsētās saistīta ar augstāku noziedzības līmeni.* Alkoholisma un noziedzības cēloniskais sakars pamatojās uz noziegumu skaita pieaugumu nedēļas nogalēs, kad varētu būt lietots vairāk alkohola. J.Griķis secināja, ka, neskatoties uz saimnieciskās dzīves atjaunošanos, klaidonība un ubagošana pēckara gados tomēr turpināja pieaugt, kas nozīmē, ka sociālie apstākļi šā procesa veidošanās nav vienīgie izšķirošie. Jo faktiski šīs personas nevēlas izmantot šo palīdzību, tās ir morāli degradējušās. Daudzas J.Griķa atziņas šodienas skatījumā vērtējamas kritiski, īpaši izvērtējotniecīgo faktū materiālu, kas bijis par pamatu atsevišķu tēžu izvirzīšanai, tomēr iepriekš minētajos noziedzības cēloņos var atrast līdzību ar neoklasiskās skolas, daudzfaktoru marksistiskās noziedzības, kriminālsocioloģisko, sociāli psiholoģisko teoriju. [32.]

Noziedzības pētījumi pēc Latvijas iekļaušanas PSRS sastāvā vistiešāk jāsaista ar padomju laika politiku noziedzības kā tādas atzīšanā un pētīšanā. Jau 30. gadu sākumā Padomju Savienībā morāles statistika faktiski "pazuda", tā bija pieejama tikai dienesta lietošanai un noteiktam personu lokam. Sakarā ar to līdz pat 50. gadu beigām netika veikti nekādi socioloģiski vai cita rakstura noziedzības pētījumi, šajā periodā reorganizāciju piedzīvo daudzas ar noziedzības pētniecību analīzi saistītas iestādes un institūti. Pie tam, jau 20. gadiem PSRS aizsākās kriminoloģijas ideoloģiskā politizācija, tas nozīmē, ka noziedzības šķiriskais raksturs stāv pāri visām citām iepriekš izveidotām teorijām. Protams, bija arī mēģinājumi saistīt padomju un Rietumu koncepciju, tomēr padomju zinātne atradās teorētiskā pretstatā rietumu pētījumiem. Pēc "personības kulta" atmaskošanas aizsākās jauns posms padomju noziedzības pētījumos, lai arī saglabājās politizācija un padomju

ideoloģija. Noziedzības skaidrojuma pamatā ir marksisms ļeņinisms kā vienīgais noziedzības skaidrojuma zinātniskais pamats, tādējādi līdz pat 1986. gadam valdīja pilnīgs atklātības trūkums, un noziedzības statistika sabiedrībai nebija pieejama. 1988. gada jūnijā PSKP CK lēmums nozīmē morāles statistikas atdzimšanu, izveidojot tā laika PSRS Valsts Statistikas Komitejā morāles statistikas nodaļu, tādējādi nodrošinot informācijas iegūšanu un apkopošanu pēc noteiktas formas. 1990.–1991. gadā tika izdoti pirmie un vienīgie statistiskie datu krājumi par noziedzību PSRS 1989.–1990. gadā. Tomēr jau 60.–70. gados, neskatoties uz sabiedrisko iekārtu, tiek rīkotas konferences, kursi, parādās pirmās publikācijas, un zinātnieki jau mēģina skaidrot noziedzību no mijiedarbības pozīcijām (piemēram, V.Kudrjavcevs); nostiprinās uzskats, ka noziedzība izriet no sociālajām pretrunām, tomēr daļa zinātnieku ekonomiskās un sociālās problēmas noliedz, atstājot tām otršķirīgu nozīmi. uzsverot, ka noziedzības iemesli meklējami apziņā, kas sveša padomju ideoloģijai, sīkburžuāzijas tradīcijās, tikumos, paražās (N.Kuzņecovs). 60. gadu sākumā aizsākās sociāli psiholoģiskie pētījumi, analizējot noziedzību mazās grupās, mikro vidē, un šie pētījumi nozīmēja noziedznieka personības izpētes aizsākumus. Mācību grāmatās nodaļas par noziedznieka personību parādās pirmo reizi tikai 1976. gadā, un to sekmēja konstatētais, ka cilvēka bioloģiskais raksturojums (dzimums, vecums, nervu sistēmas darbības īpatnības, psiholoģiskās anomālijas u.c.) ir tikai pastarpināti caur sociāliem faktoriem saistīts ar noziedzīgu uzvedību. [118., 121.]

Saprotams, ka **pēc Latvijas iekļaušanas PSRS sastāvā** jebkuri noziedzības pētījumi un analīze, pastāvot vispārzināmāi valsts politikai un ideoloģijai, tika pakļauti cenzūrai, un faktiski var uzskatīt, ka tie nav atstājuši paliekošas vērtības noziedzības pētījumu vēsturē. Tomēr **70. gados un 80. gadu sākumā** kriminoloģiskie pētījumi tika veikti Latvijas Tiesu ekspertīžu un kriminoloģijas zinātniski pētnieciskajā laboratorijā, Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē un ZA Filozofijas un tiesību institūtā. Tie bija reprezentatīvi un objektīvi pētījumi par noziedzības tendencēm, nepilngadīgo likumpārkāpumiem, recidīvās noziedzības problēmām un likumpārkāpumu profilaksi.

Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā galvenokārt ar noziedzības pētījumiem nodarbojas Kriminoloģisko pētījumu centrs. Kriminoloģisko pētījumu centrā 1993. – 1994. gadā tika izstrādāta Noziedzības apkarošanas koncepcija, vēlāk tika izstrādāts arī Noziedzības

novēršanas likumprojekts, kurā ir noteikti noziedzības novēršanas uzdevumi un principi, subjekti, kompetence, novēršanas organizatoriskā darba elementi. [76., 98] Kriminoloģisko pētījumu centrs veicis vairākus pētījumus, tai skaitā arī **noziedzumu faktoru pētījumu** par laika periodu no 1991.–1998. gadam ar mērķi izstrādāt prognozi laika periodam līdz 2010. gadam. Par noziedzību ietekmējošiem faktoriem šajā pētījumā tika izvēlēti 10 faktori – iekšzemes kopprodukts, narkomānu slimnieku skaits, valsts policistu skaits, atklāto noziedzumu skaits, bezdarbnieku skaits, notiesāto personu skaits cietumos, ceļu satiksmes negadījumu skaits, kuros ir cietušie, pašnāvībās mirušo skaits, ar alkoholismu saslimušo iedzīvotāju un ar seksuāli transmisīvo slimību saslimušo iedzīvotāju skaits. Šī pētījuma rezultāti liecina, ka kopējo noziedzumu skaitu valstī tieši ietekmē bezdarbnieku skaits, notiesāto personu skaits cietumos, reģistrēto narkomānu un ceļu satiksmes negadījumu skaits. Pētījumā ņemti vērā arī ekspertu vērtējumi, kuri uzskata, ka noziedzību ietekmējošie faktori ir iekšzemes kopprodukta pieaugums, reģistrēto narkomānu skaits, atklāto noziedzumu skaits, bezdarbnieku skaits, notiesāto personu skaits. [97.]

Novērtējot šajā pētījumā ietvertos faktoros, no desmit pētījumā iekļautajiem faktiski tikai **divi faktori (iekšzemes kopprodukts un bezdarbnieku skaits) vērtējami kā makroekonomiskie faktori**, pārējie attiecināmi uz sociālo sfēru, pie tam tie raksturo visai specifisku dzīves pusi – sabiedrībai nevēlamas parādības, kuras pašas par sevi ir makroekonomisko un sociālo faktoru sekas, t.i., tie ir cita līmeņa faktori.

Starptautiskos noziedzības izpētes projektos pēdējā laikā dalību ņemusi arī Latvijas Policijas akadēmija, un viens no pēdējiem tika realizēts 2000. gadā. Šis pētījums apliecināja, ka **sabiedrības drošību apdraud gan politiskie iemesli** (brīvas robežas, mazāk tiek kontrolēts indivīds), **gan ekonomiskie iemesli** (bezdarbs, disproporcija vērtību sadalē), **morālie iemesli** (sociālās kontroles samazināšanās, baznīcas lomas samazināšanās u.c.). [108.]

Latvijā sabiedriskās attiecības, kas rodas, analizējot, novēršot un prognozējot noziedzību, **izstrādājot un īstenojot pasākumus, kas vērsti uz noziedzības cēloņu noskaidrošanu** un profilakses pasākumu izpildi, **regulē Noziedzības novēršanas likums**. Tas nosaka, ka valsts līmenī ar noziedzību saistītie jautājumi Latvijā jākoordinē Noziedzības novēršanas padomei, kura tika izveidota 1997. gadā. Likumā noteikts, ka Noziedzības

novēršanas padome ir koordinējoša un informatīva institūcija, kuras mērķis ir pilnveidot valsts institūciju darbību noziedzības un citu antisociālu parādību novēršanā. Padomē ietilpst Ministru prezidents, finanšu, iekšlietu un tieslietu ministrs, ģenerālprokurors un Satversmes aizsardzības biroja direktors. [76., 83.] Šobrīd **Noziedzības novēršanas padome darbību ir praktiski pārtraukusi**. Latvijā pašlaik **nav arī metodoloģiskas institūcijas**, kas Noziedzības novēršanas padomei tās darbībā sniegtu palīdzību zinātniskuma principu (metodoloģijas) nodrošināšanā. Šo institūciju darbības nodrošināšana ir svarīgs tuvākās nākotnes jautājums, par ko jādomā Latvijas valdībai.

Iepriekš minētais zināmā mērā ir ietekmējis to, ka Latvijā **pēc neatkarības atgūšanas ir veikti tikai daži noziedzības cēloņu pētījumi**, ar to nodarbojušās atsevišķas organizācijas, atbilstoši šo organizāciju interesēm vai pasūtītāju interesēm.

Organizētās aptaujas visbiežāk ir bijušas vērstas, lai noskaidrotu, cik latents ir viens vai otrs nozieguma veids, kāpēc iedzīvotāji negriežas policijā, kas iedzīvotājus satrauc visvairāk, kādi iemesli ir vienai vai otrai noziedzīgai rīcībai un tml. Noziedzības cēloņu pētījumos ietvertie faktori visbiežāk pārstāvējuši dažādus līmeņus (makro, mikro) un dažādas pieejas (sociālpsiholoģisko, socioloģisko), tādējādi nedodot iespēju novērtēt makro sociāli ekonomisko faktoru, kuru būtisko ietekmi noziedzības formēšanās procesā uzsver noziedzības teorijas, lomu.

Iepriekš minētie fakti dod pamatu secinājumam, ka **90. gados Latvijā noziedzības makro faktori nav pētīti**. Pie tam, **īpašu interesi par noziedzību ietekmējošiem makro faktoriem rada jaunie ekonomiskie apstākļi**, kas raksturīgi visām bijušajām sociālistiskā bloka valstīm, un, kā rāda iepriekš veiktā Austrumeiropas, Centrāleiropas valstu un Latvijas noziedzības analīze, noziedzības situācija un tendences ir visai līdzīgas. Tādējādi šajā pētījumā iegūtie rezultāti jāvērtē ne tikai kā Latvijai specifiski faktori, bet gan kā noteiktai sabiedrības attīstības pakāpei raksturīgi noziedzību noteicoši faktori.

3.4. Iespējamo noziedzību noteicošo sociāli ekonomisko faktoru izvēles pamatojums

Noziedzības analīze ļauj noteikt būtiskus konkrētus faktorus, kas ietekmē gan noziedzības struktūru, gan dinamiku, gan noziedzību kā tādu kopumā.

Analizējot noziedzības situāciju, līmeni, struktūru, dinamiku Latvijā, kā galvenie faktori, kas saistīti ar noziedzības izmaiņām pētāmajā periodā Latvijā, minami:

pirmkārt, politiskās pārmaiņas,

otrkārt, pāreja uz tirgus ekonomiku, ekonomikas attīstības radikālās pārmaiņas.

Attīstoties demokrātijas procesiem un tirgus ekonomikas iedīgļiem bijušajā Padomju Savienībā, 90. gadu sākums nozīmēja Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanu. Iepriekš aprakstītajās teorijās uzsvērts, ka krīžu, juku un pārejas laikos nelabvēlīgās un kritiskās situācijas pieaug, palielinās atbilstoši negatīvās un nelabvēlīgās sekas. Faktiski šī 90. gadu sākumā novērotā situācija vērtējama kā Latvijas sabiedrības dezorganizācija. Sākotnēji pārorientējoties uz tirgus ekonomiku, radās daudzu patēriņa un citu preču trūkums. samazinājās kontrole pār valsts īpašuma saglabāšanu un tālāku izmantošanu. Vēlāk, tirgus ekonomikai ejot roku rokā ar liberalizāciju, demokrātiju, un brīvības pakāpes paaugstināšanos, radās plašākas iespējas noziedzībai, piemēram, narkotiku biznesam, kas bieži vien ir iemesls citiem smagiem noziegumiem. Noziegumu skaits, saistīts ar narkotikām, desmit gadu laikā pieaudzis 9,5 reizes, laupīšanu skaits – 1,9 reizes, zādzību skaits – 1,3 reizes. Privātā biznesa aktivitātes paaugstināšanās neizbēgami ir jāsaieta arī ar sabiedrības attīstību un noziedzības pieaugumu. Pārejas periodā, kad ir sabrukusi centralizētā plānošanas sistēma, bet tiesiskā infrastruktūra un konkurence, kas nepieciešama sekmīgai tirgus ekonomikai, vēl nav izveidojušās, paaugstinās ekonomiskās noziedzības līmenis – tas kopš Latvijas neatkarības atgūšanas pieaudzis 1,5 reizes. Šobrīd ***Latvijā ekonomiskais un politiskais attīstības process vērtējams pozitīvi***: pēdējos gados Latvijā pieaug iekšzemes kopprodukts, palielinājies ārējās tirdzniecības apgrozījums, tai skaitā eksports, rūpniecības un pakalpojumu apjomi. Finanšu sistēma ir stabila. Latvijā ir radīti labi makroekonomiskie priekšnoteikumi izaugsmei: visai zema inflācija, zems valsts parāds, valdības īstenotā politika tiecas nodrošināt sabalansētu budžetu, stabila nacionālā valūta, uzlabojas uzņēmējdarbības vide, kas zināmā mērā ieinteresējusi ārzemju ieguldītājus. Taču bez panākumiem pastāv arī asas sociāli politiskajā un saim-

nieciskajā sfērā samilzušas neatrisinātas problēmas – *zemas algas, sociālie pabalsti, augsts slēptais bezdarbs, ilgstošs vidējais bezdarba periods, sabiedrības ekonomiskā un sociālā polarizācija, reģionālās atšķirības, nepietiekams sociālās attīstības finansējums, augsts ģimenes ekonomikas līmenis, korupcija, alkoholisms, narkotiku lietošana.*

Tāpēc papildus iepriekš uzsvērtajiem makro faktoriem jāmin,

treškārt, iedzīvotāju noslāņošanās un iedzīvotāju nabadzības pieaugums. 2000. gada mājsaimniecību budžetu pētījuma dati rāda, ka 20% Latvijas trūcīgāko mājsaimniecību, kurās dzīvo 27% no valsts iedzīvotāju skaita, iegūst tikai 9,2% no kopējiem mājsaimniecību rīcībā esošajiem ienākumiem. [29.] 1996. gada 3. ceturksnī šie rādītāji attiecīgi bija 20%–26%–11%. [12.] Mājsaimniecību noslāņošanos pēc materiālās dzīves līmeņa veicina dažādi faktori, sākot jau ar izglītības līmeni, sociālekonomisko piederību, ģimenes lielumu, dzīvesvietu u.c., kas vistiešāk saistīti ar pašreizējās ekonomikas struktūru, izvietojumu, prasībām pret darbaspēku un tml. 1996.–2000. gadā vidēji 60% mājsaimniecību dzīvo zem vidējā ienākumu līmeņa, bet 40% virs vidējā. [29.] 2000. gadā Latvijā pirmās kvintilgrupas mājsaimniecību rīcībā esošais ienākums vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli ir 23,61 Ls, pēdējās – 157,01 Ls. [22.] Aprēķinot Latvijas nabadzīgākās un bagātākās decilgrupas attiecību, 1996. gadā tā līdzinās 1 : 9,7, savukārt 2000. gadā – jau 1 : 12,1. Kā jau minēts, mūsdienās kā sociāli bīstama un visai kriminogēna tiek uzskatīta attiecība 1 : 10. Tas nozīmē, ka šī brīža *sabiedrības attīstība, raugoties no ienākuma līmeņa aspekta, pati provocē kriminogēnās situācijas.*

Ceturtkārt, iedzīvotāju nabadzību kopš 90. gadu sākuma neapšaubāmi sekmējis pastāvošais bezdarbs. Bezdarbs kā sociāla parādība Latvijā aizsākās ar pirmajiem darbību pārtraukušajiem rūpniecības uzņēmumiem, lauksaimniecības uzņēmumiem, kas jaunajās tirgus ekonomikas attiecībās nespēja nodrošināt tālāku attīstību. Ģimenes apgādniekam nonākot bezdarba situācijā, tas radīja krasu iepriekšējā dzīves līmeņa kritumu un grimšanu nabadzībā.

Ja 1990.–1991. gadā nestrādājošo darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju vidū veidoja 0,5–0,6%, tad turpmākajos gados to īpatsvars pieaug līdz pat 19,4% 1996. gadā. Pēdējos pētāmā perioda gados (1999.–2000.) to īpatsvars ir 13,5% un 13,2%. Reģistrētajam bezdarbam attiecīgi esot 9,7% un 8,5%. Viszemākais bezdarba līmenis gadu

no gada tiek reģistrēts Rīgā, tam seko Ventspils, Ogres rajons, Cēsu rajons, Valkas rajons, Valmieras rajons, Kuldīgas rajons, Saldus rajons, Bauskas rajons un Tukuma rajons. Savukārt visaugstāko bezdarba līmeni novēro Latgales reģionā (Rēzeknes rajonā, piemēram, 2000. gadā – 26,8%). [56.] Blakus reģistrētajam bezdarba līmenim nedrīkst aizmirst arī slēpto bezdarbu, kas vērtējams par 8 – 15% lielāks nekā reģistrētais. Atsevišķos gados Latgales reģiona rajonos slēptais bezdarbs bijis gandrīz 40% līmenī. Latvijas laukos 90. gadu otrajā pusē atkal nostiprinās naturālā saimniecība, kas galvenokārt ir lauku iedzīvotāju ekonomiskais pamats. Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti liecina, ka ekonomiskās aktivitātes kā galveno iztikas līdzekļu avotu iedzīvotāji norādīja vidēji Latvijā 34,7%, bet, piemēram, Rēzeknes rajonā tikai 20,9%, Balvu un Daugavpils rajonos – 23,8%. [57.] Pensijas, pabalsti, cita veida finansiāla palīdzība, atrašanās citu personu vai iestāžu apgādībā, pēc speciālistu vērtējuma uzrāda palielinājumu. Tas apliecina iepriekš teikto, ka iedzīvotāju dzīves līmenis ir zems, un nabadzība, bezdarbs ir faktori, kas jāsaista ar citām sociālām parādībām sabiedrībā. Pie tam, jāatzīmē, ka, piemēram, 2000. gadā 62,1% no visām noziedzīgus nodarījumus izdarījušajām personām nekur nestrādāja un nemācījās. Tas nozīmē, ka bezdarbs kā mikro faktors visai tieši ir saistīts ar cilvēka uzvedību.

Piektkārt, pāreja no vienas ekonomiskās sistēmas formas uz otru krasi izmainīja sociālās un kultūras sfēras finansējumu. Pie tam, gan līdzekļu trūkuma dēļ, gan arī mainoties valsts prioritātēm, daudzas no šo sfēru iestādēm vispār tika likvidētas. Samazinājies pirmskolas bērnu iestāžu skaits, kultūrizglītības iestāžu skaits, bibliotēku skaits, zinātniski pētniecisko iestāžu skaits un tur strādājošo skaits, veselības aprūpes iestāžu skaits un tur strādājošo skaits. Protams, tas ir objektīvi, ņemot vērā iedzīvotāju skaita samazināšanos, tomēr visu šīs sfēras nozaru situāciju un attīstību ierobežo finansējums, kas, savukārt, negatīvi atsaucas uz pakalpojumu sniegšanu iedzīvotājiem, radot neticību valstij un vienaldzīgu attieksmi gan pret savu problēmu risināšanu, gan nākotni kopumā.

Šādu parādību eksistence liecina par to, ***ka netiek nodrošināta vai tiek ierobežota valsts funkciju izpilde.*** jo valstij ir jānodrošina makroekonomiskā vadība, jānodrošina sociālās programmas, jānodrošina likumu un kārtības ievērošana.

Sestkārt, noziedzības teorijās kā noziedzību ietekmējoši faktori vēl tiek uzsvērti: iedzīvotāju blīvums, iedzīvotāju skaita izmaiņas, ārējās migrācijas procesi un to rezultātā

izveidojušās nacionālā sastāva izmaiņas. Latvijas 90. gadu noziedzības situācijas analīze neizceļ ārējās migrācijas un nacionālā sastāva saistību ar noziedzību, kā tas, piemēram, novērojams Čehijā, kur ir problēmas ar čigānu tautības pārstāvju noziedzību, un Vācijā – noziegumi, kas saistāmi ar nacionālo naudu pret turkiem, kurdiem.

Mūsdienu Latvijas apstākļos **ilgtermiņa imigrācija** noteiktā administratīvajā teritorijā saistāma ar dzīves un darba vietas maiņu, kas bieži vien nenotiek vienlaikus. 90. gadu politiskās un ekonomiskās pārmaiņas radījusi situāciju, kad daļa iedzīvotāju ir bijuši spiesti mainīt savu līdzšinējo dzīvesvietu, izvēloties lētākas mājvietas, atgriežoties atgūtajos mantotajos īpašumos un tml., tādējādi nereti radot bezdarba pieaugumu, saasinot iespējams, jau tā nelabvēlīgo sociālo situāciju atsevišķās administratīvajās teritorijās. Ilgtermiņa imigrācija nozīmē reģistrēto imigrāciju, neuzskaitot neregistrēto, un, tieši neregistrētā imigrācija, pēc autora domām, vistiešāk varētu būt saistīta ar noziedzības situāciju teritorijā, tomēr statistika informāciju par neregistrēto imigrāciju nesniedz. Zināmu priekšstatu par šo divu pazīmju saistību var gūt, pārbaudot, vai pastāv korelācija starp reģistrēto imigrāciju un reģistrēto noziedzīgo nodarījumu līmeni vai smago noziegumu līmeni. **Iedzīvotāju blīvums** iekļauts izvēlēto pazīmju skaitā, lai pārbaudītu, vai pastāv korelācija starp noziedzību un šo pazīmi Latvijā, kā to skaidro noziedzības faktoru teorijas. Pakāpeniski, kaut arī nedaudz, lielākajā Latvijas administratīvo teritoriju daļā iedzīvotāju blīvums ir samazinājies, jo samazinājies iedzīvotāju skaits. Cītu demogrāfisko rādītāju (latviešu īpatsvars, demogrāfiskā slodze) iekļaušana nav iespējama sakarā ar 2000. gada tautas skaitīšanas rezultātu atšķirībām no iepriekš šo rādītāju aprēķināšanā izmantotā iedzīvotāju skaita, kas iepriekšējo gadu datus padara neizmantojamus. Tomēr 2000. gada sākotnējo datu tabulā šie rādītāji ir iekļauti, lai pārbaudītu pieņēmumu par šo faktoriālo pazīmju saistību ar noziedzību.

Pēc pieprasījuma LR CSP sniegtajiem datiem, autors daļu sākotnējo datu koriģējis, pārrēķinot tos pēc tautas skaitīšanas rezultātiem koriģētā iedzīvotāju skaita, tādējādi padarot datus salīdzināmus.

Blakus šiem makroekonomiskajiem faktoriem Latvijas noziedzības situācijas vērtējumā *īpaši jāuzsver alkohola un, īpaši pēdējos gados, arī narkotiku lietošana, kas vērtējami kā noziedzību pastiprinoši apstākļi.* Tā, piemēram, nepilngadīgo izdarītie

noziedzumi 90. gados alkohola reibumā vidēji veido 25,6%. Pieaugušo grupā šī situācija ir vēl dramatiskāka – 45,6%, t.i., katrs otrais noziedzums ir ticis izdarīts alkohola reibumā. Nav pamata gaidīt īpašu situācijas uzlabošanu, jo pieaug saslimstība ar alkoholismu. Tā slimnieku skaits, kuriem pirmo reizi noteikta diagnoze: alkoholisms un alkohola psihoze. uz 100 000 iedzīvotājiem sasniedzis 140 cilvēkus 2000. gadā; pieaug mirušo skaits, kas saindējušies ar alkoholu. Līdzīga situācija vērojama arī narkotiku jomā – pieaug narkotiku lietotāju skaits, un 2000. gadā slimnieku skaits, kuriem pirmo reizi noteikta diagnoze: psihotropo vielu atkarība, uz 100 000 iedzīvotājiem ir 27,2 cilvēki (salīdzinoši – 1995. gadā šis koeficients līdzinājās – 4,1). [71.]

Sabiedrības sociālo dzīvi un ekonomiku raksturojošo faktoru ievērojama daudzums, kā arī pastāvošo saistību starp tiem, kas bieži vien ir pretrunīgas, dažādība apgrūtina noziedzību noteicošo sociāli ekonomisko makro faktoru noteikšanu loģiskās analīzes ceļā. līdz ar to nepieciešams izvēlēties papildus arī citas statistiskās analīzes metodes, t.i., korelāciju un regresiju analīzi, faktoru analīzi, dinamikas rindu korelāciju analīzi.

Tas nozīmē, ka *pētījumam izmantojamas* tās iepriekš minēto sabiedrības problēmu raksturojošās *makro sociāli ekonomiskās pazīmes*, par kurām statistika tiek dota teritoriālā griezumā, t.i.,

- ✓ **strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa,**
- ✓ **reģistrētais bezdarba līmenis,**
- ✓ **darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitā,**
- ✓ **budžeta izdevumi vienam teritorijas iedzīvotājam,**
kā arī **demogrāfiskās pazīmes**
- ✓ **iedzīvotāju skaits, iedzīvotāju blīvums, iedzīvotāju imigrācija.**

Kā *valsts makro ekonomiskās attīstības rādītāji*, kas nosaka bezdarba situāciju vienā vai otrā administratīvajā teritorijā, kā arī šīs teritorijas ekonomikas īpatnības, izvēlētas šādas pazīmes:

- ✓ **darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem,**
- ✓ **rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju,**
- ✓ **būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju,**
- ✓ **iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju,**

✓ **mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju.**

Pētījumā izvēlēto sociāli ekonomisko un demogrāfisko faktoru pamatā ir divi autora projektpētījumi, kuri tika veikti 1998. gadā un 2000. gadā.

Pirmā pētījuma ietvaros 1998. gadā tika veikta korelāciju un faktoru analīze par 1996. gadu. Novērtējot kritiski 1998. gada pētījumā izvēlētās pazīmes, autors tālākajā pētījumā atteicās no dažām iepriekšējām pazīmēm, papildinot pētījumā iekļaujamo pazīmju skaitu, kas varētu uzrādīt sakarības ar noziedzības līmeni, aptverot laika periodu no 1995. līdz 1999. gadam. **Otra projektpētījuma** rezultāti aprobežojās ar korelāciju matricu noteikšanu (25. pielikums) un regresijas analīzi (26. pielikums). Ņemot vērā 2000. gada tautas skaitīšanas rezultātus un izdarītās korekcijas iedzīvotāju skaitā, iepriekšējā datu bāze turpmākai analīzei kļuva neizmantojama, un iepriekš iegūtie rezultāti uzskatāmi tikai par orientējošiem. Tas nozīmēja pētījuma turpmākajā gaitā vēlreiz pārskatīt izvēlētās pazīmes un atteikties no vairāku pazīmju iekļaušanas sākotnējo datu kopā.

Dotajam pētījumam, ņemot vērā noziedzību noteicošo faktoru teorētiskās nostādnes, noziedzības situācijas Latvijā analīzi, kā arī 1998. un 2000. gadā veiktos noziedzību noteicošo faktoru noteikšanas statistiskos aprēķinus, 2000. gada tautas skaitīšanas rezultātus, ņemot vērā datu pieejamību, aprēķināšanas metodiku īpatnības, datu salīdzināšanas iespējas dinamikā, autors

✓ pirmkārt, norobežo **pētījuma periodu no 1995. līdz 2000. gadam,**

✓ otrkārt, lai noteiktu noziedzību noteicošos sociāli ekonomiskos faktoros, kā **valsts ekonomisko attīstību raksturojošas** izvēlas sekojošas **pazīmes:**

- **rūpniecības produkcijas izlaide** uz vienu iedzīvotāju,
- **būvmontāžas darbu apjoms** uz vienu iedzīvotāju,
- **darbošos uzņēmumu skaits** uz 1000 iedzīvotājiem,
- **iekšzemes kopprodukts** uz vienu iedzīvotāju (no 1996. gada),
- **mazumtirdzniecības apgrozījums** uz vienu iedzīvotāju (līdz 1996. gadam).

Lai arī no 1997. gada nav statistikas dati teritoriālā griezumā par mazumtirdzniecības apgrozījumu uz vienu iedzīvotāju, sākotnējā analīzē par 1995. un 1996. gadu šī pazīme tiek

saglabāta, jo tā uzrādījusi statistiski nozīmīgu korelāciju ar noziedzības līmeni 1995.–1996. gadā pirmā projektpētījuma rezultātos.

Datu bāzē par 1996. gadu un nākošajiem gadiem ietverts iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju, ko nav iespējams izdarīt agrāk, jo statistikā nav pieejama šāda informācija administratīvi teritoriālajā griezumā.

Rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju, būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju, iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju, mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju dots faktiskajās cenās.

Kā *sociālās situācijas raksturotāji* izvēlētas šādas pazīmes:

- *bezdarba līmenis (%)*;
- *darba meklētāju īpatsvars (%) ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitā.* Šie abi faktori izvēlēti, paredzot, ka starp tiem pastāvēs multikorelativitāte, un tāpēc tālākai analīzei tiks izvēlēts tikai viens – tas, kas biežāk uzrāda statistiski nozīmīgas korelācijas ar izvēlēto rezultātīvo pazīmi;
- *strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa*;
- *budžeta izdevumi vienam administratīvās teritorijas iedzīvotājam.*

Lai arī pētījuma uzdevums nav demogrāfisko pazīmju saistības ar noziedzību noteikšana, sākotnējo datu bāzē tiek ietvertas arī šādas *demogrāfiskās pazīmes*:

- *ilgtermiņa imigrācija uz 1000 iedzīvotājiem un*
- *iedzīvotāju blīvums.*

Kā rezultatīvās pazīmes sākotnējā (korelāciju) analīzē paralēli tiek izvēlētas reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem un smago noziegumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem. Šāda izvēle izdarīta, vadoties no tā, ka smago noziegumu intensitātes līmenis objektīvāk atspoguļo noziedzības situāciju un tās bīstamību nekā reģistrētais noziedzīgo nodarījumu intensitātes līmenis. Novērtējot, kura rezultatīvā pazīme – reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits vai smago noziegumu skaits – ar faktoriālajām pazīmēm veido augstākus statistiski nozīmīgus korelāciju koeficientus, tālākai analīzei tiks izmantota tikai viena no pazīmēm.

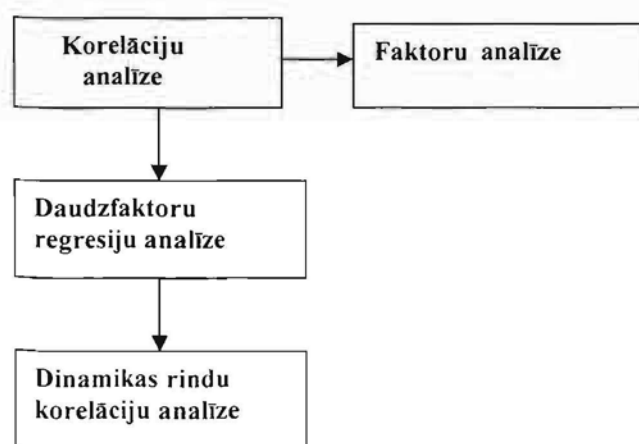
Sākotnēji analīze tiek veikta par katru gadu atsevišķi, sākot no 1995. gada. Dati par pētāmo periodu no 1995. līdz 2000. gadam apkopoti tabulās (27.–32. pielikums). Pie tam,

2000. gada sākotnējo datu tabula papildus ietver demogrāfiskos rādītājus, lai pārbaudītu demogrāfisko pazīmju un noziedzības saistību.

3.5. Faktoru noteikšanas statistiskās metodes, to rezultāti un interpretācija

Lai noteiktu noziedzību noteicošos faktorus makro līmenī, autors šī jautājuma risināšanai kā pamatmetodi izmanto **faktoru analīzi**.

Faktoru analīze kā metode dod iespēju sintezēt sākotnējo pazīmju ietekmi, izdalot no to kopuma pat iepriekš neapzinātus (latentus) faktorus. Faktoru analīze ļauj ne tikai atrast faktorus, kas atrodas vairāku pazīmju saistības pamatā, bet arī dod iespēju novērtēt šīs saistības ciešumu starp faktoru un novērotajām pazīmēm, t.i., atbildēt uz jautājumu, cik liels ir faktora īpatsvars pazīmē. Faktoru analīze gan teorētiski, gan praktiski cieši saistīta ar korelāciju un regresiju analīzi, tādējādi pētnieciskā darba saturu shematiski var attēlot šādi (3.5. attēls):

3.5. attēls. Pētnieciskā darba shēma.

Faktoru analīzes pirmais posms ir **korelāciju analīze**, t.i., korelācijas koeficientu noteikšana, lai novērtētu, vai pastāv korelatīvas sakarības starp noziedzību un kādu no faktoriālajām pazīmēm. Korelāciju koeficienti veido faktoru analīzes sākotnējo matricu.

Korelāciju un regresiju analīze nozīmē pētīt sakarības, kas atklāj cēloņu –seku attiecības starp pazīmēm, ļaujot izcelt pārējo vidū pazīmes, kas ietekmē kaut kādā mērā pētāmās parādības variāciju.

Statistikās izpētes sākotnējā posmā statistisko sakarību noteikšana balstās uz pētāmās parādības kvalitatīvu analīzi ar ekonomikas teorijas, socioloģijas, konkrētās ekonomikas palīdzību. Tālākā analīze nozīmē sakarību ciešuma noteikšanu, sakarību modeļa konstruēšanu un rezultātu interpretāciju, t.i., veikt korelāciju un regresiju analīzi.

Korelāciju analīze kā statistiskā metode ļauj izmērīt sakarību ciešumu starp divām vai vairākām pazīmēm, atlasīt tos faktoros, kas būtiski ietekmē rezultatīvo pazīmi, kā arī dod iespēju atklāt iepriekš nezināmas cēloņsakarības.

Korelāciju analīzes lietošanai ir vairāki priekšnoteikumi:

- pietiekami liela skaitliskā kopa, tās apjomam vajadzētu būt 5 – 6. bet vēl labāk, ja tas ir 10 reizes lielāks nekā izvēlēto faktoru skaits;
Pīrsona korelācijas koeficienta aprēķināšanas gadījumā sākotnējiem datiem jābūt mērītiem kvantitatīvā skalā un vēlams faktoriālo un rezultatīvo pazīmju atbilstība normālam vai tuvu tam sadalījumam, tomēr praksē šo noteikumu nereti ignorē. Pie izteikti atšķirīgiem no normālā sadalījuma pazīmju sadalījumiem, korelāciju koeficienta novērtēšanai nevar izmantot normālā sadalījuma parametrus vai Stjūdenta sadalījumu. [114.] Ja izlases apjoms $n < 50$, tad pieļaujama kritērijs Pīrsona korelācijas koeficienta aprēķināšanai ir lineāras sakarības esamība. [133.]
- Ja sākotnējie dati doti rangū skalā vai arī to sadalījums neatbilst normālam vai tuvu tam sadalījumam, tad lietojams Spīrmena rangū korelācijas koeficients. [10.]

Pētāmās kopas apjoms ir 33 vienības (Latvijas 26 rajoni un 7 republikas pilsētas), un tā ir visa ģenerālā kopa. Pārbaudot rezultatīvo pazīmju (gan reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaita uz 10 000 iedzīvotājiem, gan smago noziegumu skaita uz 10 000 iedzīvotājiem) atbilstību normālam sadalījumam (pēc Kolmogorova–Smirnova kritērija), jāsecina, ka tās neatbilst normālam sadalījumam nevienā no pētījumā ietvertajiem gadiem. Tāpat normālam sadalījumam neatbilst arī lielākais vairākums no faktoriālām pazīmēm, izņemot būvmontāžas darbu apjomu uz vienu iedzīvotāju, IKP uz vienu iedzīvotāju, iedzīvotāju blīvumu un iedzīvotāju skaitu (1995.–2000. gadā), mazumtirdzniecības apgrozījumu uz vienu iedzīvotāju (1995. un 1996. gadā), budžeta izdevumus vienam

teritorijas iedzīvotājam 1996. gadā, rūpniecības produkcijas apjomu uz vienu iedzīvotāju un strādājošo mēneša vidējo darba samaksu 1997. gadā.

Pārbaudot linearitāti ar korelāciju attēlu palīdzību, un atbilstošākā regresijas vienādojuma piemeklēšanu pa pāriem (smagie noziegumi – darbojošos uzņēmumu skaits, smagie noziegumi – rūpniecības produkcijas apjoms, smagie noziegumi – būvmontāžas darbu apjoms utt.) biežāk šīs sakarības ir nelineāras nekā lineāras. (Sakarību konkrētais veids atspoguļots tālākā materiāla izklāstā 3.2. tabulā.)

Nemot vērā korelācijas koeficientu lietošanas teorētiskās nostādnes, sakarību noteikšanai starp sākotnēji izvēlētajām divām rezultatīvajām pazīmēm (reģistrēto noziedzīgo nodarījumu līmenis un smago noziegumu līmenis) un faktoriālajām pazīmēm tiek izmantots Spīrmena korelācijas koeficients.

Apkopojot iegūtos korelāciju rezultātus, redzams, ka statistiski nozīmīgas korelācijas biežāk uzrāda smago noziegumu līmenis, salīdzinot ar reģistrēto noziedzīgo nodarījumu līmeni: 1995. gadā no 10 iespējamām korelācijām smago noziegumu līmenis uzrāda 4 statistiski nozīmīgas korelācijas, turpretī reģistrēto noziedzīgo nodarījumu līmenis – 3; 1996. gadā no 12 iespējamām korelācijām smagie noziegumi uzrāda 5 statistiski nozīmīgas korelācijas, turpretī reģistrēto noziedzīgo nodarījumu līmenis – 1; 1997. gadā – attiecīgi no 11 iespējamām korelācijām – 5 un 0; 1998. gadā – 4 un 2, 1999. gadā – 2 un 4, 2000. gadā – 2 un 1 (33. pielikums).

Tālākai analīzei autors kā **rezultatīvo pazīmi izvēlas smago noziegumu intensitātes līmeni**, jo šī pazīme biežāk uzrāda statistiski nozīmīgas korelācijas ar izvēlētajām faktoriālajām pazīmēm.

Smago noziegumu intensitātes līmenis un faktoriālās pazīmes 1995.–2000. gadā statistiski nozīmīgas korelācijas uzrāda šādos sakarību pāros:

smago noziegumu skaits uz 10000 iedzīvotājiem un

- darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem;
- rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju;
- būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju;
- IKP uz vienu iedzīvotāju;
- mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju;

- bezdarba līmenis %;
- strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa;
- iedzīvotāju blīvums uz vienu km² (3.1. tabula).

Starp smago noziegumu intensitātes līmeni un darbojošos uzņēmumu skaitu uz 1000 iedzīvotājiem, rūpniecības produkcijas izlaidi uz vienu iedzīvotāju, būvmontāžas darbu apjomu uz vienu iedzīvotāju, IKP uz vienu iedzīvotāju, strādājošo mēneša vidējo bruto darba samaksu un iedzīvotāju blīvumu pastāv tieša korelācija, kas nozīmē, ka pieaugot iepriekš minēto pazīmju novērotām vērtībām, pieaug arī smago noziegumu līmenis, un otrādi.

3.1. tabula.

Reģistrēto smago noziegumu intensitātes līmeņa un sociāli ekonomisko un demogrāfisko pazīmju Spīrmena pāru korelāciju koeficienti

Faktori	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem	0,213	0,294	0,313	0,373*	0,299	0,296
Rūpnieciskās produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju, Ls	0,270	0,282	0,432*	0,290	0,210	0,175
Būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju, Ls	0,479**	0,403*	0,370*	0,212	0,126	0,296
Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju, Ls	...	0,449*	0,417*	0,344	0,243	0,207
Mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju, Ls	0,435*	0,347*
Bezdarba līmenis %	-0,280	-0,375*	-0,244	-0,345*	-0,121	-0,308
Darba meklētāju īpatsvars, %	...	-0,323	-0,277	-0,273	-0,253	-0,237
Strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa, Ls	0,490**	0,435*	0,386*	0,403*	0,390*	0,375*
Budžeta izdevumi vienam teritorijas iedzīvotājam, Ls	-0,032	0,109	0,194	0,152	0,129	0,182
Ilgtermiņa imigrācija uz 1000 iedz.	0,074	-0,148	-0,160	-0,044	-0,054	0,064
Iedzīvotāju blīvums uz 1 km ²	0,413*	0,339	0,444*	0,429*	0,442*	0,409*

* vai ** nozīmē statistiski nozīmīgu korelāciju ar nozīmības līmeni attiecīgi 0,05 vai 0,01

Bezdarba līmeņa (%) un darba meklētāju īpatsvara (%) korelācija ar smago noziegumu līmeni veido pretējas sakarības. Tas nozīmē – jo augstāks smago noziegumu līmenis, jo zemāks bezdarba līmenis un zemāks darba meklētāju īpatsvars, un otrādi. Zemāks bezdarba līmenis un attiecīgi arī darba meklētāju īpatsvars Latvijā vērojams republikas pilsētās. Piemēram, 1998. gadā, kad vērojama statistiski nozīmīga pretēja korelācija starp smago noziegumu līmeni un bezdarba līmeni, augstākais smago noziegumu līmenis bija vērojams Rīgā (116 smagie noziegumi uz 10 000 iedzīvotājiem), Jelgavā (104), Jelgavas rajonā (101). Attiecīgi novērotais bezdarba līmenis – Rīgā – 2,5%, Jelgavā – 5,4%, Jelgavas rajonā – 5,6%. Savukārt, šajā gadā visaugstākais bezdarba līmenis novērots Rēzeknes (25,9%), Krāslavas (24,2%), Preiļu (23,4%) rajonā, tomēr šajos rajonos reģistrēto smago noziegumu līmenis ir krietni zem vidējā (80 smagie noziegumi) smago noziegumu līmeņa valstī – attiecīgi 55, 54 un 41. Iepriekš teiktais ir pamats secinājumam, ka bezdarbs nebūt nav saistīts tieši ar smago noziegumu intensitātes pieaugumu. Tas nozīmē, ka konstatētās sakarības eksistence jāsaista ar administratīvās teritorijas aktivitātēm, piemēram, ar darbojošos uzņēmumu skaitu, kas nodrošina darbu cilvēkiem, bet pašu šo uzņēmumu darbība (arī pastarpināti) ir cēlonis smagajiem noziegumiem. Tas fakts, ka pieaugušo noziedznieku skaitā 62% un nepilngadīgo noziedznieku skaitā 77% nav darba un arī nemācās, jāattiecinā uz mikro faktoriem, t.i., tiem sociāliem apstākļiem, kas veidojas katra konkrēta indivīda vidē. Cilvēki uz sevi aptverošo vidi reaģē dažādi, un tam par iemeslu ir veiksmīgi norisinājusies socializācija, kas izveidojusi cilvēka vērtību sistēmu, uzskatus, kultūru un visbeidzot, morāli.

Konstatētās korelācijas vērtējamas kā vidēji ciešas. Tomēr sakarību ciešums nepārsniedz nevienā gadījumā 0,7, kas sakarības ļautu vērtēt kā ciešas. Tas nozīmē, ka faktoriālās pazīmes variācija rezultatīvo pazīmi ietekmē mazākā mērā (<50%) nekā citi blakus faktori.

Tā kā bezdarba līmenis, salīdzinot ar darba meklētāju īpatsvaru, uzrāda pētāmajā periodā statistiski nozīmīgus korelāciju koeficientus biežāk, tad *tālākai analīzei kā faktoriālā pazīme tiek izvēlēts bezdarba līmenis.*

1995. un 1996. gadā statistiski nozīmīgas korelācijas uzrāda arī smago noziegumu intensitātes līmenis un mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju. Šīs pastāvošās sakarības norāda uz to, ka mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju kā faktors ietekmē noziedzību, un, lai arī tālākā faktoru analīzē šī pazīme nav izmantojama, regresiju analīzē par 1995. un 1996. gadu tā ietverta.

Sakarā ar to, ka nav salīdzināmu datu par IKP republikas pilsētās un rajonos agrāk kā par 1996. gadu, bet IKP un smago noziegumu līmenis uzrāda statistiski nozīmīgas korelācijas, tad salīdzinošu faktoru analīzi iespējams veikt tikai no 1996. gada.

Noteiktās iedzīvotāju blīvuma un smago nozieguma intensitātes līmeņa korelatīvās sakarības, kas uzrādīja statistiski nozīmīgas korelācijas piecos gados no sešiem, apliecina noziedzības faktoru teorijās un pētījumos konstatēto: pieaugot iedzīvotāju blīvumam, pieaug arī noziedzības līmenis, konkrētajā gadījumā smago noziegumu intensitātes līmenis.

Latvijā vislielāko iedzīvotāju blīvumu novēro Rīgā, Rēzeknē, Daugavpilī, Liepājā, Jelgavā, Ventspilī un Jūrmalā, t.i., visās republikas pilsētās, rajonos iedzīvotāju blīvumam nepārsniedzot 47,3 cilvēkus uz 1 km² Rīgas rajonā 2000. gadā. Protams, Latvijas gadījumā nevar viennozīmīgi teikt: jo lielāks iedzīvotāju blīvums, jo lielāka noziedzība. Ja arī šādu sakarību novērojam Rīgā (2000. gadā iedzīvotāju blīvums 2472,9 cilvēki uz 1 km², smago noziegumu līmenis – 111 uz 10 000 iedzīvotājiem), Rēzeknē (iedzīvotāju blīvums – 2299,1, smago noziegumu līmenis – 100 noziegumi uz 10 000 iedzīvotājiem), tad 103 smagos noziegumus uz 10 000 iedzīvotājiem novēro arī Rīgas rajonā, kur iedzīvotāju blīvums ir tikai 47,3, t.i., 52 reizes mazāks. Arī Ventspils rajonā, kur iedzīvotāju blīvums ir tikai 5,9 cilvēki uz 1 km², reģistrētais smago noziegumu līmenis ir tāds pats kā galvaspilsētā. Tas nozīmē, ka blakus šim faktoram – iedzīvotāju blīvums – darbojas arī citi specifiskie faktori. Makro līmenī pastāvot arī šādai sakarībai – jo lielāks iedzīvotāju blīvums, jo augstāks smago noziegumu līmenis. Pie tam noziedzības teorijās iedzīvotāju blīvuma un noziedzības sakarības vairāk saista tieši ar pilsētvides specifiku, jo tieši pilsētām raksturīgs augsts iedzīvotāju blīvums. Iedzīvotāju blīvums kā demogrāfiskais faktors tālākā analīzē netiek iekļauts, jo tas nav pētnieciskā darba uzdevums.

No sākotnēji par faktoriālajām pazīmēm izvēlētajiem faktoriem *statistiski nozīmīgas korelatīvas sakarības ar smago noziegumu intensitātes līmeni neuzrāda budžeta izdevumi vienam teritorijas iedzīvotājiem, ilgtermiņa imigrācija uz 10 000 iedzīvotājiem un iedzīvotāju skaits.*

Izvēlēto *pazīmju uzrādītās korelatīvās sakarības liecina* ne tikai par to, ka *noziedzība ir saistīta ar šīm analīzei izvēlētajām ekonomiskajām, sociālajām un demogrāfiskajām pazīmēm*, bet kaut kādā *mērā šīs pazīmes nosaka, ietekmē noziedzību.*

Tālākam pētījumam par 1996.–2000. gadu, lai noteiktu noziedzības noteicošos faktorus, tiek izvēlētas tās sociāli ekonomiskās pazīmes (x_i), kuras uzrāda statistiski nozīmīgas korelācijas ar smago noziegumu intensitātes līmeni (y) un neuzrāda multikorelativitāti, t.i., par faktoriālajām pazīmēm saglabātas sekojošas pazīmes:

- darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem (x_1),
- rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju (x_2),
- būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju (x_3),
- IKP uz vienu iedzīvotāju (x_4),
- bezdarba līmenis % (x_5),
- strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa (x_6),
- mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju (1995. un 1996. gadā) (x_7).

Noziedzību noteicošās pazīmes palīdz atklāt **daudzfaktoru metodes**.

Daudzfaktoru metodes gadījumā izmanto daudzfaktoru korelāciju un daudzfaktoru regresiju, t.i., tiek noteiktas sakarības starp rezultatīvo un divām vai vairākām faktoriālajām pazīmēm. **Daudzfaktoru korelācijas koeficienta** aprēķins ir pamatots, ja vismaz starp rezultatīvo un faktoriālajām pazīmēm, kā arī ja starp faktoriālo pazīmju pāriem pastāv lineāra sakarība. Daudzfaktoru korelācijas koeficienta aprēķināšana balstās uz aprēķinātajiem Pīrsona pāru korelācijas koeficientiem. Pāru korelācijas koeficients mēra dotā faktora ietekmi un citu ar to saistīto faktoru ietekmi uz rezultatīvo pazīmi. Tas ietekmē regresijas rezultātus. Ja ir neliels novērojumu skaits, tad daudzfaktoru korelācijas koeficients tiek koriģēts. Daudzfaktoru korelācijas koeficienta novērtēšana notiek ar F-kritērija palīdzību. Regresiju analīzes gadījumā rezultatīvās pazīmes sadalījuma atbilstība normālam

sadalījumam nepieciešama, lai noteiktu regresijas vienādojuma un tā parametru nozīmību, bet atbilstība normālam sadalījumam nav nepieciešams noteikums regresijas koeficientu novērtēšanā. [111.]

Lai novērtētu, cik pamatota ir daudzfaktoru metodes lietošana, ar visatbilstošākā regresijas vienādojuma piemeklēšanu pa sakarību pāriem noteikts pastāvošo sakarību veids (3.2. tabula).

3.2. tabula.

Rezultatīvās pazīmes (smago noziegumu intensitātes līmeņa) un faktoriālo pazīmju sakarību veidi

Faktori	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem (x_1)	lineāra	lineāra	lineāra	lineāra	lineāra	lineāra
Rūpnieciskās produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju L_s (x_2)	lineāra	lineāra	pakāpes, loģistiskā, eksponentf.	lineāra	lineāra	lineāra
Būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju, L_s (x_3)	lineāra	pakāpes, loģistiskā, eksponentf.	eksponentf.	lineāra	lineāra	lineāra
Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju, L_s (x_4)	...	pakāpes, loģistiskā, eksponentf.	eksponentf.	pakāpes, loģistiskā, eksponentf.	lineāra	lineāra
Bezdarba līmenis % (x_5)	eksponent. loģistiskā	pakāpes, loģistiskā, eksponentf.	kvadrātiskā	inversā	kubiskā	pakāpes, loģistiskā, eksponentf.
Strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa, L_s (x_6)	eksponentf.	eksponentf.	eksponentf. loģistiskā	eksponentf.	lineāra	pakāpes, loģistiskā, eksponentf.
Mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju, L_s (x_7)	eksponentf.	eksponent.

Visā pētāmā periodā lineāras sakarības uzrāda divi pazīmju pāri: smago noziegumu intensitātes līmenis un darbojošos uzņēmumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem, smago noziegumu intensitātes līmenis un rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju. Izņemot 1997. gadu, lineāras sakarības uzrāda arī pazīmju pāris smago noziegumu intensitātes līmenis un būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju. Pārējās faktoriālās pazīmes ar rezultatīvo pazīmi biežāk uzrāda nelineāras sakarības, kas pēc piemērotākā regresijas vienādojuma piemeklēšanas atbilst

✓ eksponentfunkcijai
$$y = ab^x + \varepsilon. \quad (3.1.)$$

Funkcijas definīcijas apgabals – visu reālo skaitļu kopa, ar pozitīviem a izteiksme ir definēta jebkuram reālam skaitlim x.. Jebkura procesa eksponentfunkcijai atbilstoša attīstība var notikt tikai vēsturiski īsu periodu, jo resursi šādai procesa attīstībai ir ierobežoti;

✓ pakāpes funkcijai
$$y = ax^b \cdot \varepsilon, \quad (3.2.)$$

b šajā gadījumā ir pastāvīgs reāls skaitlis; ja $b = 0$, tad $y = 1$; funkcijas definīcijas apgabals atkarīgs no b;

✓ loģistiskajai funkcijai
$$y = \frac{1}{\frac{1}{u} + a b_1^x} \quad (3.3.)$$

[10., 392]

Šīs funkcijas pēc novērtējamajiem parametriem pieskaitāmas nelineārām funkcijām, tomēr tās iespējams pārvērst standartizētā lineārā modeļa formā, kas padara regresijas analīzi vieglāk realizējamu un rezultātus interpretējamus. [103., 184–185]

Regresijas modeli ieteicams izvēlēties pēc iespējas vienkāršāku, un sarežģīts nelineārās regresijas modelis izmantojams vienīgi tad, ja vienkāršākie modeļi (sākot no lineāra modeļa) interesējošo sakarību atspoguļo nepilnīgi vai kļūdaini. Ja regresijas modeļa sarežģītā (nelineārā) forma nav pamatota, tad nepieciešams izvēlēties vienkāršākus modeļus. [117., 87]

Ņemot vērā to, ka starp rezultatīvo un daļu izvēlētajām faktoriālajām pazīmēm konstatētas lineāras sakarības, lai precizētu sakarību ciešumu un statistisko nozīmību, papildus aprēķināts Pīrsona korelācijas koeficients (34., 35. un 36. pielikums), zināms, Spīrmena korelācijas koeficients ir mazāk precīzs (ja $r = 0,999$, tad šajā pat gadījumā $r_{sp} = 0,821$). [128.]Pie tam, arī SPSS datorprogrammā faktoru analīzes aprēķinos izmanto Pīrsona korelāciju koeficientu.

Atšķirībā no Spīrmena korelāciju koeficientiem, Pīrsona korelāciju koeficienti lineāro sakarību pāros smago noziegumu intensitātes līmenis un darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem, rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju un

būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju biežāk ir statistiski nozīmīgi un korelācijas ir ciešākas (3.3. tabula).

3.3 . tabula.

**Reģistrēto smago noziegumu līmeņa un sociāli ekonomisko pazīmju
Pīrsona pāru korelāciju koeficienti**

Faktori	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīv. (x_1)	0,545**	0,515**	0,548**	0,520**	0,457**	0,436*
Rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju, Ls (x_2)	0,469**	0,51*	0,488**	0,334	0,295	0,257
Būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju, Ls (x_3)	0,543**	0,405*	0,335	0,376*	0,448**	0,319
Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju, Ls (x_4)	...	0,394*	0,340	0,435*	0,524**	0,277
Bezdarba līmenis % (x_5)	-0,325	-0,369*	-0,338	-0,423*	-0,209	-0,243
Strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa, Ls (x_6)	0,447**	0,437*	0,411*	0,465**	0,552**	0,369*
Mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju, Ls (x_7)	0,262	0,515**

* vai ** nozīmē statistiski nozīmīgu korelāciju ar nozīmības līmeni attiecīgi 0,95 un 0,99

Darbojošos uzņēmumu skaits visos pētāmā perioda gados veido statistiski nozīmīgas korelācijas ar smago noziegumu līmeni, pie tam, korelāciju koeficienti četros gados pārsniedz 0,5. Rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju ar smago noziegumu intensitātes līmeni veido statistiski nozīmīgas korelācijas trijos gados no sešiem. būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju – četros gados no sešiem. Arī Pīrsona korelācijas gadījumā neviens no aprēķinātajiem korelāciju koeficientiem nepārsniedz 0,7. tādējādi nozīmējot jau Spīrmena korelāciju gadījumā izteikto secinājumu: faktoriālās pazīmes variācija rezultatīvo pazīmi ietekmē mazākā mērā nekā citi faktori.

Pārējo pazīmju noteiktie Pīrsona korelācijas koeficienti nav uzskatāmi par korektiem, jo sakarību pāri neveido lineāras sakarības, izņemot IKP uz vienu iedzīvotāju korelāciju ar smago noziegumu intensitātes līmeni 1999.–2000. gadā, bezdarba līmeņa (%) korelāciju 1999. gadā un strādājošo mēneša vidējo bruto darba samaksas korelāciju 1999. gadā.

Aprēķinātie korelāciju koeficienti dod iespēju atlasīt tos faktorus, kuri izmantojami **regresiju analīzē**, kas pastāvošās sakarības attēlo regresijas vienādojuma veidā, tādējādi nosakot sakarības analītisko formu.

Daudzfaktoru regresijas gadījumā regresijas modeļa izveidošana nozīmē:

- sakarību formas izvēli (regresijas vienādojuma aprēķināšanu),
- faktoriālo pazīmju atlasīšanu un interpretāciju.

Regresijas modelī iekļauj tos faktorus, kuri korelē ar rezultatīvo pazīmi, pie kam, to skaitam jābūt 5–6 reizes mazākam nekā pētāmā kopuma apjomam. Līdzšinējā prakse pierādījusi, ka starp sociāli ekonomiskām parādībām reāli eksistējošās sakarības var aprakstīt, izmantojot dažādas funkcijas: lineāro funkciju, pakāpes, eksponentfunkciju utt. Analīzei vispiemērotākā ir lineārā funkcija, tāpēc nelineārās funkcijas ar linearizācijas palīdzību tiek pārvērstas lineārajās. No apsvēruma, ka regresijas vienādojumu praktiski izmanto tikai noteiktā eksistences apgabalā, kas bieži ir diezgan šaurs, tad arī nelineāras sakarības vietā, kura pamatota loģiskas analīzes ceļā, var lietot lineāru sakarību. Īpaši šo pieņēmumu lieto tad, ja faktoriālā pazīme variē šaurā apgabalā un kopa ir neliela. [28.] Regresiju analīzē **faktoru atlasīšanai viena no metodēm ir soļu regresija**, kuras būtība ir pakāpeniska faktoru iekļaušana regresijas vienādojumā ar sekojošu to nozīmības pārbaudi. Nozīmība tiek noteikta, par cik samazinoties kvadrātu starpību summai, palielinās korelācijas koeficients un tajā pašā laikā notiek arī pretēja pārbaude – tiek izslēgti tie faktori, kas pēc t-Stjudenta kritērija nav statistiski nozīmīgi. Faktors ir nenozīmīgs, ja iekļaujot to regresijas modelī, izmainās tikai korelācijas koeficients, bet nesamazinās kvadrātu starpību summas. Ja iekļaujot regresijas vienādojumā faktoru, palielinās daudzfaktoru korelācijas koeficients, bet nemainās regresijas koeficients (vai tas mainās tikai nenozīmīgi), tad dotā pazīme ir būtiska un to nepieciešams iekļaut regresijas vienādojumā. [110., 25. lpp.] Pirms iekļaut faktoru modelī, svarīgi novērtēt, vai starp

faktoriem nepastāv multikolinearitāte, t.i., divu pazīmju pāru korelācijas koeficients pārsniedz 0,8. Ja starp faktoriem novēro šādu sakarību, tad jāizvērtē, kurš no faktoriem izmantojams analīzē un no kura faktora jāatsakās. Regresijas vienādojuma vispārīgā forma ir

$$\bar{y} = a_0 + b_1 x_1 + b_2 x_2 + \dots + b_k x_k, \quad (3.4.)$$

a_0 – regresijas vienādojuma brīvais loceklis, kas nozīmē visu neizdalīto kopējo (atlikušo) faktoru ietekmi uz rezultatīvo pazīmi,

$b_{1,2,\dots,k}$ – regresijas koeficients, kas nozīmē, par cik vidēji izmainās rezultatīvās pazīmes vērtība, izmainoties faktoriālajai pazīmei par vienu vienību.

Faktoriālās pazīmes ietekmi uz rezultatīvo pazīmi šādā veidā var novērtēt, ja daudzfaktoru regresijas gadījumā faktoriālās pazīmes mērītas vienādās mērvienībās un tām ir līdzīgas variācijas.

Tā kā katras faktoriālās pazīmes, kas iekļauta regresijas vienādojumā, novērtēšana rada problēmas, ja faktoriālās pazīmes gan pēc būtības, gan mērvienības ir atšķirīgas, tad papildus regresijas vienādojums var būt izteikts standartizētā veidā. Aprēķinātie standartizētie regresijas koeficienti (β) rada iespējas veikt salīdzinošu katras faktoriālās pazīmes izmaiņu ietekmes uz rezultatīvo pazīmi novērtējumu un nozīmē sekojošo: standartizētais regresijas koeficients β_1 parāda rezultatīvās pazīmes standartnovirzes izmaiņas, izmainoties faktoriālai pazīmei x_1 par vienu standartnovirzi.

Regresijas vienādojums ir sakarību modeļa analītiskā forma. Faktiski par korelāciju regresiju modeli ar iespējām prognozēt var uzskatīt tādu modeli, kurā noteiktais determinācijas koeficients pārsniedz 0,5 un regresijas koeficienti ir interpretējami saskaņā ar teorētiskajām zināšanām par pētāmās sistēmas sakarību dabu. Ja determinācijas koeficients mazāks par 0,5, tas nozīmē, ka faktoriālās pazīmes variācija izskaidro mazāko daļu no pazīmēm, kas kopumā ietekmē rezultatīvās pazīmes kopējo dispersiju, līdz ar to sintezētajiem matemātiskajiem modeļiem nav praktiskas nozīmes.

Iegūto **regresijas modeli novērtē pēc sekojošiem parametriem**, izdalot vairākas vērtējuma grupas:

1) regresijas modeļa ticamības novērtējums:

- korelācijas koeficienta ciešuma novērtējums;

- determinācijas koeficienta ciešuma novērtējums.
Sakarību uzskata par pietiekami ciešu un analīzei teorētiski pamatotu, ja determinācijas koeficienta vērtība ir robežās no 0,50 – 1,00; ja determinācijas koeficients ir robežās starp 0,01 līdz 0,09 – sakarība vāja, teorētiski apstiprinās nepilnīgi; 0,10 – 0,49 – sakarība vidēja;
- aproksimācijas koeficientam jeb modeļa kļūdas vidējai relatīvai vērtībai jābūt pēc iespējas mazai, vēlams nepārsniegt 12 – 15%, optimālā vērtība 8 – 10%;
- kopējo modeļa adekvātumu novērtē pēc F kritērija.;

2) regresijas koeficienta ticamības novērtējums:

- regresijas koeficienta novērtē ar t -Stjudenta kritērija palīdzību;

3) korelācijas un determinācijas koeficientu ticamības novērtējums:

- korelācijas koeficienta ticamību novērtē pēc t -Stjudenta kritērija;
- determinācijas koeficienta ticamību novērtē ar F kritērija palīdzību. [114., 115., 127.]

Daudzfaktoru soļu regresijas analīzes rezultāti apkopoti 3.4 . tabulā

Ja aprēķinātā F kritērija vērtība ir statistiski nozīmīga, tad lielāko daļu novērotās variācijas izskaidro faktoriālā pazīme, tomēr tas nenozīmē, ka šis modelis izmantojams prognozēšanā. Prognozēšanai izmantojams tāds modelis, ja tam F kritērija aprēķinātā vērtība pārsniedz F kritērija kritisko vērtību 4 – 5 reizes. [109., 171] Pie tam, visiem regresijas koeficientiem ir jābūt statistiski nozīmīgiem.

Ja daļa vai visi regresijas koeficienti nav statistiski nozīmīgi, tad kopumā modelis uzskatāms par neadekvātu un tālākai analīzei nav izmantojams. Iegūtā regresijas modeļa analīze nozīmē kopējo modeļa statistisko novērtējumu un modelī ietilpstošo faktoriālo pazīmju novērtējumu (regresijas koeficienta lielums, zīme) – kā šīs faktoriālās pazīmes ietekmē rezultatīvo pazīmi, kā arī determinācijas koeficienta aprēķināšanu (cik procentu rezultatīvās pazīmes variāciju izskaidro daudzfaktoru regresijas modelī iekļautās faktoriālās pazīmes).

3.4.tabula.

Daudzfaktoru soļu regresijas analīzes rezultāti (p=0,95)

Gads	Statistiski nozīmīgā faktoriālā pazīme	Korelācijas koeficients	Determinācijas koeficients	Koriģ. determinācijas koeficients	F krit./nozīmības līmenis α	t krit./nozīmības līmenis α	Regresijas vienādojums Ticamības intervāls (p=0,95)	Standartizētais regresijas koeficients β
1995	Darbojošos uzņēmumu skaits (x_1)	0,545	0,297	0,275	13,119 0,001	5,336/0,000 3,622/0,001	$Y=37,8 + 1,5x_1$ $23,3 \leq a_0 \leq 52,2$ $0,7 \leq a_1 \leq 2,4$	0,545
1996	Darbojošos uzņēmumu skaits (x_1)	0,515	0,265	0,242	11,193 0,002	5,299/0,000 3,346/0,002	$Y=39,0 + 1,5x_1$ $24,0 \leq a_0 \leq 54,0$ $0,6 \leq a_1 \leq 2,3$	0,515
	Mazumtirdzniecības apgrozījums (x_7)	0,654	0,428	0,390	8,538 0,007	6,022/0,000 2,925/0,007 2,922/0,007	$Y=39,8+1,2x_1 +$ $+ 0,01x_7$ $26,3 \leq a_0 \leq 53,3$ $0,4 \leq a_1 \leq 2,0$ $0,003 \leq a_2 \leq 0,018$	0,416 0,415
1997	Rūpniecības produkcijas izlaide (x_2)	0,488	0,238	0,214	9,689 0,004	18,371/0,000 3,3113/0,004	$Y= 55,7 + 0,002x_2$ $49,5 \leq a_0 \leq 61,8$ $0,001 \leq a_1 \leq 0,004$	0,488
1998	Darbojošos uzņēmumu skaits (x_1)	0,520	0,270	0,246	11,465 0,002	7,069/0,000 3,386/0,002	$Y = 41,2+ 1,3x_1$ $29,3 \leq a_0 \leq 53,1$ $0,5 \leq a_1 \leq 2,2$	0,520
1999	Strādājošo mēn. vid. bruto darba samaksa (x_6)	0,552	0,305	0,282	13,591 0,001	1,282/0,209 3,687/0,001	$Y= 17,4 + 0,4x_6$ $-10,3 \leq a_0 \leq 45,2$ $0,2 \leq a_1 \leq ,7$	0,552
2000	Darbojošos uzņēmumu skaits (x_1)	0,436	0,190	0,164	7,284 0,011	7,210/0,000 2,699/0,011	$Y= 51,8 + 1,6x_1$ $37,2 \leq a_0 \leq 66,4$ $0,4 \leq a_1 \leq 2,7$	0,436

Novērtējot iegūtos daudzfaktoru soļu regresijas rezultātus, var secināt, ka

- noteiktā statistiski nozīmīgā faktoriālā pazīme četros gados no sešiem ir darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem. 1997. gadā kā faktoriālā pazīme regresijas analīzes rezultātā ir izdalīts rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju, savukārt,

1999. gadā – strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa. 1996. gadā soļu regresijas analīze kā statistiski nozīmīgus noteikusi divus regresijas modeļus. Pirmajā iekļauta tikai viena faktoriālā pazīme – darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem, otrajā modelī ietverti divi statistiski nozīmīgi faktori – darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem un mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju. Novērtējot otru piedāvāto modeli, jāsaaka, ka mazumtirdzniecības apgrozījuma uz vienu iedzīvotāju (x_7) kā faktora ietekme ir sekojoša – pieaugot mazumtirdzniecības apgrozījumam uz vienu iedzīvotāju par 100 latiem, reģistrēto smago noziegumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem pieaug par 1 noziegumu. Šāda ietekme vērtējama kā niecīga, jo mazumtirdzniecības apgrozījuma pieaugums uz vienu iedzīvotāju 1997. gadā, salīdzinot ar 1996. gadu ir 20.6 lati, bet visā sešu gadu periodā vidēji – 67,5 lati. Pie tam, par vēlāku periodu sākotnējie dati teritoriālā griezumā šo faktoriālo pazīmi vairs neiekļauj, tāpēc šim regresijas vienādojumam ir tikai informējoša nozīme – mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju ir saistīts ar smago noziegumu līmeni.

- iegūtie daudzfaktoru korelācijas koeficienti atrodas robežās no 0,436 līdz 0,654, un tie vērtējami kā vidēji cieši;
- ņemot vērā to, ka izpētes kopas apjoms atbilst mazas izlases apjomam, analīzei izmantojami koriģētie determinācijas koeficienti;
- regresijas analīzes rezultātā iegūtie determinācijas koeficienti (R^2) norāda, kādu daļu no smago noziegumu variācijas izskaidro faktoriālās pazīmes variācija. Darbojošos uzņēmumu skaita uz 1000 iedzīvotājiem izmaiņas izskaidro sākot no 16,4% (2000. gadā) līdz 29,7% (1995. gadā) smago noziegumu līmeņa variāciju, un noteiktā faktoriālā pazīme izskaidro mazāko daļu no pazīmēm, kas kopumā ietekmē rezultatīvās pazīmes kopējo dispersiju ($R^2 < 50\%$). Tas pats sakāms par rūpniecības produkcijas izlaidi uz vienu iedzīvotāju un strādājošo mēneša vidējo bruto darba samaksu – šīs faktoriālās pazīmes attiecīgi izskaidro 21,4% un 28,2% no smago noziegumu kopējās dispersijas, pārējo daļu izskaidrojot citiem faktoriem;
- modeļi kopumā pēc F kritērija vērtējami kā adekvāti un regresijas koeficienti (pēc t kritērija) ir statistiski nozīmīgi;

- tā kā determinācijas koeficienti ir mazāki par 0,5, tas nozīmē, ka šīs sakarības nevar uzskatīt par pietiekami ciešām un analīzei teorētiski pamatotām. Arī iegūtie modeļi tikai nosacīti dēvējami par regresijas modeļiem, un šiem modeļiem nav praktiskas nozīmes prognožu izstrādē, tomēr iegūtie rezultāti norāda uz cēloņu – seku attiecībām starp darbojošos uzņēmumu skaitu uz 1000 iedzīvotājiem, mazumtirdzniecības apjomu uz vienu iedzīvotāju, rūpniecības produkcijas izlaidi uz vienu iedzīvotāju, strādājošo mēneša vidējo bruto darba samaksu un reģistrēto smago noziegumu intensitātes līmeni, tādējādi pamatojot šo pazīmju kā faktoru esamību;
 - iegūtie lineārie regresijas vienādojumi atbilst sākotnēji noteiktajam sakarību raksturam, un neprasa papildus linearizāciju;
 - iegūtie regresijas vienādojumi ļauj izdarīt secinājumu, ka
- ✓ **darbojošos uzņēmumu skaita** uz 1000 iedzīvotājiem ietekme uz smago noziegumu līmeni ir stabila, jo 1995. un 1996. gadā, pieaugot darbojošos uzņēmumu skaitam uz 1000 iedzīvotājiem par vienu vienību, smago noziegumu līmenis palielinās par 1,5 reģistrētiem noziegumiem, 2000. gadā – attiecīgi par 1,6. Tikai 1998. gadā darbojošos uzņēmumu uz 1000 iedzīvotājiem skaita izmaiņas par vienu vienību ietekmēja smago noziegumu intensitātes līmeni mazākā mērā – par 1,3 reģistrētiem smagiem noziegumiem uz 10 000 iedzīvotājiem;
 - ✓ 1997. gadā **rūpniecības produkcijas izlaides** uz vienu iedzīvotāju ietekme uz smago noziegumu līmeni ir sekojoša – pieaugot rūpniecības produkcijas apjomam uz vienu iedzīvotāju par 1000 latiem, smago noziegumu līmenis pieaug par 2 noziegumiem. Šī ietekme vērtējama kā niecīga, jo saražotās rūpniecības produkcijas apjoma pieaugums 1997. gadā, salīdzinot ar 1996. gadu, bija 146,3 latī;
 - ✓ 1999. gadā kā faktoriālā pazīme izdalīta **strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa**, kuras ietekme vērtējama sekojoši: pieaugot vidējai darba samaksai mēnesī par 10 latiem, reģistrēto smago noziegumu līmenis pieaug par 4 noziegumiem. Šādu sakarību zināmā mērā apliecina arī firmas SKDS 2001. gadā veiktais socioloģiskais pētījums: 14% Latvijas iedzīvotāju atzīst, ka pēdējā gada laikā viņi vai viņu ģimenes locekļi ir kļuvuši par kāda nozieguma upuriem, un 20,3% no cietušajiem ienākumu līmenis uz vienu ģimenes locekli bijis virs 127 latiem, bet līdz 42 latiem uz ģimenes locekli – 12,5%. [2.] Tas nozīmē,

ka cilvēki ar lielākiem ienākumiem kļūst par noziegumu upuriem biežāk. un daļa noziegumu iepriekš tiek mērķtiecīgi plānoti. Acīmredzot, šeit darbojas princips – kam nekā nav, no tā nav arī ko paņemt.

✓ Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem, mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju, saražotās rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju, strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa – **tās ir pazīmes**, kas zināmā mērā **raksturo ekonomisko aktivitāti un ekonomisko izaugsmi administratīvajā teritorijā un valstī**. Apkopojot iegūtos rezultātus, var izteikt pieņēmumu, ka Latvijā makro līmenī šobrīd no sociāli ekonomiskajiem faktoriem, par kuriem ir pieejama statistiskā informācija, noziedzību noteicošie ir tie ekonomiskie faktori, kas raksturo ekonomisko aktivitāti un ekonomisko attīstību valstī.

Dati par parādību, procesu ilgākā laika periodā rada iespējas novērtēt **divu dažādu laika rindu savstarpējās saistības pakāpi**. Laika rindu cēloņsakarību izpēte ir sarežģīta un šāda veida uzdevumu atrisināšana līdz mūsdienām vēl nav pilnībā izstrādāta. Galvenā problēma šī jautājuma risināšanā pastāv tajā apstākļi, ka, ja pastāv ilgāka laika perioda trends, tad noviržu kvadrātu summu liela daļa ir saistīta ar šo trendu. Ja divām pazīmēm ir vienādi trendi (vienāds līmeņu izmaiņu virziens) tad starp šo pazīmju līmeņiem novēros pozitīvu kovariāciju. Vienā un otrā laika rindā vēlāku gadu līmeņi būs vai nu vairāk vai mazāk nekā agrāko gadu līmeņi. Līmeņu korelāciju koeficients būs pozitīvs. Saistītu laika rindu gadījumā, tātad, novēro autokorelāciju. **Autokorelācija** ir korelatīva sakarība, kuru novēro starp viens otram sekojošām dinamikas rindas līmeņu vērtībām vai novirzēm no trenda, kas ņemtas ar novirzi laikā par 1 periodu, 2, 3 utt. periodiem, t.i., pastāv korelācija starp laika rindu $y_1, y_2, y_3, \dots, y_n$ un to pašu laika rindu, kuras atskaites punkts nobīdīts par laika momentu $h - y_{1+h}, y_{2+h}, y_{3+h}, \dots, y_{n+h}$. Šajā gadījumā runā par dažādas kārtas autokorelācijas koeficientiem – pirmās, otrās, utt. Autoregresija – regresija, kas ņem vērā iepriekšējo līmeņu vērtību ietekmi uz nākamo līmeņu vērtībām. [130.] Pie tam, ekonomisko procesu analīze bieži rāda, ka vienādi trendu virzieni nebūt nenozīmē cēloņsakarības. Lai reāli atspoguļotu pastāvošo korelāciju, jānorobežojas no trendu ietekmes, t.i., aprēķināt līmeņu novirzes no trenda un izmērīt nevis līmeņu korelāciju, bet divu pazīmju svārstību korelāciju. Klasiskās matemātiskās statistikas metodes pielietojamas tikai neatkarīgu savstarpēji saistītu rindu

analīzei. Lai šīs metodes pielietotu vairāku saistītu dinamikas rindu analīzē, jānovērtē un jānovērš to autokorelācija.

To, izmantojot SPSS datorprogrammu, iespējams veikt ar tā saucamā **ARIMA** („Autoregresīvā integrētā slīdošā vidējā vērtība”) **modeļa** palīdzību, kas būtībā ir regresijas modelis. Pirms modeļa aprēķināšanas, izmantojot parciālās autokorelācijas funkcijas (PACF) un autokorelācijas funkcijas (ACF), tiek pārbaudīta laika rindu līmeņu vērtību nejaušība. Šo funkciju grafiskie attēli sniedz norādes par integrācijas pakāpi (diferencēšanu, kas nepieciešama, lai mainīgais kļūtu stacionārs) un slīdošo vidējo. Ja mainīgais nav stacionārs, to pārveido, lai tas tāds kļūtu. Tālāk var veikt regresiju analīzi kā to pieļauj klasiskās matemātiskās statistikas metodes, tikai šajā gadījumā regresija ietver autoregresīvo komponentu. [102.]

ARIMA iegūto rezultātu novērtēšanā SPSS izmanto maksimālās ticamības metodi (MTM). Tā iziet algoritmu kā sākuma punktu vairākas reizes, izmantojot iepriekšējā darbībā iegūto atrisinājumu. SPSS maksimizē funkcijas vērtību, izvēloties koeficientu novērtējumu kopumu, kas kāpinātu funkciju. Ja autokorelācija nav novērsta, tad šāds modelis nav izmantojams prognozēšanā. Autokorelācija atlikumos var nozīmēt, ka vienādojumā nav iekļauts kāds visai nozīmīgs faktors, tāpat tas var nozīmēt neprecīzi izvēlētu regresijas vienādojumu, vai arī – dinamikas rindas saista kopēja tendence. [115.]

Sakarību analīzei dinamikā kā atkarīgais mainīgais izvēlēts smago noziegumu līmenis, kā neatkarīgie mainīgie – pazīmes, kuras kā faktoros noteica iepriekš veiktā regresiju analīze – darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem, rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju un strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa. Analīzei izmantojamie dati (37. pielikums) apkopoti 3.5. tabulā.

3.5. tabula.

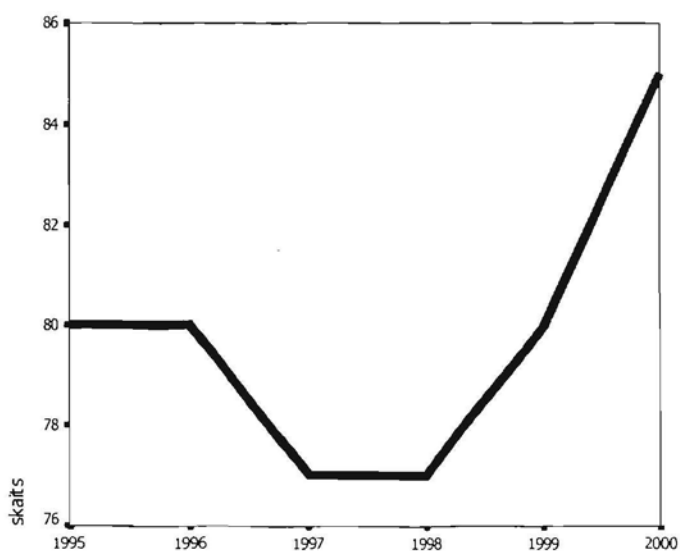
Smago noziegumu intensitātes līmeņa un smago noziegumu līmeni noteicošo faktoru dinamika Latvijā 1995–2000. gadā

Gads	Smago noziegumu skaits uz 10 000 iedz.	Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem	Rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedz. Ls	Strādājošo mēneša bruto vidējā darba samaksa, Ls
1995	80	23	468,6	89,5
1996	80	24	599,9	98,7
1997	77	22	746,2	120,0
1998	77	21	805,2	133,3
1999	80	17	736,9	141,0
2000	85	17	801,1	149,5

[52., 54., 55., 56., 57., 71.]

Šo procesu attīstību dinamikā atspoguļo sekojošie 3.6., 3.7., 3.8. un 3.9. attēli.

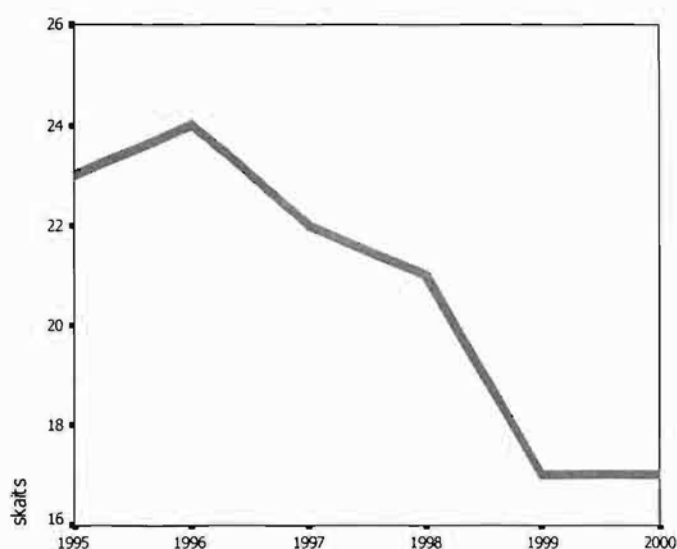
Salīdzinot ar 1995., 1996. gadu, smago noziegumu skaits 1997.–1998. gadā novērots salīdzinoši zemāks, tomēr 1999.–2000. gadā vērojams smago noziegumu skaita uz 10 000 iedzīvotājiem pieaugums (3.6. attēls). Te vietā atcerēties, ka 1999. gada 1. aprīlī stājās spēkā jaunais Krimināllikums, kas paplašināja smago noziegumu jēdzienu, tādējādi objektīvi palielinot gan reģistrēto noziegumu skaitu, gan arī smago noziegumu skaitu.

3.6. attēls. Smago noziegumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem Latvijā.

1997.–1998. gads pēc speciālistu vērtējuma ir noziedzības stabilizācijas periods, kura attīstības 1999.–2000. gadā objektīvu novērtējumu šobrīd nav iespējams sniegt sakarā ar augšminēto faktu. Korektam pētījumam piemērotākais laika periods būtu 1993.–1998. gads, kad spēkā bija viena likumdošana, diemžēl šim periodam nav atbilstošu salīdzināmu statistikas datu, kas padara šī perioda analīzi nerealizējamu.

Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem maksimumu sasniedza 1996. gadā, pēc tam redzams, ka darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem krities, pēdējos divos gados sasniedzot 17 darbojošos uzņēmumus uz 1000 iedzīvotājiem (3.7. attēls).

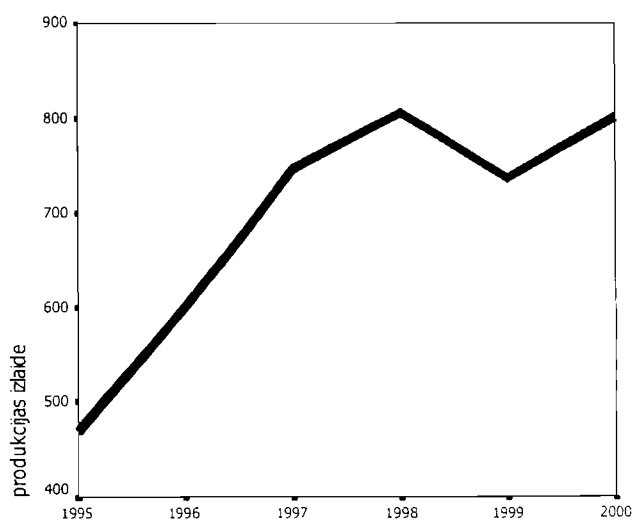

3.7. attēls. Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem Latvijā.

Ja 1996. gada beigās darbojošos uzņēmumu skaits līdzinājās 57,8 tūkstošiem, tad 2000. gada beigās to skaits – 41,9 tūkstoši. [54., 56.] Šāda darbojošos uzņēmumu skaita lejupejoša tendence skaidrojama ar šī procesa „normalizēšanos”. 90. gadu sākumā uzņēmumi nereti tika dibināti, pat īsti nezinot, ar ko firma nodarbosies. Izmēģinot spēkus vienā vai otrā nozarē, nereti sekoja arī darbības izbeigšana, zināmu „kārtību” ieviesis arī privatizācijas process, laika gaitā ieviesti daudzi normatīvie akti, kas uzliek par pienākumu maksāt dažādus nodokļus, sniegt regulāru informāciju valsts institūcijām, tādējādi atsijājot no kopējā reģistrēto uzņēmumu skaita tos, kas reāli nedarbojas. Arī jaunu uzņēmumu dibināšanas procedūra šajā laikā kļuva sarežģītāka, piemēram, no pamatkapitāla veidošanas viedokļa. 90. gadu beigās izdevīgāk ir pārpirkt jau reģistrētu uzņēmumu. Vairums to cilvēku, kas

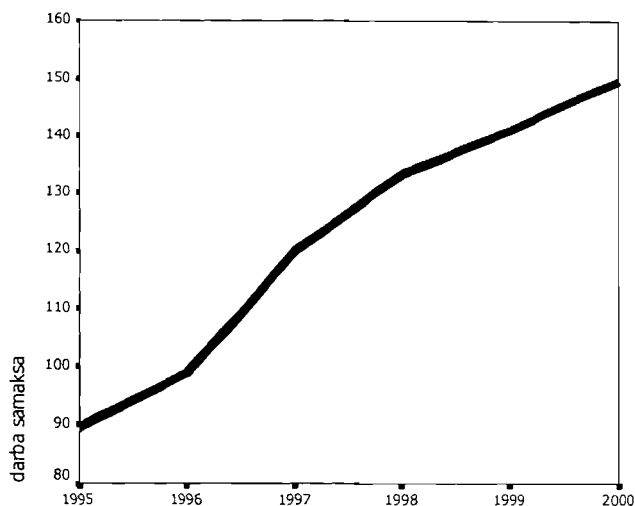
vēlējušies uzsākt savu biznesu, to arī ir izdarījuši.. tādējādi samazinās arī jaundibināto uzņēmumu skaits. Līdzīgi kā pasaulē, Latvijā notiek arī uzņēmumu apvienošanās, kas ļauj sekmīgāk konkurēt tirgū, kas salīdzinoši mazāk prasa izdot reklāmai mārketingam, nekā to darītu neliels uzņēmums.

Pētāmajā periodā vērojams straujš rūpniecības produkcijas izlaides uz vienu iedzīvotāju pieaugums, izņemot 1999. gadu, kad šo kāpumu pārtrauc Krievijas krīzes ietekme (3.8. attēls). 1999. gadā, salīdzinot ar 1998. gadu, krasi – par 40% – samazinās eksports uz NVS valstīm, uz Krieviju eksports samazinās par 49%. Pie tam, eksports 1999. gadā uz NVS veidoja 12% no visa Latvijas eksporta, savukārt, imports no NVS veidoja 15% no visa Latvijas importa. [56.] Tas pārtrauca vai ierobežoja daudzu uzņēmumu darbību un ietekmēja arī produkcijas ražošanu.

3.8 . attēls. Saražotās rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju Latvijā, latos.

Strādājošo mēneša vidējās bruto darba samaksas dinamika visā periodā uzrāda augšupejošu tendenci (3.9. attēls).

3.9. attēls. Strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa Latvijā, latos.

Visstraujāk strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa pieaugusi, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, 1997. gadā – par 21.6%, 1998. gadā tai pieaugot par 11.1% , bet 1999. gadā – par 5,8%. Strādājošo mēneša vidējās bruto darba samaksas pieaugumam ir objektīvs pamats, jo gadu no gada pieaug sniegto pakalpojumu un saražoto preču apjoms, pieaug arī darbaspēka atražošanai nepieciešamās izmaksas.

Iepriekš izveidotie hronoloģiskie attēli parāda noteiktu laika tendenci, tas nozīmē, ka pazīmes nav stacionāras, un jāpārbauda to autokorelācija. Autokorelācijas pārbaudei izmanto tā saucamās parciālās autokorelācijas funkcijas, kuru grafiskie attēli (korelogrammas) rāda, ka konkrētajā gadījumā nevienā no pazīmēm autokorelāciju, kas izkropļotu dinamikas sakarību rādītājus, nenovēro, un tas nozīmē, ka papildus pārveidojumi nav vajadzīgi.

Datu apstrādes rezultātā iegūti trīs ARIMA modeļi:

1. modelis ietver smago noziegumu intensitātes līmeni, darbojošos uzņēmumu skaitu uz 1000 iedzīvotājiem un saražoto rūpniecības produkcijas izlaidi uz vienu iedzīvotāju;
2. modelis – smago noziegumu intensitātes līmeni, darbojošos uzņēmumu skaitu uz 1000 iedzīvotājiem un strādājošo mēneša vidējo bruto darba samaksu;
3. modelis – smago noziegumu intensitātes līmeni, saražotās rūpniecības produkcijas izlaidi uz vienu iedzīvotāju un strādājošo mēneša vidējo bruto darba samaksu (3.6. tabula). Pirmais skaitlis norāda regresijas vienādojuma koeficientus, otrais – aproksimācijas vidējo kļūdu.

3.6. tabula
ARIMA metodes rezultātā iegūtie modeļi

Autoregresīvais komponents	1. modelis	2. modelis	3. modelis
Smago noziegumu intensitātes līmenis	-0,905/ 0,158	-0,813/0,423	-0,803/0,425
Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem	2,720 /0,348	-0,311/0,792	---
Rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju, Ls	-0,062/0,200	---	-0,007/0,758
Strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa, Ls	---	-0,568/0,220	-0,490/0,379
Konstante	8,69/0,263	7,39/0,289	7,35/0,274

Pēc absolūtajām vērtībām vislielāko koeficientu uzrāda darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem, tomēr, kā norāda aproksimācijas koeficienti, neviens no modeļos iekļautajiem koeficientiem nav statistiski nozīmīgi, jo ievērojami pārsniedz 0,1 (koeficienti ir interpretējami, ja aproksimācija ir mazāks par 0,1) [115.] Tas nozīmē, ka dinamikas rindu analīze nav devusi vērā ņemamus rezultātus, kam par iemeslu varētu būt īsā laika rinda (6 gadi).

Tomēr, tā kā ar ARIMA metodi ir noteikts, ka pazīmēs nav novērota būtiska autokorelācija, tad iespējams aprēķināt dinamikas rindu pāru korelāciju koeficientus, kas ļauj spriest par sakarībām starp dinamikas rindām.

Aprēķinu rezultātā iegūti trīs korelāciju koeficienti, kas norāda smago noziegumu līmeņa korelāciju ar šo līmeni ietekmējošām pazīmēm dinamikā (3.7. tabula).

3.7. tabula.
Smago noziegumu skaita uz 10 000 iedzīvotājiem un to ietekmējošo faktoru dinamikas korelācijas

Pazīme	Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem	Saražotās rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīv., Ls	Strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa, Ls
Smago noziegumu skaits	- 0,4648	0,0256	0,2688

Korelācija starp smago noziegumu intensitātes līmeni un darbojošos uzņēmumu skaitu uz 1000 iedzīvotājiem dinamikā uzrāda vidēji ciešu, pretēju korelāciju ($r = -0.4648$).

tomēr šī korelācija nav statistiski nozīmīga ($r_{krit.}(V = 4, \alpha = 0,05) = 0,811$). Iegūtais rezultāts nozīmē, ka dinamikā starp smago noziegumu intensitātes līmeni un darbojošos uzņēmumu uz 1000 iedzīvotāju skaitu *pastāv tendence: laikā no 1995. gada līdz 2000. gadam, samazinoties darbojošos uzņēmumu skaitam uz 1000 iedzīvotājiem, smago noziegumu intensitātes līmenis pieaug, un otrādi*. Pēc autora domām, *pirmkārt*, jebkurš no jauna reģistrēts uzņēmums (ja tā nav fiktīva firma) palielina tautsaimniecībā nodarbināto skaitu, samazinot bezdarbu, tādējādi radot cilvēkiem ekonomisko dzīves pamatu, un otrādi. 90. gadu sākumā novēroja strauju reģistrēto uzņēmumu skaita pieaugumu, kas visai strauji atkal samazinājās, daļai uzņēmumu nekad neuzsākot savu faktisko darbību. Daudzi uzņēmumi, neizturējuši konkurenci, pārtrauca savu darbību, palielinot bezdarbnieku skaitu. *Otrkārt*, katrai firmai ir savs pamatlīdzekļu un apgrozāmo līdzekļu daudzums, kas var kļūt par nozieguma objektu. Kopš 90. gadu beigām ir sakārtojusies jaundibināto uzņēmumu reģistrācija un to darbības kontrole, faktiski diezgan precīzi šobrīd zināms reāli darbojošos uzņēmumu skaits, apzināti fiktīvie uzņēmumi, kas veikuši krimināla rakstura darbības. Tas objektīvi arī palielinājis reģistrēto noziegumu skaitu, un jāatceras, ka ekonomiskie noziegumi biežāk ir smagie noziegumi.

Smago noziegumu intensitātes līmeņa un saražotās rūpniecības produkcijas izlaides uz vienu iedzīvotāju savstarpējā korelācija dinamikā nav vērā ņemama, jo korelācijas koeficients faktiski ir nulle.

Analizējot smago noziegumu intensitātes līmeņa un strādājošo mēneša vidējās bruto darba samaksas sakarības dinamikā, aprēķinātais korelācijas koeficients ir vērā ņemams tikai tendenču līmenī, jo arī nepārsniedz r_{krit} vērtību. Šī sakarība ir pozitīva, un, tāpat, *dinamikā pastāv tendence: 1995.–2000. gadā, pieaugot strādājošo mēneša vidējai bruto darba samaksai, pieaug arī smago noziegumu intensitātes līmenis*. Tas skaidrojams ar jau pieminēto faktu, ka par uzbrukuma upuriem zādzību, laupīšanu gadījumā visbiežāk kļūst personas ar pastāvīgiem ienākumiem, un kuri gadu no gada pieaug. Nauda, materiālās vērtības visbiežāk arī ir motīvs noziegumam, sākot no zādzības līdz pat nejaušai vai iepriekš izplānotai slepkavībai.

Kopumā *noteiktās sakarības dinamikā vērtējamas tikai kā orientējošas*, jo

dinamikas rindu korelāciju nevar uzskatīt par pastāvīgu ciešuma rādītāju, jo sakarības laika gaitā mainās. Lai noteiktu, kad sakarības ir ciešākas un kad vājākas, aprēķināt slidošos korelāciju koeficientus, tomēr to iespējams veikt, ja laika rindu garums ir lielāks par 9 – 11 gadiem. [114.] Konkrētā pētījuma ietvaros veikt šādus aprēķinus nav lietderīgi, jo laika rindu garums ir tikai 6 gadi, t.i., mazākais, ko vispār pieļauj laika rindu analīze. [132.] Salīdzinošu iegūto rezultātu analīzi un interpretāciju dinamikā apgrūtina arī tas, ka 1999. un 2000. gadā reģistrētais noziedzīgo nodarījumu un smago noziegumu skaits, saistībā ar Krimināllikuma stāšanos spēkā 1999. gada 1. aprīlī, objektīvi ir lielāks.

Mūsdienu statistikā ar **faktoru analīzi** saprot metožu kopumu, kas, balstoties uz reāli pastāvošu sakarību pamata, ļauj noteikt apkopojošus slēptus iekšējo struktūru un parādību un procesu attīstības mehānismu raksturotājus. [127.] Faktoru analīze meklē galvenās ietekmes, kas izmaina vienu vai otru rādītāju. Faktoru analīzes lietošanai nav īpašu ierobežojumu, tā neprasa datu kopas atbilstību normālam sadalījumam, jo faktoru analīzes gadījumā grupēšana tiek veikta ne pēc sākotnējiem datiem, bet pēc integrāliem rādītājiem, kas veidoti kā sākotnējo datu lineāras kombinācijas.[111.]Galvenais uzdevums, ko risina jebkura no faktoru analīzes metodēm, ir sākotnējās informācijas reducēšana no informācijas apjoma $n \times m$ uz ierobežotu faktoru matricas elementu skaitu $m \times r$, pie kam $r < m$ (n – novērojumu skaits, m – pazīmju skaits, r – faktoru svāri), parādot tos faktorus, kas „uzvedas” līdzīgi un kurus var apvienot grupās. Pie tam, faktoru analīzes metodes dod iespēju vizualizēt pētāmo parādību un procesu struktūru, t.i., noteikt to stāvokli un, vajadzības gadījumā, arī prognozēt.

Faktoru analīze nozīmē veikt :

- 1) faktoru noteikšanu;
- 2) faktoru griešanu un,
- 3) faktoru analītiskā modeļa novērtēšanu. [9.]

Faktoru analīzes jebkuras metodes (galveno faktoru metode, α - faktoru metode, maksimālās līdzības metode, kanoniskā faktoru analīzes metode utt.) matemātiskais modelis bāzējas uz loģisku pieņēmumu, ka savstarpēji saistītu pazīmju kopums nosaka kaut kādu kopēju rezultātu.

Shematiski šo metodi var attēlot šādi (3.10. attēls):

$$\mathbf{X} \longrightarrow \mathbf{Z} \longrightarrow \mathbf{R} \longrightarrow \mathbf{A} \longrightarrow \mathbf{F}$$

3.10. attēls. Faktoru analīzes shēma.

Shēmā lietoti šādi apzīmējumi: X – sākotnējo datu matrica, tās izmēri $n \times m$, kur:

n – novērojumu skaits,

m – pazīmju skaits,

Z – pazīmju vērtību standartizēto vērtību matrica,

R – pāru korelāciju matrica,

A – faktoru matrica, kuras elementi ir faktoru svāri,

F – galveno faktoru matrica.

Sākotnējo datu matricas (X) algebriskie pārveidojumi noved pie galveno faktoru matricas (F) noteikšanas. Faktoru matricas visi elementi ir slodzes (svāra) faktori jeb mainīgo un faktoru korelācijas. Faktoru ģeometriski var attēlot kā vektoru taisnleņķa koordinātu sistēmā. Pēc faktoru matricas noteikšanas, faktori tiek grieesti (notiek tā saucamā faktoru rotācija). Rotācijas princips balstās uz to, ka, notiekot griešanai, tiek mainīta vektoru projekcija (faktoru svāri) – vieni pieaug, citi samazinās. Nemainīgi šajā procesā paliek divi elementi – attiecīgo pāru projekciju kvadrātu summas un sākuma korelācijas starp mainīgajiem, tādējādi, matemātiski nekam nemainoties, tiek panākts noteikta koordināšu stāvokļa faktoru svāru komplekts, kam ir īpaša nozīme un ko iespējams interpretēt.

Faktoru analīze veikta ar **galveno faktoru metodi**, izmantojot **Varimax** kritēriju kā faktoru griešanas metodi. Šo metožu izvēli no kopējā metožu kopuma noteica speciālajā literatūrā uzsvērtā šo metožu pielietojuma izplatība [10., 102.], kā arī pētījumos pierādītais, ka ar dažādām metodēm iegūstami ekvivalenti rezultāti. [111.]

Galveno faktoru metodes algoritms ir sekojošs:

- 1) pāru korelāciju koeficientu matricas noteikšana,
- 2) kopvērtību aprēķināšana un jaunas korelāciju matricas noteikšana.
- 3) pirmā kopējā faktora noteikšana ar noteikumu, lai tā daļa pētāmā procesa dispersijā būtu maksimāla,
- 4) otrā kopējā utt. faktoru meklēšana ar noteikumu, lai tie nodrošinātu maksimālu pētāmā procesa dispersijas daļu.

5) faktoru analīzes modeļa ticamības pārbaudi nepieciešamības gadījumā var veikt, izmantojot Bartleta kritēriju, kura būtība ir pārbaudīt nulles hipotēzi, vai m kopējie faktori ir pietiekami, lai izskaidrotu korelāciju koeficientus,

6) pēc faktoru noteikšanas seko faktoru griešana, kas nozīmē iegūt pēc iespējas vienkāršāku struktūru, lai kaut kādā stāvoklī iegūtu noteikto faktoru konfigurāciju tuvu koordinātu asīm, jo faktoru ģeometriski var attēlot kā vektoru taisnleņķa koordinātu sistēmā. par koordinātām ņemot faktoru svarus. **Varimax kritērijs** kā griešanas metode mūsdienās faktoru analīzē tiek pielietota visplašāk. Tās pamatā ir punkta taisnleņķa koordinātu sistēmā „visekonomiskākais” atrašanās princips, ja caur to iet viena no koordinātu asīm. Tas nozīmē, ka kritērijs sasniedz vismazāko vērtību tad, kad punkti atrodas vistuvāk vienai vai otrai koordinātu asij.;

7) pēc faktoru griešanas seko faktoru interpretācija. [111.]

Faktoru analīzei izvēlētas pazīmes, kas raksturo sociāli ekonomisko situāciju valstī: darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem, rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju, būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju, iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju, budžeta izdevumi vienam teritorijas iedzīvotājam, strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa, bezdarba līmenis un rezultatīvā pazīme – smago noziegumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem.

Ņemot vērā, ka statistika par IKP teritoriālā griezumā ir pieejama tikai no 1996. gada, tad faktoru analīze aprobežojas ar periodu no 1996. līdz 2000. gadam.

Faktoru analīze veikta par katru pētāmā perioda gadu, izdalot no kopējā pazīmju kopuma 2 faktoros. Teorētiski pēc Terstouna vienādojuma [122.] iespējams izdalīt 3–4 faktoros, kam būtu daudz maz nozīmīgi faktoru svāri, tomēr, novērtējot pēc Kaisera – Gutmana kritērija aprēķinātās faktoru kopvērtības, pēc „Scree-Test” faktoru grafiskos attēlus, no kopējo faktoru kopuma interpretācijai lietderīgi izdalīt tikai 2 faktoros.

Veicot salīdzinošu faktoru analīzes rezultātā iegūtās informācijas analīzi, redzams, ka faktoru analīzes rezultātā izdalītie **divi faktori** gadu no gada **kopējo pazīmju variāciju izskaidro no 28,6% līdz 48,7%** (3.8 .tabula).

3.8. tabula.

Pazīmju kopējo variāciju izskaidrojošo faktoru īpatsvars (procentos)

	1996	1997	1998	1999	2000
Faktoru kopvērtības	48,7	45,5	45,9	35,7	28,6

Vērtējot dinamiskā faktoru kopvērtības, redzams, ka laika gaitā vērojama šo divu faktoru kopējās ietekmes samazināšanās, jo pētāmajā periodā visaugstākais pazīmju kopējo variāciju izskaidrojošo faktoru īpatsvars novērots 1996. gadā, kas pakāpeniski samazinājies līdz 28,6% 2000. gadā. Tas nozīmē, ka 90. gadu otrajā pusē pastiprinās noziedzības situāciju ietekmējošu cita rakstura faktoru ietekme, piemēram, psiholoģisko, tiesisko un citu sociālo, ekonomisko faktoru ietekme, kuri nav iekļauti sākotnējo datu kopā objektīvu apstākļu dēļ.

Abu noteikto faktoru īpatsvars kopējā noteikto faktoru masā atspoguļo 3.9. tabula.

3.9. tabula.

Kopējo pazīmju variāciju izskaidrojošie faktori (procentos)

Gads	Izdalīto faktoru izskaidrotā pētāmās pazīmes variācijas daļa		
	1. faktors	2. faktors	Kopā
1996	58,3	19,2	77,5
1997	57,8	15,8	73,6
1998	60,2	14,6	74,8
1999	62,4	14,7	77,1
2000	59,6	18,1	77,7

Pētāmā periodā no sākotnējo datu kopas divi izdalītie faktori izskaidro kopējo pazīmju variāciju 73,6% – 77,7% robežās. Pirmā faktora īpatsvars variē no 57,8% līdz 62,4%, otrs faktora – no 14,6% līdz 19,2%. Pēc būtības – 1. faktors ir no korelāciju koeficientiem izdalītā kopējās dispersijas daļa, kura piemīt 1. faktoram, bet 2. faktors – no korelāciju koeficientiem izdalītā kopējās dispersijas daļa, kura piemīt 2. faktoram. Uz pārējiem faktoriem attiecas atlikusī kopējās dispersijas daļa.

Komponentu matricas sniedz informāciju par sakarībām starp noteiktajiem faktoriem un interesējošo pazīmi, un šo matricu elementi interpretējami kā korelāciju koeficienti. Pētāmā perioda smago noziegumu intensitātes un faktoru korelācijas koeficienti apkopoti 3.10. tabulā.

3.10. tabula.

Smago noziegumu intensitātes un faktoru savstarpējās korelācijas

	1996	1997	1998	1999	2000
1. faktors	0,549	0,591	0,578	0,590	0,443
2. faktors	-0,431	0,325	-0,353	0,092	-0,300

Komponentu matricas rezultāti nozīmē vēl neuzlabotu faktoru struktūru, t.i., starprezultāts, kurš tiek uzlabots ar izvēlēto griešanas metodi.

Faktoru griešanas rezultātā iegūtas jaunas faktoru matricas, kuras tiek analizētas un interpretētas, tādējādi iegūstot faktoru analīzes gala rezultātus. Ja jebkurai noteiktajam faktoram vismaz četru pazīmju faktoru svāri pārsniedz 0,6, tad noteiktie faktori ir interpretējami. [9.]

Pēc Varimax rotācijas iegūtas jaunas faktoru pašvērtības, kas nozīmē to, kādu daļu izdalītais (-tie) faktors (-i) izskaidro no kopējās pētāmo pazīmju variācijas (3.11. tabula).

3.11. tabula.

Smago noziegumu variāciju izskaidrojošo faktoru dinamika pēc griešanas ar Varimax metodi (procentos)

Gads	Izdalīto faktoru izskaidrotā pētāmās pazīmes variācijas daļa		
	1. faktors	2. faktors	Kopā
1996	42,6	34,9	77,5
1997	38,3	35,3	73,6
1998	38,3	36,5	74,8
1999	47,0	30,0	77,0
2000	44,0	33,7	77,7

Abu faktoru izskaidrotā dispersijas daļa kopējā faktoru dispersijā saglabājas tāda pati, kā pirms griešanas (3.9. tabulas 4. aile), tomēr mainījušās pašu faktoru proporcijas: 1. faktora izskaidrotā visu pazīmju dispersijas daļa variē no 38,3% līdz 47,0%, bet otrā faktora – no 30,0% līdz 36,5%, tādējādi, salīdzinot ar sākotnēji (3.9. tabula) noteikto faktoru pašvērtībām, faktori ir „uzlaboti” – tie kļuvuši līdzvērtīgāki.

Pa gadiem faktoru analīzes rezultātā iegūtās faktoru matricas uzskatāmības labad apvienotas kopējā 3.12. tabulā.

Faktoru analīzes rezultātā iegūtie faktoru svāri 1996. – 2000. gadā Latvijā

Pazīmes	1996		1997		1998		1999		2000	
	1.fakt.	2.fakt.	1.fakt.	2.fakt.	1.fakt.	2.fakt.	1.fakt.	2.fakt.	1.fakt.	2.fakt.
Smago noziegumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem	0,152	0,681	0,211	0,640	0,172	0,655	0,538	0,260	0,167	0,509
Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem	0,279	0,836	0,287	0,875	0,397	0,830	0,499	0,781	0,423	0,824
Rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju, Ls	0,053	0,837	0,088	0,905	0,076	0,878	0,136	0,902	0,017	0,892
Būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju, Ls	0,913	0,334	0,817	0,428	0,888	0,328	0,919	0,233	0,919	0,316
IKP uz vienu iedzīvotāju, Ls	0,911	0,342	0,842	0,419	0,862	0,418	0,904	0,364	0,904	0,359
Bezdarba līmenis, %	-0,272	-0,677	-0,513	-0,388	-0,321	-0,663	-0,222	-0,742	-0,242	-0,726
Strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa, Ls	0,844	0,487	0,775	0,545	0,772	0,557	0,879	0,410	0,851	0,457
Budžeta izdevumi vienam teritorijas iedzīvotājam, Ls	0,925	-0,062	0,832	-0,139	0,800	0,022	0,847	0,075	0,933	-0,019

Augstākie faktoru svāri (faktora un smago noziegumu līmeņa korelācijas) pēc faktoru griešanas novērojami 2. faktoram (1996. gadā – 0,681, 1997. gadā – 0,640, 1998. gadā – 0,655, 2000. gadā – 0,509), izņemot 1999. gadu, kad lielākus svarus uzrāda 1. faktors (attiecīgi – 0,538). Tas nozīmē, ka ciešākas sakarības uzrāda 2. faktora un smago noziegumu līmeņa korelācija, pie tam šīs sakarības ir stabilas gan kvantitatīvajā novērtējumā, gan arī laikā.

Novērtējot faktoru svarus attiecībā uz citām pazīmēm, redzams, ka **1. faktors** apvieno šādas pazīmes:

- būvmontāžas darbu apjomu uz vienu iedzīvotāju,
- IKP uz vienu iedzīvotāju
- strādājošo mēneša vidējo bruto darba samaksu,
- budžeta izdevumus vienam teritorijas iedzīvotājam,
- 1997. gadā – bezdarba līmeni.

Būvmontāžas darbu apjoms – būvuzņēmēju un citu organizāciju izpildīto būvdarbu apjoms (ieskaitot kapitālo remontu), būvlaukumu sagatavošanas darbus, zemes uzlabošanas darbus, būvniecības vadības darbus, kā arī būvuzņēmumu izpildīto ēku un būvju ekspluatācijas kārtējā remonta darbus pēc līgumiem. [11.] Lielāko daļu būvmontāžas darbu apjomā veido jaunradītā vērtība, piemēram, 1998. gadā pēc autora aprēķiniem. būvniecībā jaunradītā vērtība ir 78%. **Iekšzemes kopprodukts** (IKP) ir valsts teritorijā saražoto gala produktu un veikto pakalpojumu summārā vērtība noteiktā laika periodā **Strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa** nozīmē aprēķināto darba samaksas fondu, kas dalīts ar darbinieku skaitu periodā, kam aprēķināta samaksa pamatdarbā. **Budžeta izdevumi** ir visi maksājumi no budžeta, izņemot parādu pamatsummas atmaksu. [63.] Budžets veidojas no nodokļu (PVN, akcīzes, muitas, īpašuma, sociālās apdrošināšanas iemaksas u.c.) un nenodokļu ieņēmumiem (ieņēmumi no uzņēmējdarbības un īpašumiem, nodevas un maksājumi, sodi u.c.), citiem valdības līmeņu maksājumiem un norēķiniem, maksas pakalpojumu ieņēmumiem u.c.), t.i., tas veidojas no jaunradītās vērtības. Budžeta izdevumu mērķis ir rūpēties par sabiedrības labklājību kopumā, jo mājsaimniecības, uzņēmumi, ārzemnieki kā tautsaimniecībā ražotā gala produkta patērētāji savā rīcībā vadās no personiskajām interesēm, pie kam, eksistē arī tā saucamās sabiedriskās preces. **Bezdarba**

līmenis – nodarbinātības valsts dienesta reģistrēto un bezdarbnieku statusu ieguvušo īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā, procentos. [63.]

Strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa, un arī būvmontāžas darbu apjoma lielākā daļa nozīmē to jaunradīto vērtību, kuru visā tautsaimniecības līmenī apvieno iekšzemes kopprodukts. IKP pieaugums, iedzīvotāju ienākumu pieaugums, būvniecības aktivizēšanās, budžeta izdevumu palielināšanās nozīmē attīstību, t.i., pieaug iedzīvotāju labklājība šodien un nākotnē. Palielinoties IKP, rodas lielākas iespējas vairāk līdzekļu novirzīt izglītības, medicīnas aprūpes attīstībai, darba algu un pensiju palielināšanai, jaunākās tehnoloģijas ieviešanai ražošanā.

Līdz ar to visas četras pazīmes, kas veido 1. faktoru, cieši saistītas tautsaimniecībā jaunradīto vērtību, ekonomikas izaugsmi. Tas dod pamatojumu faktoru analīzes rezultātā noteikto **1. faktoru nosaukt par ekonomiskās attīstības faktoru.**

Tautsaimniecībā ar jēdzienu ekonomiskā attīstība saprot ekonomisko pārmaiņu procesu, kas nozīmē arī strukturālās ekonomikas izmaiņas, saistītas ar industrializāciju, IKP pieaugumu uz vienu iedzīvotāju. [123.] Ekonomiskās attīstības pamatrādītāji ir iekšzemes kopprodukta, patēriņa cenu, budžeta deficīta, valsts ārējā parāda, ārējās tirdzniecības bilances, tekošā konta izmaiņas. Izņemot IKP, neviens no nosauktajiem rādītājiem nav pieejams administratīvi teritoriālā griezumā. Svarīgs ekonomisko pārmaiņu faktors ir investīcijas. Tomēr pētījumā kā faktoriālā pazīme investīcijas nav iekļautas, jo salīdzināmās dinamikas rindas teritoriālā griezumā aptver tikai trīs gadu periodu, t.i., dinamikā šis faktors nav salīdzināms.

Novērtējot ekonomiskās attīstības faktora un smago noziegumu līmeņa korelāciju ciešumu, jāatzīst, ka ekonomiskās attīstības faktoru lielākoties nevar saistīt ar smago noziegumu līmeņa izmaiņām, jo faktoru svāri, izņemot 1999. gadu, ir visai zemi – nepārsniedz 0,260. 1996.–1998. gadā valstī kopumā vērojams politiskās, ekonomiskās, sociālās dzīves stabilizācijas periods. Acīmredzot, mierīgas, augšupejošas sabiedrības attīstības apstākļos ekonomiskās attīstības faktoram nav noteicošā nozīme noziedzības pieaugumā vai samazinājumā. 1999. gads, kas Latvijas ekonomiskajā un arī sociālajā dzīvē saistāms ar Krievijas krīzes ietekmi, uzrāda visai ciešu saistību starp smago noziegumu līmeni un ekonomiskās attīstības faktoru. 1999. gadā ekonomiskās attīstības faktors izskaidro 28.9% no smago noziegumu variācijas, pārējo daļu atstājot citiem, mums nezināmiem

faktoriem. Pie tam, 1999. gadā pieauga smago noziegumu skaits, kas bija saistīts ar Krimināllikuma stāšanos spēkā, kas objektīvi paaugstina iegūtos faktoru svarus.

Kopumā tas nozīmē, ka var vilkt paralēles ar depresijas teorijā minēto, ka ekonomiskā krīze 1999. gadā ietekmē noziedzības pieaugumu Latvijā. Savukārt, ekonomikā attīstoties vienmērīgi, stabili, šī faktora ietekme uz smago noziegumu līmeņa variāciju nepārsniedz 4,5% 1997. gadā. Tas nozīmē, ka smago noziegumu līmeņa pieaugumu stabilas ekonomiskās attīstības apstākļos izskaidro citi – mezo, meta un mikro – faktori.

2. faktors apvieno

- darbojošos uzņēmumu skaitu uz 1000 iedzīvotājiem,
- rūpniecības produkcijas izlaidi uz vienu iedzīvotāju,
- bezdarba līmeni procentos (izņemot 1997. gadu, kad šī pazīme ietilpst 1. faktorā).

Darbojošies uzņēmumi – ekonomiski aktīvi uzņēmumi un uzņēmējiesabiedrības, kas ražoja produkciju vai sniedza pakalpojumus. Informāciju par ekonomisko aktivitāti iegūst apsekojumu un aptauju rezultātā, kā arī no citiem informācijas avotiem. Apsekojumos un aptaujās iekļauj Uzņēmumu reģistrā reģistrētos juridiski nelikvidētos uzņēmumus un uzņēmējiesabiedrības. [56.] **Rūpniecības produkcijas izlaide** nozīmē: pārskata periodā nosūtīto pašražoto preču vērtību faktiskajās cenās bez PVN un akcīzes nodokļa, ieņēmumi no rūpnieciska rakstura darbiem faktiskajās cenās, gatavās produkcijas krājumi un nepabeigto ražojumu izmaiņas pārskata perioda beigās, pašu vajadzībām ar uzņēmuma darbaspēku ražoto iekārtu vērtība, kā arī iekārtu kapitālais remonts. Līdz 1999. gadam ik mēnesi rūpniecības darbības rezultāti tika apsekoti visos valsts un pašvaldību rūpniecības uzņēmumos, neatkarīgi no nodarbināto skaita, un privātā sektora uzņēmumos un uzņēmējiesabiedrībās, kur rūpnieciskā ražošanā nodarbināti 50 un vairāk cilvēki. bet koksnes, koka ražošanas nozarē – 20 un vairāk cilvēku. Sākot ar 1999. gadu – visos sabiedriskā un privātā sektora uzņēmumos, kur rūpnieciskā ražošanā nodarbināti 20 un vairāk cilvēku. jeb kuru iepriekšējā gada apgrozījums bijis virs 300 tūkst. latu.[56.]

Darbojošos uzņēmumu skaits raksturo ekonomisko aktivitāti, neatkarīgi no saražotā gala produkta veida: rūpniecības, lauksaimniecības produkcija, tirdzniecības u.c. pakalpojumi. Saražotās rūpniecības produkcijas apjoms, savukārt, nozīmē pārtikas produktu, tekstilizstrādājumu, apģērbus, somas, apavus, koksnes, koka, celulozes, papīra, poligrāfijas,

ķīmisko vielu un izstrādājumu, gumijas, plastmasas, metālizstrādājumu, radio, mēbeļu, transportlīdzekļu u.c. saražoto produkciju, kam ir svarīga nozīme tautsaimniecībā un tās attīstībā. Neviena valsts nevar iztikt bez rūpniecības produkcijas izstrādājumiem, un, ja tie netiek ražoti savā valstī, tad jāimportē, un importu vēlams segt ar eksportu. Saražotās rūpniecības produkcijas pieaugums nozīmē vai nu savam patēriņam pieaugošu preču daudzumu, vai arī eksportam atvēlētā preču daudzuma pieaugumu. Jebkurā gadījumā tas nozīmē ekonomisko aktivitāti.

2. faktors negatīvi korelē ar bezdarba līmeni, korelācija vērtējumā ir stabila (pārsniedz $-0,6$), izņemot 1997. gadu, kad novērotā korelācija ir zemāka – $-0,39$. Šādu negatīvu sakarību starp bezdarba līmeni un izdalīto faktoru var skaidrot sekojoši: pieaugot darbojošos uzņēmumu skaitam, pieaug arī nodarbināto skaits, kas samazina bezdarba līmeni. Līdzīgu sakarību starp bezdarba līmeni un 2. faktoru var veicināt arī rūpniecības produkcijas pieaugums, jo rūpniecības produkcijas pieaugums Latvijā šobrīd netiek 100% apjomā panākts uz jaunās tehnikas un tehnoloģiju rēķina, bet daudzās nozarēs tas notiek, palielinot strādājošo skaitu. Pēc autora aprēķiniem, strādājošo skaits rūpniecībā 1996.–2000. gadā samazinājies par 6,9%, bet saražotās rūpniecības apjoms uz vienu strādājošo rūpniecībā samazinājies par 27,7%.

Pamatojoties uz iepriekš teikto, **2. faktoru** tādējādi **var nosaukt par ekonomiskās aktivitātes faktoru**. Aktivitāte – vispārināta īpašība, aktīvs, aktīva darbība, rosīga, enerģiska rīcība.[37.] Tautsaimniecības analīzes mērķiem tiek aprēķināts ekonomiskās aktivitātes indekss, kas apvieno rūpniecības produkcijas apjomu, mazumtirdzniecības apgrozījumu, skaidrās naudas apgrozību, darba algas fondu, kopbudžeta ieņēmumus. Ekonomiskās aktivitātes indekss ir operatīvs rādītājs, tas iekļauj arī ēnu ekonomiku, tomēr tas netiek rēķināts teritoriālā griezumā, un pētījumā nav iekļaujams. Teorētiski kā ekonomisko aktivitāti varētu uzskatīt arī citus procesus, piemēram, eksporta pieaugumu, automobiļu kravu pārvadājumu pieaugumu, nodarbināto skaita pieaugumu teritoriālā griezumā un tml., tomēr, kā jau vairākkārtīgi uzsvērts, pētnieciskajā darbā izmantotas tās pazīmes, par kurām ir pieejami statistikas dati, kas salīdzināmi pētāmajā laika periodā un kas doti teritoriālā griezumā.

Ekonomiskās aktivitātes faktors 1996.–2000. gadā izskaidro smago noziegumu līmeņa variāciju no 46,4% (1996. gadā) līdz 25,9% (2000. gadā). Dinamikā novērojot noteiktā ekonomiskās aktivitātes faktora svaru secīgu samazināšanos, var izteikt pieņēmumu, ka faktors, iespējams, zaudē savu ietekmes spēku, tādējādi, noziedzību šobrīd virzot jau pavisam citiem faktoriem nekā pirms pieciem gadiem. 21. gadsimta sākumā, kad mazinājušās ar neatkarību saistītās krasās sociālās un ekonomiskās pārmaiņas, un sabiedrības attīstība norit normālos demokrātiskos apstākļos, šī situācija liek domāt par plašāku pētījumu nepieciešamību arī citās noziedzību pētošās nozarēs: psiholoģijā, socioloģijā un kriminoloģijā. Pie tam šiem pētījumiem vajadzētu būt kompleksiem, t.i., koordinētiem, veiktiem vienā laika periodā, lai būtu iespējams saistīt mezo, meta un mikro noziedzību formējošos faktoros.

Iegūtie faktoru analīzes rezultāti apstiprina korelāciju un regresiju analīzē iegūtos rezultātus, ka Latvijā 90. gadu otrajā pusē makro līmenī noziedzības situāciju un attīstības tendences nosaka valsts ekonomiskā aktivitāte un attīstība.

Faktoru analīzes rezultātā iegūtie rezultāti dod pamatu secinājumam, ka 1996. – 2000. gadā smago noziegumu intensitātes līmeni valstī noteica ekonomiskā aktivitāte, ar to saprotot tādu procesu izpausmes kā darbojošos uzņēmumu skaita pieaugumu un rūpniecības produkcijas izlaides palielināšanos.

Papildus veiktajai faktoru analīzei par periodu 1996.-2000. gadu, veikta atsevišķi arī **faktoru analīze par 2000. gadu**, izmantojot paplašinātu sākotnējo datu bāzi, kurā bez iepriekš pētījumam izvēlētajām sociāli ekonomiskajām pazīmēm iekļautas arī demogrāfiskās pazīmes: ilgtermiņa imigrācija uz 1000 iedzīvotājiem, iedzīvotāju blīvums, gada vidējais pastāvīgo iedzīvotāju skaits, demogrāfiskā slodze, līdz darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars iedzīvotāju skaitā %, latviešu īpatsvars iedzīvotāju skaitā %. Šajā gadījumā datu apstrādes rezultātā izdalīti 4 faktori, kuru īpatsvars % kopējā izdalīto faktoru masā pēc rotācijas ir sekojošs (3.13. tabula).

3.13. tabula.

2000. gadā kopējo pazīmju variāciju ietekmējošo faktoru struktūra (procentos)

1. faktors	2. faktors	3. faktors	4. faktors	Kopā
26,9	22,0	21,6	14,6	85,1

Kā redzams, 1. izdalītais faktors izskaidro 26,7% no kopējās pazīmju variācijas, 2. faktors – 22,0%, 3. faktors – 21,6%, 4. faktors – 14,6%.

Pēc rotācijas iegūto faktoru svarus atspoguļo 3.14. tabula.

3.14. tabula.

Smago noziegumu līmeni ietekmējošo faktoru matrica 2000. gadā

Pazīmes	1.fakt.	2.fakt.	3. fakt.	4. fakt.
Smago noziegumu līmenis uz 10 000 iedzīvotājiem	0,129	0,057	0,242	0,802
Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem	0,422	0,693	0,284	0,396
Rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju, Ls	0,064	0,817	0,058	0,298
Būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju, Ls	0,906	0,204	0,261	0,179
IKP uz vienu iedzīvotāju, Ls	0,899	0,316	0,227	0,103
Budžeta izdevumi uz teritorijas iedzīvotāju, Ls	0,956	-0,051	-0,185	0,016
Bezdarba līmenis, %	-0,316	-0,579	0,403	-0,501
Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa, Ls	0,857	0,302	0,173	0,276
Ilgtermiņa imigrācija uz 10000 iedzīvotājiem	-0,212	-0,776	-0,015	0,326
Iedzīvotāju blīvums, l km ²	0,129	0,512	0,722	0,291
Iedzīvotāju skaits, tūkst.	0,139	0,620	0,394	0,238
Demogrāfiskā slodze uz 1000 darbaspējīgā vecuma iedzīvotājiem	-0,266	-0,316	-0,386	-0,677
Līdz darbības vecuma iedzīvotāji iedzīvotāju skaitā, %	-0,182	-0,091	-0,899	-0,275
Latviešu īpatsvars, %	-0,044	-0,085	-0,949	-0,066

Pirmais faktors, līdzīgi kā iepriekšējā analīzē ar sociāli ekonomisko faktoru bāzi bez demogrāfiskajām pazīmēm, visaugstākos svarus uzrāda būvmontāžas darbu apjomā uz vienu iedzīvotāju, IKP uz vienu iedzīvotāju, budžeta izdevumos vienam teritorijas iedzīvotājam un strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksā. Šīs pazīmes var apvienot zem viena kopsaucēja – **ekonomiskā attīstība**.

Otrais faktors visaugstākos svarus uzrāda rūpniecības produkcijas apjomā uz vienu iedzīvotāju, darbojošos uzņēmumu skaitā uz 1000 iedzīvotājiem, bezdarba līmenī, ilgtermiņa imigrācijā uz 1000 iedzīvotājiem, iedzīvotāju skaitā. Pirmās trīs šo faktoru veidojošās pazīmes novērotas arī iepriekšējās faktoru analīzes (par 1996.–2000. gadu) 2. faktorā. Tomēr visai augstus svarus uzrāda arī jaunas pazīmes: ilgtermiņa imigrācija uz 1000 iedzīvotājiem un iedzīvotāju skaits.

Šāda faktoru veidojošo pazīmju kombinācija faktiski ļauj arī šo faktoru dēvēt par **ekonomiskās aktivitātes faktoru**. Blakus ekonomiskajam pazīmēm šis faktors iekļauj arī iedzīvotāju skaitu, kas skaidrojams ar to, ka darbojošos uzņēmumu ir vairāk tajās administratīvajās teritorijās, kur iedzīvotāju skaits ir lielāks. Tas arī saprotams, jo iedzīvotāju vajadzībām nepieciešamas pirmās nepieciešamības preces un pakalpojumi, kas tiek ražotas un sniegti neatkarīgi no administratīvās teritorijas infrastruktūras attīstības, ražošanas potenciāla un tml. Ilgtermiņa imigrācija uzrāda negatīvu svaru vērtību, un pēc loģikas šai vērtībai vajadzētu būt ar pozitīvu zīmi – ilgtermiņa imigrācija varētu pieaugt tajās administratīvajās teritorijās, kur vērojama ekonomiskā aktivitāte, savukārt emigrācija – no tām teritorijām, kur vērojams ekonomisko procesu apsūkums. Arī korelāciju analīze uzrāda negatīvu sakarību starp ilgtermiņa imigrāciju uz 1000 iedzīvotājiem un darbojošos uzņēmumu skaitu uz 1000 iedzīvotājiem, un rūpniecības produkcijas apjomu uz vienu iedzīvotāju, un šādā kontekstā rodams skaidrojums – imigrējošo iedzīvotāju skaita pieaugums palielina iedzīvotāju skaitu, tādējādi samazinot šos rādītājus – darbojošos uzņēmumu skaitu uz 1000 iedzīvotājiem un rūpniecības produkcijas apjomu uz vienu iedzīvotāju. Tas pats sakāms arī par ilgtermiņa imigrācijas ietekmi uz smago noziegumu intensitātes līmeni.

Trešais faktors apvieno latviešu īpatsvaru procentos teritorijas iedzīvotāju skaitā, līdz darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvaru iedzīvotāju skaitā, un iedzīvotāju blīvumu. Šīs visas pazīmes apvieno to raksturs – tās ir demogrāfiskās pazīmes, kas katra noziedzību ietekmē atšķirīgi:

✓ *smago noziegumu intensitāte ir augstāka tajās administratīvajās teritorijās, kurās ir lielāks iedzīvotāju blīvums;*

✓ *smago noziegumu intensitāte ir zemāka tajās administratīvajās teritorijās, kurās iedzīvotāju struktūrā latviešu īpatsvars ir lielāks;*

✓ *smago noziegumu intensitāte ir zemāka tajās administratīvajās teritorijās, kurās iedzīvotāju struktūrā lielāks īpatsvars ir līdz darbības vecumgrupai.* Pēdējā pazīme skaidrojama divējādi: pirmkārt, atbildība par bērniem tomēr varētu būt cilvēkus mobilizējošs faktors, kas liek meklēt citus problēmu risinājumu veidus, nevis izdarīt noziegumu. Tomēr tas ir tikai pieņēmums, kura pierādīšanai nepieciešami papildus socioloģiski pētījumi. Otrkārt, statistika noziedzības intensitātes aprēķinos izmanto gada vidējos iedzīvotājus, kas ietver visas vecumgrupas, neizslēdzot bērnus vecumā no 0 līdz 14 gadiem. Citu valstu statistikā šī vecumgrupa tiek izslēgta, tādējādi noziegumu skaitu attiecinot tikai uz to iedzīvotāju daļu, kura juridiski ir atbildīga par izdarīto likumpārkāpumu. Faktiski tas arī izskaidro šo sakarību: jo lielāks līdz darbības vecuma iedzīvotāju skaits noteiktā teritorijā, jo zemāks noziedzības līmenis. Šo sakarību – iedzīvotāju vecumsastāvs ietekmē noziedzības situāciju – jāņem vērā administratīvo teritoriju noziedzības situācijas analīzē. Ņemot vērā izdalītā faktora raksturu, to var nosaukt par **demogrāfisko faktoru**.

Ceturtais faktors ietver tikai viena daudz maz nozīmīga faktora svarus – demogrāfisko slodzi. Šī pazīme būtībā ir pazīmes – iedzīvotāju skaits līdz darbības vecumā – paplašināts variants, kas nozīmē jau iepriekš teikto: ja iedzīvotāju skaitā ir lielāks līdz darbības vecuma iedzīvotāju skaits un virs darbības vecuma iedzīvotāju skaits, tad administratīvā teritorijā reģistrētais smago noziegumu līmenis ir zemāks. Skaidrojums līdzīgs – lielāko daļu smago noziegumu izdara iedzīvotāji vecumā no 15 līdz 60 gadiem. Par to netieši liecina cietumos atrodošos notiesāto personu skaits: 56 gadus vecas un vecākas personas veido tikai 3,3 %. [71.] Noteikto faktoru var nosaukt par **demogrāfiskās slodzes faktoru**. Uzrādītā demogrāfiskās slodzes faktora svaru vērtība ir ievērojami zemāka par līdz darbības vecuma svaru vērtību, kas pasvīturo demogrāfiskā faktora nozīmību salīdzinot ar demogrāfiskās slodzes faktoru. Ņemot vērā iepriekš konstatēto, lietderīgi, veicot līdzīgu pētījumu, atteikties no demogrāfiskās slodzes iekļaušanas sākotnējo datu bāzē un, tāpat, atteikties arī no demogrāfiskās slodzes faktora.

Korelāciju un regresiju analīzē un faktoru analīzē iegūtie rezultāti dod pamatu secinājumam, *ka Latvijā 90. gadu otrajā pusē makro līmenī noziedzības situāciju un attīstības tendences nosaka valsts ekonomiskā aktivitāte*, ar to saprotot tādu procesu izpausmes kā darbošos uzņēmumu skaita uz 1000 iedzīvotājiem pieaugumu un saražotās rūpniecības produkcijas apjoma uz vienu iedzīvotāju palielināšanos.

Dinamikā novērojot noteiktā ekonomiskās aktivitātes faktora svaru secīgu samazināšanos, var izteikt pieņēmumu, *ka faktors zaudē savu ietekmes spēku, tādējādi noziedzību šobrīd virzot jau pavisam citiem faktoriem nekā pirms pieciem gadiem.*

Sociāli ekonomisko un demogrāfisko pazīmju faktoru analīzes rezultātā par 2000. gadu *kā faktori noteikti ekonomiskās aktivitātes faktors, ekonomiskās attīstības faktors un demogrāfiskais faktors.* Iegūtais rezultāts apstiprina arī noziedzības teorijās minēto, *ka noziedzību ietekmē demogrāfiskie faktori.*

Iegūtie rezultāti apstiprina noziedzības teorijās minēto noziedzību noteicošos faktoru darbību 90. gados arī Latvijas noziedzības situācijas un attīstības formēšanās procesā. Tas nozīmē, ka Latvijas noziedzības situācija un attīstība, atbilstoši sabiedrības attīstības pakāpei, noris līdzīgi kā citās valstīs, politiskās un ekonomiskās sistēmas maiņu 90. gadu sākumā vērtējot kā sabiedrības dezorganizāciju, kuras sekas šobrīd jau ir pārvarētas. Novērtējot noziedzības iespējamo attīstību, noteiktie faktori atbilstoši kombinētai depresijas – ekspansijas teorijai nozīmē pakāpenisku noziedzības pieaugumu.

Secinājumi un priekšlikumi

Secinājumi:

1. Noziedzības *faktorus iespējams analizēt* vairākos līmeņos: *meta vidē, makro vidē, mezo vidē un mikro vidē*. Makro vides analīzē kā pamatfaktori tiek izdalīti ekonomiskie faktori, kā otrā līmeņa faktori – sociālo izmaiņu, kultūras un sadzīves faktori.

2. Sociālekonomiskās teorijas izceļ šādas noziedzības rašanās un attīstības *teorētiskās atziņas*:

- ✓ noziedzību nosaka valsts ekonomiskais stāvoklis, nabadzība, bezdarbs, iedzīvotāju dzīves līmenis, piederība noteiktam sociālajam slānim, demogrāfiskais stāvoklis un ģimenes stāvoklis;
- ✓ ekonomiskās attīstības apstākļos noziedzība samazinās, ekonomiskās krīzes apstākļos noziedzība pieaug;
- ✓ noziedzība pieaug līdz ar ekonomikas attīstību, bet ekonomiskajai attīstībai samazinoties, noziedzība samazinās;
- ✓ noziedzība pieaug gan ekonomikas uzplaukuma, gan arī ekonomikas krīzes periodos.

80.– 90. gadu pētījumi šīs teorijas papildina ar *jaunām teorētiskām atziņām*:

- ✓ mūsdienu urbanizācijas, industrializācijas, migrācijas un citu procesu dinamika un attīstības tempi nosaka arī noziedzības tendences;
- ✓ primārais, kas virza šos procesus ir ekonomika, tai seko politika;
- ✓ viens no ekonomiskās dzīves svarīgākajiem aspektiem ir algots darbs;
- ✓ sabiedrības galvenais virzītājspēks ir nauda nevis morāle.

Sociālekonomiskajās teorijās minētās pat pretrunīgās atziņas izriet no cilvēku psiholoģijas, reaģējot uz situāciju noteiktā laikā un vietā. Noziedzīgas uzvedības cēloņi ir visu pagātnes, tagadnes un arī iespējamo nākotnes sociālo iedarbību kopums mijiedarbībā ar subjekta personības īpatnībām.

3. Līdzšinējās teorijas un pētījumi liecina, ka ekonomiskās, politiskās, kultūras un citas pretrunas pašas par sevi nosaka nepārtrauktu sabiedrības attīstību, un šī *sabiedrības attīstība ir pastāvīgs noziedzības cēlonis*. Pēdējo trīsdesmit gadu laikā noziedzība *pasaulē*

vidēji pieaugusi 4 reizes, noziedzības ikgadējais pieaugums vidēji pasaulē līdzinās 5 %, 20. gadsimta beigās ik gadus reģistrējot vidēji 600–800 noziegumus uz 10 000 iedzīvotājiem. Visaugstākais noziedzības intensitātes līmenis vērojams ES valstīs, ASV, Kanādā, tām seko Āzijas un Klusā okeāna valstis, Austrumeiropas un NVS valstis.

4. Dažādu valstu *salīdzinošu* noziedzības *analīzi apgrūtina* sekojošas noziedzības statistikas īpatnības:

- ✓ blakus reģistrētajai noziedzībai vienmēr eksistē latentā noziedzība, kas uzdod papildus jautājumu: cik objektīvs ir noziedzības vērtējums vienā vai otrā valstī;
- ✓ eksistē dažādas noziedzības uzskaites īpatnības;
- ✓ eksistē dažādas statistisko rādītāju aprēķināšanas metodikas.

5. Lai arī dažādos reģionos novērotās tendences ir visai pretrunīgas, kopumā **1990.–1997. gadā pasaulē vērojams noziedzības pieaugums**, kuras dinamiku pasaulē nosaka tieši jaunattīstības un postsociālisma valstu noziedzības attīstība.

6. Visām **postsociālisma valstīm** jaunās ekonomiskās sistēmas attīstība 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā saistīta ar politiskām, ekonomiskām un sociālām pārmaiņām. Sabiedrības dziļā morālā krīze izpaužas visās sociālajās nozarēs, to pastiprina bezdarbs, sociālā nedrošība, justīcijas un policijas autoritātes zudums, sociālās kontroles trūkums. Mantiskie noziegumi tiek uzskatīti par normālu parādību. Pieaug vardarbība, laupīšanas, ar narkotikām saistītie noziegumi. Demokrātijas attīstība sekmē noziedzības globalizācijas izpausmju ienākšanu šajās valstīs (narkomānija, prostitūcija, cilvēku tirdzniecība, datornoziedzība, korupcija, naudas atmazgāšana, preču zīmju viltošana, krāpšanas u.c.).

7. Pastāvošās **noziedzības tendences Latvijā ir līdzīgas noziedzības intensitātei un dinamikai** postsociālisma valstīs.

8. **Deviņdesmitajos gados Latvijā var izdalīt divus noziedzības līmeņu pieauguma periodus**: pirmkārt, **1992.–1993. gadā** novērotais reģistrēto noziegumu skaita un noziedzības intensitātes pieaugums, kam par galveno ietekmējošo faktoru, līdzīgi kā to apliecinājuši pētījumi Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs, jāuzskata **80. gadu beigu un 90. gadu sākuma politisko procesu attīstība, un 1990.-1991. gada politiskās pārmaiņas**. Šāda noziedzības procesu attīstība atbilst anomijas teorijas noziedzības rašanās skaidrojumam;

otrkārt, **1999.–2000.** gadā novērotais reģistrētās noziedzības un noziedzības intensitātes pieaugums, kas galvenokārt skaidrojams ar Krimināllikuma stāšanos spēkā, reģistrētai noziedzībai faktiski pieaugot par 6–8%.

9. Noziedzība Latvijā salīdzinoši vērtējama vardarbīgāka un bīstamāka nekā citās Eiropas valstīs.

10. Latvijā visai **atšķirīga** ir reģistrētās **noziedzības intensitāte republikas pilsētās un rajonos**. Laikā no 1995. līdz 2000. gadam viszemāko vidējo noziedzības koeficientu uz 10 000 iedzīvotājiem uzrāda Liepājas, Ogres, Gulbenes, Dobeles, Krāslavas, Kuldīgas un Saldus rajons. Visaugstāko vidējo noziedzība koeficientu uz 10 000 iedzīvotājiem uzrāda Rīga, Jelgava, Rīgas rajons, Ventspils rajons, Aizkraukles rajons, Limbažu rajons, Ventspils, Rēzekne, Jelgavas rajons.

11. Ņemot vērā smago noziegumu īpatsvaru reģistrēto noziegumu skaitā, **sabiedrībai bīstamāka noziedzības situācija vērojama** Daugavpilī, Ogres rajonā, Ventspilī, Jelgavas rajonā, Dobeles rajonā, Liepājā, Ludzas rajonā, Jelgavā, Rēzeknē, Limbažu rajonā, Cēsu rajonā un Rīgā, t.i., republikas pilsētās (izņemot Jūrmalu) un atsevišķos republikas rajonos.

12. Stabilizējoties un pat samazinoties noziedzībai (1993.–1998.), tās **strukturā vērojamas vairākas negatīvas tendences**: aktuāla un bīstama kļuvusi **narkomānija un ar to saistītie noziegumi**, palielinājies **laupīšanu** skaits no dzīvokļiem, firmām, birojiem, pasta nodaļām, pieaudzis reģistrēto **ekonomisko noziegumu** skaits, tie kļuvuši sarežģītāki, izsmalcinātāki, grūtāk pierādāmi, pieaugusi **nepilngadīgo noziedzība**.

13. Deviņdesmitajos gados pieaudzis **pie kriminālatbildības saukto personu skaits**, un kopš 90. gadu vidus tas variē robežās no 17 līdz 17,5 tūkst. cilvēku ik gadus. 1995.–2000. gadā no 37,8 līdz 41,6% aizturētajiem noziegumus izdarījuši atkārtoti, no 35,1% līdz 44,7% noziedzīgus nodarījumus izdarījušas noziedzīga grupas sastāvā un no 39,7% līdz 47,6% aizturēto noziedzīgos nodarījumus izdarījuši alkohola reibumā. 2000. gadā 62,1% no noziegumus izdarījušajām personām nekur nestrādā un nemācās.

14. Nepilngadīgo noziedzība 90. gados kļuvusi sabiedriski bīstamāka, par aizvien lielāku problēmu kļūst nepilngadīgo narkomānija un alkoholisms.

15. Mūsdienu Latvijas tipiska **noziedznieka portrets: nestrādājoša, neizglītota personība, kura pastrādā smagus noziegumus alkohola vai narkotiku ietekmē.**

16. Latvijas **90. gadu problēmas** ir augstais bezdarba līmenis, ekonomiskā un sociālā polarizācija, reģionu atšķirības, nepietiekošais sociālās attīstības finansējums, korupcija, kontrabanda.

17. Analizējot noziedzības situāciju, līmeni, struktūru, dinamiku Latvijā, loģiskās analīzes rezultātā iegūti noziedzību **noteicošie makro sociāli ekonomiskie faktori**:

- politiskās pārmaiņas,
- pāreja uz tirgus ekonomiku, ekonomikas attīstības radikālās pārmaiņas.
- iedzīvotāju noslāņošanās un iedzīvotāju nabadzības pieaugums.
- bezdarbs,
- sociālās un kultūras sfēras finansējuma samazināšanās,
- alkohola, narkotiku lietošana kā veicinoši apstākļi.

18. *Noziedzības attīstību Latvijā nosaka tie paši makro faktori, kas secināti teorijās un pētījumos citās valstīs, t.i., noziedzības procesu attīstība Latvijā norisinās atbilstoši noteiktām sabiedrības attīstības likumsakarībām.*

19. *Nemot vērā noziedzību noteicošo sociāli ekonomisko faktoru noteikšanai nepieciešamo statistisko datu pieejamību, aprēķināšanas metodoloģiju un salīdzināšanas iespējas, pētījumam izvēlētas sekojošas valsts ekonomisko attīstību raksturojošas pazīmes:*

- rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju,
- būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju,
- darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem,
- iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju (no 1996. gada),
- mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju (līdz 1996. gadam):

sociālo situāciju raksturojošas pazīmes:

- NVD reģistrētais bezdarba līmenis (%);
- strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa;
- budžeta izdevumi uz vienu administratīvās teritorijas iedzīvotāju:

demogrāfisko situāciju raksturojošas pazīmes:

- ilgtermiņa imigrācija uz 1000 iedzīvotājiem,

- iedzīvotāju blīvums.

Kā *rezultatīvā pazīme* izvēlēts *smago noziegumu* skaits uz 10 000 iedzīvotājiem.

20. Smago noziegumu intensitātes līmenis un faktoriālās pazīmes 1995.–2000. gadā *statistiski nozīmīgas korelācijas* uzrāda *šādos sakarību pāros*:

smago noziegumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem un

- darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem;
- rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju;
- būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju;
- IKP uz vienu iedzīvotāju;
- mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju;
- bezdarba līmenis %;
- strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa;
- iedzīvotāju blīvums uz vienu km².

21. *Tieša korelācija pastāv* starp smago noziegumu skaitu uz 10 000 iedzīvotājiem un

- ✓ darbojošos uzņēmumu skaitu uz 1000 iedzīvotājiem.
- ✓ rūpniecības produkcijas izlaidi uz vienu iedzīvotāju.
- ✓ būvmontāžas darbu apjomu uz vienu iedzīvotāju.
- ✓ IKP uz vienu iedzīvotāju,
- ✓ strādājošo mēneša vidējo bruto darba samaksu.
- ✓ iedzīvotāju blīvumu.

t.i., pieaugot iepriekš minēto pazīmju novērotām vērtībām, pieaug arī smago noziegumu intensitātes līmenis, un otrādi.

22. *Bezdarba līmeņa (%) korelācija ar smago noziegumu līmeni veido pretējas sakarības*: jo augstāka smago noziegumu intensitāte, jo zemāks bezdarba līmenis, un otrādi. Konstatētās sakarības eksistence jāsaista ar administratīvās teritorijas aktivitātēm, piemēram, ar darbojošos uzņēmumu skaitu, kas nodrošina darbu cilvēkiem, bet pašu šo uzņēmumu darbība (arī pastarpināti) ir cēlonis smagajiem noziegumiem.

23. Konstatētās korelācijas vērtējamas kā vidēji ciešas, tomēr faktoriālās pazīmes variācija *rezultatīvo pazīmi izskaidro mazākā mērā nekā citi faktori*.

24. *Daudzfaktoru soļu regresijā iegūti sekojoši rezultāti:*

- ✓ iegūtie rezultāti norāda uz cēloņu – seku attiecībām starp darbojošos uzņēmumu skaitu uz 1000 iedzīvotājiem, mazumtirdzniecības apgrozījumu uz vienu iedzīvotāju, rūpniecības produkcijas izlaidi uz vienu iedzīvotāju, strādājošo mēneša vidējo bruto darba samaksu un reģistrēto smago noziegumu skaitu uz 10 000 iedzīvotājiem, tādējādi pamatojot šo pazīmju kā faktoru esamību;
- ✓ darbojošos uzņēmumu skaita uz 1000 iedzīvotājiem izmaiņas izskaidro sākot no 16,4% (2000. gadā) līdz 29,7% (1995. gadā) smago noziegumu uz 10 000 iedzīvotājiem variāciju, rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju – 21,4% un strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa – 28,2% no smago noziegumu kopējās dispersijas, pārējo daļu izskaidrojot citiem faktoriem.

25. Iegūtie *regresijas vienādojumi* ļauj izdarīt secinājumu, ka

- ✓ **darbojošos uzņēmumu skaita** uz 1000 iedzīvotājiem ietekme uz smago noziegumu skaitu uz 10 000 iedzīvotājiem ir stabila, jo divos gados no četriem, pieaugot darbojošos uzņēmumu skaitam uz 1000 iedzīvotājiem par vienu vienību, smago noziegumu līmenis pieaug par 1,5 reģistrētiem smagiem noziegumiem, 2000. gadā – par 1,6 reģistrētiem smagiem noziegumiem. Tikai 1998. gadā darbojošos uzņēmumu uz 1000 iedzīvotājiem skaita izmaiņas par vienu vienību, ietekmēja smago noziegumu līmeni mazākā mērā – par 1,3 reģistrētiem smagiem noziegumiem uz 10 000 iedzīvotājiem;
- ✓ 1997. gadā **rūpniecības produkcijas izlaides** uz vienu iedzīvotāju ietekme uz smago noziegumu līmeni ir sekojoša – pieaugot rūpniecības produkcijas izlaidei par 1000 latiem, smago noziegumu intensitātes līmenis pieaug par 2 noziegumiem. Šī ietekme vērtējama kā niecīga, jo saražotās rūpniecības produkcijas apjoma uz vienu iedzīvotāju pieaugums 1997. gadā, salīdzinot ar 1996. gadu, bija 146,3 lati;
- ✓ 1999. gadā kā faktoriālā pazīme noteikta **strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa**, kuras ietekme vērtējama sekojoši: pieaugot strādājošo vidējai darba samaksai par 10 latiem, reģistrēto smago noziegumu skaits pieaug par 4 noziegumiem.
- ✓ Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem, mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju latos, rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju latos, strādājošo mēneša vidējā darba samaksa mēnesī latos – tās ir pazīmes, kas zināmā mērā raksturo

ekonomisko aktivitāti un ekonomisko izaugsmi administratīvajā teritorijā un valstī, tādējādi var izteikt secinājumu, ka Latvijā makro līmenī šobrīd no sociāli ekonomiskajiem faktoriem, par kuriem ir pieejama sniegtā statistiskā informācija, noziedzību noteicošie ir tie ekonomiskie faktori, kas raksturo ekonomisko aktivitāti un ekonomisko attīstību valstī.

26. Laika rindu cēloņsakarību analīze uzrāda tendenci: no 1995. gada līdz 2000. gadam, *samazinoties darbojošos uzņēmumu skaitam* uz 1000 iedzīvotājiem, *smago noziegumu līmenis pieaug*, un otrādi. Smago noziegumu līmeņa un strādājošo mēneša vidējās darba samaksas sakarības dinamikā uzrāda tendenci: no 1995. līdz 2000. gadam, pieaugot strādājošo mēneša vidējai darba samaksai mēnesī, pieaug arī smago noziegumu līmenis.

27. Faktoru analīzes rezultātā noteiktais *1. faktors nosaukts par ekonomiskās attīstības faktoru*, jo *apvieno* šādas pazīmes: būvmontāžas darbu apjomu uz vienu iedzīvotāju, IKP uz vienu iedzīvotāju, strādājošo mēneša vidējo bruto darba samaksu, budžeta izdevumus uz teritorijas vienu iedzīvotāju.

1999. gadā, kad Latvijas ekonomiskajā un arī sociālajā dzīvē vērojama Krievijas krīzes ietekme, *ekonomiskās attīstības faktors uzrāda visai ciešu saistību* starp smago noziegumu intensitāti un ekonomiskās attīstības faktoru, kas apliecina depresijas teorijā minēto, ka *ekonomiskā krīze ietekmē noziedzības pieaugumu*.

28. Kvalitatīvās analīzes rezultātā noteiktais *2. faktors nosaukts par ekonomiskās aktivitātes faktoru*, jo apvieno darbojošos uzņēmumu skaitu uz 1000 iedzīvotājiem, rūpniecības produkcijas izlaidi uz vienu iedzīvotāju un bezdarba līmeni.

29. Faktoru analīzes rezultātā iegūtie rezultāti dod pamatu secinājumiem:

✓ Latvijā *noziedzību makro līmenī 1995.–2000. gadā nosaka ekonomiskā aktivitāte*, ar to saprotot darbojošos uzņēmumu skaitu uz 1000 iedzīvotājiem un rūpniecības produkcijas izlaidi uz vienu iedzīvotāju:

✓ *dinamikā ekonomiskās aktivitātes faktors, iespējams, zaudē savu ietekmes spēku, tādējādi, noziedzību šobrīd virzot jau pavisam citiem faktoriem nekā pirms pieciem gadiem,*

✓ *2000. gadā noziedzību Latvijā nosaka ekonomiskās attīstības, ekonomiskās aktivitātes un demogrāfiskais faktors:*

✓ loģiskās analīzes un ekonomiski matemātiskās analīzes rezultātā iegūtie noziedzības faktori atbilst noziedzības teorijās un citu valstu noziedzības pētījumos konstatētajiem faktoriem, t.i., **noziedzības attīstība Latvijā notiek atbilstoši noteiktām sabiedrības attīstības likumsakarībām.**

30. Mūsdienu sabiedrībā noziedzības globālās tendences nosaka noziedzības pieauguma tendenci nākotnē, t.i., **Latvijai jāērēķinās ar objektīvu noziedzības pieaugumu.**

31. Iespējamos noziedzības faktoros raksturojošo statistisko rādītāju pieejamība un salīdzināšanas iespējas **šī brīža statistikas materiālos** ir visai **ierobežotas**, jo:

- ✓ dati par republikas pilsētām un rajoniem faktiski salīdzināmi tikai no 1995. gada, t.i., **īsas dinamikas rindas**;
- ✓ lielākoties ekonomiskie rādītāji doti **faktiskajās cenās**, kas apgrūtina datu korektu analīzi dinamikā;
- ✓ daļa makro ekonomisko rādītāju **netiek doti teritoriālā griezumā**, tādējādi šos rādītājus nav iespējams izmantot korelāciju un regresiju analīzē, t.i., tie nav iekļaujami iespējamo faktoru kopā;
- ✓ noziedzības situācijas novērtējumu sarežģī daudzie atšķirīgie noziedzības rādītāji. bet **nav** neviena **integrēta noziedzību vērtējoša rādītāja**, kura izmaiņas ļautu spriest par noziedzības attīstības tendencēm Latvijā (līdzīgi kā tautas attīstības indekss, ekonomiskās attīstības indekss),
- ✓ noziedzības teorijās uzsvērto piederības sociālam slānim saistību ar noziedzību nav iespējams pārbaudīt, jo statistikā nav sociālo slāni raksturojoša rādītāja.

Priekšlikumi

1. Nepieciešami **plašāki noziedzības pētījumi arī citās noziedzību pētošās nozarēs, piemēram, psiholoģijā, kriminoloģijā, socioloģijā**, aplūkojot šo parādību no citu disciplīnu pieejām, jo sociāli ekonomiskie faktori noziedzības formēšanās procesā nepedalās tieši, bet caur cilvēka psihes prizmu, un Latvijā jaunajos ekonomiskajos apstākļos noziedzības mikro faktori nav izzināti. Mikro faktoru izpēte varētu norādīt arī uz atšķirībām šajos faktoros un motīvos, salīdzinot ar citās valstīs konstatēto, tādējādi nosakot Latvijai arī citus preventīvos pasākumus noziedzības ierobežošanā.

2. Blakus mikro faktoriem, nepieciešams *izzināt* arī *noziedzību formējošos faktoros atsevišķos republikas rajonos vai reģionos ar paaugstinātu noziedzības intensitāti*. Tie varētu būt pat vairāku jaunu zinātnisko darbu pieteikumi.

3. Izdarītie secinājumi par noziedzības situāciju Latvijā liek domāt par šī brīža *valsts prioritātēm*, no kurām svarīgākām vajadzētu būt:

- ✓ *ģimenei* (sociālās garantijas, sociālā palīdzība, izglītības programmas skolās),
- ✓ *kultūrai* (ētika, estētika, reliģijas mācība);
- ✓ *izglītībai*.

Tas vispirms nozīmē *cīņu ar nabadzību*, un nabadzības samazināšanu var nodrošināt šāds pasākumu komplekss:

- ✓ *reģionu attīstība* (investīcijas infrastruktūrā, bezdarba samazināšana), jo šobrīd sabiedrības noslāņošanās process ir tik dziļš, ka izslēdz no sabiedrības lielus sociālos slāņus un reģionus, tādējādi kavējot tautsaimniecības attīstību valstī;
- ✓ *makroekonomikas un nozaru ekonomikas stabilitātes nodrošināšana* ar mērķi panākt ekonomisko izaugsmi, palielināt nodarbinātību, samazināt minimālās darba algas un iztikas minimuma starpību,
- ✓ *pilnveidot sociālās garantijas*,
- ✓ *sociālās palīdzības pilnveidošana trūcumā nonākušajiem* (nodokļu atlaides, lēti kredīti, dotācijas).

4. Tā kā sabiedrības attīstība nosaka likumsakarīgu noziedzības pieaugumu, ar ko jārēķinās arī Latvijai, tad nepieciešams laikus domāt *par perspektīviem preventīviem pasākumiem*, t.i., *optimizēt noziedzības apkarošanā iesaistīto organizāciju skaitu, pienākumus, atbildību, nodrošināt šo organizāciju reālu darbību*, ko varētu koordinēt Noziedzības novēršanas padome.

5. Apzinoties statistiskā materiāla apgrūtinājumus noziedzības analīzē, t.i., daudzo statistisko rādītāju kompleksas analīzes nepieciešamību, ieteikums statistiķiem, kriminologiem, juristiem apspriest un izvērtēt *noziedzības integrēta rādītāja izveidošanas iespējamību*. Tas ļautu operatīvāk sekot līdzi noziedzības kvantitatīvajām un kvalitatīvajām izmaiņām, atvieglotu arī dažādu pētījumu salīdzināšanas iespējamību.

6. Dažādu pētījumu jautājumu noskaidrošanai **nepieciešami sākotnējie dati teritoriālā griezumā**. No ekonomiskās attīstības pamatrādītājiem – iekšzemes kopprodukts, patēriņa cenu indekss, budžeta deficīts, valsts ārējais parāds, ārējās tirdzniecības bilance, tekošā konta izmaiņas – tikai iekšzemes kopprodukts tiek aprēķināts teritoriālā griezumā. Ne visus rādītājus iespējams uztvert rajonu griezumā, tomēr **būtu nepieciešams LR CSP paplašināt teritoriālā griezumā sniedzamo makroekonomisko rādītāju loku**. Ekonomisko attīstību teritorijā var raksturot, piemēram, eksportam saražoto preču apjoms noteiktā teritorijā, patēriņa groza vērtība teritorijā, mazumtirdzniecības apgrozījums teritorijā, banku operāciju dienas apgrozījums un tml. Šie rādītāji būtu izmantojami arī reģionālās attīstības raksturošanai.

7. Lai nodrošinātu datu korektu analīzi **dinamikā**, statistikā sniegtajiem datiem **vajadzētu būt salīdzināmiem vismaz par desmit gadus ilgu periodu**, t.i., LR CSP mainoties rādītāju aprēķināšanas metodoloģijai, operatīvi pārrēķināt (ja tas iespējams) un publicēt svarīgākos makro ekonomiskos rādītājus vismaz par iepriekšējiem pieciem gadiem.

8. Noziedzības analīzē kā svarīgi faktori tiek minēta **izglītība, reliģiskā piederība**. Izglītības līmeņus uztver tautas skaitīšanu laikā, kas tomēr neļauj šo faktoru izmantot starp tautas skaitīšanām. Ieteikums: līdzīgi, kā nosakot iedzīvotāju skaitu gada sākumā, izglītības līmeņa izmaiņas noteikt ar bilanču metodes palīdzību.

Nav informācijas arī par ticīgo skaitu teritorijā, par ko ziņas varētu sniegt reliģiskās draudzes. Reliģiskās piederības vai ateisma fakts sociālos pētījumos var palīdzēt secinājumu izskaidrošanā.

Statistisko datu pieejamība, bagātība, kā arī iespēja datus salīdzināt ilgstošā laika periodā nodrošina sociāli ekonomisko pētījumu pamatā esošo datu bāzi, paplašina zinātnisko pētījumu sfēras, uzlabo pētījumu kvalitāti Tas nodrošina arī atgriezenisko saiti: zinātne – sabiedrībā notiekošie procesi.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. Andrews D.A. The Psychology of criminal conduct. Second Edition. – D.A.Andrews. James Bonta, 1998 – 421 p.
2. Aptauja.//Diena – 20. decembris 2001 – 4. lpp.
3. Ārlietu Ministrijas Preses centrs. Noslēgusies starptautiska konference „Stiprinot Eiropu kā labklājības, sociālo un tiesiskuma telpu//LETA, 16.02.2001 – www. leta.
4. Bienkowska E. Die wichtigsten Aspekte der Kriminalitätsentwicklung im heutigen Polen, in: Soziales Umbruch und Kriminalität in Deutschland, Mittel- und Osteuropa, Band 1. Beiträge zu einem kriminologischen Symposium in Freudenstadt von 16.12.bis 18.12.1991. – Bonn: Forum Verlag Godesberg, 1994 – 27– 33 s.
5. BNS/AFP. ERAB prognozē 3,6% ekonomisko pieaugumu Austrumeiropas reģionā.// Dienas Bizness – 18. maijs 2001.– 10. lpp.
6. BNS. Baltijai draud straujš narkotiku tranzīta pieaugums.//Diena – 02. aprīlis 2002 – 3. lpp.
7. Boers K. Sozialer Umbruch und Kriminalität in Mittel- und Osteuropa, in: Soziales Unbruch un Kriminalität, Band 1. – Centaurus-Verlagsgesellschaft Pfaffenweiler. 1997 – 277–309 s.
8. Boers K. Kriminalitätseinstellungen in den neuen Bundesländern. in: Sozialer Umbruch und Kriminalität. Ergebnisse einer Kriminalitätsbefragungen in den neuen Bundesländern. Band 2. – Centaurus-Verlagsgesellschaft Pfaffenweiler, 1997 – 21–173 s.
9. Bortz J. Statistik für Sozialwiasenschaftler..5., vollständig überarbeitete und aktualisierte Auflage – Berlin: Springer, 1999 – 836 s.
10. Bühl A., Zöfel P. SPSS Version 10. Einführung in die moderne Datenanalyse unter Windows. 7., uberarbeitete und erweiterte Auflage. – München: Addison-Wesley, 2000 – 734 s.
11. Būvniecība Latvijā. Statistikas biļetens 1999. – Rīga; LR Centrālā statistikas pārvalde, 2000 – 34 lpp.
12. Ciemiņa I., Krastiņš O., Švarckopfa A., Vasaraudze I. Latviešu dzīves apstākļi un dzīves līmenis Latvijā. – Rīga: LSI, LU Ekonomikas un vadības fakultāte. 1998 – 115 lpp.
13. Galzons E. Neapbrēķināmie dzīvokļu zagļi.//Diena – 31.maijs 2000.
14. Galzons E. Algots slepkava – grūts medījums.//Diena – 24.oktobris 2001 – 3 lpp.
15. Galzons E. PVN krāpšanas izmeklētāji Valmierā apstājušies pusceļā.//Diena – 20. augusts 2002. – 1., 4. lpp.
16. Geißler R. Soziale Schichtung und Kriminalität, in: Soziale Schichtung und Lebenschancen in Deutschland, hrsg. Von Rainer Geißler, - 2., vollig Neubearb. Und aktualisierte Auflage. – Stuttgart: Enke, 1994 – 160–187 s.
17. Gilinskij J. Umbruch und Kriminalität in Russland, in: Soziales Unbruch un Kriminalität, Band 1, Centaurus – Verlagsgesellschaft Pfaffenweiler, 1997 – 69–79 s.
18. Hanf T. Legitimitätskrise im sozialen Umbruch in den neuen Bundesländern des vereinigten Deutschland, in: Soziales Umbruch und Kriminalität in Deutschland,

- Mittel- und Osteuropa. Band 1. Beiträge zu einem kriminologischen Symposium in Freudenstadt von 16.12. bis 18.12.1991. – Bonn Forum Verlag Godesberg, 1994 – 123–135 s.
19. Ieroči. //Diena – 21. septembris 1999.
 20. Irk F. Die Eigenarten des Ungarischen Systemwandels und die Kriminalität, in: Soziales Unbruch un Kriminalität. Band 1. – Centaurus-Verlagsgesellschaft Pfaffenweiler, 1997 – 80–90 s.
 21. Ivanov L. Soziale Wandlungen in der Sowjetunion und das Problem der Kriminalität (Empirische Fakte und einige Zusammenfassungen), in: Soziales Umbruch und Kriminalität in Deutschland. Mittel- und Osteuropa. Band 1. Beiträge zu einem kriminologischen Symposium in Freudenstadt von 16.12. bis 18.12.1991. – Bonn: Forum Verlag Godesberg, 1994 – 35–43 s.
 22. Jansone I., Krastiņš O. Par pieciem gadiem Latvijas mājsaimniecībās. //Latvijas Vēstnesis – 09. maijs 2001.
 23. Judins A. Krimināltiesību terminu skaidrojošā vārdnīca. – Rīga: RAKA, 1999 – 204 lpp.
 24. Judina D. Gada laikā avārijās bojā gājušo bērnu skaits pieaudzis par 57,1%. // Diena – 11.02.1999. – 10.lpp.
 25. Juridisko terminu vārdnīca. Autoru kolektīvs I.Krastiņa vad. – Rīga: Nordik, 1998 – 302 lpp.
 26. Kalman G. Kriminalität in Ungarn vor dem Umbruch und ihre Aufarbeitung nach dem Umbruch, in: Soziales Unbruch un Kriminalität. Band 1. – Centaurus Verlagsgesellschaft Pfaffenweite, 1997 – 29–43 s.
 27. Korinek L. Die Verbrechensfurcht und ihre Derivate in Mittel-Osteuropa, in: Soziales Unbruch un Kriminalität. Band 1. – Centaurus-Verlagsgesellschaft Pfaffenweiler, 1997 – 180–188 s.
 28. Krastiņš O. Statistika un ekonometrija. Mācību grāmata augstskolām. – Rīga: LR CSP, 1998 – 435 lpp.
 29. Krastiņš O. Par mūsu sabiedrības noslāņošanas, tās dziļumu, faktoriem un tendencēm. //Latvijas Vēstnesis. – 28. septembris 2001
 30. Krimināllikums. Biznesa informācijas biļetena bibliotēka, Nr. 11/2001. – Rīga: Biznesa informācijas birojs, 2001 – 108 lpp.
 301. Krimināllikums neformālā skatījumā. Autori – as.prof. Dr.jur. A.Loskutovs, docents M.jur.A.Judins. – Rīga: „P&K”, 2000 – 202 lpp.
 32. Kriminoloģija. Mācību grāmata jurudiskām augstskolām un fakultātēm. Autoru kolektīvs. – Rīga: Nordik, 1998 – 511 lpp.
 33. Ķirsons M. Autovadītāju veselību pārbaudīs stingrāk. // Dienas Bizness. – 06. novembris 2001.
 34. Ķipēna Kr. Par organizētās noziedzības attīstības tendencēm Baltijā. //Latvijas Vēstnesis – 12. jūnijs 2001.
 35. Lase I. Bandas rīkojas neapbrīnināmi. //Diena – 17. septembris 1999 – 9. lpp.
 36. Lase I. Tiesu iejūtība pret narkotirgoņiem. //Diena – 18. februāris 2000 – 3.lpp.
 37. Latviešu valodas vārdnīca. Atb. redaktore D.Guļevska. – Rīga: Avots, 1987 – 1883 lpp.
 38. Latvijas bandīti nadzīgi uz šaujamajiem. //Diena – 29. janvāris 2001 – 4. lpp.

39. Latvijas Demogrāfijas gadagrāmata 1996. – Rīga: LR Valsts statistikas komiteja, 1996
40. Latvijas Demogrāfijas gadagrāmata. 1997. – Rīga: LR Valsts statistikas komiteja, 1997.
41. Latvijas Demogrāfijas gadagrāmata 1998. – Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 1998 – 195 lpp.
42. Latvijas Demogrāfijas gadagrāmata 1999. – Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 1999.
43. Latvijas Demogrāfijas gadagrāmata 2000. – Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2000 – 206 lpp.
44. Latvijas Demogrāfijas gadagrāmata 2001. – Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2001 – 192 lpp.
45. Latvijas kriminālkodekss. Sagatavojis Dr.jur.A.Niedre. – Rīga: Pilnīgi atklāti, 1994 – 207 lpp
46. Latvijas rajoni un lielākās pilsētas 1996. Statistikas gadagrāmata. – Rīga: LR Valsts statistikas komiteja, 1996 – 114 lpp.
47. Latvijas rajoni un lielākās pilsētas 1997. Statistikas gadagrāmata. – Rīga: LR Valsts statistikas komiteja, 1997 – 121 lpp.
48. Latvijas rajoni un lielākās pilsētas 1998. Statistikas gadagrāmata. – Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 1998 – 131 lpp.
49. Latvijas rajoni un lielākās pilsētas 1999. Statistikas gadagrāmata. – Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 1999 – 142 lpp.
50. Latvijas reģioni skaitļos 2000. Statistikas gadagrāmata. – Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2000 – 146 lpp.
51. Latvijas reģioni skaitļos 2001. Statistikas gadagrāmata. – Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2001 – 149 lpp.
52. Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes nepublicētie materiāli.
53. Latvijas Republikas Ministru Kabineta Noteikumi par nelegālā apritē esošo narkotisko un psihotropo vielu un zāļu iedalījumu apmēriem 1999. gada 28. decembrī, Nr. 452 Rīgā (prot.Nr. 72, 43 paragrāfs)// www.likumi.lv.
54. Latvijas Statistikas gadagrāmata 1997. – Rīga, LR Valsts statistikas komiteja, 1997 – 301 lpp.
55. Latvijas Statistikas gadagrāmata 1999. – Rīga, LR Centrālā statistikas pārvalde, 1999 – 229 lpp.
56. Latvijas Statistikas gadagrāmata 2001. – Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2001 – 249 lpp.
57. Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti. Statistikas datu krājums. – Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2002 – 288 lpp.
58. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens #12 1995. – Rīga: LR Valsts statistikas komiteja, 1996 – 161 lpp.
59. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens #12 1996. – Rīga: LR Valsts statistikas komiteja, 1997.
60. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens 1997(12). – Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 1998 – 157 lpp.
61. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens 1998(12). – Rīga: LR Centrālā statistikas

- pārvalde, 1999.
62. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens 1999(12). – Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2000.
 63. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens 2000(12). – Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2001 – 143 lpp.
 64. LETA. Latvijā pērn reģistrēts mazāk noziegumu nekā Lietuvā vai Igaunijā.// www.leta.lv. – 17.03.2000.
 65. LETA/Reuters. Viktors Orbans: Ungārijas pāreja uz kapitālistisko demokrātiju ir pabeigta.// Dienas Bizness – 09.02.2000.
 66. LETA/BBC. Divi pasaules vienā.// Dienas Bizness – 23. janvāris 2002 – 8. lpp.
 67. Likumpārkāpumi un sabiedrībai nevēlamas parādības Latvijā. Statistisko datu krājums. – Rīga: LR Valsts statistikas komiteja, 1996 – 63 lpp.
 68. Likumpārkāpumi un sabiedrībai nevēlamas parādības Latvijā. Statistisko datu krājums. – Rīga: LR Valsts statistikas komiteja, 1997 – 61 lpp.
 69. Likumpārkāpumi un sabiedrībai nevēlamas parādības Latvijā. Statistisko datu krājums. – Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 1998 – 58 lpp.
 70. Likumpārkāpumi un sabiedrībai nevēlamas parādības Latvijā. Statistisko datu krājums. – Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 1999 – 56 lpp.
 71. Likumpārkāpumi un sabiedrībai nevēlamas parādības Latvijā. Statistisko datu krājums. – Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2001 – 56 lpp.
 72. Maizītis J. Mūsu attīstības stratēģija ir prokuroru profesionālisms un izmeklēšanas kvalitāte. Ziņojums virsprokuroru sanāksmē 2001. gada 12. februārī.//Latvijas Vēstnesis – 20.02.2001.
 73. Melnalksnis A. Šaujamo ieroci un drošība.//Diena – 21. decembris 2001 – 2. lpp.
 74. Mežulis D. Krimināltiesības shēmās. Rīga : Zvaigzne, 2001
 75. Narkotiku reibumā aizturēti šoferi.//Diena – 30. janvāris 2001. – 3. lpp.
 76. Noziedzības novēršanas likums.//Latvijas Vēstnesis – 12. augusts 1999.
 77. Par noziedzības pieaugumu.//Latvijas Vēstnesis – 30. marts 2001.
 78. Pētersons K. Bargāki sodi samazinājuši bojāgājušo skaitu Igaunijā.//Diena – 31. augusts 2002 – 1.,8. lpp.
 79. Pildava S. Noziedzība skaitļos un procentos.//Likuma vārdā – Janvāris 2001 – 27. lpp.
 80. Pildava S. Pasūtījuma slepkavību bizness Latvijā.//Likuma vārdā– Novembris 2001 – 3., 8.-9 lpp.
 81. Plamše Kr. Desmit pārejas gadi veiksmīgi Baltijai.//Diena – 27. februāris 2002.
 82. Radzevičūte A. Lietuvā citādi izmeklē izvarošanas.// Diena – 30. septembris 1999 – 8. lpp.
 83. Rozenbergs R. Premjers nekoordinē noziedzības apkarošanu.// Neatkarīgā Rīta avīze – 18. jūlijs 2001.
 84. Rulle B. EIU: globālās ekonomikas atlabšana būs gausa. Latvijai ar to jāreķinās. //Diena – 19.janvāris 2002 – 4.lpp.
 85. Sack F. Umbruch und Kriminalität – Umbruch als Kriminalität, in: Sozialer Umbruch und Kriminalität. Ergebnisse einer Kriminalitätsbefragungen in den neuen Bundesländern. Band 2. – Centaurus-Verlagsgesellschaft Pfaffenweiler. 1997, – 91– 159 s.

86. Sessar K. Strafeinstellungen in Ost und West. Reflexionen über ihre methodische und politische Genese, in: Sozialer Umbruch und Kriminalität. Ergebnisse einer Kriminalitätsbefragungen in den neuen Bundesländern. Band 2. – Centaurus-Verlagsgesellschaft Pfaffenweiler, 1997 – 251 – 285 s.
87. Socioloģijas skaidrojošā vārdnīca. Skolām un pašmācībai. Zin. red. Dr. soc. Brigita Zepa un Dr. soc. Aija Zobena. – Rīga: Latvijas Universitātes Socioloģijas katedra, 1997 – 152 lpp.
88. Svešvārdu vārdnīca. Dr.pshilol.J.Baldunčika redakcijā. – Rīga: Jumava, 1999 – 879 lpp.
89. Szikinger I. Grenzöffnung und Kriminalität in Ungarn, in: Soziales Unbruch un Kriminalität. Band 1. – Centaurus: Verlagsgersellschaft Pfaffenweiler, 1997 – 267 – 274 s.
90. Šnore I. Šogad atklātos noziegumus izdarījušas 15924 personas.// www. leta. lv. – 13.12.2000.
91. Šnore I. Pērn samazinājies tīšu slepkavību, palielinājies tīšu miesas bojājumu skaits.//www. leta.lv. – 13.01.2000.
92. Taurenis V. Apkopoti pērnā gada darba rezultāti. //Likuma vārdā – Februāris 2002 – 7. lpp.
93. UN ODCCP Tenth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. Crime and Justice: Meeting the Challenges of the Twenty – first Century. – Vienna, Austria, 10 – 17 April 2000, 2001
94. Valkova H. Kriminalitätsentwicklung in der CSFR und heutige kriminologische Forschung, in:Soziales Umbruch und Kriminalität in Deutschland, Mittel- und Osteuropa, Band 1. Beitrage zu einem kriminologischen Symposium in Freudenstadt von 16.12.bis 18.12.1991. – Bonn Forum Verlag Godesberg, 1994 – 15–26 s.
95. Vilks A. Kriminālais bizness un mūsdienu drošības problēmas. Runa starptautiskajā zinātniski praktiskajā konferencē "Sabiedrība, cilvēks, drošība". Rīga 1997. gada 6. novembris. //Latvijas Vēstnesis – 11. novembris 1997.
96. Vilks A. Par globālo noziedzību transnacionālā skatījumā.//Latvijas Vēstnesis – 21. janvāris 1999.
97. Vilks A., Usatjuka N. Par noziegumu faktoriem šodienas Latvijā.//Latvijas Vēstnesis – 28. jūlijs 1999.
98. Vilks A. Par noziedzības apkarošanu un valsts drošību.//Latvijas Vēstnesis – 12. augusts 1999.
99. Vilks A. Par pasaules globalizāciju un transnacionālās noziedzības apkarošanu.// Latvijas Vēstnesis – 04. jūlijs 2000.
100. Vilks A. Par ekonomiskās noziedzības problēmu Latvijā.// Latvijas Vēstnesis – 20.martā 2001. un 27. martā 2001.
101. Vilks A. Latvijas kriminālās dimensijas: tendenču analīzes un nākotnes vīzijas.// Zinātniskais pētījums. Sociālekonomiskā procesa trajektorija Latvijā laikā no 1985. līdz 2002. gada. Kur tā ved Latviju? – Ventspils: Ventspils Augstskola. 2002 – 319–333 lpp.
102. Voß W. Praktische Statistik mit SPSS. – München.Wien : Carl Hansen Verlag, 2000 – 358 s.
103. Voß W. Taschenbuch der Statististik. – Leipzig: Carl Hanser Verlag, 2000 –

- 756 s.
104. www.leta.lv//narkomanija
 105. www.leta.lv//noziedziba
 106. www.uncjin.org./Statistics//00.09.27.
 107. Zelmenis A. Ceļu satiksmes negadījumu skaits audzis par 48%.// Dienas Bizness – 04. februāris 1999 – 16. lpp.
 108. Žeivots M. Par policiju, pašvaldībām un sabiedrības drošību.//Latvijas Vēstnesis – 05. jūnijs 2001.
 109. Дрейпер Н., Смит М. Прикладной регрессионный анализ. Книга 1. – М., Финансы и статистика, 1986 – 366 стр.
 110. Дрейпер Н. Смит М. Прикладной регрессионный анализ. Книга 2. – М., Финансы и статистика, 1987 – 351 стр.
 111. Дубров А. М., Мхитарян В. С., Трошин Л. И. Многомерные статистические методы. – М., Финансы и статистика, 1998 – 350 с.
 112. Джери Д., Джери Д. Большой толковый социологический словарь. Том 1, – Москва: Вече АСТ, 1999 – 544 с.
 113. Джери Д., Джери Д. Большой толковый социологический словарь. Том 2. – Москва: Вече АСТ, 1999 – 527 с.
 114. Елисеева И. И., Юзбашев М. М. Общая теория статистики. Под редакцией И. И. Елисеевой. – М.: Финансы и статистика, 1998 – 476 с.
 115. Елисеева И. И., Куришева Н. М., Гордеенко Н. М. Практикум по эконометрике. Учебное пособие. Под редакцией И. И. Елисеевой. – М.: Финансы и статистика. 2002 – 190 с.
 116. Кернер Х. Ю. (состав.). Криминология. Словарь-справочник. – М., Норма, 1998 – 391 с.
 117. Крастинь О. П. Разработка и интерпретация моделей корреляционных связей в экономике. – Рига, Зинатне, 1983 – 290 с.
 118. Криминология. Под редакцией В. И. Бурлакова. Издание второе, переработанное. – С-П.: Лань, 1999 – 606 с.
 119. Курганов С. И., Кравченко А. И. Социология для юристов. – М: Юнити, Закон и право, 2000 – 249 с.
 120. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировой криминологический анализ. – М., Норма., 1997 – 525 с.
 121. Лунеев В. В. Юридическая статистика.- М., Юрист, 1999 – 399 с.
 122. Окунь Я. Факторный анализ. – М.: Статистика., 1974 – 198 с.
 123. Пасс К., Лоуз Б., Девис Л. Collins словарь по экономике.– Санкт-Петербург.: Санкт-Петербургский государственный университет экономики и финансов, 1998 – 750 с.
 124. Савюк Л. К. Правовая статистика.- М., Юрист, 1999 – 582 с.
 125. Смелзер Н. Социология. Перевод с английского. – М: Феникс, 1998 – 686 с.
 126. Социальная статистика. Под ред. ч. кор. РАН И. И. Елисеевой. – М: Финансы и статистика, 2001 – 453 с.
 127. Сошникова Л. А., Тамашевич В. Н., Уебе Г., Шефер М. Многомерный статистический анализ в экономике. – М., Юнити. 1999 – 598 с.
 128. Статистические методы анализа информации в социологических

- исследованиях. АН СССР, Институт социологических исследований. – М.: Наука, 1979 – 289 с.
129. Статистический словарь. Главный ред. Ю. А. Юрков – М: Финстатинформ, 1996 – 479 с.
130. Теория статистики. Учебник. Под ред. Р.А. Шмойловой. – М.: Финансы и статистика 1998 – 576 с.
131. Терборн Г. Принадлежность к культуре, местоположение в структуре и человеческое действие: объяснение в социологии и социальной науке.// Теория общества.Фундаментальные проблемы. Под редакцией А. Ф. Филиппова.- Москва, КАНОН ПРЕСС- Ц КУЧКОВО ПОЛЕ, 1999 – 73–98 с.
132. Шелобаев С. И. Математические методы и модели в экономике, финансах, бизнесе. – М.: ЮНИТИ, 2000 – 366 с.
133. Шмойлова Р. А., Гусьнин А. Б., Минашкин В. Г., Садовникова Н. А. Практикум по теории статистики. Под ред. Р. А. Шмойловой. Учебное пособие. – М.: Финансы и статистика, 1998 – 414 с.
134. Шнайдер Г. И. Криминология. Под ред. Л.О. Иванова. – М., Изд. группа „Прогресс”, „Универс”, 1994 – 502 с.

PIELIKUMI

1. pielikums.

Noziedzības līmenis uz 10 000 iedzīvotājiem Eiropas valstīs

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Spānija	212,7	204,4	189,4	188,4	177,0	174,4	177,9	176,4
Īrija	250,0	267,8	268,8	277,8	283,0	284,5	277,5	248,2
Grieķija	325,6	350,3	367,8	345,4	290,9	314,7	333,6	359,1
Portugāle	329,0	324,5	323,4
Itālija	441,1	466,6	420,4	396,1	380,5	400,0	400,0	400,0
Luksemburga	...	407,8	460,6	488,6	521,7
Šveice	527,5	562,5	543,3	534,7	511,6	433,2	442,5	476,9
Beļģija	571,3	708,1	729,9	803,5
Austrija	592,3	599,1	635,1	618,1	628,5
Francija	615,6	656,2	667,7	673,2	676,5
Norvēģija	623,3	614,4	614,6	584,8	594,6	655,7	667,1	699,5
Vācija	816,8	811,6	802,5
Somija	877,9	781,2	779,2	764,4	765,0	747,2	735,2	727,3
Dānija	1153,1	1147,1	1190,7	1208,4	1187,8	1030,9	1004,3	1005,1
Zviedrija	1424,0	1391,5	1378,8	1366,3	1267,0	1297,6	1329,1	1351,6

[106.]

2. pielikums.

Noziedzības līmenis uz 10 000 iedzīvotājiem atsevišķās pasaules attīstītās valstīs

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Argentīna	125,1	100,2	102,8	202,5	215,2	227,5
Japāna	139,7	145,1	146,9	151,2	149,1	142,1	140,9	150,7
ASV	580,3	589,9	566,2	548,8	537,5
Čīle	702,7	775,7	813,0	928,7	878,4	448,8	433,3	439,6
Kanāda	1060,3	1144,7	1111,1	1049,7	997,9
Jaunzēlande	1294,7	1285,9	1259,1

[106

3. pielikums.

Noziedzības līmenis uz 10 000 iedzīvotājiem Āzijas un Klusā okeāna reģiona valstīs

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Kīna	19,5	20,6	13,6	13,7	13,9	14,0	13,2	13,1
Malaizija	37,6	35,3	38,1	40,7	37,8	49,9	52,6	69,4
Indija	57,7	58,3	59,5	60,5	60,3	18,2	18,1	17,9
Izraēla	135,0	130,7	138,3	141,8	140,4	538,5	556,9	627,6
Honkonga	154,8	154,1	144,9	139,9	146,4	153,0	128,7	107,0
Fidži	187,3	218,4	237,4	238,6	251,7	267,9	262,3	271,9
Singapūra	209,8	198,6	188,8	176,7	173,4	204,5	195,5	183,3
Koreja	267,7	274,0	277,3	296,1	294,5	267,2	282,6	304,1

[106.]

4. pielikums.

Noziedzības līmenis uz 10 000 iedzīvotājiem atsevišķās Āfrikas valstīs

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Lesoto	179,5	187,5	182,7	227,1	177,3	104,9	106,6	107,8
Madagaskara	20,8	15,9	22,8	19,3	8,3
Maurīcija	276,1	289,3	314,6	324,7	344,5	315,5	320,8	329,3
Dienvidāfrika	525,7	513,4	510,6
Sudāna	216,4	199,7	214,1	212,5	202,9
Svazilanda	370,7	398,0	402,0	411,7	406,8
Tanzānija	156,2	166,5	168,8
Uganda	21,0	20,7	22,1
Zambija	86,3	73,1	84,6	81,9	81,9
Zimbabve	428,7	430,4	508,2	471,1	643,7	302,9	315,3	285,6

[106.]

5. pielikums.**Reģistrēto noziegumu skaits Baltijas valstīs**

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Latvija	34686	41929	61871	52835	40983	39141	38205	36865	36674	43969	50199
Lietuva	37056	44984	56615	60378	58634	60819	68053	75816	78149	77108	82370
Igaunija	23807	31748	41254	37163	35739	39570	35411	40972	45721	51539	57799

[71., 17]

6. pielikums.

Juridisko terminu vārdnīca

Atbrīvošana no kriminālatbildības (58. pants) paredz:

(1) No kriminālatbildības var atbrīvot personu, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, kuram gan ir šajā likumā paredzētā nodarījuma pazīmes, bet ar kuru nav radīts tāds kaitējums, lai vajadzētu piespriest kriminālsodu.

(2) Personu, kas izdarījusi kriminālpārkāpumu var atbrīvot no kriminālatbildības, ja ir izlīgums ar cietušo vai viņa likumīgo pārstāvi. No kriminālatbildības uz izlīguma pamata nav atbrīvojamas kriminālpārkāpumu izdarījušas personas, ja cietušais ir nepilngadīgs. [30., 22]

Bandītisms – trīs un vairāk personu apvienošanās organizētā bruņotā grupā (bandā), lai nodarbotos ar noziegumu izdarīšanu. Banda - apbruņota, stabila, saliedēta, noziedzīga, organizēta grupa, kas sastāv vismaz no trīs cilvēkiem un izveidota ar nolūku uzbrukt valsts vai sabiedriskajiem uzņēmumiem, iestādēm un organizācijām, vai arī atsevišķām personām, kā arī lai izdarītu citus noziegumus. [23., 24]

Ekonomiskie noziegumi – krimināli sodāmas darbības, veiktas materiālās ražošanas sfērā, sadales un pārdales sfērā, saistītas ar dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu (valsts un sabiedrisko organizāciju, u.c. izlaupīšanas, krāpšanas, nelikumīgas valūtas operācijas, nelikumīgi vērtspapīru darījumi, ienākumu slēpšana, nelikumīga uzņēmējdarbība, kukuļņemšana, kontrabanda, privatizācijas pārkāpumi u.c.). [129., 311] Pie ekonomiskajiem noziegumiem pieskaita izgudrojumu tiesību pārkāpšanu, autortiesību un blakustiesību pārkāpšanu, krāpšanas, apdrošināšanas krāpšanas, piesavināšanās, kontrabanda, nelikumīgi ievestu preču un citu vērtību glabāšana un ievešana, viltotas naudas un valsts vērtspapīru izgatavošana un izplatīšana, noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšana, nolaidība, mantisku labumu neatļauta pieņemšana, tirdzniecības noteikumu pārkāpumi, aizliegta uzņēmējdarbība, kukuļņemšana un tml.

Izspiešana – pieprasījums bez tiesiska pamata atdot mantu vai tiesības uz mantu vai

izdarīt kādas mantiska rakstura darbības, piedraudot ar vardarbību cietušajam vai viņa tuviniekiem, piedraudot izpaust apkaunojošas ziņas par cietušo vai viņa tuviniekiem, piedraudot iznīcināt viņu mantu vai radīt viņiem citu būtisku kaitējumu. [23., 58]

Laupīšana – ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu saistīta tīša, prettiesiska sveša kustamās mantas nolaupīšana, izņemot to no īpašnieka vai citas personas valdījuma, lai rīkotos ar šo mantu kā ar savu. [23., 82]] Kriminālkodeksa (KK) 141. pants laupīšanu definēja kā uzbrukumu nolūkā iegūt mantu, ja uzbrukums saistīts ar vardarbību, kura ir bīstama cietušā dzīvībai un veselībai, vai arī ar tādas vardarbības piedraudējumu. [45.,]

Kontrabanda – preču vai citu vērtību pārvietošana pāri Latvijas Republikas muitas robežai, apejot muitas kontroli vai noslēpjot preces vai citas vērtības no šādas kontroles, izmantojot viltotus muitas vai citus dokumentus, vai citādā nelikumīgā veidā. [23., 67]

Krāpšana – svešas mantas vai tiesību uz šādu mantu iegūšana, ļaunprātīgi izmantojot uzticēšanos vai ar viltu. [23., 68]

Kriminālatbildības pamats – saskaņā ar KL 1 pantu pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, t.i., kura ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarījusi krimināllikumā paredzētunodarījumu, kasm ir visas noziedzīga nodarījuma pazīmes. [23., 13-14, 68-69]

Kriminālpārkāpums – nodarījums, par kuru paredzēta brīvības atņemšana uz laiku, ne ilgāku par diviem gadiem, vai vieglāks sods. [45., 5] Kā kriminālpārkāpums, piemēram, vērtējama radioaktīvo un ķīmisko vielu aprites drošības noteikumu pārkāpšana (98, panta 1. daļa), bīstamo atkritumu likvidācijas noteikumu pārkāpšana (99. panta 1. daļa), zemes, mežu un ūdeņu piesārņošana un piegružošana (102. panta 1. daļa), atmosfēras gaisa piesārņošana (103. panta 1. daļa), patvaļīga zvejošana un ūdensdzīvnieku iegūšana (110. panta 1. un 2. daļa), slepkavība, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas (121. pants), miesas bojājums aiz neuzmanības (131. pants), atstāšana bez palīdzības (141. pants 2. daļa) un tml. [31.]

Mazsvarīgums – noziedzīgu nodarījumu raksturojoša pazīme, kurai pastāvot

persona var tikt atbrīvota no kriminālatbildības. Piemērojot KL 58. panta 1. punkta normu, krimināllietas virzītājam jākonstatē, ka nodarījumam piemītošā bīstamība nav tik augsta, lai par to personu sauktu pie kriminālatbildības. [23., 91]] Latvijas likumdošanā noziedzīga nodarījuma mazsvarīgums tiek atzīts gadījumos, kad persona izdarījusi nodarījumu, kuram formāli gan ir Krimināllikumā paredzēta noziedzīga nodarījuma pazīmes, bet ar kuru nav radīts tāds kaitējums, lai vajadzētu piemērot kriminālsodu [25.. 178].

Mazāk smags noziegums ir tīšs nodarījums, par kuru krimināllikumā paredzēta brīvības atņemšana uz laiku, ilgāku par diviem gadiem, bet ne ilgāku par pieciem gadiem, kā arī nodarījumu, kurš izdarīts aiz neuzmanības un par kuru paredzēta brīvības atņemšana uz laiku, ilgāku par diviem gadiem. [30, 5] Pie mazāk smagiem noziegumiem pieskaitāms, piemēram, aicinājums likvidēt LR valstisko neatkarību (82. panta 1. daļa), valsts simbolu zaimošana (93. pants), jūras piesārņošana (101. panta 1. daļa), patvaļīga koku ciršana un bojāšana (109. panta 1. daļa), jaundzimuša bērna slepkavība, ko māte izdarījusi dzemdību laikā, tieši pēc dzemdībām, to izraisītā psihiskā un fizioloģiskā stāvokļa ietekmē (119. pants), cilvēka audu un orgānu nelikumīga izņemšana (139. pants), nepilngadīgā iesaistīšana noziedzīgā nodarījumā (172. pants), zādzība (175. panta 1. daļa) un tml. [31., 178-202]

Narkotiskā viela ir viela, kura lietošana ir atzīta par bīstamu, pat vienreizēja tās lietošana var izsaukt patīkamu psihisko stāvokli, bet daudzkreizējas lietošanas gadījumā var novest pie psihiskās un fiziskās atkarības. Vielas piederību narkotikām nosaka likums. [116, 150-155]

Narkomānija, savukārt, nozīmē vielu, kas iekļautas speciālajā sarakstā un izsauc psihisku un dažreiz fizisku atkarību, sistemātisku lietošanu.

Noziedzīgs nodarījums – ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīts nodarījums (darbība/bezdarbība), kurš paredzēts krimināllikumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods. Noziedzīga nodarījuma pazīmes ir vainīgums, prettiesiskums, sodāmība. Vainīgums kā pazīme nozīmē to, ka noziedzīgs ir tikai tāds nodarījums, kas izdarīts tīši vai aiz neuzmanības. prettiesiskums – noziedzīgs ir tikai tāds nodarījums, kas

aizliegts ar likumu (paredzēts Krimināllikumā). sodāmība – noziedzīgs ir tikai tāds nodarījums, par kura izdarīšanu likumā ir paredzēts kriminālsods. [74.]

Noziedzīga nodarījuma sastāvs – Krimināllikumā paredzēto visu objektīvo un subjektīvo pazīmju kopums, kas nepieciešams un nepietiekams, lai kādu darbību vai bezdarbību [25., 178] Noziedzīga nodarījuma sastāva esamība ir nepieciešamais nosacījums nodarījuma atzīšanai par noziedzīgu. Ikvienu elementa trūkums norāda uz noziedzīga nodarījuma neesamību. [23., 119]

Noziedznieks ir persona, kas izdara vai izdarījusi noziedzīgu nodarījumu. [25., 179] Tomēr ne visas noziegumus izdarījušās personas ir iespējams saukt pie kriminālatbildības. Pie kriminālatbildības saucama fiziska persona, kas līdz noziedzīga nodarījuma izdarīšanas dienai sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu.

Noziegums pret īpašumu ir noziedzīgi nodarījumi, kas apdraud konstitucionāli garantētās valsts, sabiedrisko organizāciju, uzņēmumu, privātstruktūru un personu tiesības uz īpašumu. [129. 311]

Nepilngadīgo noziedzība – noziegumu kopums, ko veikuši pusaudži vecumā no 14 līdz 18 gadiem. [25., 169]

Noziedzīgi nodarījumi ir kriminālpārkāpumi un noziegumi.

Noziedzīgu nodarījumu veic noziedzīgu nodarījumu subjekti – noziedzīgu nodarījumu izdarījusī fiziska pieskaitāma persona, kas sasniegusi vecumu, no kura iestājas kriminālatbildība, un Latvijā tas ir 14 gadi.

Noziegums – Krimināllikumā paredzēts nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš izdarīts tīši vai aiz neuzmanības un par kura izdarīšanu draud kriminālsods – brīvības atņemšana uz laiku, ilgāku par diviem gadiem. Noziegumi iedalāmi šādi: mazāk smagi noziegumi, smagi noziegumi un sevišķi smagi noziegumi. [30.. 10]

Organizētā noziedzība – noziegumi, ko izdarījuši noziedzīgi organizēti formējumi, t.i., personu grupa. Organizēta grupa ir vairāk nekā divu personu izveidota stabila apvienība, kura radīta nolūkā kopīgi izdarīt noziedzīgus nodarījumus vai smagu vai sevišķi smagu noziegumu, un kuras dalībnieki saskaņā ar iepriekšēju vienošanos sadalījuši pienākumus. [30., 9: 129.. 311]

Pasūtījuma slepkavība. Krimināllikumā nav formulēts pasūtījuma slepkavības jēdziens, tomēr vienojošais šiem noziegumiem ir tas, ka tās tiek izdarītas par samaksu, slepkavības izpildītāju un viņa upuri nesaista nekādi motīvi, un nozieguma pasūtītājs ar izpildītāju visbiežāk nav pazīstami. [14.]

Recidīvā noziedzība – tīšu noziegumu kopums, ko izdarījušas personas, kurām ir jau izciests vai nosacīts sods par līdzīgu noziegumu. [129.. 311] Kriminoloģijā ar recidīvu saprot noziedzīga nodarījuma atkārtotu izdarīšanu neatkarīgi no tā, vai persona par kādu no iepriekš iedarītajiem nodarījumiem bijusi sodīta. [25., 224]

Rekets – plaša vēriena šantāža, izspiešana, iebaidīšana, varmācība, organizēts gangsterisms. [25., 226]

Smags noziegums ir tīšs nodarījums, par kuru krimināllikumā paredzēta brīvības atņemšana uz laiku, ilgāku par pieciem gadiem, bet ne ilgāku par desmit gadiem. [25..5] Pie smagiem noziegumiem pieskaitāma, piemēram, valsts noslēpuma apzināta izpaušana (94. pants), tīšs smags miesas bojājums (125.panta 1. daļa), tīšs vidēja smaguma miesas bojājums (126. pants 2. daļa), inficēšana ar cilvēka imūndeficīta vīrusu (133. pants), zādzība (175. panta 2.,3. daļa), laupīšana (176. panta 1. daļa), kapa un liķa apgānīšana (228. panta 1. un 2. daļa), narkotisko un psihotropo vielu neatļautai izgatavošanai paredzētu iekārtu un vielu (prekursoru) izgatavošana, iegādāšanās, glabāšana, pārvadāšana, pārsūtīšana un realizēšana (255. panta 2. daļa) un tml. [31, 178-202]

Sevišķi smags noziegums ir tīšs nodarījums, par kuru KL paredzēta brīvības atņemšana uz laiku, ilgāku par desmit gadiem, mūža ieslodzījums vai nāves sods. [Krimināllikums, 2000, 5] Pie sevišķi smagiem noziegumiem pieskaita, piemēram, izvarošana (159. panta 2. un 3. daļa), laupīšana (176. panta 4. daļa), izspiešana organizētā grupā (184. panta 3. daļa), gaisa un ūdenstransporta līdzekļu sagrābšana (268. panta 2. un 3. daļa) u.c. [31, 178-202] Sevišķi smagie noziegumi ir noziedzīgi nodarījumi, kam piemīt vislielākā bīstamība un kas apdraud vissvarīgākās sabiedriskās intereses. Krimināllikumā ir 54 panti, kuros paredzēta atbildība par sevišķi smagiem noziegumiem.

Slepkavība ir tīša nonāvēšana, citas personas tīša prettiesiska dzīvības atņemšana. Slepkavība var tikt izdarīta gan darbības, gan bezdarbības (neizpildot uzliktos

pienākumus) ceļā. Slepkavību nevar izdarīt aiz neuzmanības, šādā gadījumā to kvalificē kā nonāvēšana aiz neuzmanības. [23., 149]

Smags miesas bojājums ir miesas bojājuma veids, par kura nodarīšanu paredzēta kriminālatbildība Krimināllikuma 16 pantos. Miesas bojājumu atzīst par smagu, ja tas radījis kaut vienu no minētajiem traucējumiem: dzīvībai bīstamu apdraudējumu, redzes zaudēšanu, dzirdes zaudēšanu, kāda orgāna vai tā funkcijas zaudēšanu, paliekošu darbaspēju zaudējumu ne mazāk kā vienas trešdaļas apmērā, grūtniecības pārtraukšanu, gara slīmību, nelabojamu sejas izkēmojumu. [23., 152-153]

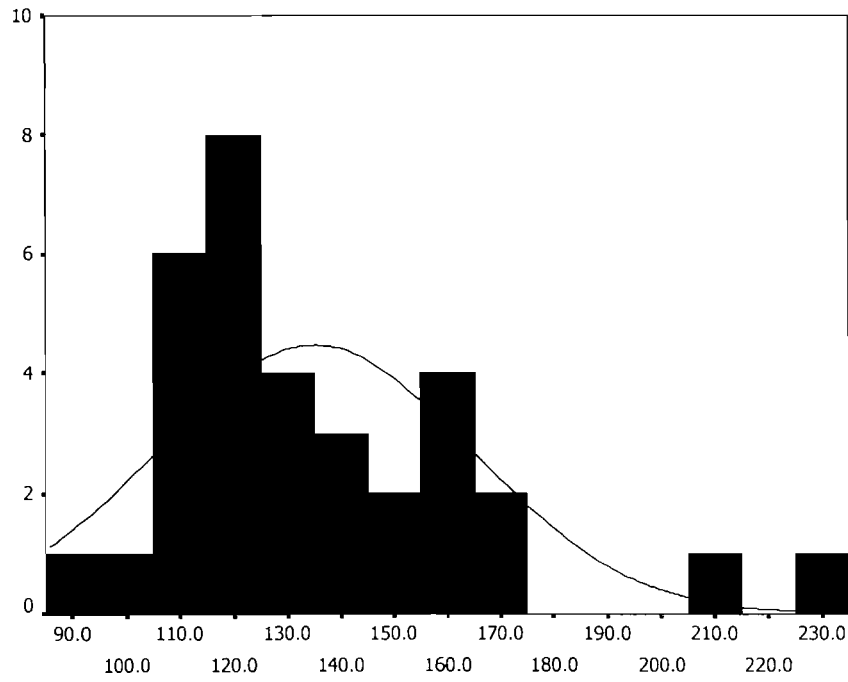
Vardarbība – fiziska iedarbība uz otru personu, lietojot muskuļu spēku, rīkus, ieročus, ķīmiskas vielas. Vardarbība lietojama, lai nodarītu kaitējumu personas dzīvībai vai veselībai, lai paralizētu cietušā gribu pretoties likumpārkāpējiem, lai piespiestu personu veikt kādu darbību vai atturēties no tās. [23., 175]

Zādzība – tīša, prettiesiska, bezatlīdzības svešas mantas slepena vai atklāta nolaupīšana, izņemot to no īpašnieka vai citas personas valdījuma, lai rīkotos ar šo mantu kā ar savu. [25., 180]

7. pielikums.

1995.-2000. gada vidējā noziedzības līmeņa statistikas rādītāji

Izlases apjoms		33
Aritmētiskais vidējais		135.1212
Aritm.vid. standartkļūda		5.1251
Mediāna		130.0000
Moda		112, 160
Standartnovirze		29.4414
Dispersija		866.7973
Asimetrija		1.428
Asimetrijas standartkļūda		.409
Ekscess		2.409
Ekscesa standartkļūda		.798
Minimālā vērtība		94.00
Maksimālā vērtība		229.00
Deciles	10	108.0000
	20	112.0000
	30	116.0000
	40	118.0000
	50	130.0000
	60	134.8000
	70	145.0000
	80	160.0000
	90	169.2000

Smago noziegumu līmeņa histogramma

Biežumu sadalījums

	Absolūtie biežumi	Relatīvie biežumi	Kumulatīvie biežumi
94.00	1	2.9	3.0
104.00	1	2.9	6.1
106.00	1	2.9	9.1
111.00	1	2.9	12.1
112.00	3	8.8	21.2
114.00	1	2.9	24.2
115.00	1	2.9	27.3
116.00	3	8.8	36.4
118.00	2	5.9	42.4
119.00	1	2.9	45.5
121.00	1	2.9	48.5
130.00	1	2.9	51.5
132.00	2	5.9	57.6
134.00	1	2.9	60.6
136.00	1	2.9	63.6
140.00	1	2.9	66.7
141.00	1	2.9	69.7
146.00	1	2.9	72.7
154.00	1	2.9	75.8
157.00	1	2.9	78.8
160.00	3	8.8	87.9
168.00	1	2.9	90.9
170.00	1	2.9	93.9
206.00	1	2.9	97.0
229.00	1	2.9	100.0
	33	97.1	
	1	2.9	
	34	100.0	

8. pielikums

Republikas pilsētu un rajonu rangi pieaugošā secībā pēc noziegumu skaita
uz 10 000 iedzīvotājiem

Nr.p.k.	1995	1996	1997	1998	1999	2000
1	Daugavpils	Daugavpils	Kuldīgas r.	Liepāja	Gulbenes r.	Dobeles r.
2	Liepājas r.	Kuldīgas r.	Liepājas r.	Liepājas r.	Liepājas r.	Liepājas r.
3	Preiļu r.	Liepājas r.	Liepāja	Rēzeknes r.	Ogres r.	Gulbenes r.
4	Saldus r.	Ogres r.	Ogres r.	Bauskas r.	Daugavpils r.	Krāslavas r.
5	Ogres r.	Liepāja	Krāslavas r.	Gulbenes r.	Dobeles r.	Talsu r.
6	Rēzeknes r.	Gulbenes r.	Daugavpils	Krāslavas r.	Madonas r.	Valkas r.
7	Tukuma r.	Rēzeknes r.	Jēkabpils r.	Talsu r.	Jēkabpils r.	Jūrmala
8	Gulbenes r.	Balvu r.	Preiļu r.	Daugavpils r.	Saldus r.	Saldus r.
9	Ludzas r.	Tukuma r.	Tukuma r.	Ogres r.	Valkas r.	Kuldīgas r.
10	Jēkabpils r.	Talsu r.	Talsu r.	Dobeles r.	Alūksnes r.	Ogres r.
11	Talsu r.	Krāslavas r.	Valmieras r.	Saldus r.	Tukuma r.	Madonas r.
12	Dobeles r.	Dobeles r.	Daugavpils r.	Madonas r.	Preiļu r.	Tukuma r.
13	Madonas r.	Daugavpils r.	Rēzeknes r.	Balvu r.	Krāslavas r.	Preiļu r.
14	Kuldīgas r.	Saldus r.	Saldus r.	Tukuma r.	Talsu r.	Alūksnes r.
15	Valmieras r.	Ludzas r.	Dobeles r.	Valkas r.	Jūrmala	Liepāja
16	Daugavpils r.	Jēkabpils r.	Rēzekne	Preiļu r.	Balvu r.	Jēkabpils r.
17	Krāslavas r.	Madonas r.	Valkas r.	Kuldīgas r.	Kuldīgas r.	Ventspils
18	Valkas r.	Rēzekne	Madonas r.	Jūrmala	Daugavpils	Valmieras r.
19	Cēsu r.	Bauskas r.	Bauskas r.	Rēzekne	Bauskas r.	Jelgavas r.
20	Balvu r.	Valmieras r.	Gulbenes r.	Daugavpils	Liepāja	Daugavpils r.
21	Bauskas r.	Cēsu r.	Ludzas r.	Jēkabpils r.	Ludzas r.	Lūdzas r.
22	Liepāja	Alūksnes r.	Ventspils r.	Ludzas r.	Jelgavas r.	Daugavpils
23	Ventspils r.	Preiļu r.	Balvu r.	Cēsu r.	Rēzeknes r.	Aizkraukles r.
24	██████ r.	Ventspils r.	Cēsu r.	Jelgavas r.	Cēsu r.	Bauskas r.
25	Aizkraukles r.	Valkas r.	Alūksnes r.	██████ r.	Limbažu r.	Cēsu r.
26	Alūksnes r.	Ventspils	██████	Valmieras r.	Aizkraukles r.	Balvu r.
27	Jūrmala	Jūrmala	Jelgavas r.	Alūksnes r.	Ventspils r.	Limbažu r.
28	Ventspils	Aizkraukles r.	Ventspils	Limbažu r.	Rēzekne	██████
29	Rēzekne	██████	Aizkraukles r.	██████	Valmieras r.	Rēzeknes r.
30	██████	Jelgavas r.	██████ r.	Ventspils	██████ r.	Ventspils r.
31	Jelgavas r.	██████ r.	Jūrmala	Aizkraukles r.	Ventspils	Rēzekne
32	██████	██████	██████	Ventspils r.	██████	██████
33	██████	██████	██████	██████	J██████	██████

9. pielikums.

Republikas pilsētu un rajonu vidējais rangs pēc noziegumu skaita uz
10 000 iedzīvotājiem 1995.-2000. gadā

Nr.p.k.	Republikas pilsētas un rajoni	Vidējais rangs
1	Liepājas rajons	2,2
2	Ogres rajons	5,8
3	Gulbenes rajons	7,2
4	Dobeles rajons	9,2
5	Krāslavas rajons	9,3
6	Talsu rajons	9,5
7	Saldus rajons	9,8
8	Kuldīgas rajons	10,0
9	Tukuma rajons	10,3
10	Liepāja	11,3
11	Daugavpils	11,3
12	Daugavpils rajons	12,2
13	Preiļu rajons	12,5
14	Madonas rajons	12,8
15	Jēkabpils rajons	12,8
16	Rēzeknes rajons	13,5
17	Valkas rajons	15,0
18	Bauskas rajons	17,7
19	Balvu rajons	17,7
20	Ludzas rajons	18,2
21	Valmieras rajons	19,8
22	Alūksnes rajons	20,7
23	Jūrmala	20,8
24	Cēsu rajons	22,7
25	Rēzekne	23,5
26	Jelgavas rajons	25,5
27	Ventspils rajons	26,3
28	Ventspils	26,7
29	Aizkraukles rajons	27,0
30	Limbažu rajons	27,5
31	Rīgas rajons	28,0
32	Jelgava	31,7
33	Rīga	32,8

10. pielikums.
Atklāto noziegumu skaits un īpatsvars reģistrēto noziegumu skaitā (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Pavisam atklāti noziegumi	13826	13078	15910	14731	12689	13810	16872	18940	20766	20666	21541
Pavisam atklāti noziegumi %	39,9	31,2	25,6	27,9	31,0	35,3	44,2	51,4	56,6	47,0	42,9
tajā skaitā:											
slepkavība ar iepriekšēju nodomu*	63,0	64,3	50,5	53,8	53,3	65,8	68,8	66,8	71,0	71,0	68,5
smagi miesas bojājumi izvarošana*	61,3	51,1	42,2	47,6	51,3	57,1	63,4	69,8	71,4	65,0	64,2
lauņšana	70,1	63,8	71,8	51,5	46,5	66,5	71,5	84,0	81,9	74,3	70,1
īpašuma zādzība	31,3	28,5	35,8	31,8	32,9	33,0	35,8	45,7	50,7	29,9	26,2
īpašuma zādzība tai skaitā no dzīvokļiem	23,8	19,6	17,9	21,9	22,3	24,9	32,6	39,2	44,1	33,3	31,6
automašīnu huligānisms	22,5	18,8	16,7	20,7	22,6	28,1	31,9	37,6	39,1	34,7	28,5
No kopējā noziegumu skaita:	6,9	5,1	4,4	3,8	5,1	5,9	13,0	18,2	17,1
smagie noziegumi	65,5	56,3	46,2	43,5	45,5	48,7	61,3	69,0	75,8	66,6	59,0
ekonomiskie noziegumi	51,8	42,7	19,9	25,1	27,5	30,8	36,8	43,5	47,8	44,4	39,7
	29,5	27,2	28,0	36,8	52,6	64,6	64,1	57,6

[56., 118; 68., 20; 71., 18

11. pielikums.

Atklāto noziegumu īpatsvars noziegumu skaitā republikas pilsētās un rajonos

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Vid.
Republikā	35.3	44.2	51.4	56.6	47.0	42.9	46.2
<u>Republikas pilsētas</u>							
Rīga	20.4	28.0	35.2	42.5	31.7	24.8	30.4
Daugavpils	50.1	49.8	55.1	62.7	63.3	72.2	58.9
Jelgava	37.4	35.0	43.2	50.3	40.5	32.5	39.8
Jūrmala	51.9	57.2	62.0	64.8	57.5	60.6	59.0
Liepāja	32.2	56.9	66.9	57.2	39.7	42.5	49.2
Rēzekne	41.5	63.5	71.2	66.1	57.6	51.8	58.6
Ventspils	48.9	69.8	75.7	63.8	59.3	52.1	51.7
<u>Rajoni</u>							
Aizkraukles	57.3	73.1	76.9	74.0	74.9	75.7	72.0
Alūksnes	65.5	77.2	71.0	81.3	82.2	85.3	77.1
Balvu	69.5	70.9	81.8	72.8	69.7	61.9	71.1
Bauskas	42.7	55.5	71.3	82.0	54.4	42.4	58.1
Cēsu	42.8	48.6	58.0	67.1	54.6	51.8	53.8
Daugavpils	69.5	79.8	84.7	81.4	74.2	73.4	77.2
Dobeles	44.5	65.7	58.1	82.0	70.0	56.1	62.7
Gulbenes	66.1	80.4	80.9	82.0	78.3	59.3	74.5
Jelgavas	35.8	37.2	39.9	48.7	35.5	33.7	38.5
Jēkabpils	53.0	68.6	66.7	64.7	61.5	61.4	62.7
Krāslavas	67.2	77.6	80.8	82.0	68.8	74.3	75.1
Kuldīgas	78.5	84.4	87.6	88.6	65.2	75.3	79.9
Liepājas	49.6	58.5	67.8	70.8	66.3	70.7	64.0
Limbažu	48.0	59.8	65.7	69.1	66.5	59.2	61.4
Ludzas	63.9	68.0	75.6	78.8	66.9	68.5	70.3
Madonas	70.6	75.2	77.8	74.4	68.9	65.4	72.1
Ogres	57.2	58.3	59.9	60.7	59.6	41.6	56.2
Preiļu	84.1	87.1	88.8	90.3	82.1	79.5	85.3
Rēzeknes	52.0	65.5	83.0	72.6	67.8	66.0	67.8
Rīgas	20.9	29.7	45.8	52.5	33.3	33.1	35.9
Saldus	76.7	80.3	86.0	86.0	79.5	71.1	79.9
Talsu	70.6	73.8	81.8	86.6	65.6	55.9	72.4
Tukuma	57.5	61.3	75.9	79.5	79.8	69.4	70.6
Valkas	46.9	64.5	68.0	68.2	68.4	62.0	63.0
Valmieras	53.1	60.3	66.3	74.4	79.7	75.3	68.2
Ventspils	56.1	67.0	70.2	63.8	66.0	49.4	62.1

12. pielikums.

Republikas pilsētu un rajonu rangi pēc atklāto noziegumu īpatsvara dilstošā kārtībā

Nr.p.k.	1995	1996	1997	1998	1999.0	2000
1	Preiļu r.	Preiļu r.	Preiļu r.	Preiļu r.	Alūksnes r.	Alūksnes r.
2	Kuldīgas r.	Kuldīgas r.	Kuldīgas r.	Kuldīgas r.	Preiļu r.	Preiļu r.
3	Saldus r.	Gulbenes r.	Saldus r.	Talsu r.	Tukuma r.	Aizkraukles r.
4	Madonas r.	Saldus r.	Daugavpils r.	Saldus r.	Valmieras r.	Kuldīgas r.
5	Talsu r.	Daugavpils r.	Rēzeknes r.	Bauskas r.	Saldus r.	Valmieras r.
6	Balvu r.	Krāslavas r.	Balvu r.	Dobeles r.	Gulbenes r.	Krāslavas r.
7	Daugavpils r.	Alūksnes r.		Gulbenes r.	Aizkraukles r.	Daugavpils r.
8	Krāslavas r.	Madonas r.	Gulbenes r.	Krāslavas r.	Daugavpils r.	Daugavpils
9	Gulbenes r.	Talsu r.	Krāslavas r.	Daugavpils r.	Dobeles r.	Saldus r.
10	Alūksnes r.	Aizkraukles r.	Madonas r.	Alūksnes r.	Balvu r.	Liepājas r.
11	Ludzas r.	Balvu r.	Aizkraukles r.	Tukuma r.	Madonas r.	Tukuma r.
12	Tukuma r.	Ventspils	Tukuma r.	Ludzas r.	Krāslavas r.	Ludzas r.
13	Aizkraukles r.	Jēkabpils r.	Ventspils	Madonas r.	Valkas r.	Rēzeknes r.
14	Ogres r.	Ludzas r.	Ludzas r.	Valmieras r.	Rēzeknes r.	Madonas r.
15	Ventspils r.	Ventspils r.	Bauskas r.	Aizkraukles r.	Ludzas r.	Valkas r.
16	Valmieras r.	Dobeles r.	Rēzekne	Balvu r.	Limbažu r.	Balvu r.
17	Jēkabpils r.	Rēzeknes r.	Alūksnes r.	Rēzeknes r.	Liepājas r.	Jēkabpils r.
18	Rēzeknes r.	Valkas r.	Ventspils	Liepājas r.	Ventspils r.	Jūrmala
19	Jūrmala	Rēzekne	Valkas r.	Limbažu r.	Talsu r.	Gulbenes r.
20	Daugavpils	Tukuma r.	Liepājas r.	Valkas r.	Kuldīgas r.	Limbažu r.
21	Liepājas r.	Valmieras r.	Liepāja	Cēsu r.	Daugavpils r.	Dobeles r.
22	Ventspils	Limbažu r.	Jēkabpils r.	Rēzekne	Jēkabpils r.	Talsu r.
23	Limbažu r.	Liepājas r.	Valmieras r.	Jūrmala	Ogres r.	Ventspils
24	Valkas r.	Ogres r.	Limbažu r.	Jēkabpils r.	Ventspils	Rēzekne
25	Dobeles r.	Jūrmala	Jūrmala	Ventspils	Rēzekne	Cēsu r.
26	Cēsu r.	Liepāja	Ogres r.	Ventspils r.	Jūrmala	Ventspils r
27	Bauskas r.	Bauskas r.	Dobeles r.	Daugavpils	Cēsu r.	Liepāja
28	Rēzekne	Daugavpils r.	Cēsu r.	Ogres r.	Bauskas r.	Bauskas r.
29	Jelgava	Cēsu r.	Daugavpils	Liepāja	Jelgava	Ogres r.
30	Jelgavas r.	Jelgavas r.	Rīgas r.	Rīgas r.	Liepāja	Jelgavas r.
31	Liepāja	Jelgava	Jelgava	Jelgava	Jelgavas r.	Rīgas r.
32	Rīgas r.	Rīgas r.	Jelgavas r.	Jelgavas r.	Rīgas r.	Jelgava
33	Rīga	Rīga	Rīga	Rīga	Rīga	Rīga

13. pielikums.

Republikas pilsētu un rajonu vidējais rangs pēc atklāto noziegumu
īpatsvara 1995.-2000. gadā

Nr.p.k.	Republikas pilsētas un rajoni	Vidējais rangs
1	Preiļu rajons	1,3
2	Saldus rajons	4,5
3	Kuldīgas rajons	5,3
4	Daugavpils rajons	6,7
5	Alūksnes rajons	7,7
6	Krāslavas rajons	8,2
7	Gulbenes rajons	8,7
8	Aizkraukles rajons	9,8
9	Madonas rajons	10,0
10	Balvu rajons	10,8
11	Talsu rajons	10,8
12	Tukuma rajons	11,5
13	Ludzas rajons	13,0
14	Valmieras rajons	13,8
15	Rēzeknes rajons	14,0
16	Dobeles rajons	17,3
17	Liepājas rajons	18,2
18	Valkas rajons	18,2
19	Jēkabpils rajons	19,2
20	Ventspils rajons	19,7
21	Ventspils	19,8
22	Limbažu rajons	20,7
23	Bauskas rajons	21,7
24	Daugavpils rajons	22,2
25	Rēzekne	22,3
26	Jūrmala	22,7
27	Ogres rajons	24,0
28	Cēsu rajons	26,0
29	Liepāja	27,3
30	Jelgavas rajons	30,8
31	Jelgava	31,0
32	Rīgas rajons	31,2
33	Rīga	33,0

14. pielikums.

Reģistrēto noziegumu struktūra procentos Latvijā

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Pavisam reģistrēti noziegumi, %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Tai skaitā:											
Slepkavības ar iepriekšēju nodomu *	0,5	0,5	0,5	0,8	0,9	0,7	0,7	0,7	0,6	0,5	0,4
Smagi miesas bojājumi	1,1	1,0	0,9	1,4	1,7	1,5	1,2	1,4	1,2	1,0	0,8
Izvarošanas	0,4	0,4	0,2	0,2	0,3	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3
Laupīšanas	4,8	4,5	3,0	2,2	2,8	2,3	2,7	2,2	1,7	6,0	6,3
Īpašuma zādzības	63,7	70,6	77,9	74,5	66,4	62,9	61,2	55,4	58,7	56,3	57,2
tai skaitā no dzīvokļiem	11,9	15,0	15,9	17,2	15,3	13,0	13,3	12,0	12,2	10,7	11,2
Huligānisms	3,5	3,0	2,1	2,3	3,2	3,6	3,4	3,5	3,4	2,7	2,6
Narkot. vielu nelik. izgatav., glabāšana vai realizēšana	0,2	0,2	0,1	0,4	0,7	0,7	0,9	1,2	1,1	1,2	1,3
Transportlīdzekļu kustības drošības noteikumu pārkāpumi ar smagām sekām	4,8	4,0	2,3	2,2	3,0	3,2	3,3	3,5	3,9	3,4	3,0
Pārējie noziegumu veidi	21,0	15,8	13,0	16,0	21,0	24,7	29,6	27,9	29,3	28,8	28,0

* Ieskaitot noziegumu izdarīšanas mēģinājumus. [56., 67., 71.]

15. pielikums.

Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu pret īpašumu augšanas tempi Latvijā

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Reģistrētie noziegumi pret īpašumu 1990.g.	100	130,9	207,4	165,6	115,8	105,6	102,5	95,1	92,4	127,2	148,4
Pret iepriekšējo gadu (%)	...	130,9	158,5	79,8	69,9	91,2	97,1	92,8	97,1	137,7	116,7

[68., 70., 71]

16. pielikums.

Smago noziegumu skaita dinamika 1990.-2000. gadā.

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Pavisam reģistrēti smagie noziegumi	4262	5236	21611	31801	22864	20244	19640	18791	18417	19032	20199
t.sk. slepkavības	165	213	293	429	375	281	256	259	238	214	219
smagi miesas bojājumi	373	403	571	725	714	597	467	500	427	429	424
izvarošanas	134	160	124	130	129	158	130	119	83	101	134
Laupīšanas	427	506	833	1177	1142	905	1031	829	609	2619	3160

[68., 16.]

17. pielikums.

Smago noziegumu struktūra (%).

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Pavisam reģistrēti smagie noziegumi	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
t.sk. slepkavības	3,9	4,1	1,1	1,3	1,6	1,4	1,3	1,4	1,3	1,1	1,1
smagi miesas bojājumi	8,8	7,7	2,6	2,3	3,1	2,9	2,4	2,7	2,3	2,3	2,1
izvarošanas	3,1	3,1	0,6	0,4	0,6	0,8	0,7	0,6	0,5	0,5	0,7
Laupīšanas	38,7	36,1	8,5	3,7	5,0	4,5	5,2	4,4	3,3	13,8	15,6

[68., 16; 70., 16; 71]

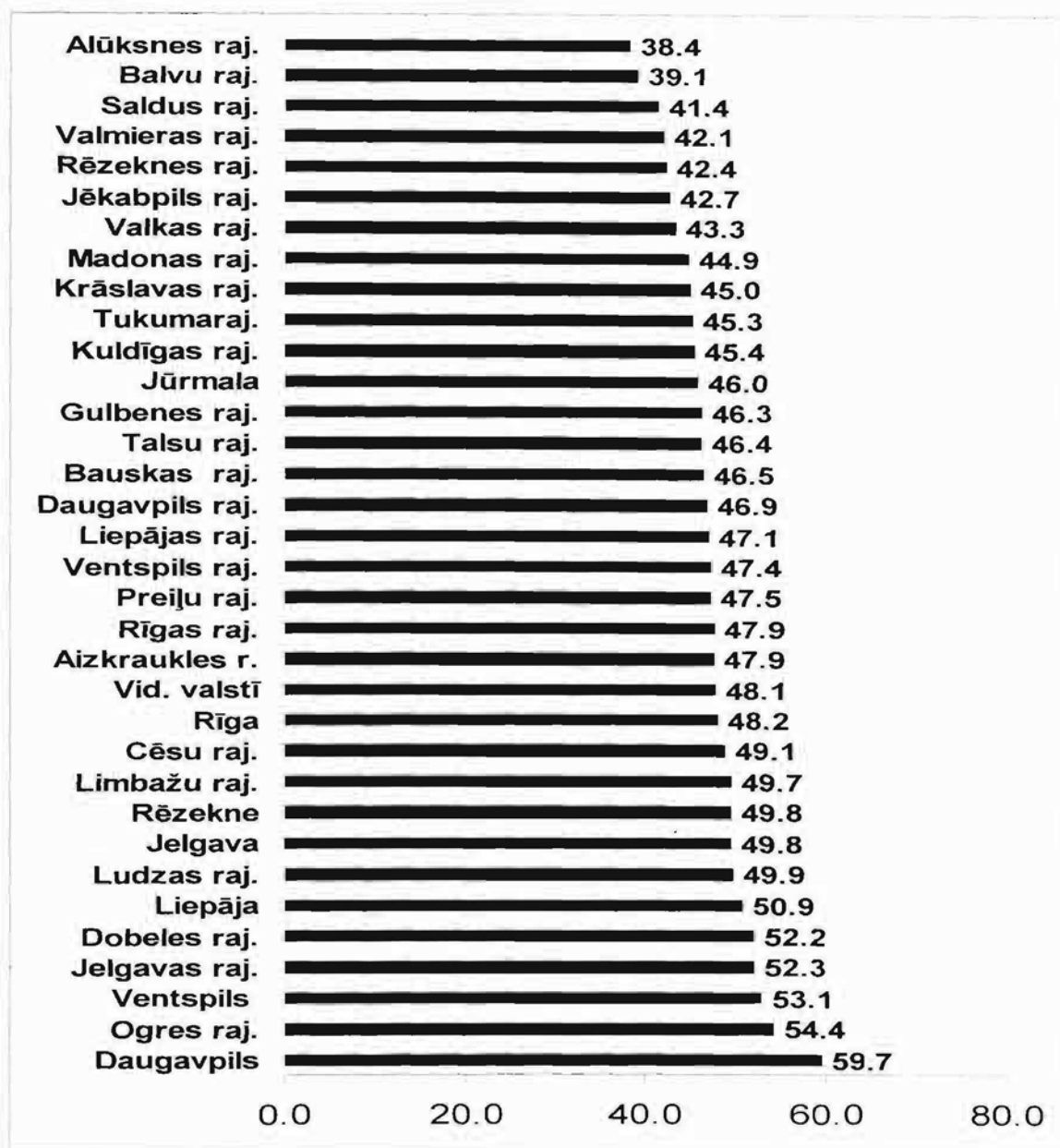
18. pielikums.
Smago noziegumu īpatsvars kopējā noziegumu skaitā
republikas pilsētās un rajonos 1995.-2000. gadā (procentos)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Republikas pilsētas						
Rīga	52.0	51.2	51.5	52.6	41.4	40.4
Daugavpils	64.3	67.8	72.1	63.2	53.3	37.3
Jelgava	50.7	58.2	56.3	50.1	48.7	34.5
Jūrmala	44.7	46.5	45.2	47.4	48.6	43.3
Liepāja	63.2	55.6	51.7	54.3	43.9	36.8
Rēzekne	55.0	52.7	55.0	56.4	40.3	39.6
Ventspils	53.5	62.6	54.0	49.4	49.2	49.6
Rajoni						
Aizkraukles	50.2	57.2	49.6	47.5	48.9	33.7
Alūksnes	36.1	36.0	40.5	36.2	39.5	41.9
Balvu	44.3	47.2	34.7	42.7	34.9	30.9
Bauskas	50.7	48.4	47.8	51.0	45.0	36.1
Cēsu	46.2	52.0	64.7	46.2	40.4	45.3
Daugavpils	51.4	38.0	50.4	48.7	54.4	38.6
Dobeles	52.4	57.7	62.3	49.7	52.2	38.9
Gulbenes	49.1	58.5	50.3	45.6	45.8	28.3
Jelgavas	60.1	59.5	45.9	55.6	47.8	44.9
Jēkabpils	50.3	42.5	44.3	40.8	43.4	34.7
Krāslavas	48.7	51.5	48.1	42.5	41.4	37.7
Kuldīgas	46.3	42.3	46.9	50.5	48.3	37.9
Liepājas	49.3	45.5	48.8	49.7	48.3	40.7
Limbažu	53.6	54.4	56.2	47.1	46.9	40.2
Ludzas	57.1	61.8	51.6	46.3	48.2	34.4
Madonas	41.0	44.8	49.2	46.3	46.8	41.4
Ogres	55.6	57.0	59.1	57.3	45.2	52.3
Preiļu	50.7	42.0	54.3	48.7	40.9	48.3
Rēzeknes	58.6	46.0	37.3	37.8	41.0	33.9
Rīgas	47.7	49.8	46.2	52.2	44.5	47.0
Saldus	42.9	43.8	46.2	41.7	36.8	37.1
Talsu	51.5	53.2	44.3	47.6	43.1	38.6
Tukuma	47.5	46.1	45.2	40.5	45.6	46.7
Valkas	51.1	51.4	43.7	36.1	37.3	39.9
Valmieras	47.5	49.0	40.6	39.1	29.9	46.4
Ventspils	51.0	51.3	35.4	49.5	50.2	46.8

[23., 67., 71.]

19. pielikums.

Vidējais smago noziegumu īpatsvars reģistrēto noziegumu skaitā
1995.-2000. gadā Latvijā

20. pielikums.

Ekonomisko noziegumu skaits Latvijā

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Reģistrēto ekonomisko noziegumu skaits	1457	1169	899	860	1137	1490	1749	2338	2250	2200
tai skaita:								
naudas viltošana	426	362	359	367	507	660	636	301
mantas piesavināšanās	118	110	123	204	214	472	442	369
kukuļošana	42	29	48	76	38	96	62	43
krāpšanas	192	293	455	374	177	384
naudas viltošana	362	359	367	525	660	192	301
izspiešana	199	13	93	105	99	127
kontrabanda	51	75	57	64	103	52

[68., 71]

21. pielikums.

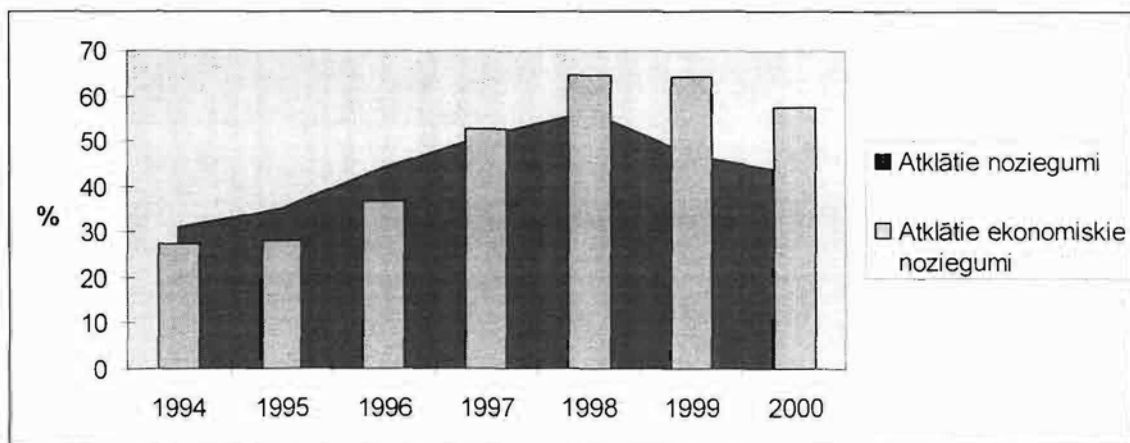
Ekonomisko noziedzīgo nodarījumu rezultātā nodarītie materiālie zaudējumi un atgūtās vērtības Latvijā

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Ekonomisko noziegumu rezultātā nodarītais materiālais zaudējums, tūkst. Ls	10,0	62,4	208,7	330,8	525,4	1532,2	4046,9	4321,4	4156,3	5201,5
No vainīgajiem atsavinātā nauda un vērtības, tūkst. Ls	1,2	3,6	8,1	14,7	12,1	9,4	2,7	18,0
Procentos no nodarīta zaudējuma kopsummas	12,0	5,8	3,9	4,5	2,3	0,06	0,07	0,4
Atklāti ekonomiskie noziegumi (%)	27,3	28,0	36,8	52,6	64,6	64,1	57,6

[68., 71.]

22. pielikums.

Atklātie noziegumi un atklātie ekonomiskie noziegumi Latvijā.

[56., 119]

23. pielikums.

Atkārtoti izdarījušo noziegumu personu skaits un īpatsvars Latvijā

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Noziegumus izdarījušo personu skaits	12879	12719	15231	15262	13350	17261	17180	17497	17476	17084	17807
No tiem: personas, kuras agrāk izdarījušas noziegumus	4247	4469	5264	6160	5343	6918	6783	7212	7277	6499	6728
% no kopskaita	33,0	35,1	34,6	40,4	40,4	40,1	39,5	41,2	41,6	38,0	37,8

[67., 31; 71., 27]

24. pielikums.

Noziedzību skaidrojošo teoriju klasifikācija

Zinātņu disciplīnu pieejas	Teorijas	Nozīmīgākie pārstāvji
1. Bioloģiskās teorijas	Antropoloģiskā teorija Indivīda fiziskās pazīmes saistītas ar nosliecēm uz noziegumiem Noziedzniekiem raksturīgas izteiktas īpatnības (hromosomas, ķermeņa uzbūve, nervu sistēmas iedzimtas īpašības u.tml.)	Č.Lombrozo, Dž. Edvarss, R. Daigdeils V.A.Šeldons, E.Krečmers G.Dž.Aizenks
2. Psiholoģiskās teorijas	Psihoanalītiskā teorija	Z.Freids
3. Socioloģiskās teorijas • Sociālo procesu teorijas	Anomijas teorija Apmācības teorijas <ul style="list-style-type: none"> • diferenciālo saistību teorija • sociālās dezorganizācijas teorija • neitralizācijas teorija Kontroles teorijas <ul style="list-style-type: none"> • sociālās saistības teorija • regulēšanas teorija • diferencētās identifikācijas teorija • sociālās mijiedarbības teorija Stigmatizācijas teorijas	E.Dirkheims R. K. Mertons R.Klovards, L. E.Olins E.Sazerlends, R.Makenzijs F.Berdžess, K.Šovs, H.Makkejs G. M.Saiks, D.Matzijs T.Hiršijs Volters, V. Reklss D.Gleizers Fridejs, D.R. Hogs Dž.Mīds, G.Zimmels F.Tanenbaums, T.Sellins, H.Bekers, E.Šurs (ASV); Kvencels, F.Zaks (Vācija)
• Sociālās struktūras teorijas	Subkultūru teorijas <ul style="list-style-type: none"> • ekoloģiskā teorija • kultūru konfliktu teorija • zemāko slāņu vērtību teorija Diferencēto iespēju teorija	A.Koens, J.Šorts K.Šovs, H.Makkejs T.Sellins V.Millers Klaufords L.E. Olins
• Radikālās teorijas	Kultūru konfliktu teorija Ekonomiskās teorijas	O.Terks, K.Markss, F.Engelss, G.Rušē, O. Hirhaimers, V.Bonžers

[1., 112., 113., 125]

25. pielikums.

Otrā projektpētījumā aprēķinātā reģistrētā noziegumu līmeņa, smago noziegumu līmeņa un sociāli ekonomisko un demogrāfisko pazīmju pāru korelācijas koeficientu matrica

Faktori	1995		1996		1997		1998		1999	
	RNL	SNL	RNL	SNL	RNL	SNL	RNL	SNL	RNL	SNL
Rūpnieciskās produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju Ls	0,361*	0,419*				0,450*			0,369*	
Būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju Ls	0,420*	0,382*		0,386*					0,456*	0,409*
Mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju Ls	0,638**	0,534**	0,392*	0,433*	-	-	-	-	-	-
Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīv.	0,570**	0,480**	0,477**	0,478**	0,470**	0,534**	0,425*	0,488**	0,571**	0,404*
IKP uz vienu iedzīvotāju	-	-		0,372*				0,395*		
Bezdarba līmenis %				-0,378*		-0,301*		-0,397*		
Darba meklētāju īpatsvars (%)				-0,363*		-0,357*		-0,372*		
Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa Ls	0,369*	0,420*		0,416*		0,405*		0,413*	0,557**	0,513**
Demogrāfiskā slodze	-0,430*	-0,479*		-0,395*				-0,434*	-0,428*	-0,435*
Iedzīvotāju blīvums	0,466**	0,560**		0,406*				0,474**	0,546**	0,468**

- * vai ** nozīmē statistiski nozīmīgu korelāciju ar nozīmības līmeni attiecīgi 0,95 un 0,99
- RNL - reģistrēto noziegumu līmenis; SNL - smago noziegumu līmenis
- aizpildīti tikai tie matricas lauciņi, kur novērotas pazīmju statistiski nozīmīgas korelācijas.

26. pielikums.

Otrā projektpētījumā aprēķinātie daudzfaktoru soļu regresijas analīzes rezultāti
($p=0,95$)

Gads	Statistiski nozīmīgā faktoriālā pazīme	Korelācijas koeficients R	Determinācijas koeficients	F krit./nozīmības līmenis α	t krit./nozīmības līmenis α	Regresijas vienādojums	Durbina-Vatsona kritērijs	Standartizētais regresijas koeficients β
1995	Mazumtirzniecības apgrozījums Ls uz 1 iedzīvotāju (x_3)	0,534	0,285	12,383 0,001	3,519 0,001	$Y = 40,744 + 0,093b_3$	2,375	0,534
1996	Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem (x_4)	0,478	0,229	9,200 0,005	3,033 0,005	$Y = 40,549 + 1,329b_4$	2,289	0,478
1997	Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem (x_4)	0,534	0,286	12,391 0,001	3,520 0,001	$Y = 42,339 + 1,278b_4$	1,457	0,534
1998	Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem (x_4)	0,488	0,238	9,695 0,004	3,114 0,004	$Y = 41,533 + 1,323b_4$	1,591	0,488
1999	Strādājošo vidējā darba samaksa Ls (x_8)	0,513	0,264	11,098 0,002	3,331 0,002	$Y = 22,619 + 0,3383b_7$	1,803	0,513

27. pielikums.

**Noziedzības līmeņa un ekonomiskās attīstības,
sociālie un demogrāfiskie rādītāji**

republikas pilsētās un rajonos 1995. gadā

Republi- kas pilsēta, rajons	Noziedz. līmenis uz 10000 iedziv.	Smago noziegu- mu līme- nis uz 10000 iedzīvotā- jiem	Darbojo- šos uzņ. uz 1000 iedzīv.	Rūpn.prod izlaide uz 1 iedz. latos	Būvmon- tāžas darbu apjoms uz 1 iedzīv. latos	Iekš- zemes koppro- dukts uz 1 iedzīvotā- ju Ls fakt. cenās	Mazum- tirdzn. apgroz. fakt. cenās uz 1 iedz. latos
	1	2	3	4	5	6	7
Vid.valstī	158	80	23	468,6	36,9	945,3	336,7
Pilsētas							
Rīga	223	116	39	755,2	70,1	...	548,9
Daugavpils	67	43	15	750,1	19,2	...	207,6
Jelgava	207	104	21	683,5	19,6	...	43,22
Jūrmala	145	65	29	294,9	23,6	..	328,3
Liepāja	126	80	26	720,7	23,1	...	233,6
Rēzekne	149	82	16	742,6	14,7	...	368,5
Ventspils	149	80	25	407,3	52,8	...	446,0
Rajoni							
Aizkraukles	140	70	12	173,8	27,0	...	142,0
Alūksnes	143	52	13	95,4	10,4	...	172,6
Balvu	116	51	10	66,0	8,1	...	102,4
Bauskas	116	59	13	213,3	17,1	...	262,5
Cēsu	116	53	20	279,6	36,9	...	270,0
Daugavpils	110	57	6	103,7	28,2	...	48,8
Dobeles	105	55	11	321,7	10,0	...	227,1
Gulbenes	97	48	13	143,8	16,6	...	147,1
Jelgavas	169	101	10	78,2	13,6	...	91,4
Jēkabpils	99	50	13	171,9	8,1	...	141,3
Krāslavas	111	54	7	72,1	11,1	...	171,7
Kuldīgas	106	50	13	145,6	9,5	...	238,8
Liepājas	71	35	13	75,4	12,2	...	127,2
Limbažu	138	74	13	462,2	24,1	...	245,2
Ludzas	98	56	10	59,8	10,5	...	194,2
Madonas	106	44	11	178,4	12,3	...	225,7
Ogres	64	52	15	237,0	16,3	...	165,5
Preiļu	82	41	12	119,0	11,9	...	118,9
Rēzeknes	94	55	7	26,6	16,7	...	45,8
Rīgas	169	80	21	293,3	35,3	...	274,0
Saldus	90	38	15	342,0	19,9	...	169,4
Talsu	103	53	17	394,3	9,3	...	193,6
Tukuma	97	46	17	433,6	22,6	...	209,5
Valkas	112	57	12	214,3	41,5	...	194,3
Valmieras	108	51	18	454,5	17,5	...	294,7
Ventspils	132	68	11	82,6	20,7	...	101,9

[39.; 46.;52.;56.;58.;67]

27. pielikuma turpinājums.

Republi- kas pilsēta, rajons	Reģistrē- tais bez- darba līmenis % (vidēji gadā)	Darba meklētāju īpatsvars ekon.aktī- vo iedzīv. skaitā	Strādājo- šo bruto darba sa- maksas Ls vidēji mēnesī	Budžeta izdevumi uz 1 iedzīv. latos	Ilgtermiņa imigrācija uz 1000 iedzīv.	Iedzīv. blīvums uz 1 km ² 1996.g. sāk.	Gada vid. pastāvīgo iedzīv. skaits, cilv.
	8	9	10	11	12	13	14
Vid.valstī	6,4	18,1	89,5	95	15,8	38,5	2485056
Pilsētas							
Rīga	2,5	...	101,4	87	9,4	2663,1	817580
Daugavpils	8,4	...	83,8	78	11,0	1668,4	120123
Jelgava	5,4	...	76,9	84	28,3	1097,9	65871
Jūrmala	4,7	...	86,5	74	22,2	570,3	57025
Liepāja	8,8	...	86,7	82	11,2	1587,2	95230
Rēzekne	12,7	...	75,8	84	26,3	2441,2	41500
Ventspils	1,9	...	166,0	177	18,0	976,6	44925
Rajoni							
Aizkraukles	10,6	...	70,9	107	19,1	17,1	43950
Alūksnes	10,2	...	61,7	99	24,9	12,2	27274
Balvu	21,1	...	64,8	96	30,9	13,7	32619
Bauskas	4,8	...	70,0	87	4,4	29,2	54984
Cēsu	4,7	...	67,4	110	28,7	20,1	61595
Daugavpils	15,0	...	65,3	115	32,1	17,6	44358
Dobeles	8,2	...	70,6	109	22,1	25,2	41119
Gulbenes	7,9	...	68,1	111	21,5	15,6	29251
Jelgavas	5,6	...	67,4	95	11,7	24,4	39058
Jēkabpils	17,5	...	63,7	92	25,1	19,4	58024
Krāslavas	24,2	...	63,9	91	20,8	17,2	39238
Kuldīgas	6,8	...	70,3	108	16,0	16,4	41132
Liepājas	11,0	...	63,6	94	22,1	13,8	49687
Limbāžu	5,2	...	81,3	95	17,2	15,8	41052
Ludzas	14,0	...	58,3	96	27,5	15,6	37567
Madonas	13,7	...	64,7	90	15,3	14,4	48108
Ogres	3,0	...	77,1	106	22,8	34,3	63182
Preiļu	23,4	...	58,5	83	11,7	21,6	44046
Rēzeknes	25,9	...	54,9	81	32,1	15,7	44154
Rīgas	4,0	...	90,6	114	27,1	46,7	142937
Saldus	2,0	...	68,2	105	18,2	18,6	40678
Talsu	5,9	...	76,1	99	25,3	18,5	50758
Tukuma	4,0	...	71,5	109	12,8	22,9	56100
Valkas	5,2	...	72,8	107	22,3	14,8	35951
Valmieras	6,1	...	77,4	104	20,6	26,2	62067
Ventspils	4,6	...	70,9	149	28,8	6,0	14817

28. pielikums.

**Noziedzības līmeņa un ekonomiskās attīstības,
sociālie un demogrāfiskie rādītāji
republikas pilsētās un rajonos 1996. gadā**

Republi- kas pilsēta, rajons	Noziedz. līmenis uz 10000 iedzīv.	Smago noziegu- mu līme- nis uz 10000 iedzīvotā- jiem	Darbojo- šos uzņ. skaits uz 1000 iedzīv.	Rūpn.prod. izlaide uz 1 iedz. latos	Būvmon- tāžas dar- bu ap- joms uz 1 iedzīv. latos	Iekš- zemes koppro- dukts uz 1 iedzīv. Ls fakt. cenās	Mazum- tirdzn. apgroz. fakt. cenās uz 1 iedz. latos
	1	2	3	4	5	6	7
Vid. valstī	156	80	24	599,9	68,1	1152	357,3
Pilsētas							
Rīga	220	112	40	953,8	111,8	1633	429,9
Daugavpils	77	52	16	813,5	43,2	1087	194,3
Jelgava	195	113	21	588,2	51,9	940	447
Jūrmala	146	68	28	446,0	57,6	816	324,6
Liepāja	90	50	26	911,6	57,7	913	207,1
Rēzekne	119	63	16	971,2	60,5	1119	480,2
Ventspils	139	87	26	507,7	394,7	4453	310,1
Rajoni							
Aizkraukles	149	79	13	241,6	8,4	769	140,7
Alūksnes	126	45	13	128,3	25,6	638	169,8
Balvu	99	47	10	125,8	2,0	402	72,9
Bauskas	122	59	13	225,4	34,8	1116	220,9
Cēsu	126	65	20	358,2	30,9	701	194,9
Daugavpils	107	41	6	212,7	20,7	711	46,1
Dobeles	105	60	12	496,9	23,0	1312	206,9
Gulbenes	91	53	13	208,6	8,6	699	145,7
Jelgavas	155	92	9	144,6	15,9	600	80,7
Jēkabpils	111	47	14	198,3	37,4	674	190,7
Krāslavas	104	54	8	106,7	2,3	379	122,8
Kuldīgas	81	34	14	203,3	21,3	648	248,4
Liepājas	86	39	13	146,1	8,0	550	153,7
Limbažu	158	86	13	825,5	28,2	815	246,9
Ludzas	108	67	11	82,7	5,0	490	129,9
Madonas	117	53	11	194,7	5,1	606	197,2
Ogres	87	47	15	585,1	24,0	781	246,6
Preiļu	127	53	12	122,7	8,6	434	116,6
Rēzeknes	93	43	7	76,7	4,0	425	44,6
Rīgas	153	76	21	462,0	117,2	1144	255,3
Saldus	108	47	15	492,1	33,9	900	187,1
Talsu	103	55	17	592,4	27,8	782	279,8
Tukuma	101	46	17	594,5	41,0	898	252,8
Valkas	134	69	12	314,9	63,0	915	160,1
Valmieras	124	61	18	515,1	13,0	822	318,9
Ventspils	133	68	11	87,7	37,0	720	84,3

[40.;44.;47.;51.;52.;54.;59.;68.]

28. pielikuma turpinājums.

Republi- kas pilsēta, rajons	Reģistrē- tais bez- darba līmenis % (vidēji gadā)	Darba meklētāju īpatsvars ekon.aktī- vo iedzīv. skaitā	Strādājošo bruto darba samaksa Ls vidēji mēnesī	Budžeta izdevumi uz 1 iedzīv. latos	Ilgtermi- ņa imigrācija uz 1000 iedzīv.	Iedzīv. blīvums uz 1 km ² 1997. g. sākumā	Gada vi- dējais pastāvi- go iedz. iedzīv. skaits cilv.
	8	9	10	11	12	13	14
Vid.valstī	7,0	19,4	98,7	107,4	17,1	38,4	2455781
Pilsētas							
Rīga	3,3	16,1	112,7	102,5	9,8	2657,5	804126
Daugavpils	8,4	20,3	88,9	99,3	12,3	1632	118530
Jelgava	7,9	20,4	82,0	112,8	23,2	1182,7	65021
Jūrmala	4,9	18,9	96,8	83,8	24,6	589,8	56591
Liepāja	8,0	20,0	95,1	93,1	11,2	1621,3	93417
Rēzekne	13,3	24,8	81,7	84,4	26,7	2439,1	41292
Ventspils	2,4	15,1	187,4	220,0	15,6	1012,3	44534
Rajoni							
Aizkraukles	10,4	21,9	80,5	122,6	19,5	16,8	43439
Alūksnes	11,4	23,6	69,9	102,4	22,4	12,2	27052
Balvu	22,2	32,3	66,8	94,2	30,2	13,4	32290
Bauskas	5,6	18,3	79,2	92,7	7,9	27,8	54352
Cēsu	5,9	18,5	77,2	112,7	27,5	20,1	61379
Daugavpils	15,2	25,8	69,8	112,7	24,8	17,7	44082
Dobeles	9,5	21,5	79,8	114,5	20,7	25,2	40918
Gulbenes	9,1	21,6	75,1	112,8	17,1	15,6	29003
Jelgavas	8,3	20,6	69,2	100,2	7,3	22,4	38289
Jēkabpils	17,1	28,2	73,1	104,5	27,1	19,2	57674
Krāslavas	24,5	34,9	69,4	104,4	24,8	16,9	38508
Kuldigas	5,8	18,0	80,0	107,0	16,5	16,2	40879
Liepājas	11,3	22,9	69,4	103,1	24,5	14,1	49023
Limbāžu	5,3	18,0	94,1	99,3	16,3	15,7	40837
Ludzas	14,3	28,2	60,9	103,3	27,1	15,2	36925
Madonas	13,2	25,0	68,6	94,6	15,6	14,3	47678
Ogres	4,1	17,3	89,5	108,9	35,2	34,6	62880
Preiļu	22,6	33,3	64,8	92,4	8,5	20,8	43458
Rēzeknes	27,6	38,5	64,5	85,5	32,2	15,9	43855
Rīgas	5,1	17,6	98,0	127,9	28,5	47,4	142019
Saldus	3,2	15,6	74,3	108	17,3	18,0	39911
Talsu	5,1	17,5	84,0	102,3	17,8	18,1	50533
Tukuma	5,0	17,5	77,4	114,1	12,5	22,8	55315
Valkas	4,6	17,4	81,2	176,4	24,0	14,6	35614
Valmieras	7,6	19,9	83,2	107,5	21,6	25,8	61603
Ventspils	5,7	17,7	71,6	152,4	29,8	5,7	14765

29. pielikums.

Noziedzības līmeņa un ekonomiskās attīstības, sociālie un demogrāfiskie rādītāji republikas pilsētās un rajonos 1997. gadā

Republi- kas pilsēta, rajons	Noziedz. līmenis uz 10000 iedzīv.	Smago noziegu- mu līmenis uz 10000 iedzīvo- tājiem	Darbojo- šos uzņ. skaits uz 1000 iedzīv.	Rūpn.prod izlaide uz 1 iedz. latos	Būvmon- tāžas dar- bu apjoms uz 1 iedzīv. latos	Iekš- zemes koppro- dukts uz 1 iedzīv. Ls (fakt. cenās)	Mazum- tirdzn. apgroz. fakt. cenās uz 1 iedz. latos
	1	2	3	4	5	6	7
Vid.valstī	152	77	22	746,2	99,7	1347	444,5
Pilsētas							
Rīga	209	110	40	1239,2	181,4	2027	...
Daugavpils	101	74	14	799,0	45,1	1187	...
Jelgava	183	105	17	611,0	76,5	999	...
Jūrmala	149	68	25	518,0	35,3	938	...
Liepāja	85	45	23	1178,0	104,3	1289	...
Rēzekne	113	64	15	1050,8	137,4	1217	...
Ventspils	138	75	25	715,9	595,1	5534	...
Rajoni							
Aizkraukles	140	71	11	282,6	42,5	801	...
Alūksnes	135	55	10	168,0	27,3	562	...
Balvu	129	46	8	169,9	9,4	458	...
Bauskas	116	56	11	264,3	68,4	1021	...
Cēsu	133	87	17	419,6	70,9	808	...
Daugavpils	111	57	5	255,0	34,3	1016	...
Dobeles	113	71	9	498,0	21,7	905	...
Gulbenes	122	62	13	245,3	5,5	735	...
Jelgavas	137	64	8	233,8	16,2	586	...
Jēkabpils	103	46	12	301,0	35,0	706	...
Krāslavas	97	48	6	137,3	0,8	490	...
Kuldīgas	82	40	14	265,6	11,1	746	...
Liepājas	85	42	10	203,4	19,3	498	...
Limbazu	141	80	11	1124,6	29,9	927	...
Ludzas	122	64	9	99,1	8,3	525	...
Madonas	115	57	11	247,2	4,3	669	...
Ogres	92	54	14	450,5	48,0	722	...
Preiļu	104	58	12	181,1	11,0	522	...
Rēzeknes	112	42	6	93,4	4,5	332	...
Rīgas	136	62	19	817,0	105,1	1853	...
Saldus	112	52	14	509,8	71,0	1117	...
Talsu	110	49	14	840,4	25,4	836	...
Tukuma	109	50	14	675,0	50,6	907	...
Valkas	113	50	10	418,3	66,0	994	...
Valmieras	110	45	16	616,9	38,9	1061	...
Ventspils	128	46	10	103,1	28,6	433	...

[41.; 48.; 52.; 60.; 69]

29. pielikuma turpinājums.

Republi- kas pilsēta, rajons	Reģistrē- tais bez- darba līmenis % (vidēji gadā)	Darba meklētāju īpatsvars ekon.aktī- vo iedzīv. skaitā (%)	Strādājo- šo bruto darba samaksa Ls vidēji mēnesī	Budžeta izdevumi uz 1 iedzīv. latos	Iedzīvotā- ju ilgterm. imigrā- cijas koe- ficients uz 1000 iedzīvotā- jiem	Iedzīv. blīvums 1998. G. sākumā	Gada vidējais pastāvīgo iedzīv. skaits cilv.
	8	9	10	11	12	13	14
Vid.valstī	7,5	14,8	120,0	138,3	17,3	37,6	2431304
Pilsētas							
Rīga	3,5	11,0	137,7	131,8	10,5	2580,9	792351
Daugavpils	8,5	15,8	99,5	124,6	13,5	1632,9	117570
Jelgava	8,6	15,7	98,9	203,9	25,6	1076,7	64603
Jūrmala	6,4	14,5	119,0	113,5	26,2	563,0	56297
Liepāja	7,7	14,6	115,6	120,3	12,3	1534,3	92056
Rēzekne	13,0	19,9	98,3	126,0	24,8	2407,6	40929
Ventspils	3,1	10,7	215,7	224,7	18,4	964,3	44357
Rajoni							
Aizkraukles	11,0	18,7	97,4	147,0	16,5	16,8	42976
Alūksnes	12,6	19,4	84,5	144,9	26,1	12,0	26908
Balvu	22,7	28,9	82,3	133,1	25,1	13,4	31874
Bauskas	7,1	14,3	93,9	125,1	10,4	28,6	53823
Cēsu	7,5	15,0	96,5	169,3	26,1	20,0	61195
Daugavpils	14,9	23,0	81,1	144,0	27,0	17,3	43684
Dobeles	10,8	17,5	92,8	144,4	19,7	25,0	40785
Gulbenes	10,6	17,9	88,6	162,1	27,3	15,3	28762
Jelgavas	10,1	18,0	84,3	185,0	10,7	23,5	37758
Jēkabpils	16,7	22,9	84,1	93,7	27,4	19,1	57311
Krāslavas	25,6	31,0	82,2	118,4	25,5	16,6	38025
Kuldīgas	6,8	15,0	97,8	163,7	13,9	15,9	39784
Liepājas	11,3	17,9	85,1	136,0	25,0	13,5	48427
Limbazu	6,0	13,8	121,0	142,6	16,0	15,6	40665
Ludzas	17,0	25,1	77,6	133,2	30,8	15,1	36441
Madonas	13,8	21,0	83,3	144,1	16,1	14,1	47275
Ogres	4,4	11,7	104,0	126,0	28,8	34,1	62798
Preiļu	23,2	28,9	80,2	119,9	15,5	21,0	42936
Rēzeknes	29,8	36,3	74,3	116,2	30,2	15,5	43690
Rīgas	5,0	12,5	120,1	161,1	25,3	46,4	141946
Saldus	4,7	12,9	88,3	149,1	19,8	18,2	39676
Talsu	5,4	13,2	102,9	134,8	20,2	18,3	50250
Tukuma	5,4	13,1	90,6	159,3	11,5	22,4	54842
Valkas	6,9	14,5	95,8	144,9	22,8	14,5	35314
Valmieras	9,5	16,5	98,9	188,8	21,4	25,9	61280
Ventspils	8,2	14,8	87,0	160,5	33,5	6,0	14726

30. pielikums.

Noziedzības līmeņa un ekonomiskās attīstības,
sociālie un demogrāfiskie rādītāji

Latvijas Republikas pilsētās un rajonos 1998. gadā

Republi- kas pilsēta, rajons	Noziedz. līmenis uz 10000 iedzīv.	Smago noziegu- mu līmenis uz 10000 iedzīv.	Darbojo- šos uzņ. uz 1000 iedzīv.	Rūpn. produkc. izlaide uz 1 iedz. latos (fakt. cenās)	Būvmon- tāžas darbu apjoms uz 1 iedzīv. latos	Iekš- zemes koppro- dukts uz 1 iedzīv. Ls (fakt. cenās)	Mazum- tirdzn. apgroz. fakt. cenās uz 1 iedz. latos
	1	2	3	4	5	6	7
Vid.valstī	152	77	21	805,2	156,4	1490	583,0
Pilsētas							
Rīga	205	107	36	1339,2	273,9	2459	...
Daugavpils	124	78	14	816,9	104,4	1107	...
Jelgava	152	76	17	666,9	133,3	1142	...
Jūrmala	121	57	22	517,2	41,5	1009	...
Liepāja	88	47	22	1412,8	115,8	1174	...
Rēzekne	123	69	17	866,0	153,9	1205	...
Ventspils	161	79	26	622,9	823,8	5051	...
Rajoni							
Aizkraukles	163	77	11	293,2	34,6	831	...
Alūksnes	146	53	11	168,9	45,1	645	...
Balvu	113	48	7	173,7	10,1	477	...
Bauskas	93	48	11	262,4	37,6	1011	...
Cēsu	131	60	17	514,5	65,8	839	...
Daugavpils	100	48	5	80,5	51,8	812	...
Dobeles	106	52	8	576,0	19,7	956	...
Gulbenes	95	43	13	250,0	79,0	755	...
Jelgavas	136	75	7	264,9	47,6	678	...
Jēkabpils	129	52	12	329,7	44,4	586	...
Krāslavas	99	42	7	135,9	12,9	522	...
Kuldīgas	118	59	13	343,2	42,1	762	...
Liepājas	92	45	9	218,8	86,4	470	...
Limbazu	146	69	11	882,6	46,1	833	...
Ludzas	131	60	8	100,1	10,2	534	...
Madonas	108	50	10	283,3	7,7	725	...
Ogres	103	59	13	460,4	79,5	778	...
Preiļu	116	56	11	202,5	10,1	535	...
Rēzeknes	93	35	5	89,4	8,5	336	...
Rīgas	140	73	18	800,8	227,3	1410	...
Saldus	107	44	14	595,8	54,3	1237	...
Talsu	100	47	14	884,3	45,3	983	...
Tukuma	114	46	14	748,7	91,6	886	...
Valkas	115	41	10	432,6	149,5	940	...
Valmieras	143	56	16	673,9	96,2	1093	...
Ventspils	197	97	9	97,9	6,1	628	...

[42.; 49.; 50.; 51.; 52.; 55.; 61.; 70.]

30. pielikuma turpinājums.

Republi- kas pilsēta, rajons	Reģistrē- tais bez- darba līmenis % (vidēji gadā)	Darba meklētāju īpatsvars ekon.aktī- vo iedzīv. skaitā	Strādājo- šo bruto darba samaksa Ls vidēji mēnesī	Budžeta izdevumi uz 1 iedzīv. latos	Ilgtermi- ņa imigrā- cija uz 1000 iedzīv.	Iedzīvotā- ju blīvums 1999. g. sākumā	Gada vi- dējo patstāvī- go iedzīv. skaits
	8	9	10	11	12	13	14
Vid.valstī	7,6	14,0	133,3	148,2	17,4	37,3	2408376
Pilsētas							
Rīga	3,6	10,1	153,6	146,4	9,6	2545,2	781387
Daugavpils	8,6	15,0	106,4	117,3	11,4	1619,2	116582
Jelgava	8,7	14,7	110,1	175,3	26,0	1068,6	64117
Jūrmala	6,8	13,3	126,7	145,2	25,8	559,6	55956
Liepāja	9,8	13,9	123,6	127,2	11,9	1515,3	90920
Rēzekne	12,3	18,8	105,7	118,2	22,5	2378,6	40436
Ventspils	4,7	9,6	216,3	221,4	17,2	961,1	44209
Rajoni							
Aizkraukles	10,6	17,7	110,4	144,9	14,3	16,6	42516
Alūksnes	11,1	19,4	91,7	156,2	23,1	11,9	26755
Balvu	22,0	28,1	91,6	141,2	20,3	13,2	31402
Bauskas	7,7	13,5	103,7	138,0	12,3	28,4	53483
Cēsu	7,2	14,3	106,5	169,0	26,1	19,9	60949
Daugavpils	15,2	21,8	85,3	153,4	23,3	17,1	43292
Dobeles	10,0	16,6	107,0	142,8	15,4	24,9	40615
Gulbenes	10,1	17,2	92,4	141,1	30,5	15,2	28553
Jelgavas	9,8	17,3	98,2	140,5	11,0	23,3	37346
Jēkabpils	13,7	22,1	98,6	130,4	30,2	19,0	57031
Krāslavas	22,1	29,9	85,9	130,9	23,6	16,4	37509
Kuldīgas	6,4	13,7	110,6	164,5	16,2	15,5	38672
Liepājas	11,7	16,8	96,7	143,5	19,6	13,3	47812
Limbāžu	8,1	12,7	128,0	144,8	28,9	15,6	40501
Ludzas	19,3	24,7	89,4	123,1	29,2	14,9	35994
Madonas	12,4	20,2	92,1	140,8	22,4	14,0	46945
Ogres	4,7	10,9	103,9	153,5	28,5	35,7	65725
Preiļu	22,4	28,9	97,3	133,7	14,8	20,8	42513
Rēzeknes	28,0	35,3	80,2	121,8	25,1	15,4	43353
Rīgas	5,2	11,6	134,8	148,3	30,7	46,5	142259
Saldus	5,5	11,8	99,3	154,1	16,8	18,1	39435
Talsu	6,7	12,3	114,0	159,2	18,6	18,2	50048
Tukuma	6,2	12,3	102,8	190,1	11,4	22,3	54459
Valkas	7,9	13,8	115,2	153,7	23,8	14,4	35013
Valmieras	8,6	15,5	109,3	205,8	20,1	25,8	60931
Ventspils	7,5	14,8	88,9	156,0	29,9	5,9	14667

31. pielikums.
Noziedības līmeņa un ekonomiskās attīstības,
sociālie un demogrāfiskie rādītāji
republikas pilsētās un rajonos 1999. gadā

Republi- kas pilsēta, rajons	Noziedz. līmenis uz 10000 iedzīv.	Smago noziegu- līme- nis uz 10000 iedzīvotā- jiem	Darbojo- šos uzņ. skaits uz 1000 iedzīv.	Rūpn. produkc. izlaide uz 1 iedz. latos	Būvmon- tāžas darbu apjoms uz 1 iedzīv. latos	Iekš- zemes koppro- dukts uz 1 iedzīv. Ls (fakt. cenās)	Mazum- tirdzn. apgroz. fakt. cenās uz 1 iedz. latos
	1	2	3	4	5	6	7
Vid.valstī	184	80	17	736,9	208,3	1631	668,7
Pilsētas							
Rīga	240	99	28	1240,1	407,0	3039	...
Daugavpils	145	77	14	531,2	115,2	840	...
Jelgava	242	117	14	692,5	131,2	1117	...
Jūrmala	139	67	16	404,3	52,8	850	...
Liepāja	151	66	15	1284,1	122,2	1375	...
Rēzekne	185	74	15	483,6	170,0	879	...
Ventspils	215	105	20	459,3	881,4	4379	...
Rajoni							
Aizkraukles	172	84	11	263,5	31,4	905	...
Alūksnes	118	47	10	193,8	42,3	714	...
Balvu	142	49	8	184,3	9,2	537	...
Bauskas	147	66	9	341,2	60,7	655	...
Cēsu	167	67	15	549,9	83,2	938	...
Daugavpils	110	60	4	75,4	101,7	693	...
Dobeles	111	58	8	624,5	33,7	1007	...
Gulbenes	98	45	11	258,6	24,0	596	...
Jelgavas	160	77	7	256,0	62,3	521	...
Jēkabpils	112	48	11	258,7	107,5	965	...
Krāslavas	129	53	6	151,5	3,4	516	...
Kuldīgas	143	69	11	384,5	57,2	721	...
Liepājas	101	49	8	163,0	122,7	563	...
Limbāžu	169	79	11	713,0	51,0	869	...
Ludzas	152	73	7	91,1	9,2	469	...
Madonas	112	52	10	372,4	8,3	592	...
Ogres	109	49	11	529,8	154,5	719	...
Preiļu	123	62	9	214,0	10,0	479	...
Rēzeknes	164	67	5	99,8	4,8	346	...
Rīgas	204	90	14	756,9	193,4	1254	...
Saldus	116	43	12	581,4	97,0	867	...
Talsu	133	57	13	743,2	63,8	896	...
Tukuma	120	55	12	723,8	141,2	871	...
Valkas	116	43	10	447,1	217,5	950	...
Valmieras	197	59	14	626,7	91,8	1243	...
Ventspils	181	91	7	151,6	2,4	544	...

[43., 50., 52., 56., 62., 71.]

31. pielikuma turpinājums.

Republi- kas pilsēta, rajons	Reģistrē- tais bez- darba līmenis % (vidēji gadā)	Darba meklētāju īpatsvars ekon. aktī- vo iedzīv. skaitā (%)	Strādājo- šo bruto darba samaksa Ls vidēji mēnesī	Budžeta izdevumi uz 1 iedzīv.	Ilgtermi- ņa imigrā- cija uz 1 000 iedzīv.	Iedzīv. blīvums 2000.g sākumā	Gada vidējais patstāvī- go iedzīv. skaits
	8	9	10	11	12	13	14
Vid.valstī	9,7	13,5	141,0	171,1	16,2	37,0	2388746
Pilsētas							
Rīga	5,3	9,1	163,5	187,0	8,5	2512,3	771276
Daugavpils	11,4	14,6	106,4	124,8	10,0	1605,7	115607
Jelgava	10,0	14,4	119,0	144,0	22,9	1060,1	63607
Jūrmala	9,8	12,9	118,8	160,7	27,0	557,0	55698
Liepāja	15,3	16,0	128,0	142,1	10,1	1500,3	90017
Rēzekne	15,0	18,3	105,9	128,9	20,3	2347,7	39911
Ventspils	8,4	8,9	216,1	296,8	14,9	956,7	44007
Rajoni							
Aizkraukles	11,9	17,3	121,9	166,9	15,8	16,4	42120
Alūksnes	11,1	18,5	100,6	165,9	21,2	11,8	26554
Balvu	23,3	28,1	99,2	160,5	20,2	13,0	30961
Bauskas	9,4	13,1	108,3	148,4	10,3	28,3	53339
Cēsu	8,1	13,8	109,9	179,9	25,0	19,8	60761
Daugavpils	20,1	21,7	94,8	158,5	20,7	17,0	42927
Dobeles	11,5	16,4	116,9	148,7	17,5	24,8	40418
Gulbenes	10,3	16,5	98,9	144,2	24,0	15,1	28345
Jelgavas	12,0	16,8	103,5	149,2	19,1	23,2	37139
Jēkabpils	14,8	21,8	105,4	152,1	28,7	18,9	56758
Krāslavas	23,3	30,0	91,9	143,9	25,2	16,2	37114
Kuldigas	8,0	12,9	109,1	203,3	14,1	15,3	38402
Liepājas	14,1	16,7	103,2	155,3	15,6	13,1	47231
Limbažu	12,8	15,6	121,4	187,2	21,3	15,3	40305
Ludzas	20,3	24,1	95,3	151,6	27,0	14,7	35508
Madonas	13,3	19,4	97,5	158,0	17,0	13,9	46662
Ogres	7,1	10,5	120,6	139,9	28,4	34,1	62808
Preiļu	23,1	27,8	104,4	146,8	18,1	20,6	42060
Rēzeknes	28,3	35,1	84,5	138,8	25,8	15,3	43015
Rīgas	7,9	11,3	141,0	182,4	29,7	46,8	143103
Saldus	6,3	11,4	104,5	173,6	13,7	18,0	39189
Talsu	12,2	14,4	113,7	167,7	18,8	18,1	49930
Tukuma	8,7	11,9	104,2	194,7	11,7	22,1	54136
Valkas	9,6	13,4	124,6	166,5	21,7	14,2	34650
Valmieras	9,8	14,9	117,2	211,5	19,7	25,6	60559
Ventspils	10,4	13,3	102,2	167,1	29,9	5,9	14638

32. pielikums.

Noziedzības līmeņa un ekonomiskās attīstības,
sociālie un demogrāfiskie rādītāji
republikas pilsētās un rajonos 2000. gadā

Republi- kas pilsēta, rajons	Noziedz. līmenis uz 10000 iedzīv.	Smago noziegu- līme- nis uz 10000 iedzīvotā- jiem	Darbojo- šos uzņ. uz 1000 iedzīv.	Rūpn. produk- cijas izlaide uz 1 iedz. latos	Būvmon- tāžas dar- bu apjoms uz 1 iedzīv. latos	lekš- zemes koppro- dukts uz 1 iedzīv. Ls (fakt. cenās)	Mazum- tirdzn. apgroz. fakt. cenās uz 1 iedz. latos
	1	2	3	4	5	6	7
Vid.valstī	212	85	17	801,1	232,8	1827	741,7
Pilsētas							
Rīga	277	111	32	1328,3	490,3	3323	...
Daugavpils	194	72	13	489,3	85,5	839	...
Jelgava	255	88	14	768,3	161,7	1132	...
Jūrmala	137	60	16	447,9	91,3	1062	...
Liepāja	157	58	16	1449,3	153,4	1987	...
Rēzekne	254	100	15	536,9	118,2	815	...
Ventspils	158	78	19	342,9	962,1	5385	...
Rajoni							
Aizkraukles	196	66	10	267,8	15,6	901	...
Alūksnes	147	61	10	176,8	44,4	747	...
Balvu	137	63	5	135,0	6,2	529	...
Bauskas	198	72	9	364,7	53,4	1319	...
Cēsu	200	90	14	368,4	90,5	942	...
Daugavpils	171	66	4	69,8	39,3	852	...
Dobeles	123	48	8	696,6	20,8	935	...
Gulbenes	131	37	11	341,6	57,7	799	...
Jelgavas	168	75	7	309,6	69,8	667	...
Jēkabpils	158	55	11	233,9	57,5	914	...
Krāslavas	133	50	6	198,5	7,5	727	...
Kuldigas	139	53	11	395,6	51,4	913	...
Liepājas	127	52	8	204,6	65,5	672	...
Limbažu	207	83	11	884,1	45,6	903	...
Ludzas	180	62	7	93,1	10,5	563	...
Madonas	140	58	10	471,4	27,6	696	...
Ogres	140	73	11	579,0	166,7	935	...
Preiļu	146	70	9	282,6	15,8	375	...
Rēzeknes	221	75	5	106,5	7,3	331	...
Rīgas	218	103	15	932,3	214,2	1434	...
Saldus	138	51	12	577,5	80,5	1189	...
Talsu	134	52	12	772,8	80,3	1079	...
Tukuma	146	68	12	853,6	91,6	951	...
Valkas	137	54	10	479,4	121,9	791	...
Valmieras	167	77	13	703,3	83,1	1367	...
Ventspils	237	111	7	141,2	4,9	764	...

[44., 50., 51., 52., 56]

32. pielikuma turpinājums.

Republi- kas pilsēta, rajons	Reģistrē- tais bez- darba līmenis % (vidēji gadā)	Darba meklētāju īpatsvars ekon.aktī- vo iedzīv. skaitā (%)	Strādājo- šo bruto darba samaksa Ls vidēji mēnesī	Budžeta izdevumi uz 1 iedzīv.	Ilgtermi- ņa imigrā- cija uz 1 000 iedzīv.	Iedzīv. blīvums 2001.g sākumā	Gada vidējais patstāvī- go iedzīv. skaits
	8	9	10	11	12	13	14
Vid.valstī	8,5	13,2	149,5	205,0	15,4	36,6	2373033
Pilsētas							
Rīga	4,2	8,8	173,1	219,0	8,8	2472,9	762825
Daugavpils	11,2	14,2	111,2	144,0	9,5	1585,2	114642
Jelgava	8,9	14,1	126,6	160,0	24,8	1057,6	63414
Jūrmala	8,8	12,7	128,8	218,0	27,0	558,4	55738
Liepāja	12,9	15,7	133,6	168,0	9,6	1485,6	89383
Rēzekne	12,3	18,0	111,7	143,0	18,7	2299,1	39374
Ventspils	7,1	8,9	221,8	450,0	13,8	951,8	43849
Rajoni							
Aizkraukles	10,2	16,9	126,6	202,0	13,4	16,2	41784
Alūksnes	10,1	18,6	102,0	198,0	22,0	11,7	26397
Balvu	22,3	27,8	106,6	188,0	19,8	12,7	45548
Bauskas	9,0	12,7	115,1	185,0	9,1	28,1	53126
Cēsu	7,1	18,6	111,5	216,0	18,9	19,7	60550
Daugavpils	19,9	21,4	98,2	191,0	22,4	16,9	42666
Dobeles	10,8	15,8	125,7	191,0	16,3	24,6	40285
Gulbenes	9,9	16,5	102,1	188,0	26,4	15,1	28269
Jelgavas	12,1	16,2	115,2	185,0	23,5	23,2	37137
Jēkabpils	13,7	21,6	107,8	179,0	22,2	18,7	56408
Krāslavas	22,1	29,7	97,5	162,0	26,0	16,0	36791
Kuldigas	9,4	13,1	115,1	231,0	14,7	15,2	38180
Liepājas	13,5	16,4	108,1	197,0	16,3	13,0	46789
Limbažu	7,9	15,2	128,2	219,0	20,3	15,4	40145
Ludzas	19,3	23,5	100,0	172,0	22,1	14,4	35024
Madonas	12,3	19,1	104,5	191,0	17,7	13,8	46396
Ogres	5,7	10,2	123,9	178,0	25,9	34,3	62971
Preiļu	21,3	27,8	109,3	198,0	18,9	20,3	41658
Rēzeknes	26,5	35,1	91,7	176,0	27,2	15,3	42912
Rīgas	6,9	10,7	150,6	217,0	25,0	47,3	144081
Saldus	6,6	11,4	104,3	209,0	12,0	17,8	38932
Talsu	8,1	14,0	112,5	197,0	15,6	18,1	49771
Tukuma	7,3	11,5	110,5	230,0	9,5	22,0	53859
Valkas	8,0	12,8	123,9	181,0	18,3	14,0	34296
Valmieras	7,9	14,6	125,9	244,0	18,1	25,4	60259
Ventspils	10,0	13,3	106,7	221,0	25,1	5,9	14582

32. pielikuma turpinājums

Republi- kas pilsēta, rajons	Demogr. slodze 2001.g. sākumā	Līdz- darbspē- jas vecu- ma iedzīv. īpatsvars (%)	Latviešu īpatsvars iedzīv. skaitā (%) 2001.g. sāk.
	15	16	17
Vid.valstī	658	17,3	57,9
Pilsētas			
Rīga	618	14,4	41,2
Daugavpils	595	15,8	16,1
Jelgava	612	16,6	51,9
Jūrmala	638	15,8	49,4
Liepāja	659	17	50
Rēzekne	574	15,3	42,8
Ventspils	609	16,4	51,9
Rajoni			
Aizkraukles	708	19,5	76,1
Alūksnes	763	20,9	82
Balvu	772	18,8	76,8
Bauskas	659	20,2	73,2
Cēsu	718	20,1	85,2
Daugavpils	745	17,8	39,5
Dobeles	707	21,2	73,2
Gulbenes	728	20,4	84,6
Jelgavas	681	20,1	65,2
Jēkabpils	712	19,3	67,2
Krāslavas	754	17,4	48,5
Kuldīgas	718	20,5	91,3
Liepājas	746	20,4	87,4
Līmbažu	723	20,2	88,4
Ludzas	730	16,8	56,5
Madonas	746	20,5	87,3
Ogres	627	18,5	76,2
Preiļu	732	18,6	67,5
Rēzeknes	767	19,3	57,1
Rīgas	599	18	63,9
Saldus	692	21,4	83,3
Talsu	718	20,8	92
Tukuma	708	20,7	84,4
Valkas	731	19,2	80,5
Valmieras	686	19,2	82,8
Ventspils	663	20,4	89,9

33. pielikums

Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu līmeņa, smago noziegumu līmeņa un sociāli ekonomisko un demogrāfisko pazīmju
Spirmena pāru korelāciju koeficienti *

Gads	Noz. līm. (1)	Sm.noz. līm. (2)	Darb. uzq. sk.	Rūpn. prod.	Būvm. darbu apj.	IKP	Mazum-tirdzn. apgr.	Bez-darba līm.	Darba mekl. īpatsv.	Darba samaksa	Budž. izdev.	Ilg. migr.	Iedz. blīv.	Iedz. sk.
1995 (1)	1	0,841**	0,297	0,249	0,418*	—	0,536**	-0,291	—	0,429*	0,018	0,024	0,271	0,034
(2)	0,841**	1	0,213	0,270	0,479**	—	0,435*	-0,280	—	0,490**	-0,032	0,074	0,413	0,107
1996 (1)	1	0,823**	0,197	0,110	0,383*	0,305	0,249	-0,292	-0,227	0,262	0,078	-0,134	0,180	0,024
(2)	0,823**	1	0,294	0,282	0,403*	0,449**	0,347*	-0,375*	-0,323	0,435*	0,109	-0,148	0,339	0,083
1997 (1)	1	0,693**	0,153	0,140	0,243	0,178	—	-0,201	-0,191	0,261	0,343	0,013	0,066	-0,087
(2)	0,693**	1	0,313	0,432*	0,370*	0,417*	—	-0,244	-0,277	0,386*	0,194	-0,160	0,444*	0,194
1998 (1)	1	0,835**	0,318	0,213	0,189	0,259	—	-0,291	-0,195	0,357*	0,361*	0,077	0,168	0,020
(2)	0,835**	1	0,373*	0,290	0,212	0,344	—	-0,345*	-0,273	0,403*	0,152	-0,044	0,429*	0,225
1999 (1)	1	0,850**	0,423*	0,319	0,165	0,304*	—	-0,167	-0,244	0,437*	0,259	-0,023	0,406*	0,255
(2)	0,850**	1	0,299	0,210	0,126	0,243	—	-0,121	-0,253	0,390*	0,129	-0,054	0,442*	0,287
2000 (1)	1	0,871**	0,226	0,089	0,182	0,175	—	-0,136	-0,076	0,222	-0,017	0,011	0,549*	0,261
(2)	0,871**	1	0,296	0,175	0,296	0,207	—	-0,308	-0,237	0,375*	0,182	0,064	0,409*	0,339

* (1) – reģistrēto noziedzīgo nodarījumu korelācijas (2) – smago noziegumu korelācija, nd – nav datu [LR CSP informācija];

* - nozīmības līmenis $\alpha = 0,05$, ** - nozīmības līmenis $\alpha = 0,01$

34. pielikums

Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu līmeņa, smago noziedzīgu līmeņa un sociāli ekonomisko un demogrāfisko pazīmju Pārsona pāru korelāciju koeficienti *

Gads	Noz. līm. (1)	Sm.noz. līm. (2)	Darb. uzq. sk.	Rūpn. prod.	Būvm. darbu apj.	IKP	Mazum-tirdzn. apgr.	Bez-darba līm.	Darba mekl. īpatsv.	Darba samaksa	Budž. izdev.	Ilg. migr.	Iedz. blīv.	Iedz. sk.
1995 (1)	1	0,914**	0,563**	0,379*	0,539**	—	0,306	-0,317	—	0,393*	0,044	-0,035	0,481**	0,515**
(2)	0,914**	1	0,545**	0,469**	0,543**	—	0,262	-0,325	—	0,447**	0,026	-0,114	0,586**	0,526**
1996 (1)	1	0,908**	0,524**	0,248	0,309	0,264	0,459**	-0,300	-0,290	0,316	-0,025	-0,183	0,345*	0,553**
(2)	0,908**	1	0,515**	0,351*	0,405*	0,394*	0,515**	-0,369*	-0,351*	0,437*	0,055	-0,211	0,425*	0,473**
1997 (1)	1	0,817**	0,535**	0,342	-0,032	0,275	—	0,089	-0,044	0,353*	0,330	-0,043	0,370*	0,588**
(2)	0,817**	1	0,548**	0,488**	-0,003	0,340	—	0,082	0,075	0,411**	0,309	-0,180	0,520**	0,547**
1998 (1)	1	0,889**	0,459**	0,198	0,348*	0,399**	—	-0,346*	-0,307	0,423*	0,318	0,024	0,322	0,485**
(2)	0,889**	1	0,520**	0,334	0,376*	0,435*	—	-0,423*	-0,404*	0,465**	0,141	-0,105	0,522**	0,540**
1999 (1)	1	0,888**	0,583**	0,412*	0,455**	0,563**	—	-0,218	-0,259	0,557**	0,376*	-0,036	0,555**	0,460**
(2)	0,888**	1	0,457**	0,295	0,448**	0,524**	—	-0,209	-0,290	0,552**	0,308	-0,053	0,494**	0,356*
2000 (1)	1	0,868**	0,408*	0,240	0,185	0,174	—	-0,123	-0,095	0,215	-0,095	-0,003	0,559**	0,476**
(2)	0,868**	1	0,436*	0,257	0,319	0,277	—	-0,243	-0,229	0,369*	0,143	0,031	0,455**	0,446**

* (1) -- reģistrēto noziedzīgo nodarījumu korelācijas, (2) -- smago noziedzīgu korelācijas: * - nozīmības līmenis $\alpha = 0,05$, ** - nozīmības līmenis $\alpha = 0,01$

35. pielikums.

Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu līmeņa un sociāli ekonomisko un demogrāfisko pazīmju
Pārsona pāru korelācijas koeficienti

Gads	Sm.noz. līmenis	Darb. uzņ. skaits	Rūpn. prod. apjoms	Būvm. darbu apjoms	IKP	Mazum- tirdzn. apgr.	Bez- darba līmenis	Darba mekl. īpatsv.	Darba samaksa	Budž. izdev.	Ilg. migr.	Iedz. blīvums	Iedz. skaits
1995	0,914**	0,563**	0,379*	0,539**	-	0,306	-0,317	-	0,393*	0,044	-0,035	0,481**	0,515**
1996	0,908**	0,524**	0,248	0,309	0,264	0,459**	-0,300	-0,290	0,316	-0,025	-0,183	0,345*	0,553**
1997	0,817**	0,535**	0,342	-0,032	0,275	-	0,089	-0,044	0,353*	0,330	-0,043	0,370*	0,588**
1998	0,889**	0,459**	0,198	0,348*	0,399**	-	-0,346*	-0,307	0,423*	0,318	0,024	0,322	0,485**
1999	0,888**	0,583**	0,412*	0,455**	0,563**	-	-0,218	-0,259	0,557**	0,376*	-0,036	0,535**	0,460**
2000	0,868**	0,408*	0,240	0,185	0,174	-	-0,123	-0,095	0,215	-0,095	-0,003	0,559**	0,476**

* - nozīmības līmenis $\alpha = 0,05$, ** - nozīmības līmenis $\alpha = 0,01$

36. pielikums.

Reģistrētā smago noziegumu līmeņa un sociāli ekonomisko un demogrāfisko pazīmju Pārsona pāru korelāciju koeficienti

Gads	Noziedz. līmenis	Darb. uzņ. skaits	Rūpn. prod. apjoms	Būvm. darbu apjoms	IKP	Mazum- tirdzn. apgroz.	Bez- darba līmenis	Darba mekl. īpatsv.	Darba samaksa	Budž. izdev.	Ilg. migr.	Iedz. blīv.	Iedz. skaits
1995	0,914**	0,545**	0,469**	0,543*	-	0,262	-0,325	-	0,447**	0,026	-0,114	0,586**	0,526**
1996	0,908**	0,515**	0,351*	0,405*	0,394*	0,515**	-0,369*	-0,351*	0,437*	0,055	-0,211	0,425*	0,473**
1997	0,817**	0,548**	0,488**	-0,003	0,340	-	0,082	0,075	0,411**	0,309	-0,180	0,520**	0,547**
1998	0,889**	0,520**	0,334	0,376*	0,435*	-	-0,423*	-0,404*	0,465**	0,141	-0,105	0,522**	0,540**
1999	0,888**	0,457**	0,295	0,448*	0,524*	-	-0,209	-0,290	0,552**	0,308	-0,053	0,494**	0,356*
2000	0,868**	0,436*	0,257	0,319	0,277	-	-0,243	-0,229	0,369*	0,143	0,031	0,455**	0,446**

* - nozīmības līmenis $\alpha = 0,05$; ** - nozīmības līmenis $\alpha = 0,01$

37. pielikums.

Iespējamo noziedzību ietekmējošo faktoru dinamika Latvijā

Gads	NL	SmNL	DU	RU	BMDA	IKP	BDL	DS	BI	IIM	IeB	IeSk	MT
1995	158	80	23	468,6	36,9	945	6,4	89,5	95,0	15,8	38,5	2485056	336,7
1996	156	80	24	599,9	68,1	1152	7,0	98,7	107,4	17,1	38,4	2455781	357,3
1997	152	77	22	746,2	99,7	1347	7,5	120,0	138,3	17,3	37,6	2431304	444,5
1998	152	77	21	805,2	156,4	1490	7,6	133,3	148,2	17,4	37,3	2408376	583,0
1999	184	80	17	736,9	208,3	1631	9,7	141,0	171,1	16,2	37,0	2388746	668,7
2000	212	85	17	801,1	232,8	1827	8,5	149,5	205,0	15,4	36,6	2373033	741,7

[52., 39. – 44., 54., 55., 56., 67. – 71.]

[Apzīmējumi: NL – noziedzības līmenis uz 10 000 iedzīvotājiem, SmNL – smago noziegumu līmenis uz 10 000 iedzīvotājiem, DU – darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem, RU – rūpniecības produkcijas apjoms uz vienu iedzīvotāju, latos; BMDA – būvmontāžas darbu apjoms uz vienu iedzīvotāju, latos; IKP – iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju, latos; BDL – bezdarba līmenis, %; BI – budžeta izdevumi vienam teritorijas iedzīvotājam, latos; DS – strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa, latos; IIM – ilgtermiņa imigrācija uz 10 000 iedzīvotājiem; IeB – iedzīvotāju bīlums uz 1 km²; IeSk – iedzīvotāju skaits, MT – mazumtirdzniecības apgrozījums uz vienu iedzīvotāju, latos.]